

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

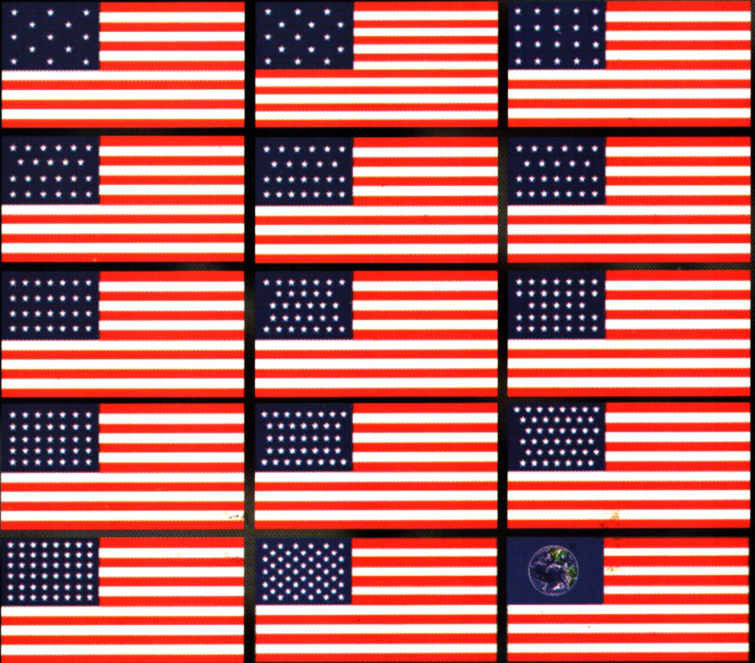
Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

EVEREST

ERGİN YILDIZOĞLU

HEGEMONYADAN İMPARATORLUĞA

ERGİN YILDIZOĞLU

1952, İstanbul doğumlu. 1989'da University of East Anglia, Gelişme ve İktisat Bölümü'nden "Kapitalist üretim tarzında kriz üzerine teorik ve tarihsel bir çalışma" teziyle doktorasını aldı. 1993'ten bu yana *Cumhuriyet* gazetesinde yazıyor. 2001 yılında Ortadoğu Teknik Üniversitesi Avrupa Çalışmaları Bölümü master programı altında, "Küreselleşme Süreci ve Avrupa" adlı bir ders sunmaya başladı. *İktisat*, *Görüş* gibi dergilerde ve Petrol-İş yıllıklarında ekonomik konularda; *Adam Sanat*, *Sombahar*, *Ludengirra*, *Edebiyat ve Eleştiri* gibi dergilerde de sanat, edebiyat, felsefe yazıları ve şiirleri yayınlandı. *Globalleşme ve Kriz* (Alan Yayınları, 1996), *Yaşasın Modernist Refleks* (Telos, 1997), *Kötü Sonsuzda Gezintiler* (Cumhuriyet Kitap, 2000), *Göz Göze Geldiğimizde*, *Şehir ve Ben* (Ümit Yayınları, 2000) ve *Dinozorun Kuyruğu* (Remzi Kitabevi, 2002) başlıklı kitapları vardır.

HEGEMONYADAN İMPARATORLUĞA

Ergin Yıldızoğlu

Siyaset 22

Hegemonyadan İmparatorluğa
Ergin Yıldızoğlu

Kapak tasarımı: Mithat Çınar
Dizgi: Sibel Yurt

© 2003, Ergin Yıldızoğlu
© 2003; bu kitabın Türkçe yayın hakları
Everest Yayınları'na aittir.

Birinci Basım: Haziran 2003
ISBN: 975 - 289 - 087 - 3

Baskı ve Cilt: Melisa Matbaacılık
Tel: (0212) 674 97 23
Fax: (0212) 674 97 29

EVEREST YAYINLARI
Çatalçeşme Sokak No: 52/2 Cağaloğlu/İSTANBUL
Tel: 0 212 513 34 20-21 Fax: 0 212 512 33 76
Genel Dağıtım: Alfa, Tel: 0 212 511 53 03 Fax: 0 212 519 33 00
e-posta: everest@alfakitap.com
www.everestyayinlari.com

Everest, Alfa Yayınları'nın tescilli markasıdır.

İÇİNDEKİLER

Önsöz vii

ADIM ADIM IMPARATORLUK

Atlantığın İki Yakası	3
Irak: Emareler Belirdi	7
Beyaz Adamın Yükü	12
İpotekli İmparatorluk	16
Yine “Kamikaze” Kapitalizm Üzerine	21
Küreselleşmecilerin “Savı” Doğrulanyor!	25
“Olay” Hızla Yaklaşıırken	29
Garip!	34
Çin Dersleri	38
İkinci Cephe: Güney Asya	43
Avrupa Birliği'nde Zor Dönem	47
Savaşa Doğru	52
Petrole ve Gaza Hücum	56
En Tehlikeli Nokta!	61
Seçimler ve Ötesi	65
Görevimiz Tehlike!	70
Bu Gidiş Nereye?	74
Beklemek Üzerine	79
“Yeni Küresel Ekonomi”	83
Blix Bağdat'ta	88
NATO'nun Yeni Görevi	92
Usame'den Mektup Var!	96
Bir Madalyonun İki Yüzü	100

“Esas Konu...” ve Sosyal Demokrasi	105
“Yem Borusu”	108
İki Ucu Bloklı Yol	113
Kötü Haber Haftası	117
“Geldikleri Gibi Giderler” (mi?)	122
2003’e Gırerken Dünya Ekonomisi - I	126
2003’e Gırerken Dünya Ekonomisi - II	131
“Anamorfoz”	135
Yarım Kalmış İşler Yılı	140
Kim Neyi Gösterdi?	144
“İnce Ayar”	149
Ölümden Korkarak İntihar Etmek	154
Bu Sırada Avrupa	158
Haydi Savaşa!	162
İmparatorun Yumuşak Karnı	166
Davos mu Dediniz?	171
ABD, Avrupa’yı Böldü mü?	175
Sonuna Doğru	180
“Uzun Dönemli Çıkarlar” mı Dediniz?	184
Bir Garip Savaşa Sürüklenirken	189
Katı Olan Her Şey	193
Ahlak, Gerçekçilik ve Oryantalizm	198
Kaosa Doğru	202
Bu Denklem Çözölmez!	207
İleriye Doğru Bir Hamle	211
“Çatlak!”	216
İmparator: Yalnız ve Çıplak	219
Bir Çatlak Daha	224
Dubya’nın Dünyası	237
Çete	232
Küreselleşme ve Savaş: “Çekirdek ve Çatlak”	235
Barbarlar Yine Kapıda	240
Şok ve Panik, Washington’da	243
Dünya Ekonomisi Kötüye Gidiyor	248

Bir Geçici Bilanço	253
Savaş ve Ekonomi	258
Bilgi Çağı, Yeni Barbarlık	262
İki Fantezi, Bir Semptom	266
Militarist Ufuklar	271
Günümüzde Sömürgecilğin Ekonomi Politikası	
Üzerine Bir Not - I	275
Günümüzde Sömürgecilğin Ekonomi Politikası	
Üzerine Bir Not - II	280
Yeni Dolar-Yeni Dönem	284
Kolektif Sömürgecilik!	288
İmparatorun Yeni Macerası	293
(G 8)/2 + 19 = (Bush + Blair) x Chirac	298

İMPARATORLUK PROJESİNİN ZEMİNİ ÇÜRÜK MÜ?

“Geleceğe Dönüş”	303
ABD Sağında Irak Tartışmaları – Yol Ayrımı:	
Hegemonya-İmparatorluk	342
Tarihsel Bir Dönemekte Olmanın	
Dayanılmaz Ağırlığı	356
Çatıdaki Çatlak	368
Epilog	375

ÖNSÖZ

KATI OLAN HER ŞEY...

1990'ların başında ekonomik ve ideolojik alanda gelişmeler o kadar hızlandı ki, başımız dönmeye, artık yepyeni bir dünyada yaşadığımızı düşünmeye başladık. Küreselleşme dünyayı bütünleştiriyor, kültürleri kaynaştırıyor, halklar arasında barış ve işbirliği için kalıcı bir zemin oluşturunuyordu. Çünkü küreselleşme sınırları deliyor, devletleri etkisizleştiriyor, bireyi özgürleştiriyor, hatta güçlendiriyordu. Teknolojik gelişmeler de gözlerimizi kamaştırıyordu. Öyle ki, bugünün ekonomik-siyasi sorunlarının, sınıf çelişkilerinin, hatta sınıfların ortadan kalmış olacağı bir 'yarın', âdeta elimizle ulaşacağımız kadar yakındı artık. Teknolojik devrim, bilgi çağı bizi

bu 'yarın'a bir devrime, toplumsal bir alt üst oluŖa gerek kalmadan yavaŖca ulaŖtıracaktı...

Ancak 1990'lar baŖka bir Ŗey oldu, gerçi geliŖmeler yavaŖlamadı, baŖ dönmesi azalmadı ama, hareketin okunun baŖka bir yöne doğru dönmeye baŖladığı da giderek belirginleŖti. Borsalar alt üst oluyor, ulusal paralar çöküyor, 1990'ların ikinci yarısında 'yükselen piyasalar', batan piyasalara dnŖyordu... Ve savaŖlar...

Evet, İkinci Dünya SavaŖı'ndan sonra ilk kez Avrupa yine savaŖtaydı. nce IMF, sonra da ABD ve Avrupa orduları Yugoslavya'yı dağıttılar ve bombaladılar, Kosova'yı iŖgal ettiler ve bir *protektorat* kurdular. Ama bunların hepsi yine de kreselleŖmenin getirdiği kavramlar altında demokrasi ve insan haklarını korumak iddiasındaki bir "uluslararası topluluk" tarafından gerekleŖtirildi. Bir taraftan 'kolektif emperyalizm', 'iyi niyetli emperyalizm' gibi kavramlar Batı'nın saygın yayın organlarında dolaŖmaya baŖlarken, bu 'uluslararası topluluk' kavramının cilası da çok fazla dayanamayacaktı.

Derken, kreselleŖmenin devlete karŖı güçlendirdiği 'süper bireyler'den bir grup 11 Eylül'de tarih sahnesine ıktı. KreselleŖmenin merkezi ve kreselleŖme içinde ABD'nin liderliğinin simgesi, kimilerine göre de 'yeni Babil kuleleri' olan Dünya Ticaret Merkezi İkiz Kuleleri'ne ve ABD askeri gücünün merkezi Pentagon'a, depoları ağzına kadar yakıt dolu dev yolcu uçaklarıyla düzenlenen intihar saldırıları, kreselleŖmenin olduğu kadar, ABD toplumunun egemen simgesel evrenini de yırttı. Zizek'in büyük etki yaratan makalesinin, yine o sırada büyük etki yaratmıŖ *Matrix* filminden alınmıŖ baŖlıđı "*Gerçeğin lne hoŖ geldiniz*"di. ABD halkını kucaklayan, sahte güvenlik hissi veren sembolik evren atlamıŖ, bunun bastırđıđı 'Ŗey' (dünyanın geri kalanı) atlaktan içeri girmiŖti. Artık her yerde baŖka bir dünya olacaktı...

11 Eylül 2001'den sonra tarih yine büyük bir hız kazandı. Ama bu kez ekonomik-ideolojik alanda değil, askeri ve siyasi alanda... Yine başımız dönüyordu değişikliklerden ama bu kez umut yerini korkuya, iyimserlik ise yerini hızla teslimiyete bırakıyordu... Afganistan bombalandı ve işgal edildi. Tüm küresel muhalefete karşın ABD Irak'a saldırdı, toplumsal dokuyu imha etti, ülkeyi işgal etti... Zaman hızlanmıştı ama, ileriye, yeni bir 'yarın'a doğru değil, eski bir 'dün'e, 19. yüzyıla, sömürge imparatorluklarına doğru yola çıkmışa benziyordu...

Halbuki, 1990'ların sonunda başlayan bir toplumsal muhalefet hareketi hızla yayılmış, küresel boyutlar kazanmış, 11 Eylül'den sonra savaşa karşı büyük bir dalgaya dönüşmüştü... Ama birçok kimse (ABD medyasının da özel yardımlarıyla) artık askeri üstünlüğün, militarizmin belirlemeye başladığı bir dünyada, ABD'de köktendinci ve fanatik bir yeni muhafazakâr kesimin iktidarıyla, doğuda da radikal İslam'ın muhalefeti arasına sıkışarak ne yapılabilir ki, diye düşünme eğilimindeydi artık.

* * *

Küreselleşme tartışmalarıyla birlikte, yaklaşık 150 yıl önce Karl Marx tarafından yeni bir üretim tarzı olarak kapitalizmin etkilerini anlatmak için *Komünist Manifesto*'da kullanılan bir metafor yeniden dolaşıma girdi: "*Katı olan her şey eriyor*"... O kadar ki, *Komünist Manifesto*'nun 150. yıldönümünde birçok ülkede yapılan bir seri sempozyumda, III. Yol'dan neo-liberalizme, hatta spektrumun en sağına kadar birçok yazar, aslında küreselleşmenin en iyi betimlemesini Karl Marx'ın bu sözlerle başlayan paragrafta yapmış olduğunu vurguladılar.

Ancak, Marx'ın bu betimlemesi esas olarak küreselleşmeye, ekonomik ilişkilere, teknolojinin günlük yaşam üzerinde yaptığı varsayılan değişiklikleri açıklamak için kullanılıyordu. 1990'ların son çeyreğinde başlayan bir süreç, aslında katı olan

her şeyin, hatta bizzat kapitalizmin kendisinin esas şimdi erimeye başladığını mı gösteriyordu acaba?

Gerçekten de, hem de kapitalizmin bir mali genişleme (küreselleşme) dönemi daha biterken, 1997-1998 Asya, Rusya, Brezilya krizlerinden sonra, dünya ekonomisinde 'Washington consensus' olarak bilinen neo-liberal düzenleme modeli işlevini hızla kaybediyordu. Artık her yeni ekonomi politikası bu modelden biraz daha uzaklaşacak, 1998'den sonra, önce MAI karşıtı, sonra da küreselleşme-karşıtı kitlesel muhalefet bu modeli karşısına alarak yükselecek, Porto Allegre Toplumsal Forumu'nun kurulmasıyla birlikte de, küreselleşenin mabetlerinde Davos dahil hemen her yerde tüm ekonomik model tartışmalarına damgasını vuracaktı. Asya krizi 'Yeni Ekonomi'nin çöküşü, derken borsa krizi, arkasından 2001'de genelleşmiş bir küresel resesyon... ve giderek 1930'lardan bu yana ilk kez dünya ekonomisinin merkezlerinde bir genelleşmiş 'deflasyon'dan, aşırı kapasite ve kronik talep yetersizliğinden, fiyatların artamamasından, hatta gerilemesinden söz edilmeye başlandı...

Böylece ekonomik zaman hızlanırken ve kırılmaya başlarken, 11 Eylül 2001'de siyasi zaman da birden 'kırıldı'... Bu kırıktan içeri giren ABD'nin yeni savunma konsepti, 'terörizme karşı sürekli küresel savaş' stratejisi, artık uluslararası düzende de önemli bir noktaya gelindiğini gösteriyordu. Bir süredir, KYOTO protokolü, Balistik Füzeler Anlaşması, Nükleer Test Yasağı, Uluslararası Ceza Mahkemesi gibi uluslararası anlaşmalardan çekilmekte olan Bush yönetimi altındaki ABD, bu savunma stratejisiyle uluslararası ilişkilerde yeni bir sayfa açtı. *Yeni savunma stratejisi*, diğer büyük güçlere meydan okuyarak ABD'yi *küresel çıkarları olan tek ülke* ilan etti, *küresel egemenlik peşinde olduğunu açıkladı*. ABD'ye rakip olabilecek yeni bir gücün yükselmesini caydıracak askeri ve teknolojik üstünlüğü korumaya kararlı olduğunun altını çizdi, *'multilatera-*

lizm'i terk ettiğini açıkladı, 'önleyici vuruş' prensibini, başka ülkelerde gerektiğinde zor kullanarak 'rejim değişikliği' gerçekleştirme taktiklerini benimsedi. Bu strateji, Kissinger'ın deyişiyle uluslararası ilişkilerde bir 'devrim' anlamına geliyordu. Çünkü uygulandığı taktirde, uluslararası ilişkilerde, 1648 Westphalia Anlaşması'yla kurulduğu varsayılan, ulus-devletlerin karşılıklı egemenliklerinin tanınmasına ilişkin konsensus yıkılıyor, tüm diğer ülkelerin egemenlikleri, ABD'nin ulusal çıkarlarının bir fonksiyonu haline getiriliyordu.

Artık ABD, kendi ulusal çıkarları gereği uluslararası bir imparatorluk kurmaya niyetli olduğunu açıklamış oluyordu. 'Terörizme karşı savaş' söylemiyle sarmalanan bu yeni uluslararası düzende, ABD'ye göre orta yer yoktu. "Ya ABD'den yana olunacaktı ya da ABD'ye karşı." Bu nedenle hem Soğuk Savaş döneminde hem de ondan sonra uluslararası ilişkileri düzenleyen kurumlar, örneğin Birleşmiş Milletler, hızla ABD yönetiminin gözünde birer düzenleme aracı olmaktan çıkarak, ABD'nin dış politikası önünde aşılması, etkisizleştirilmesi gereken engellere dönüşmeye başladı.

Bu yeni uluslararası ilişkiler ABD'den yana olanlara bir Pax-Americana içinde tabiyete dayalı düzen ve istikrar vaat ederken, karşı olanları da Afganistan'daki Taliban rejimi ve daha sonra da Irak'taki Saddam rejimi gibi imha edilmek bekliyordu.

Bu yeni refleksle Bush yönetimi, ABD ile dünyanın geri kalanı arasındaki ilişkileri yeniden düzenliyor, bir seri devleti 'şer eksen'i' içine alıp teolojik bir düzlemde kategorize ederek, ABD İmparatorluk projesine kurban edilmek üzere sunak taşına getiriyordu. Ama Bush yönetiminin gündemi çok daha da karmaşık ve kalabalıktı. Tüm uluslararası düzeni kırmaya, statükoyu dağıtmaya kararlı Bush yönetimi, ABD'nin 1950'lerden bu yana Avrupa'ya yönelik politikasını da değiştiriyor, Avrupa Birliği sürecini destekleme eğilimi, Irak savaşına giden süreç sırasında ortaya atılan yeni-eski Avrupa kavramlarının

da ifade ettiği gibi, yerini, Birlik sürecini kırma, Almanya-Fransa eksenini Avrupa içinde tecrit etme, hatta cezalandırma eğilimine bırakıyordu.

Neden ABD bu kadar köklü bir dış politika yönelimini benimsemişti? Bu yeni politikanın temel prensipleri daha 1992’de formüle edilmiş olduğuna, sonra da 1997’de kurulan sağcı bir düşünce kurumu *Project For New American Century* bünyesinde bir savunma stratejisi önerisine dönüştürüldüğüne ve Bush yönetimi iktidara geldikten sonra, 11 Eylül’den önce hazırlanmaya başlanılan *Dört Yıllık Savunma Değerlendirmesi Raporu*’nda dile getirildiğine göre, 11 Eylül Travması tüm bu radikal değişiklerin ana nedeni olamazdı, olsa olsa bahanesi olabilirdi.

Öyleyse bu radikal değişiklik nereden kaynaklandı? Bu soruya cevap vermek için biraz geriye gidip, kimi bilinen şeyleri tekrar etmek pahasına, Soğuk Savaş’tan sonra şekillenmeye başlayan yeni jeopolitik ortama kısaca bakmak gerekiyor. Ancak, tam bu noktada, şu anektodu anımsatarak bir uyarıda bulunmak istiyorum, daha fazla ilerlemeden önce: Mao Tzedung’un Dışışleri Bakanı Çu En Lay, kendisine Fransız devrimi hakkında ne düşündüğü sorulduğunda, “*Bir kanaat oluşturmak için henüz erken,*” demiş... Bu uyarıyı yaptıktan sonra, söz konusu soruya cevap aramamıza yardımcı olacak bir harita sunmaya geçmek istiyorum. Zaten, elinizdeki kitaptaki yazılar en genel hatlarıyla bu haritanın içinde hareket edilerek yazıldılar.

* * *

Bildiğiniz gibi, Soğuk Savaş’ın bitmesi iki kutuplu dengeyi bozdu ve bir anda deyim yerindeyse Pandora’nın kutusunu açtı. ABD’nin tek süper-güç olarak ayakta kalması, onun açısından bu durumu korumayı amaçlayan yaklaşımlar temelinde bir dış politika doktrini aramayı gündeme getirdi. Buna karşılık bir ekonomik ve siyasi birlik sürecinde hızla ilerleme-

ye başlamış olan Avrupa ülkeleri kadar Rusya, Çin, Japonya gibi büyük güçler de, dünyanın Brezilya, Hindistan gibi büyük gelişmekte olan ülkeleri de, çok kutuplu, uluslararası ilişkilerde eşitliğe dayanan, çok yönlü bir şekillenme oluşmasını amaçladıklarını, ulusal çıkarlarını ifade etme kapasitelerini sınırlandıran herhangi bir *kutup* altında yaşamaya niyetli olmadıklarını dile getirmeye başladılar.

1990'larda karşımızda, giderek geleceği belirsiz, tarif edilmesi zor bir uluslararası düzenin, daha doğrusu düzensizliğin kıvrımları açılmaya başladı. Bu siyasi belirsizliğin ve düzensizliğin yaratacağı olası etkiler, başlangıçta küreselleşme heyecanı altında hemen fark edilemedi. *Ancak 1997 Asya krizinden ve Kosova savaşından* sonra bu belirsizliğin giderek özellikle ABD açısından dayanılmaz bir hale gelmeye başladığı ve yeni bir dış politika doktrini arayışlarının hızlandığı söylenebilir.

Bu zemin üzerinde şekillenmeye başlayan Soğuk Savaş sonrası jeopolitiğin temel bileşenlerine kısaca bakarsak ilk anda şu gelişmeler dikkatimizi çekecektir: 1) Çatışmaların yeni coğrafyası, 2) Ortadoğu'daki gelişmeler, 3) Hegemonyanın sakatlanması, 4) ABD'nin Yeni Savunma Stratejisi.

1) *Kaynak Savaşları*¹

Uluslararası jeopolitiğin fay hatları '*Soğuk Savaş*' döneminde iki bloğun rekabet ve sürtüşme alanlarından geçiyordu. İki blok açısından esas sorun Avrupa'nın kontrol edilmesi idi. Buna ek olarak bu iki blok, dünyanın çeşitli bölgelerinde dolaylı olarak birbirlerinin etkinliklerini kırmaya, etki alanlarında istikrarsızlık yaratma ve kendilerine bağımlı devletlerin sayısını

1) Bu konuda iki kaynak yol gösterici olabilir. Michael T. Klare, *Resource Wars, The New Landscape of Global Conflict*, Owl Books, 2002 New York; Michael Renner, *The Anatomy of Resource Wars*, World Watch Papers 162, Ekim 2002.

arttırarak nüfuz alanlarını genişletme yoluyla diğerini geriletmeye çalışıyordu. Bu bağlamda birçok gelişmekte olan ülkeye kültürel, ekonomik, siyasi ve askeri yardım yapıyorlardı. Dünyanın önemli stratejik bölgelerinde, örneğin Ortadoğu'da katı bir denge vardı. Her iki güç de petrolün akışını engellemiyor, diğerinin engellemesi için tedbir almaya çalışıyordu. Soğuk Savaş bittikten sonra, Avrupa birlik sürecinin de etkisiyle ayrı bir blok olarak şekillenirken, Çin hızlı bir büyüme trendine oturmuşken, doğal kaynakların, özellikle enerji kaynaklarının, ama bunların yanı sıra su, kıymetli madenler, kıymetli taşlar, besin ürünleri havzalarının denetimi ön plana çıkmaya başladı.

Bu sırada Soğuk Savaş döneminde dış kaynakla ayakta duran, ekonomileri ve ideolojik yapıları bu baskı altında şekillenmiş çeşitli devletler, mali, askeri ve ideolojik kaynakları kuruyunca çökmeye, devleti elinde tutan sınıf, klan ve gruplar da devlet bürokrasilerini, orduyu kullanarak ayakta kalma savaşı vermeye başlamışlardı. Bu kesimler, ellerindeki şiddet araçlarına, etnik etkilere de dayanarak (uzun dönemli bir ekonomik inşada kullanılacak siyasi istikrar da olmadığından), kolay talan edilebilir, el konulabilir doğal kaynakları ele geçirmek için savaşılmaya başladılar. Bu süreçte birçok devlet etnik hatlarda bölünerek dağılmaya başladı. Silah ticareti, uyuşturucu kaçakçılığı, Soğuk Savaş'tan arta kalan istihbarat elemanlarıyla birleşince, etnik, ayrılıkçı hareketlerle, kaynak savaşlarıyla ilişkili yeni suç örgütleri de oluşmaya başladı ve bu suç örgütleri kaynak savaşlarını daha da yoğunlaştırdılar. Bu coğrafyalar, Pentagoncu bir deyişle 'gri' savaş alanları, El Kaide gibi terörist örgütlerin ortaya çıkması ve barınması açısından da çok verimli topraklar oluşturunuyordu.

Serbest piyasaya dayalı bir küresel ekonomi kurma projesi mali sermayenin basıncıyla yerel kaynakları giderek artan bir hızla hortumlarken, metalaşma sürecinde ani bir hızlanma,

sosyal hizmetlerin kapsamının ve hacminin daraltılması, hatta yok edilmesi, bu ülkelerde verili kaynak dağılımı ve bölüşümü matrislerini allak bullak etti. Etnik gruplar arası dengeler, konsensüsler bozuldu ve etnik çatışmalar güçlendi. IMF paketlerinin uygulandığı ülkelerde, örneğin Yugoslavya ve Türkiye’de, etnik ve dini kimliklerin hızla öne çıktığı, yeni istikrarsızlık alanlarının oluştuğu görüldü. Kısacası, uluslararası siyasi coğrafya dağılmaya, yerel savaşlar mantar gibi bitmeye başlarken bunların giderek artan oranda doğal kaynak alanlarıyla, bunların taşınma yolları etrafında yoğunlaştığı görüldü.

2) Ortadoğu Sorunu

1990’ların başında, 1. Körfez Savaşı’nın da yarattığı ortamda başlayan Arap-İsrail barış süreci çöktü ve yerini sonu belirsiz bir çatışma ve çürüme süreci aldı. Bu süreç içinde, Şaron hükümetinin Filistin yönetimini adım adım tasfiye etmeye yönelik bir politikayı benimsemesi, Müslüman Arap halkları arasında, İsrail’e, buradan da İsrail’i destekleyen ABD yönetimine, nihayet bu yönetimle işbirliği içinde olan yerel rejimlere karşı nefret ve tepkiyi güçlendirmeye başladı. İntihar eylemleri giderek tırmandı, ABD yönetimi ve savunma çevreleri, El Kaide ve benzeri radikal örgütlerin bölgede rejimleri devirebilecek karışıklıklar çıkartmasından endişe etmeye başladılar. Diğer taraftan, Ortadoğu’daki ekonomik ve demografik trendler de istikrarsızlıkları derinleştirecek bir yönde ilerliyordu. Bir taraftan, genç nüfusun toplam içinde payı, ama genelde toplam nüfus baş döndürücü bir hızla artıyor, buna karşılık bölge ülkeleri yeni iş olanakları yaratamıyor, aksine orta sınıfların gelirleri bile giderek geriliyordu. Ortadoğu’daki, Suudi Arabistan gibi rejimlerin zaman içinde ayakta kalmaya devam etmesinin olanakları hızla ortadan kalkıyordu.

Halbuki, dünyanın en stratejik enerji kaynağı olan petrolün rezervlerinin yüzde 63'ü Ortadoğu'da, yüzde 25'i ise Suudi Arabistan'daydı. Gaz rezervlerinin yüzde 36'sı da Ortadoğu'daydı.² Üstelik Suudi Arabistan, küresel petrol piyasalarındaki çok sınırlı fazla kapasitenin yüzde 90'ını elinde tutuyordu. Buna karşılık ABD, petrol ithalatının yüzde 30'unu, Avrupa yüzde 35'ini, Çin yüzde 56'sını, Japonya yüzde 81'ini Ortadoğu'dan gerçekleştiriyor; diğer taraftan önümüzdeki otuz yıl içinde petrole olan talebin yılda 75 milyar varilden 120 milyar varile yükseleceği hesaplanıyordu.

Projeksiyonlar, Çin'in petrol tüketimi ve talebinin hızla büyümeye devam edeceğini, Çin'in enerji piyasalarında stratejik alıcı konumuna yükseleceğini gösteriyor. Doğalgaza olan talep daha da hızlı artacak ve otuz yılda ikiye katlanacaktı.³ Halbuki *American Council of Foreign Relations* ile *Baker Institute*'ün birlikte hazırladığı "*Strategic Energy Policy Challenges for the 21st Century*" başlıklı rapora göre, enerji sektöründe kurulu kapasite hem eskiydi hem de yetersiz. *Uluslararası Enerji Ajansı*'nın hesaplamalarına göre, artan talebin karşılanması için 2000-2030 arasında 4,2 trilyon dolarlık yeni yatırım yapılması gerekiyordu. Dolayısıyla, enerji kaynaklarının bulunduğu bölgelerde ortamın bu yeni yatırımların yapılmasına uygun, diğer bir deyişle rejimlerinin istikrarlı ve Batı yanlısı olması gerekiyordu. Demek ki Ortadoğu, 1990'larda giderek çok önemli bir risk alanı haline gelmeye başlamıştı.

3) Hegemonya Sorunu

17. yüzyılda, *Westphalia Anlaşması*'yla oluşan devletler sistemi, ancak devletlerarası hiyerarşi ve hegemonya ilişkileri altında görece bir istikrar sağlayıp var olabiliyordu.

2) Martin Wolf "Threats to the World's Oil Well", *Financial Times*, 3 Aralık 2002.

3) Fatih Birol, *World Energy Outlook 2002*, OECD yayını.

Bildiğiniz gibi *hegemonya* salt şiddete dayanamaz. Hegemonyacı, hegemonyasını sürdürmek için, kendi ekonomik, kültürel ‘*model*’inin, bu modelin sunduğu yaşam tarzının üstünlüğünü diğer ülkelere kabul ettirmeli, diğer ülkelerin halklarının bu modeli örnek alma arzusunu canlı tutmalıdır. 1990’ların sonuna doğru, özellikle Asya krizinden sonra, ABD hegemonyasının iki ayağından biri, Gramsci’nin değişimiyle ‘kabul edilmesi’ne olanak veren özellikleri, Joseph Nye’in değişimiyle ‘yumuşak gücü’⁴ zayıfladı. O sırada radikal bir adımla ülkesinde sermaye hareketlerini denetim altına alarak krizi atlatan Malezya Devlet Başkanı Mahatir Muhammet, Asya krizini bir ‘yeniden sömürgeleştirme’ dalgası olarak niteleyecekti.

Daha sonra IMF’in Latin Amerika’da yarattığı tahribat, giderek yükselen ve Seattle’da patlak veren küreselleşme-karşıtı hareket ve bunun giderek kurumlaşması, ABD modelinin parlaklığının sönmeye başladığını gösteriyordu. ‘Yeni Ekonomi’ adı altında ABD üstünlüğünün en önemli göstergesi gibi sunulan İnternet şirketleri ve telekomünikasyon temelli piyasaların çökmesi, bunu bir borsa krizinin izlemesi, modelin cazibesini iyice azalttı. Nihayet Enron-WorldCom olayları olarak bilinen şirket skandalları, ‘Asya krizi’nde ABD tarafından âdetâ aşağılanarak Asyalıların kafasına kakılan, bunu ancak serbest piyasa temizler, denen ‘ahbap çavuş kapitalizmi’nin ABD’de, hem de dünyanın geri kalanına dudak ısırtacak boyutlarda var olduğunu, hatta ucunun Beyaz Saray’a kadar açılabileceğini ortaya koydu.

Siyasi kültürel alanlardaysa, Bush hükümetinin ‘terörizme karşı savaş’ı sürdürüş tarzı tepki çekmeye başlamıştı. Bu savaşın içinde yaşanan katliamlar, ABD’li olmayan insanların yaşamının ucuzluğu, insan haklarını, demokrasiyi, ABD’de de ayaklar altına almaya başlayan uygulamalar, ABD’nin herkese ör-

4) Josph S. Nye, *The Paradox of American Power, Why the World's Only Superpower Can't Go It Alone*, Oxford University Press, 2002.

nek gösterilen demokrasisinin de bir hayaletle dönmeye başladığını göstermekteydi.

Tüm bunlar hızla dünya kamuoyunda etkisini göstermeye başladı ve 2002 sonunda bir ABD şirketi, *Pew Research Centre*'nin gerçekleştirdiği, tarihin en geniş, 44 ülkede 38.000 örneklik kamuoyu araştırması küresel düzeyde çok güçlü bir Amerikan-karşıtı dalganın yükselmekte olduğunu ortaya koydu.⁵ Kısacası, 1990'ların ikinci yarısında ABD'nin 'yumuşak gücü' hızla aşındı.

Kasım 2000'de yapılan başkanlık seçimlerinde, muhafazakâr bir kadro, oldukça tartışmalı bir biçimde, seçim sonuçları kesinleşmeden, yandaşı hâkimlerin kararıyla iktidara geldi. Bu kadro, 'yumuşak gücün' aşıldığını görüyor, bunun boşalttığı yeri ABD'nin rakipsiz teknolojik ve askeri kapasitesini kullanarak kapatmak istiyordu. Savunma, enerji ve kimya sektörünün dev şirketleriyle,⁶ İsrail lobisiyle yakın bağları olan kadronun⁷ iktidarı, yeni savunma stratejisinin belirlenmesinde önemli rol oynadı.

Bu stratejinin kökleri 1992'de Wolfowitz tarafından Baba Bush'a verilmek üzere hazırlanan, ama basına sızınca skandalla dönüşen bir rapora kadar uzanır. Bu rapordaki tezler daha sonra, 1997'de kurulan *Project for New American Century* isimli sağcı militarist bir "think-tank" tarafından hazırlanan ve altında *Rumsfeld, Cheney, Wolfowitz, Zalman Halidzay* gibi Bush yönetiminin dış politika kadrolarının imzaları bulunan bir raporda yeniden gündeme geldi. 11 Eylül'den hemen sonra yayımlanan *Quadrennial Defence Review (Dört Yıllık Savunma Gözden Geçirme Raporu)* bu temelde yazıldı.

5) "What the World Thinks in 2002 How Global Publics View: Their Lives, Their Countries, The World, America." <http://people-press.org/reports/files/report165.pdf>.

6) Örneğin: "Bush Cabinet Profile", 5 Mart 2001, *Ben Wright, Bush and the Big Business*, 1 Mayıs, 2001, BBC.

7) Jason Vest "The Man from JINSA and CSP", *The Nation*, 9 Şubat 2002.

1990'ların sonuna doğru, 'yumuşak gücün' zayıfladığı inkâr edilemez bir biçimde ortaya çıkarken, kaynak savaşlarının da yaygınlaşmasına paralel olarak, ABD savunma çevreleri dik-katlerini:

- 1) rakip bir hegemonyacı gücün saldırısını püskürtecek çapta bir ordu sahibi olmak ve
- 2) yerel istikrarsızlıkları bastırıp büyümelerini engelleyerek yerel güçlere inisiyatif vermeyecek bir polis işlevini sürdürebilecek kapasiteye sahip olmak üzerinde yoğun-laştırmaya başladılar.

Ancak Bush ekibi iktidara gelene kadar, bu ikili görev tutarlı bir tek savunma doktrini altında birleştirilemedi. Bush hükümeti çok daha önce hazırlanan, ama 11 Eylül'den sonra yayımlanan *Quadrennial Defense Review* adlı savunma stratejisi arka plan dokümanında, ilk kez bu sorunu çözmeye başladı. Yönetim, yeni savunma doktrinini Eylül 2002'de 'Yeni Savunma Stratejisi' adıyla yayımladı. Yukarıda değindiğim gibi Yeni savunma stratejisi, diğer büyük güçlere meydan okur bir biçimde, ABD'yi küresel çıkarları olan tek ülke ilan etti. Bu bağlamda, 11 Eylül sonrası 'terörizme karşı savaş' olanaklarını kullanarak, denizaşırı üslerinin sayısını arttırmaya başladı. Küresel egemenlik peşinde olduğunu açıkladı. ABD'ye rakip olabilecek yeni bir gücün yükselmesini caydıracak askeri ve teknolojik üstünlüğü korumaya kararlı olduğunun altını çizmesi ve 'önleyici vuruş' prensibini, başka ülkelerde gerektiğinde zor kullanarak 'rejim değişikliği' gerçekleştirme taktikini benimsemesi. Bunlar, bütün zamanlar için mutlak bir güvenlik sistemi kurmak gibi ütöpik bir amacın peşinde koşan,⁸ imparatorlukçu bir eğilimle karşı karşıya olduğumuzu gösteriyordu.

8) Bu konuyla ilgili ilginç bir yazı: Prof. David C. Hendrickson, "Towards Universal Empire: The Dangerous Quest for Absolute Security," *World Policy Journal*, Cilt XIX, No: 3, Sonbahar, 2002.

Ben, ABD'nin hegemonyacı bir konumdan, imparatorluk kurma eğilimine evrilmeye başladığını, 11 Eylül sonrasında, Yeni Savunma Stratejisi açıklandığında ileri sürmüş ve gelişmeleri başta *Cumhuriyet*'teki köşe yazılarım olmak üzere çeşitli yazılar ve konferanslarda dile getirmiştım. Bu sürecin ilk raundunu oluşturan döneme ilişkin yazılar, daha sonra *Dinozorun Kuyruğu: 11 Eylül ve Yeni Roma* (Remzi Kitabevi) başlığı altında derlenerek yayımlandı.

Ancak dediğim gibi, bu, sürecin ilk raundaydı ve bizi çok daha tehlikeli bir ikinci raund bekliyordu. Bu ikinci raund da Irak'ın işgal edilmesi ve sömürgeleştirilmesiyle tamamlandı. Bu ikinci raund çok daha tehlikeydi, çünkü dünya ekonomisinin 1930'lardan bu yana ilk kez oluşan çok özel bir konjonktürüyle de çıkışıyordu. Dünya ekonomisi mali genişlemenin ardından teker teker patlayan piyasa köpüklerinin de etkisiyle altından kalkılamaz bir fazla kapasite (aşırı üretim) sorunuyla ve buna bağlı olarak genelleşmiş bir deflasyon tehlikesiyle karşılaydı. Böyle bir ortamda, bu fazla kapasitenin likidasyonuna bağlı olarak gelişmiş kapitalist ülkeler arasında ekonomik rekabet hızla keskinleşecek, bu ülkeler kendilerine yeni piyasalar, yatırım alanları arama çabasıyla giderek sömürgeci yöntemlere başvurmaya başlayacaklardı. Nitekim Irak'ın işgali ve bu işgali meşrulaştıran, Irak'ın doğal ve ekonomik kaynaklarının kullanımını işgalci güçlere terk eden Birleşmiş Milletler kararı, tam da böyle bir gelişmenin başladığını göstermekteydi.

Elinizdeki derleme, bu ikinci raundu izleyerek günü güne çözümlemeye çalışan yazılardan oluşuyor. Bu günü tarih olarak yazmanın sakıncaları ortada. Bu yazılar da bu sakıncaların sonuçlarını zaman zaman içerdiler. Ama benim amacım, sürecin bir analizini sunmaya çalışırken, yazıların yazıldığı anda genel kanı olarak ortaya çıkan çözümlmeleri ve ruh halini de yansıtmak olduğu için, yazıları baskıya hazırlarken, üzerlerinde hiçbir düzeltme yapmadım.

ADIM ADIM İMPARATORLUK

ATLANTIĞIN İKİ YAKASI

Irak savaşına ilişkin tartışmaların ve Johannesburg Zirvesi'nin bir kez daha ortaya koyduğu gibi, ABD ve Avrupa giderek birbirlerinden ayrı düşüyorlar. Bu ayrılıkların, önümüzdeki yıllarda ne yönde gelişerek nasıl bir siyasi şekillenmeye yol açacağı henüz belli değil. Ama bu sürecin, dünyanın ve özellikle de halen bu iki gücün arasına sıkışan Türkiye gibi ülkelerin ekonomik ve siyasi geleceklerini giderek daha geniş ölçekte etkileyeceği kesin.

ABD Dış Politikasında Yeni Bir Dönem

Geride bıraktığımız on yıl boyunca Soğuk Savaş sonrası Yeni Dünya Düzeni'nin nasıl olacağını tartıştık. ABD “çok taraflı dış politika” yaklaşımı içinde, tek kutuplu bir dünya için

gerekli ittifakları ve askeri dayanakları oluşturmaya çabalar-ken, Avrupa, ABD'nin giderek tek taraflı davrandığından ya-kınıyor, çok kutuplu bir dünya isteğini dile getiriyordu. Bush hükümetinin yönetime gelmesiyle, 11 Eylül saldırısının ar-dından, bu tartışmalar iyice yalınlaştı. ABD çok taraflılık id-dialarını bıraktı. Colin Powell'ın bu yıl bir Roma ziyareti sı-rasında dediği gibi, *"Dış politika sorunlarını müttefiklerimiz-le tartışırız, onları doğru pozisyona kazanmaya çalışırız. Ol-mazsa, biz kendi doğru bildiğimizi yaparız,"* çizgisini benim-sedi.

Bu *"Bildiğim gibi yaparım"* yaklaşımı, salt 11 Eylül saldı-rısının getirdiği şokun, kızgınlığın, suçluları bir an evvel ya-kalama arzusunun sonucu değil, ABD'nin, dış politika yöneli-minde daha Clinton döneminde şekillenmeye başlayan köklü bir değişikliğin ürünüydü. Bu dış politikanın parametreleri, 2001 Dört Yıllık Savunma Raporu'nda ortaya konmuş ol-makla birlikte, arkasındaki temel varsayımı, Başkan Bush, Haziran'da West Point Askeri Akademisi'nde yaptığı ve Av-rupalı devlet yöneticilerinin saçlarını diken diken eden ko-nuşmasında açıkladı: İkinci Dünya Savaşı'nın bitiminden bu yana ABD dış politikasını yönlendiren iki doktrin -Sovyetler Birliği'nin genişlemesinin sınırlanması, nükleer silahlarla gerçekleştirilebilecek bir saldırının caydırılması- artık geçer-liliğini yitirmişti. Çünkü şimdi karşımızda devletsiz terörist-lerle kitle imha silahlarına sahip Saddam Hüseyin gibi dikta-törler vardı. Bush, konuşmasında, *"önleyici ilk vuruş hakkı"* prensibini benimsediklerini de açıkladı. Böylece uluslararası ilişkilerde ABD vizyonunun köklü bir değişiklik geçirmiş ol-duğu en yetkili ağızdan resmen açıklanmış oluyordu. Biz de dahil birçok yazar, bu yeni yaklaşımı bir imparatorluk eğili-mi olarak yorumladı.

Çatıdaki Çatlak Giderek Büyürken

Bu yeni yönelim, gelişmiş ülkeler (emperyalist ülkeler de diyebilirsiniz) arasında ortak bir küresel yönetim oluşturma alanında ABD ve Avrupa'yı karşı karşıya getiren dinamikleri hızlandırdı, bu ülkeler grubu açısından bir küresel istikrar kurma olasılığını zayıflattı. Örneğin, küresel iklim değişikliklerine neden olan etkenlerin sınırlandırılmasına ilişkin Kyoto Protokolü'nü imzalamayan ABD, uluslararası savaş suçlularının yargılanmasına, devletler üstü bir ceza hukuku oluşturmayı amaçlayan Uluslararası Ceza Mahkemesi Anlaşması'na da karşı çıktı. ABD, biyolojik silahların yayılmasını engellemeyi amaçlayan denetim anlaşmasına, doğada biyolojik çeşitliliği koruma anlaşmasına da imza koymuyor. Johannesburg Zirvesi boyunca ABD'nin Avrupa'dan tümüyle farklı bir çizgiyi savunduğunu, tümüyle çokuluslu şirketlerin yanında tutum alarak genetik besinlerin kullanılmasını yaygınlaştırmaya çalışırken, yenilenebilir enerji konusundaki gelişmeleri baltaladığını da gördük.

Geçen aylarda ABD, İkinci Dünya Savaşı sonrasında oluşturulan uluslararası güvenlik sisteminin köşe taşlarını, Avrupa'nın tüm itirazlarına ve uyarılarına karşın, teker teker sökmeye başladı. Örneğin Balistik Füze Anlaşması'ndan tek tarafı olarak çekildi, Deneme Yasağı Anlaşması'na uymayacağını açıkladı.

ABD ile Avrupa arasındaki en önemli görüş ayrılıklarından biri de Ortadoğu politikası. Bu yüzden, Bush hükümetinin Irak'ta rejim değişikliği projesi, ABD'nin bölgede giderek daha çok İsrail'in etki alanına girerek istikrarsızlığı daha da arttırdığını düşünen Avrupa'da büyük kaygı yarattı. Önce Chirac ve Schröder, Bush'un Irak'a saldırma planıyla aralarına mesafe koyarak bunun için öncelikle bir BM kararı gerektiğini vurgu-

ladılar. Arkasından, İsveç ve İspanya da benzer bir tutum aldılar. Nihayet geçen hafta, ABD'nin Avrupa'daki en yakın müttefiki Blair de operasyon için bir BM kararının gerekli olduğunu belirtti. Bush yönetiminin iç tartışmaları da Irak konusunda Avrupa'nın manevra alanını genişleterek farklılıklarını daha açık bir biçimde dile getirmesine yardımcı oldu. Böylece ABD ile Avrupa arasındaki çatlak daha da büyüdü.

ABD ve Avrupa ittifakı İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana dünya düzeninin çatısını oluşturuyor. ABD hegemonyası, Soğuk Savaş dönemindeki iki bloklu denge hep bu çatının altında barınıyordu. Soğuk Savaş bittikten, ortak dış tehlike sorunu gündemden kalktıktan sonra, uluslararası sistemin geleceğine ilişkin ABD-Avrupa ilişkilerinde bir çatlak oluşmaya başladı. 11 Eylül saldırısının hemen arkasından görülen ABD-Avrupa yakınlaşması şaşırtıcı bir hızda ortadan kalktıktan sonra, şimdi uluslararası güvenlik sisteminde, küresel yönetişimin aracı olan anlaşmalardan Ortadoğu politikalarına kadar çok önemli alanlarda bu çatlak genişlemeye devam ediyor. Geçenlerde Zbigniew Bzerzinski'nin CNN'de uyardığı gibi, ABD-Avrupa arasındaki sorunlar bugünden çözülmeye başlamaz ve ABD yoluna tek başına devam ederse, on yıl sonra dünya kendini çok daha tehlikeli bir kavşakta bulabilir.

(Cumhuriyet, 4 Eylül 2002,
Globalpolitikültür)

IRAK: EMARELER BELİRDİ

Irak'a yönelik bir işgal girişimiyle birlikte bölgede “kıyame-
tin kopacağını” düşünerek, dini mitolojiden alınma bir deyim-
le geçen hafta “emareler belirdi” diyebiliriz sanırım. Bush, en
üst düzey danışmanlarının haftalardır kamuoyu önünde sür-
dürdükleri tartışmaları sessizce izliyordu. Geçen çarşamba,
“Bugün, süreç burada başlıyor,” diyerek (*Los Angeles Times*, 5
Eylül) hem bu tartışmaların bir anlamda sonuçlandığını, hem
de çok yönlü bir savaş stratejisini harekete geçirdiğini açıkladı.
Yine de kimi Amerikan entelijans analistlerinin “60 gün
içinde savaşa gidiyoruz” (*WorldNetDaily*, 4 Eylül) saptamala-
rına bakarak “Irak'ın işgali için geri sayımın başladığı” sonucuna
ulaşmakta çok acele etmesek iyi olur diye düşünüyorum.

Diplomatik Zaman Hızlandı

Bush'un çarşamba günü "başlattığı" sürecin bileşenleri, geçenlerde "Globalpolitikültür" köşemizde özetlediğimiz tartışmalarda vurgulanan noktalarla uygunluk halinde. Bu tartışmalarda Scowcroft, Brezinzski, Kissinger gibi dış politika "duyayenlerinin" uyarılarını üç başlık altında toplamıştık: 1) ABD savaşa yalnız girmemeli, mümkün olan en geniş ittifaklara dayanmalı, 2) Başkan savaş kararını birkaç kişiye dayanarak, kapalı kapılar arkasında almamalı, 3) Ortadoğu'daki çatışmalar, her iki tarafa da baskı yapılarak bir gelişme sağlanamasa bile en azından bir süre için sterilize edilmeli (21 Ağustos).

Bush geçen hafta, önce Kongre grup liderleriyle bir toplantı yaptı, sonra da savaş için Kongre'nin onayını almak amacıyla başvuracağını açıkladı. Aynı günlerde Blair, İngiltere'de kaygıları gidermek için Saddam'ın kitle imha silahları yapmakta olduğuna ilişkin kanıtları taşıyan bir dosyayı yakında açıklayacağını söyledi.

Bush ülke içinde Kongre'nin onayını alarak savaşa bir meşruiyet kazandırmaya çalışırken, uluslararası alanda da BM'nin onayını almak amacıyla bazı adımlar atmaya başladı. Bu bağlamda Bush, BM'nin Saddam'a son bir kez daha müfettiş göndermeyi önererek, kabul etmezsen arkasından işgal gelecek, demek üzere bir karar çıkarmasını kabul etti. Bu arada BM Güvenlik Konseyi'nde bir veto olasılığını ortadan kaldırmak amacıyla ABD yönetimi önce, "Irak'ta, Rusya'nın ve Fransa'nın

1) Bu konuda popüler bir çalışma: Thomas Friedman, *The Lexus and the Olive Tree*, Harper Collins, Publisher, Londra, 1999.

2) İyimserliğin ulaştığı düzeyi görmek için: James K. Glassman ve Kevin A. Hassett, *Dow 36,000: The New Strategy for Profiting from the Coming Rise in the Stock Market*, Times Books, New York, 1999 ve bir uyarı: İbrahim Warde, "Dow Jones, plus dure sera la chute", *Le Monde Diplomatique*, Ekim 1999.

3) Örneğin: Paul Krugman, *The Return of Depression Economics*, Allan Lane, The Penguin Press, New York, 1999. *The Economist*, "Doldrums, The World Economy and How To Rescue it," 28 Eylül/4 Ekim 2002.

ekonomik çıkarlarını göz önüne alacağını” açıkladı (*Financial Times*, 5 Eylül), hafta sonunda da Bush, Rusya, Fransa ve Çin liderleriyle telefonla konuşarak desteklerini istedi.

Bush hükümetinin Ortadoğu sorunuyla ilgili ne yapacağı belli olmamakla birlikte, geçen hafta Şaron’un aniden “Barış açısından yeni bir olanak ortaya çıkmaya başladı,” demeci (*Jerusalem Post*, 5 Eylül) bunun, büyük bir kamyon bombasının bulunmasından sonra geri alınmaması, belki sinik bir tutum olacak ama, İsrail-Filistin çatışmalarının bir süre için sterilize edilmesi hedefi bağlamında değerlendirilebilir sanırım.

Askeri Zaman da

Cumartesi günü Blair’in Bush’la yaptığı acil, basında “savaş konseyi” olarak yorumlanan toplantının yanı sıra, sürecin hızlandığını gösteren teknik gelişmeler de var. Örneğin, ABD’nin Irak’ı çevreleyen üslerine personel ve malzeme yığınağı yapmaya başladığı, ordunun bu amaçla ağır zırhlı araç taşıyacak gemiler kiraladığı (dolayısıyla, kendi taşıma kapasitesini artık aştığı) bildiriliyor. Bölgedeki en büyük nükleer uçak gemisi Kitty Hawk’ın komutanının disiplini yeterince sağlayamadığı için görevinden alınmasına ilişkin haberler de savaş öncesi hazırlık bağlamında yorumlandı (*The Times*, 4 Eylül).

Bunlara ek olarak, cuma günü gazeteler, son haftalarda Irak’a yönelik İngiliz ve ABD “sorti” lerinin yoğunlaşmaya başladığını, en son 100 uçaklık saldırının aslında bir savaş hazırlığı olduğunu ve Bağdat’a kadar uzanan bir hava koridorunu, özel timlerin helikopterlerine açmayı amaçladığını yazdılar (*The Daily Telegraph*, 6 Eylül). Nihayet cuma günü Associated Press, BM silah müfettişleri ekibinin başkanına atıfla, “Uydu-
dan çekilen fotoğraflarda, daha önce denetlenen kimi bölgelerde şimdi izah edilemeyen yeni yapıların” saptandığını aktardı. Be-

yaz Saray sözcüsü de bu fotoğrafların Saddam'ın, "Nükleer silahlar geliştirmeye çalıştığının işareti olabileceğini" ileri sürdü.

Madalyonun Öbür Yüzü

Ancak yine de, tüm bu göstergelerin, "İşgal, hemen şimdi" dediğini kabul etmek zor. Birincisi, her ne kadar Bush Kongre'den, Ekim'de ara seçimler için çalışmalarına ara vermeden önce bir karar bekliyorsa da, *New York Times*'a göre Kongre konuyu haftalarca enine boyuna, hatta Kasım seçimleri sonrasına kadar tartışmaya niyetli. Diğer taraftan, Carnegie Endowment tarafından yayımlanan raporda önerilen "anında istila tehdidiyle destekli denetim" önerisini BM benimser, Saddam da her şeye rağmen kabul ederse, *New York Times*'ın bildirdiği gibi yeni denetimlerin sonuç vermesi bir yıl sürebilir (6 Eylül).

Bush'un Çin, Fransa ve Rusya devlet başkanlarıyla yaptığı ilk koalisyon kurma çabalarının başarılı olmadığı (*International Herald Tribune*), Moskova, Paris ve Pekin'i ikna edemediği (*Le Monde*) anlaşılıyor. Ek olarak Blair'in açıklayacağı dosyadan yeni bir bilgi çıkması da beklenmiyor (*The Times*). Uydudan çekilen fotoğraflara gelince, *Christian Science Monitor*'un, Körfez Savaşı'nın başlamasında en önemli neden olarak Irak ordusunun Suudi sınırına yığınak yaptığını gösteren fotoğrafların, işiştikten sonra sahte olduğunun ortaya çıktığını anımsatan yazısına (6 Eylül) dikkat çekmekle yetinelim.

Tüm bunlara ek olarak hiç de azımsanmaması gereken bir etken daha var. Birçok yorumcuya göre, bugün karşımızda, belki de ABD tarihinin kamuoyu yoklamalarına en duyarlı yönetimi var. *Washington Post/ABC* kamuoyu yoklamalarıysa, halkın, Bush yönetimini ancak geniş bir koalisyonla ve BM kararına dayanarak savaşa girdiği takdirde destekleyeceğini gös-

teriyor. Diğer taraftan, savaşın 2004'teki genel seçimlerde Bush yönetiminin şansını azaltmayacak bir biçimde planlanması gerekiyor. Şu anda ekonomik durgunluk, şirket skandalları ve bunlarla hükümet arasındaki ilişkiler Bush yönetimini olumsuz yönde etkiliyor, bir de bunlara savaşın getireceği yüksek petrol fiyatları, ek bütçe açığı ve nihayet can kaybı gibi etkenler eklenirse...

Bu koşullarda iki seçenekle karşı karşıya olabiliriz. Ya Bush yönetimi savaşa hemen, ne olursa olsun girip kısa sürede sonuç almayı planlıyor/umuyor, dolayısıyla da büyük bir maceraya atılmaya hazırlanıyor, ya da, "Ben çok sabırlı bir adamım" diyen Bush, milliyetçi duyguları seçimlere kadar canlı tutarak kamuoyu desteğini arttırmayı ve işgali seçimlerden sonraya bırakmayı düşünüyor. İngiltere'nin eski İrlanda Bakanı Mo Mowlam'ın bu hafta *Guardian*'da vurguladığı gibi, eğer Irak savaşının esas amacı Saddam'ı devirmek değil de bir karışıklık anında (Mowlam'a göre, ABD, Suudi rejiminin çok yaşamaya-acağına inanıyor) Batı adına Suudi petrollerine el koyabilecek bir konumda olmak ise, aslında istilayı aceleye getirmenin bir gereği yok. Ama nereden bakarsak bakalım, savaş kaçınılmaz görünüyor.

(Cumhuriyet, 9 Eylül 2002,
Dünya Ekonomisine Bakış)

BEYAZ ADAMIN YÜKÜ

Bush, Blair, Cheney, vb. Irak rejiminin kolaylıkla değıştirelebileceğine inanıyorlar. Irak halkı işgalci askerlere, kendilerini bir despottan kurtardığı için sevinçle kucak açacak, askerler hemen Saddam'ı terk ederek teslim olacakmış. Çünkü, ABD Irak'ı işgal edip, Saddam'ı devirip, yerine tüm Arap dünyasına örnek olacak barışsever bir demokrasi yerleştirecekmiş.

Beyaz adam yine, kendi değerlerini, kültürünü, kısacası uygarlığını az gelişmiş halklar arasında yaymak, onları da uygarlaştırmak görevini üstlenmiş. Bu “asil görev” 19. yüzyılda İngiliz İmparatorluğu'nundu. Rudyard Kipling'in 1899 yılında yayımlanan ve ABD'yi sorumluluğunu üstlenmeye çağıran “Beyaz adamın yükü” şiirinden bu yana ABD üstlendi. Son yıl-

larda ABD'nin görev aşkı daha önce görülmemiş bir ateşle yanıyor ve etrafını da yakıyor. Yük eskisinden daha ağır. Dünyaya, İngiltere gider işgal eder, uygarlaştırma projesine karşı her türlü direnişi şiddetle kırar, halkın emeğini ve toprakları istediği gibi kullanırdı. Ama teslim etmek gerekir, yerel halkı da eğitir, “uygarlaştırır,” örneğin lokantada, evde, devlet dairelerinde kendisine hizmet ederken yalınayak, yarı çıplak ya da tuhaf elbiselerle gezmesini yasaklar, ayakkabı, pantolon, ceket giydirir, sık sık yıkanmayı, İngilizce konuşmayı, çatal kaşık ve makineli tüfek kullanmayı öğretirdi.

Bugün artık açık sömürgecilik ekonomik ve siyasi olarak çok verimsiz bir yöntem. Nasıl sahibinin beslemek zorunda olduğu kölelerin yerini, kendi karnını kendisi doyuran “özgür” işçiler aldıysa, sömürgelerin yerini de kendi kendine bakmakla ve ülkesini kullanılır düzeyde tutmakla (pardon, yabancı sermayeye güven verecek demek istiyorum) yükümlü “bağımsız” ülkeler aldı.

İşler böyle olunca da beyaz adamın yükü ağırlaştı. Şimdi işgal edip sömürgeleştiremediği için, bir taraftan bu bağımsız ülkelerin ekonomik sistemlerini kendisinininkiyle uyumlu bir hale getirmesi, diğer taraftan “uygarlaştırılma projesi”ni kabul edecek liderleri iktidara taşıyacak bir siyasi sistemi ve nihayet tüm bunları yeniden üretecek bir kültürel ortamı yaratması gerekiyor.

Bugün “beyaz adamın yükünü” üstlenen ABD, “En güçlü ekonomi, ordu ve en ileri teknoloji bende olduğuna göre herkesin benim ekonomik modelimi, siyasi, ahlaki değer yargılarımı ve kültürümü, kısacası uygarlığımı, hatta dilimi benimsemesi gerekmez mi?”; “Böyle düşünmeyenler uygarlık düşmanı sayılmaz mı?” “Halkları bu uygarlık düşmanlarının elinden kurtarmak gerekmez mi?” diye düşünüyor. Dolayısıyla, ABD “bu asil görevi” yerine getirmek için ülkeleri bombalamaya, işgal etmeye,

hatta oralarda uzun yıllar kalmak gibi bir yükün altına girmeye hazır. Görev “asil,” ama durumu trajik ve ironi yüklü ABD, tüm bu özverilerine rağmen kendini hem trajik hem de ironi dolu bir durumda bulmaktan kurtulamıyor. İngiltere, uygarlaştırdığı, “yarı iblis, yarı çocuk vahşilerin” (Kipling) duygularına, kendisinden nefret etmelerine pek aldırmazdı. Halbuki ABD 44 yıldır, Başkan Eisenhower’dan bu yana “*Herkes niye bizden nefret ediyor?*” diye soruyor. ABD hem uygarlaştırmak hem de bu hizmeti sunduğundan dolayı sevilme istiyor. Bu işin trajik yanı.

İkincisi, ABD’nin bu uygarlaştırma sürecinde işbirliği yaptığı kimi siyasi liderler daha sonra bu uygarlaştırma sürecine karşı savaş açabiliyorlar. Beslenen, uygarlaştırılan ve uygarlaştırma yöntemleri öğretilen kargalar, nedense daha sonra gelip uygarlaştıran eli ısırıyorlar. Hatta uygarlaştırılan ya da uygarlaştırılmakta olan ülkelerde en “uygarlık karşıtı” düşünceler en cahiller ve vahşiler arasından değil, en çok okumuş, hali vakti yerinde olanlar arasından çıkıyor. Belli ki bu uygarlaştırma sürecini, uygarlaşanlar öğrendikçe, öğrenenlerin içinden kimileri bu uygarlığa karşı savaş açmaya başlıyorlar. Bu da işin ironisi.

Sakın, yalnızca bu uygarlaştırılma sürecinde değil, bizzat bu uygarlığın kendisinde bir sorun olmasın? Öyle ya baksanıza, en uygar ülkenin ekonomisinin, en uygar kesimleri yolsuzluklardan, dolandırıcılıklardan hapse düşmeye başladılar. Bu uygarlığın en uygar kurumları, örneğin Dünya Bankası, “*Böyle devam edersek dünya batacak*”, “*Küreselleşme yoksulluğu artırıyor*”, “*En büyük yükü küreselleşenler çekiyor*” gibi sonuçlar üreten raporlar yayımlamaya başladılar. Uygar ülkelerin aydınları, bizzat bu uygarlıktan şikâyetçi. Uygarlaştırıcı modeli en çok benimseyenlerin ekonomileriye eşekten düşmüş karpuzla döndüler. Büyük fedakârlıklarla uygarlaştırılan yerlerde

liberal demokrasi, en yerli yabancı tekellerin siyasetçi alıp satma pazarına dönüyor. Halk sokaklara dökülmeye, “*fanatikler*” devlet başkanlarına suikast yapmaya, uçaklara binip, binlerce masum insanın ölümüne neden olan hunharca cinayetler işlemeye başladılar. İntihar eylemleri günlük haber oldu. Bu uygarlıkta bir iş var!

Belki de 1899'da Kipling'in şiiri ABD'de yayımlandığında, *San Fransisco Call* gazetesinde çıkan bir başyazısının son satırlarını dikkate almak gerekiyor: “*Doğrusu şu ki, onun (beyaz adamın), reform bahanesiyle kahverengi adamın evini altüst etmesi, kahverengi adam buna başkaldırdığında da onu susturana kadar kamçılması gerekiyor.*” Bize gelince, bizde bir sorun yok. Türkel Minibaş'ın pazartesi günü yazısını okumadıysanız sakın kaçırmayın. Göreceksiniz ki, bizim siyasi liderlerimizin hepsi çoktan uygarlaşmış. Hepsi aynı projeyi benimsemişler. Kim seçilirse seçilsin proje aksamıyor. Bizde bir sorun yok, Allah'a şükürler olsun!

(Cumhuriyet, 11 Eylül 2002,
Globalpolitikültür)

İPOTEKLİ İMPARATORLUK

Bush'un geçen hafta Birleşmiş Milletler'de yaptığı konuşmanın konusu *"terörizme karşı uluslararası savaş"* değildi. Usame bin Ladin'e hiç değinmedi, hep Saddam'dan söz etti. O şimdi Irak'ı işgal etmek istiyor! *New York Times*, konuşmayı, *"ABD savaşı tırmandırıyor, Saddam'ı da bir numaralı düşman ilan etti"* başlığıyla verdi. CNN'e göre konuşmanın mesajı, *"Eğer BM davranmazsa biz davranacağız,"* idi. Nereden nereye geldik?

"Bir Metafor Olarak Savaş"

Önce *"terörizme karşı uluslararası savaş"* ilan edildi. Sonra? Afganistan'da, Orta Asya'da, Uzakdoğu'da, hatta Ortadoğu'da yeni askeri üsler, derken *"şer eksenı"* ve *"terörizme kar-*

şı savaşı” süreciyle ilişkisi (bırakın kanıtlanmayı) mantıksal düzeyde bile kurulamayan bir Irak işgali humması. Başkan Yardımcısı Cheney, Milli Güvenlik Sekreteri Rice, Savunma Bakanı Rumsfeld, onun yardımcısı Wolfowitz, Kagan, Kristol gibi yazarları ve *National Review*, *Weekly Standard* gibi yayınları da içeren militarist bir blok “İşgal hemen şimdi” diyor ve ekliyor: Bunun için gerekli askeri kapasite var, Irak halkı Saddam’dan nefret ediyor. İş kolay, Avrupa, BM ne derse desin!

Buna karşılık Dışişleri Bakanı Powell, eski savunma bakanları, birçok üst düzey general, Kissinger, Brzezinski gibi dış politika duayenleri, aman diyorlar, yalnız gitmeyin, BM’yi es geçmeyin, ne yaparsanız yapın, “terörizme karşı savaşı aksatmayın!”

Geçenlerde edebiyat eleştirmeni Susan Sontag, *The New York Times*’taki yazısında “terörizme karşı savaşı” kavramını sorguladı. Bu savaşı, bildiğimiz savaşıardan çok farklı. Bir devlete, düzenli orduya karşı değil, hangi koşullarda sona ereceği de belli değil. Adeta kansere karşı verilen “savaşı” gibi bir şey, yani bir metafor. Üstelik “terörizm” kavramının, üzerinde anlaşılmış hukuksal bir tarifi de yok. Öyleyse “terörizme karşı savaşı” aslında boş bir kavram. Bu yüzden, Bush yönetiminin 11 Eylül’ün arkasından uygulamaya koyduğu imparatorluk stratejisinin her türlü taktik gereksinimini bu kavramın içine koyarak sunmak mümkün. Dün Afganistan, bugün Irak, belki yarın İran? Diğer bir deyişle, asıl sorun Irak’ın işgali değil. Bu bulanık suda tartışılan esas konu “imparatorluk kurma girişimi”.

Macho Men...

ABD sağıının Maço men’lerinin başını döndüren de işte bu imparatorluk kurma hayali. Her fırsatta, “ABD’nin öyle bir askeri gücü var ki” diye söze başlayıp, sonra “Vizyon 2020, füze

kalkanı, uzay yalnız bize açık olmalı; uluslararası anlaşmalar da neymiş, bizi kimse tutamaz...” diye alıp başlarını gidiyorlar.

Rumsfeld’e göre, “dünyada küresel çıkarları olan tek ülke” ABD! Adeta, geri kalan herkes ayrıntı, yerel sorun... Kagan’a kalsa ABD’nin ittifaka filan gereksinimi yok. Bush “uygarlığın ayakta kalış biçiminin en ileri temsilcisi olduklarına” inanıyor; BM’ye gidip (ihtiyacım yok ama neyse, havasıyla) ültimatom veriyor. Maço men’lerin gazetesi *The Washington Times*, 11 Eylül’ün yıldönümünde “Emperyal dönem başladı” başlıklı bir yorum yayımlıyor: “El Kaide’ye yataklık eden Afganistan’ı fethettik (evet aynen bu deyimle -E.Y.). Pakistan ve Suudi Arabistan’a medreselere para verme dedik. Eğitim sistemlerini belirledik. Bütün ülkelere baskı yapıp para hareketlerini bize rapor etmek üzere bankacılık prosedürlerini değiştirttik. Özel timlerimiz Endonezya’dan Filipinler’e, Sudan’dan Gürcistan’a, Yemen’den Somali’ye terörist avına çıkıyor.”

Bu maço kasılmalar iyi de, ortada ufak bir sorun var! Borçla imparatorluk kurulmaz. Olsa olsa İngiltere’nin son döneminde olduğu gibi ipotek edilir. William Grieder, *The Nation*’da hatırlattı; İngiltere, 1956’da Süveyş Kanalı’nı işgal etmeye kalktığında, ABD, IMF kredisini bloke etti, sterlin çöktü. İngiltere de kuyruğunu kıstırıp Süveyş’i terk etti. Ortadoğu’yu ABD’ye bıraktı. Bugün bu senaryo, ABD için çok mu gerçek dışı?

1987’de ABD’nin hiç dış borcu yoktu. Şimdi dış borcu 2.5 trilyon dolarla GSMH’sinin yüzde 25’ine ulaştı. ABD yılda 400 milyar dolara ulaşan dış ticaret açığını bu borçlarla finanse ediyor. 1990’larda bu borçlar borsayı ayakta tuttu, teknolojik askeri yenilenmeye, ekonomik büyümeye olanak sağladı. Bugün cari açığını finanse edebilmek için ABD’nin günde 1 milyar dolar sermaye ithal etmesi (borç almaya devam etmesi) gerekiyor. Bu yüzden sermaye hareketleri yön değiştirmeye baş-

larsa, dünyanın bu en borçlu ekonomisi çok zor durumda kalacak!

11 Eylül'den sonra ayda ortalama yüzde 11 artan savaş harcamaları ve büyük şirketlere yapılan transferler son on yılın toplam 5 trilyona ulaşan bütçe fazlasını, bu yılın Eylül sonu itibarıyla 157 milyar dolar açığa dönüştürdü. Borsa gerilerken yabancı sermayenin hükümet kâğıtlarına yönelmesi, ABD'nin şimdi bütçe açığını da yabancı sermayeyle finanse etmeye başladığını gösteriyor.

Bu ne kadar devam edebilir? Geçen hafta Kongre'de konuşan FED Başkanı Greenspan'a göre uzun süre devam edemez, faizler yükselmeye başlar. Bu, ekonomik büyümeyi boğar, borşayı krize sokar. Daha şimdiden, yabancı yatırımcının ABD'den uzaklaşmaya başladığını gösteren gelişmeler de var. Suudi yatırımcıların geçen aylarda siyasi nedenlerle 200 milyar doları ABD'den çekmiş olması (*Financial Times*) bir yana, net portföy yatırımları bu yılın ilk beş ayında bir önceki yıla göre yüzde 28 geriledi. Bu dönemde Euro bölgesi geçen yılın 35 milyarlık net alımına karşılık, bu yıl net 68 milyar dolarlık ABD kâğıdı satmış. Japonya'dan gelen net giriş, 13 milyar dolardan 9 milyar dolara düşmüş. Asya'dan gelen sermaye girişi de aylık ortalama 9 milyardan 1,5 milyar dolara gerilemiş (*Global Economic Forum*, 1 Ağustos).

Bugün ABD piyasalarında yabancı yatırımcı için hâlâ cazip alanlar var. Buna ek olarak, Japonya örneğinde olduğu gibi kendi bölgelerinde egemenliklerini pekiştirene kadar ABD'nin dünyanın geri kalanıyla ilgilenmesi kimi ülkelerin işine geliyor. Ama yarın, artık ABD'ye borç vermek riskli olmaya başlar ya da borç veren ülkeler ABD'nin dış politikasını etkilemek isterse durum hızla değişebilir. Belki de "maço men" lerin acelesi bu yüzden: Bir an evvel her yeri, özellikle enerji kaynaklarını askeri denetim altına almak istiyorlar. Ama bu bir kâğıt-

tan şato kurmaktan farksız. Baksanıza geçen hafta Stratfor, “ABD askeri gücü ihtiraslarına cevap veremeyebilir,” diyordu. İmparatorluk kurma düşlerinin sonu hep aynı nedenle hüsrarla biter. İmparatorluk sürekli yayılır ve nihayet geri dönmeyeceği noktaya geldiğinde mali kaynakları da tükenmeye başladığı için bir anafor yaratarak batmaya başlar. İpini bu imparatora bağlayanlar da onunla birlikte batmaktan kurtulamazlar.

(Cumhuriyet, 16 Eylül 2002,
Dünya Ekonomisine Balık)

YİNE “KAMİKAZE” KAPİTALİZM ÜZERİNE

Bu başlığı daha önce kullanmıştım: Küresel bir serbest piyasa kurma ütopyası, doğal çevrenin ve toplumların dokuları üzerinde büyük tahribat yaratıyor, açlığa ve yoksulluğa, ekonomik-siyasi krizlere neden oluyordu. O kadar ki, Johannesburg Zirvesinden önce yayımlanan bir Dünya Bankası Raporu bile, “*Bu artık böyle devam edemez,*” diyordu. Dünya Bankası uzmanlarının çalışmaları, “*küreselleşmenin karanlık yüzünün*” artık inkâr edilemeyeceğini vurguluyorlardı.

Bunlar, bugünün değil, yarının sorunları diyebiliriz; bizim kuşağı aşar, hem zaten küreselleşmeye (siz bunu ABD’nin iradesi diye okuyunuz) karşı ne yapılabilir ki? Peki o zaman, isterseniz size bir de kısa dönemli felaket senaryosu verelim:

Yaklaşmakta olan Irak savaşı dünya ekonomisinde büyük bir sarsıntı yaratacak. Savaşta ölecek olanlar, mı dediniz. Yok hayır, savaşa gitmeyecek olanların, “Bize ne?” diyebileceklerini düşünerek, ben yalnızca ekonomik tehlikeleri kastediyordum.

“Kamikaze Kapitalizm”le İlgisi Ne?

“Bunlar siyasi, jeopolitik oyunlar. Kapitalizmle ne ilgisi var?” da diyebilirsiniz. Lütfen, biraz sabır... Geçenlerde *International Herald Tribune*’de, “*Kapitalizmde patolojik bir mutasyon*” başlıklı yazısında Pfaff çok ilginç bir gelişmeye dikkat çekti. Pfaff, Enron-WorldCom ile başlayan şirket skandalları salgınından hareketle, şirket yöneticileri çok güçlendiler, artık kendi kısa dönemli, dar çıkarlarını şirketin uzun dönemli yaşamının önüne koymaya başladılar, diyor. Burada önemli nokta şu: Kapitalizmin, kimilerinin kısa dönemli çıkarlarının kolaylıkla sistemin uzun dönemli gereksinimlerinin önüne geçmesine olanak sağlayan bir özelliği var. “*Patalojik mutasyon*”, kamikaze refleksi, işte buradan kaynaklanıyor.

Irak savaşına dönersek, bu alanda, “*Şahinler*” ve “*Güvercinler*” arasında süren tartışmaları daha önce özetlemiştim. “*Şahinler*” imparatorluk kurma rüyasıyla gözü dönmüş (Mussolini’nin Roma nostaljisini, Hitler’in III. Reich’ını anımsamamak elde mi?) bir grup. Karşısında da aman dikkat diyen bir başka grup var. Bu ikinci grubun görüşlerini özetleyen bir yazıda Brezinski çok ilginç bir biçimde uyarıyordu: “*Savaşı başlatma kararı, salt kapalı kapılar ardında yalnızca Başkan ve kendi atadığı birkaç kişi tarafından alınmamalı,*” (*The Washington Post*, 10 Ağustos).

Bu birkaç kişi de kim acaba? Bunların başında Başkan Yardımcısı Cheney var, sonra Milli Güvenlik Danışmanı Condi Rice, Savunma Bakanı Rumsfeld, onun yardımcısı Wolfowitz,

Defence Policy Board (Savunma Politikası Kurulu) Başkanı Perle. Cheney, Rumsfeld'in yetiştirmesi. Wolfowitz de Cheney ve Rumsfeld'in projesi. Perle, Wolfowitz'le aynı "dış politika" doktrinini paylaşıyor. Bunların hepsi, zamanında Kissinger'dan bile etkili olduğu söylenen, Soğuk Savaş döneminin nükleer silahlar stratejisti, "efsanevi" Albert Wohlesetter'in (1914-1997) "öğrencileri". Dick Cheney, Richard Perle, İsrail Ulusal Güvenlik İşleri için Yahudi Enstitüsü (Jinsa) ve Güvenlik Politikası Merkezi (CSP) isimli kuruluşların yönetim kurullarını ABD ve İsrail savaş sanayiinin temsilcileriyle birlikte paylaşmış insanlar. Daha önce de değinmiştik, Cheney, *Halliburton*'ın yönetim kurulu başkanıydı. Bu şirketin en büyük müşterileri arasında Unacol, Exxon, Shell, Chevron var. Afganistan'daki askeri üslerin ihalelerini alan ve Guantanamo Bay kampını inşa eden *Kellogg, Brown & Roods* adlı şirket de Halliburton'a ait. Rumsfeld de, *Gilead Science* adlı bir teknoloji şirketinin genel müdürüydü. Hazine Bakanı O'Neil de uzay havacılık savunma sektöründe çalışan *Alcoa* adlı bir metalurji şirketinin yönetim kurulu başkanıydı. Condi Rice, Chevron yönetim kurulundan geliyor. Bush yönetiminin iktidara gelmesinde *Lockheed, Northrop, General Dynamics* gibi silah şirketlerinin lobileri önemli bir rol oynamıştı. Patojik mutasyonun burada kendini, Bush yönetiminin enerji ve silah sanayiinin (askeri sınıai kompleks) çıkarlarını, ABD hegemonyası altında örgütlenmiş küresel kapitalizmin (dünya pazarının) genel çıkarlarının önüne koyması olarak gösterdiği söylenebilir.

Büyük Talan - Büyük Tehlike

Bu patolojik mutasyonun etkilerini Irak savaşında da tüm çıplaklığıyla görmek mümkün. *Washington Post*'un aktardığına göre, "Saddam devrildiğinde ABD petrol şirketlerini büyük

bir ganimet bekliyor" (15 Eylül), tabii Halliburton, Kellog, Brown & Roods gibi şirketleri de büyük ihaleler. Silah ve cep-hane tüketimi silah sanayiine yeni talep yaratırken, savaş yine yeni silahların test edilmesine olanak sağlayacak. ABD, Avrupa, Rusya, Çin ve Japonya'ya, bu ülkelerin petrol şirketlerinin Irak'ta halen var olan yatırımlarını tehdit ederek, kendisini desteklemeleri için baskı yapıyor.

Bu arada dünya ekonomisi, hızla bir uçuruma doğru gidiyor. Petrol fiyatları hemen yükselecek, zaten yerlerde sürünen dünya ekonomisi kolaylıkla bir resesyona düşebilecek. Savaşın maliyetinin 200 milyar dolar olarak hesaplandığını göz önüne alırsak, ABD'de bütçe açığının hızla artması, faizleri yukarı iterek beraberinde zaten deflasyonist bir zeminde hareket eden borsayı ve sanayii devirmesi olasılığı yüksek diyebiliriz. Bu darbeler, ABD'yi finanse eden yabancı sermaye hareketlerinin yön değiştirmesi sürecini hızlandırarak ABD kapitalizmi açısından ciddi bir kaynak sorunu yaratabilir. Bu senaryoya bir de savaşın uzun sürmesi, Arap rejimlerinin sarsılması, Irak'ın bir biçimde İsrail'i vurması, İsrail'in de cevap vermesi olasılığını ekleyin... Kamikaze kapitalizmi demiştim, değil mi?

(Cumhuriyet, 18 Eylül 2002,
Globalpolitikültür)

KÜRESELLEŞMECİLERİN “SAVI” DOĞRULANIYOR!

“Küreselleşme” yanlılarının uluslararası düzene ilişkin bir fantezisi (pardon, savı diyecektim) vardı. Geçen hafta ABD bu fanteziyi gerçekleőtirmeyi üstüne aldığını açıkladı. Böylece küreselleşmecilerin “savı” doğrulanmaya başladı. Ancak, her fantezi gibi, burada da gerçekleőme noktasına yaklaőtıldıkça, tatmin nesnesi bir iğrenti duygusuna yol açmaya başlıyor.

Fantezi ve İroni

Küreselleşme teorisinin her tarafı kapladığı yıllarda, medyada, üniversite kürsülerinde hararetle malların ve sermayenin serbest dolaşımının, teknolojik devrimin, Birleőtmiş Milletler, Dünya Ticaret Örgütü, hatta Avrupa Birliği gibi uluslarüstü kurumların, sivil toplum örgütlerinin artan etkisinin gi-

derek yeni bir siyasi alan yaratmaya başladığı ileri sürülüyordu. Bu, araziye bağlı olmayan bir siyasi alandı; geliştikçe de ulus-devletin egemenliği geriliyordu. Böylece baskıcı, kısıtlayıcı bir örgüt olan devlet geriledikçe insan hakları, demokrasi gibi kavramlar güçleniyor, devletler arası savaşlar yerlerini, “uluslararası topluluğun” insan haklarını korumak amacıyla yaptığı müdahalelere bırakıyor, barış ortamı güçleniyordu. Bu çok önemli bir tarihsel momentti: 17. yüzyılda imzalanan Westphalia Anlaşması’ndan kaynaklanan ulus-devletler düzeni bitiyor, bir küresel yönetim ve demokrasi dönemi başlıyordu. Geçen hafta açıklanan ABD Ulusal Güvenlik Stratejisi belgesi de belki Westphalia Anlaşması’ndan doğrudan söz açmıyordu ama, açıkladığı prensiplerle bu dönemin kapandığını, yeni bir küresel yönetim ve demokrasi döneminin de başladığını muştuluyordu.

İroni şurada, devletlerin ülkelerinin sınırları içindeki hükümlerlerini tanıyan, doğrudan saldırı altına girmeden başkasına saldırmayı meşru kabul etmeyen, devletler arasında eşitliğe dayanan bir yasal zemin kuran (gerçekte ne kadar uygulandığı bir yana) Westphalia Anlaşması’na dayanan dönem geride kalırken, hiçbir yorum gerektirmeyecek kadar açık bir biçimde, bir ABD İmparatorluğu dönemi başlıyordu. Demokrasi ve küresel yönetim ise ABD’nin saptadığı ilkelerden, taşıdığı değerlerden oluşan bir zeminde işleyecek bir demokrasi ve yönetim olacaktı.

Kartaca’ya Ölüm!

Bush’un cuma günü açıkladığı ABD Ulusal Güvenlik Stratejisi (NSS) belgesinin arkasında çok önemli bir varsayım var: *“Roma İmparatorluğu’ndan bu yana, dünya tarihinde hiçbir ülke ekonomik, teknolojik, askeri ve kültürel alanların hepsinde bir-*

den hiç bu kadar baskın olmamıştı” (Krauthammer, Kagan, Kristol, Conci Rice, vb. Hatta, NSS, Önsöz ve s. 29). Gerçekten de Roma İmparatorluğu’yla benzerlikler çarpıcı. Cumartesi BBC televizyonunda yayımlanan bir programda işaret edildiği gibi, rakipsiz askeri teknolojik üstünlüğün yanı sıra dünyanın her yerinde garnizonları (ABD’nin, BM üyesi 190 ülkenin 132’sinde askeri üsleri var), bu güçle neler yapabileceğini göstererek korku salan bir medya imparatorluğu ve Hollywood endüstrisi var. Medya ve Hollywood aynı zamanda ABD değerlerini, yaşam alışkanlıklarını ve dilini (dolayısıyla, semboller sistemini) hızla başka halklar arasında yayıyor, diğer siyasi birimlerdeki yönelişleri doğrudan işgal etmesine gerek kalmadan semboller alanı düzeyindeki hâkimiyete dayanarak biçimlendirebiliyor, kendi yetiştirdiği insanların yönetici olarak kolaylıkla kabul edilmesine zemin hazırlıyor, bu işbirlikçi siyasi liderler aracılığıyla sonuç alabiliyor.

Bunlar bildiğimiz şeyler, ancak cuma günü açıklanan belge iki konuya açıklık getirerek Roma ile Washington arasındaki benzerliklerin akademik bir ilgi konusu olmaktan öteye geçmeye başladığını ortaya koydu. NSS’ye göre, ABD tüm gücünü kullanarak potansiyel tehdit olarak gördüğü düşmanları caydırmaya çalışmakla vakit kaybetmeyecek, gerekirse tek başına ilk vuruş hakkını kullanarak imha edecek (s. 5-7). İkincisi, ABD’nin askeri üstünlüğünü, Soğuk Savaş döneminde olduğu gibi tehdit edebilecek yeni bir gücün ortaya çıkmasına, uluslararası kurumların ABD iradesini engellemesine de izin verilmeyecek (s. 29-31). ABD, “Kartaca’ya yaşam hakkı yok!” diyor ve evrensel barış vaat ediyor: ABD’nin küresel düzeyde rakipsiz ve mutlak askeri üstünlüğü, büyük güçlerin, enerjilerini askeri değil (askeri rekabet artık imkânsız olduğu için), ekonomik rekabet üzerinde yoğunlaştırmalarına neden olacak.

Pax Americana

Bu “*Pax Americana*” projesinin, ilk anda üç sonuca yol açacağı söylenebilir. Birincisi, önleyici ilk vuruş prensibi, BM ve NATO beratlarına aykırı olduğundan, bu kurumların uluslararası-üstü hukuksal varlığı anlamsızlaşacak; ya ABD politikalarını uygulayacaklar ya da kenara itilecekler. İkincisi, ABD, önleyici ilk vuruş hakkını kullandığı takdirde, bu uygulama güçlü devletlerin zayıflara yönelik saldırılarını meşru kılan bir uluslararası hukuk prensibi düzeyine çıkacak. Üçüncüsü, tüm ülkelerin ulusal çıkarları ABD ulusal/imparatorluk çıkarları tarafından belirlenecek, bununla çelişenler düzeni tehdit eden unsurlar olarak, rejimleri değiştirilecek ülkeler listesine alınacak.

Böylece ulus-devletlerin meşruiyetinin tanındığı, bağımsızlığının kabul edildiği, savaşların belli koşullar dışında (haklı ve haksız savaşlar kategorisi) mahkûm edildiği, açıklanmış bir tehdit olmadan, savaş ilan edilmeden saldırmanın reddedildiği bir düzen (şu kahrolası ulus-devleti düzeni!), yerini ABD İmparatorluğu’na ve güçlünün zayıfı yuttuğu (ABD onayını alarak tabii ki) bir orman yasaları ortamına bırakacak. Evet, geçen hafta dünyanın en güçlü devleti, post-Westphalia döneminin başladığını ve ulus-devletin bir özne olarak anlamının kalmadığını muştuladı. Şimdi, Küreselleşmecilere, şeytanın şu sözünü hatırlatmanın tam zamanı: “*Neyi arzuladığına dikkat et, bakarsın arzun gerçekleşir!*”

(Cumhuriyet, 25 Eylül 2002,
Globalpolitikültür)

“OLAY” HIZLA YAKLAŞIRKEN

Yalnızca ekonomik değil, siyasi gelişmeler de küresel toplumsal şekillenmenin hızla “*bir kırılma noktasına*” doğru yaklaşmakta olduğunu gösteriyor. Böyle tarihsel yön değiştirme ya da kırılma noktaları her zaman, andaki değişimlere biçim veren bir “*olay*” ile çakışır. ABD’nin Irak’ta bir rejim değişikliği girişimi böyle bir “*olay*” yaratmaya aday.

Belirsizlik Her Yerde

Geçen hafta dünya ekonomisinin bataklığa saplandığını yazmış, en temel düzenleme politikalarının (neo-liberal reçetelerin) geri teperek sorunları daha da ağırlaştırmaya başladığına değinip bir politik belirsizliğin, hatta yönelimsizliğin geliştiğine dikkat çekmiştim. Yine bu bağlamda olmak üzere

ABD'nin dünya ekonomisi içindeki ağırlığı da artık bir lokomotif işlevi görmüyor, aksine, deflasyonist etkileri güçlendiren bir fasit daireyi güçlendiriyordu. Bu hafta *The Economist*'in dünya ekonomisi eki de aynı temayı işliyor, utana sıkıla ve oldukça acı çekerek Keynesgil politikaları tozlu raflardan indirip masaya koymaya başlıyordu. *The Economist*'e göre, deflasyon (fiyatlarda eğilimsel bir düşüş) enflasyondan çok daha tehlikeliydi, bu yüzden bütçe açıklarını disiplin altına almaya yönelik sıkı maliye ve para politikaları “büyük çaplı bir çılgınlık” olacaktı. Ama dikkatli bir okuyuş, aslında *The Economist*'in kendi önerilerine çok fazla inanmadığını da düşündürüyordu.

The Economist, serbest piyasa modeline (neo-liberalizme) hiç toz kondurmaz. Hatta ortaya çıkan sorunları görmezden gelmek için büyük çaba sarf eder; 1990'ların ikinci yarısında aşırı yatırım sorununa işaret edenlerle bir süre alay etti, sonra birden, kendisi kapasite fazlası sorununu işlemeye başladı. Bu yüzden, *The Economist* bir sorunun varlığını kabul ettiğinde de hemen durumun aslında çok daha vahim bir hale gelmiş olabileceğinden kuşkulananmak gerekiyor. IMF de aynı soydan, “aşırı iyimser” bir serbest piyasa savunucusudur. Halbuki, en son “*World Economic Outlook*” raporu oldukça karamsardı, hatta Reuters'e göre “her an yıkılmaya hazır bir kâğıttan şato” görüntüsü çiziyordu. *The Washington Post*, Dünya Bankası ve IMF'nin artık “serbest piyasa dogmasını sorgulamaya başladıklarını”, “küreselleşmeyi yeniden değerlendirmeye başladıklarını” ileri sürmekteydi (27 Eylül). *The Economist*'in konuya ilişkin değerlendirmesinin başlığı “Barikatın iç tarafındaki kuşkular”dı. 1994-2000 arasında Inter-American Development Bank'ta, IMF programlarının uygulanması için çalışmış olan Prof. Ricardo Hausman da (Harvard) serbest piyasa reformlarıyla ilgili olarak, “O zamanki umutlu havayı tümüyle paylaşmıştım. Şimdi de

düş kırıklığını tümüyle paylaşıyorum,” diyor (Washington Post). Dünya Bankası’nın baş ekonomisti Nicholas Stearn de, “Biz çoktan Washington Consensus’ü aştık,” diyormuş. Kısacası, neo-liberalizmin (serbest piyasa modelinin) iflas ettiğine ilişkin gerçeği saklamak artık olanaklı değil. Ama hem “Öyleyse biz bu boku niye yedik?”, hem de “Peki şimdi ne olacak” sorularının cevabı ortada yok.

ABD’nin Irak’ta rejim değişikliği bağlamında Avrupa, Rusya, Çin ve Japonya gibi “büyük güçler” üzerinde yaptığı baskılar da siyasi alanda bir çözümsüzlük olduğunu gösteriyor: “Büyük güçler” ABD’nin baskısını kabul ederlerse, Bush yönetimi yeni dış politika stratejisinin işlediğini düşünecek, ABD’nin imparatorlukçu refleksi güçlenecek, Irak savaşı ve gelecekteki “önleyici ilk vuruşlar” artık engellenemez olacak. “Büyük güçler”, Bush yönetimini yokuşa sürseler, bugün (pazartesi) BM Güvenlik Konseyi’ne sunulacak ABD-USA önerisini reddetseler ya da Irak savaşını engelleyecek, hiç olmazsa erteleyecek yönde yumuşatmaya kalksalar bile, ABD’nin tek başına davranarak BM platformunu tümüyle anlamsızlaştırma, “büyük güçleri” kenara iterek tek başına davranma olasılığı yüksek. Diğer taraftan, içinde bulunduğu ekonomik koşullarda, ABD’nin Irak savaşının mali yükünün altından tek başına kalkması da hemen hemen olanaksız (*The Financial Times*, 27 Eylül). Yine de, BM Güvenlik Konseyi’nden kısa dönemde durumu idare edecek, Irak’a müdahaleyi bir süre geciktirecek bir uzlaşmaya varılabilir, hatta bundan sonra, zamanı geldiğinde Irak’a yapılacak saldırı “büyük güçleri” içerecek bir ittifakla da gerçekleştirilebilir. Ama bir kere Irak vurulduktan sonra, sürecin hızla karmaşıklaşarak bir kırılma noktası oluşturacak bir “olay”a dönüşmesi, bana engellenemez gibi geliyor.

Irak ve Ötesi

Irak vurulduğunda, nasıl, “üst üste küp dizseler, alttakini çökseler” deyimini anımsatan bir görüntüyle karşılaşacağımızı düşleyebilmek için, 1991’de olanları kısaca anımsamakta yarar var. Şiilerin (ve İran etkisinin) güçlü olduğu güneyde, Saddam rejiminin baskısından bezmiş halk ayaklanmaya ve böylece Irak rejimi taraftarlarını hedef alan bir katliam gelişmeye başladı. Ancak ABD, Saddam’ı yerinde bırakmayı seçti. Saddam güçleri de bu ayaklanmanın intikamını çok ağır bir biçimde aldılar. Yeni bir katliam tehlikesi ve İran’ın Şii bölgesinde etkisini güçlendirmesi, hatta bir kukla rejim oluşturması olasılığı bugün de geçerli.

Kuzeye bakınca, yine ezilmiş bunalmış bir başka halk görüyoruz. Kürtler, Irak savaşına katılmanın, Şiiler gibi ortada bırakılıp katledilmenin riskini göze alabilmek için karşılığında önemli bir kazanç, bir tür (üstelik de Kerkük’ü içeren) devlet istiyorlar. Ama savaşa katılmanın karşılığında Kerkük’ten nemalanmayı bekleyenler salt Kürtler değil. Bölgedeki Türkmenleri himaye eden Türkiye’nin de bu petrolde gözünün olduğunu düşünmek yanlış olmaz. İkincisi, Türkiye ne biçimde olursa olsun, uluslararası alanda tanınan bir Kürt devletine karşı. Kısacası, ABD’nin bölgeye, hem kuzeyde Türkiye’nin hem de güneyde İran’ın nüfuz alanlarını genişletmesini, sürece müdahale etmesini engelleyecek bir yaygınlıkta ve derinlikte yerleşmesi, buna uygun bir rejim inşa etmesi gerekiyor.

Ürdün kralı Hüseyin’in ani bir kararla kardeşi Hasan’ı tasfiye ederek oğlunu iktidara getirmesinden sonra, Hasan’ın, Saddam sonrası Irak rejiminin inşasında kullanılacağına ilişkin bir senaryo vardı. Geçen hafta Stratfor’un aktardığı dedikodulara göre, bu senaryo şimdi Irak’la Ürdün’ün genişletil-

miş, ama Şiiler ve Kürtler için birer otonom bölgeyi de içeren bir Haşimi Krallığı altında birleştirme projesine dönüşmüş. Böylece İran, Suriye ve Suudi Arabistan birbirlerinden, büyük ve ABD yanlısı güçlerin kontrolünde olan bir araziyle ayrılmış olacaklar; ABD, bu yeni devleti korumak ve Batı adına petrol rezervlerinin güvenliğini sağlamak amacıyla bölgeye yerleşebilecek. Kerkük yakınına yeni üsler kurarak burayı ne Türkiye'ye ne de Kürtlere kaptıracak. Bölgede herhangi bir karışıklık anında her yere hızla karadan müdahale edebilecek bir konumda olacak. Ama eğer gerçekten varsa bu planın, Türkiye'den Suudi Arabistan'a, Suriye'den İran'a kadar bölgede herkesin tepkisini çekmesi, "*büyük güçler*"de büyük huzursuzluk yaratması, "*Peki, şimdi sıra kimde?*" sorusunu gündeme getirmesi de kaçınılmaz.

(Cumhuriyet, 30 Eylül 2002,
Dünya Ekonomisine Bakış)

GARİP!

Yakın tarihin ekonomik açılardan en kritik yol kavşağında yer alan bir ülke olarak Türkiye’de siyasi partilerin genel seçimlere yönelik seçim kampanyaları çok garip bir havada geçiyor. Sakın küreselleşmenin gerçek anlamı, her türlü ulusal ekonomik, siyasi politika aracının kaybedilerek, ülkenin kaderinin, bölgede stratejik oyunlar oynayan büyük güçlerin iradesine bırakılması olmasın?

İlginç Zamanlardan Öteye Geçtik

Bir Çin ilentisi vardır, “Dilerim ilginç zamanlarda yaşarsın,” der. Biz çoktan ilginç zamanların ötesine geçtik, adeta patlayıcı zamanlarda yaşamaya başladık. Ama yeni hükümeti ve muhalefeti oluşturması beklenen siyasi partiler bunun ayır-

dında değiller. “Yöneticilerimiz uyuyor mu?” diye bağırırlar da yok. Büyük çoğunluk da yöneticilerin iktidarsızlığını kabul etmiş görünüyor.

Bu ülke kendi kaderini tayin etme iddiasından vazgeçmemiş olsaydı bu seçim kampanyaları çok sert tartışmalara, karşılıklı suçlamalara, hesap sormalara sahne olurdu. Sorunların büyüklüğü ve ivediliği, “Yumuşak siyaset yapacağız”; “Herkesin başbakanı olacağız,” gibi bayağılıklara izin vermezdi.

Al Ekonomiyi...

Pazartesi yazımda yer elverdiğince Brezilya deneyini anlattım. Bugün Türkiye’de iktidar ve muhalefet adaylarının hiç sorgulamadan benimsediği bir ekonomik programın, kimi kısa dönemli başarıların ardından hemen her yerde aynı ekonomik toplumsal iflasa yol açtığına dikkat çekmeye çalıştım. Rasyonel bir yaklaşım, “Öyleyse başka bir yol aramak gerekir,” demez mi? Değirmenin taşıma suyla dönmediğini bilenler, ülkenin gelişmesinin, refahının kaderini, amacı ülke geliştirmek değil de kâr etmek olan (artık kibar çevrelerde pek itibar görmediği için sömürü kavramını kullanmıyoruz) bir unsura, yabancı sermayeye bağlar mı? Tamam, “Milliyetçilik yapmayalım, yerli kapitalist yatırım yaptığına göre yabancı da gelsin ve yapsın,” desek bile, varlığı açısından ülkedeki sosyal yapının en azından sürdürülebilirliğine mecbur olmayan bir yabancı kapitalistle kendi iç pazarını kullanabilmesi, ekonomik geleceği ve hatta iktidarı açısından mecbur olan kapitalist aynı şey mi? İşler sarpa sarınca biri çeker gider. Ya öbürü?

Üstelik, “yabancı sermayeye dayalı”, “bağımlı gelişme modeli” olarak tanımlanan yaklaşımın arkasındaki IMF modeli ve neo-liberal doktrin yalnızca azgelişmiş ülkelerde değil, merkez ülkelerde de iflas etmedi mi? Bir türlü sonu gelmeyen bir

borsa krizi, yavaş ekonomik büyüme, deflasyonist iklim ve nihayet uluslararası yabancı sermaye yatırımlarındaki gerileme, 1980-2000 dünyasını terk ettiğimizi, yine 1930'larda olduğu gibi iflas etmiş bir liberalizmin/küreselleşmenin çorak ülkesine girdiğimizi göstermiyor mu? *The Economist*'in dünya ekonomisi ekinde bile, satır aralarında bu tema işlenmiyor mu? Öyleyse, Türkiye'nin önündeki ekonomik sorunların aslında küresel düzlemde iflas etmiş ve çözülmeye başlamış bir ekonomik modelin parçası olduğunu söyleyemez miyiz? Şimdi enflasyon düşürme amaçlı programların yerine üretimi ve talebi arttıracak, iç piyasayı canlandıracak programların geçmesi gerekmez mi? İflas etmiş modele yapışmanın tarihsel sorumluluğu yok mu?

Vur Politikaya...

Bugün küresel jeopolitiğin tüm fay hatları Türkiye'nin yer aldığı coğrafyada kesişiyor. Önümüzdeki 15-20 yılın yeni jeopolitiğini buradaki kırılma belirleyecek. Artık, komplo teorisi üreten mahfillerden çıkıp gazete sayfalarına, akademik yazılara dökülmeye başladı: ABD, Afganistan'dan Yemen'e kadar uzanan bölgede bir siyasi yeniden yapılanma amaçlıyor. Rejimler değişmeye devam edecek, sınırlar yeniden çizilecek, yeni ABD garnizonları kurulacak... Afganistan ilk, ama çapı sınırlı bir denemeydi. Şimdi, "önleyici ilk vuruş" doktriniyle de desteklenen bir proje Irak'ı hedef aldı. Irak ise yeni jeopolitiğin *Pandora kutusu* olmaya aday. Soğuk Savaş sonrası kararsızlığa son veren yeni ABD ulusal savunma stratejisi, 350 yıllık uluslararası düzeni yıkmayı ve emperyal koordinatlar içinde yeniden kurmayı amaçlıyor. Bu amaç, yalnızca ABD, Japonya, Çin, Rusya gibi büyük güçlerin aralarındaki ilişkilerin kurallarının yeniden saptanmasını değil, Avrupa içindeki çelişkile-

rin daha da keskinleşmesini (örneğin Fransa, Almanya, Belçika bir yanda, İngiltere, İtalya, İspanya diğer yanda) de getirecek. Dahası, ulus-devletlerin egemenlik hakkının hukuksal temelinin ortadan kalkması, her büyük devletin kendi hedefi olan “serseri devletler”e, “önleyici ilk vuruş” hakkını da getirmeyecek mi?

Bu ortamda, Türkiye devletinin alacağı her karar bu yeni jeopolitiğin şekillenmesinde etkin bir rol oynayacak; dahası, kendi varlığının bu yeni jeopolitik içinde alacağı biçimi, hatta sürüp sürmeyeceğini de belirleyecek. Çünkü bu yeni emperyal düzen kurulursa, ekonomisini işleten, ordusunu besleyen mali kaynakların musluğu başkasının elinde olan tüm diğer ülkeler gibi Türkiye’nin de önünde yalnızca iki seçenek kalacak; “*rejim değişikliğine*” uğramak ya da bir bölgesel garnizon devletine dönüşerek bölge gerçeklerine göre yeniden şekillenmek. Ezoterik jeopolitik tartışmaların satır aralarından çıkıp, “*Irak’ta ne olacak?*” diyerek söze başlayan günlük anlatıların içinde ortaya dökülmeye başlayan bu dinamiklerin hükümete aday partiler tarafından tartışılıyor olmaması da garip değil mi? “*Avrupa’ya gireceğiz*” balonunun sönmesine ve peki, “*Biz bu Gümrük Birliği Anlaşması’nı neden imzalamıştık?*” sorusuna değinmedik bile... Doğrusu, çok garip bir dönemden geçiyoruz...

(Cumhuriyet, 9 Ekim 2002,
Globalpolitikültür)

ÇİN DERSLERİ

Arjantin, Türkiye, Brezilya gibi ülkeler, IMF kavalcılarının peşine takılmış küreselleşmenin mezbahasına doğru giderken, kendi ulusal çıkarlarına, uzun dönemli hedeflerine öncelik verenler, ülkesini kalkındırmak için geleceğini planlama yolunu seçenler de var. Örneğin, kavalcının peşinden gidenlerin ekonomileri uluslararası mali sermaye tarafından “hortumlanırken”, vatandaşları yoksullaşırken, üstelik dünya ekonomisiyle bütünleşme düzeyleri gelişmez, hatta Arjantin’deki gibi gerilerken, Çin, IMF modeline aldırmadan, neredeyse tam tersini uygulayarak dünyanın 4. büyük sanayi malları üreticisi oldu. Çin’in büyük coğrafyası ve nüfusunun getirdiği avantajları göz önüne alsak bile, serbest piyasa ayetullahlarının dogma-

tizmini, hatta şarlatanlığını teşhir eden bir örnek olarak Çin deneyinden öğrenilecek çok şey var!

10 Trilyon Dolarlık Ekonomiye Doğru

Far Eastern Economic Review'da yayımlanan bir araştırmaya göre, "Çin, iç piyasasının çapıyla gözleri kamaşan yabancı sermayeyi zengin etmek yerine, üretim savaşında zafer kazanıyor". 1980'lerin başında Çin'e mal satarak çabucak bir vurgun yapmayı planlayan Philips, General Electric, Motorola, Samsung, Toshiba gibi çokuluslu şirketler, süreç içinde Çin'e teknoloji getirmek ve ihracat için üretim yapmak zorunda kalmışlar. Çünkü çokuluslu şirketler (ÇUŞ) geldiklerinde Çin'de mal satmayı değil, yatırımı ve ihracatı kolaylaştıran bir ortamla karşılaşmışlar. Bu ortamın özelliklerine aşağıda kısaca değineceğim. Böylece Çin, ÇUŞ'e yem olmak yerine, onları kendi ekonomisinin inşasına katkı yapmaya zorlamayı, bu yolla da 20 yıl içinde teknoloji ve kalite düzeyi düşük mallardan yüksek teknoloji mallarının ihracatına geçmeyi, dünya piyasasında çok önemli paylar elde etmeyi becermiş.

1980-1997 döneminde dünya ticaret hacmi yılda ortalama yüzde 8.1 büyürken, Çin'in ihracatı yılda ortalama yüzde 14.6 oranında artmış. 1997-2000 döneminde dünya ticaretinin yıllık ortalama büyüme oranı yüzde 2.7'ye gerilerken Çin'in ihracatı yüzde 9.8 büyüme hızını korumuş. Daha da önemlisi, Çin'in ihracatının yüzde 20'sini teknoloji yoğun mallar oluştururken, ihracatındaki artışın yüzde 47'si bu tür mallardan kaynaklanmış (*Global Economic Forum*, 25 Eylül). Çin küresel düzeyde, kimi teknolojik yoğunluğu yüksek mallar piyasalarında kendine önemli bir yer açmış: Çin'in payı bugün, dünya fotoğraf makineleri piyasasında yüzde 50, klima cihazları piyasasında yüzde 30, televizyon ve çamaşır makinesi piyasasında yüzde 25, buzdolabı piyasasında yüzde 20. Bir Çin firması

Guangdong Galanz, Avrupa mikro-dalga fırını piyasasının yüzde 40'ını ele geçirmiş. Çin dünyanın en önemli alüminyum, bakır, demir-çelik üreticilerinden biri. Çin'in tüm ihracatının yarısına yakını, Çin'e mal satmak amacıyla yola çıkan ÇUŞ'ler yapıyor. Çin şirketleri de giderek etkilerini artırıyor ve güçleniyorlar. Bu sırada yabancı sermaye yatırımları gelmeye devam ediyor. Yalnızca bu yıl 50 milyar dolar yabancı yatırım çeken Çin'e geçen 20 yılda toplam 600 milyar dolardan fazla yabancı sermaye girmiş (*Far Eastern Economic Review*, 17 Ekim).

Ancak Çin'in ekonomik büyüme stratejisi, (IMF tuzağına düşmüş ülkelerden farklı olarak böyle bir strateji geliştirebildiği için) yabancı sermaye girişi ve ihracata dayalı büyümeyle sınırlı kalmamış. Nitekim, Morgan Stanley baş ekonomisti Stephen Roach'un işaret ettiği gibi, geçen beş yılda yaşanan iki global krizden etkilenmemeyi beceren Çin (*People Daily*, 11 Mart), dünya ekonomisinde yaklaşan yavaşlamayı da önceden görebilmiş ve Çin yönetimi 2001 başında ihracat hedeflerini düşürmüş, bu gerilemeyi iç piyasayı teşvik ederek ve derinleştirerek kapatma yoluna gitmiş. Bu stratejinin bir ürünü olarak kamu işletmelerine sabit sermaye yatırımlarını bir önceki yıla göre yüzde 21 arttırmış. Dünya ekonomisi resesyona girerken Çin ekonomisi bu yolla yüzde 8.1 büyüme hızını yakalayabilmiş. Böylece bölgede yeni bir büyüme lokomotifini işlevi üstlenmeye başlamış (*Global Economic Forum*, 19 Ağustos). Bu lokomotifin 10-20 yıl içinde 10 trilyonluk bir ekonomiye dönüşmesi bekleniyor.

Ulusal Bağımsızlık Gerekli Koşul

Çin'in ekonomik hikâyesinin arkasında, Çin egemen sınıfının Arjantin, Brezilya ve Türkiye gibi kimi ülkelerin aksine

kendi ulusal kalkınma stratejisini oluşturma kapasitesini korumuş olması yatıyor. Çin devleti de ülkesinin geleceğini ulusal ve özel ekonomik, siyasi ve toplumsal koşullarına göre planlayabiliyor, dogmatik ve nalıncı keseri gibi her zaman uluslararası mali sermayeden, ABD dış politikasından yana kesen IMF'ye göre değil. İşte bu yüzden, büyük bir nüfusa dayanan devasa bir iç pazar potansiyeli, zengin doğal kaynaklar, dünya piyasasında rekabet gücünü arttıran ucuz işgücü, iç pazarı destekleyen kamu işletmeleri, sermaye birikimi açığını kapatacak ve teknolojik yenilenmeye hizmet edebilecek yabancı sermaye, hep birlikte uzun dönemli hedeflere bağlı olarak ve bir plan çerçevesinde kullanılabilmiş.

Joseph Stiglitz'in bu yıl yayımlanan *Globalization and Its Discontents* adlı kitabında bu sürecin kısa bir hikâyesini bulmak mümkün (s. 180-185). Ben de bu hikâyenin satır başlarını kabaca aktarmaya çalışacağım:

Çin, IMF'nin aklına uyup bir şok paketini açarak ekonomisini çökerten Rusya'nın aksine reformlara tarımdan ve evrimsel bir biçimde başladı. Tarımda devlet mülkiyetini kaldırmadı (tarımda kapitalizm için toprağın bireysel mülkiyeti gerekmez!) ama "bireysel sorumluluk" yöntemiyle, bireysel işletme hakkını devreye sokmaya başladı. Bu yöntem kırdaki büyük popülariteye destek buldu.

Çin, ekonomisini piyasaya açarken, IMF'ye değil, saygın ama bağımsız ekonomistlere danıştı. Bu ekonomistler özelleştirmeden önce, rekabet gücünün artırılmasına, piyasanın işleyebilmesi için gerekli kurumsal yapının oluşturulmasına öncelik verdiler. Örneğin, işletmelerde eski kota sistemini, kota-yı aşan malın satılmasına olanak sağlayıp piyasayla birleştirdiler. Hızlı bir özelleştirmeyle gelir dağılımını altüst etmemeye, toplumsal dokuyu dağıtmamaya özen gösterdiler. Çin yönetimi bireysel kapitalizmi teşvik etti, yabancı sermayeye yatırım

kolaylıkları sağladı, ama kamu işletmelerini hemen tasfiye etmeye kalkmadı; bunları bir taraftan ekonomik politika araçları olarak kullanmak üzere modernleştirmeye devam etti, diğer taraftan, ekonomi büyüdükçe bunların giderek ağırlığının azalmasına, gerektiğinde de gerçekten iyi fiyatlara satılmasına olanak sağladı.

Bu sırada Çin, sermaye piyasalarının denetimini elinden kaçırmamaya özellikle dikkat etti, konvertibiliteye geçmedi. Böylece devalüasyon silahını kendi istediği gibi kullanma olanağını korudu, dış ticaret fiyatlarında istikrar sağladı, kısa dönemli sermaye hareketlerinin basıncından kurtuldu. Çin yönetimi, dış ticareti, yabancı sermaye yatırımlarını yakından izledi, yerli üreticinin yabancı yatırımcının malını kopyalamasına göz yumdu, yerli üreticiyi çeşitli doğrudan ve dolaylı yollardan (siyasi, bürokratik araçlarla) korudu.

İlginç olan şu ki, tüm bu “kısıtlayıcı”, devletin sürekli müdahalesine açık ortama rağmen, Çin dünyanın en çok yabancı sermaye alan ülkesi oldu, küresel krizleri ve resesyonları en az zararla atlattı ve zaman içinde dünya ekonomisi içindeki yeri, etkisini büyüttü.

(Cumhuriyet, 14 Ekim 2002,
Dünya Ekonomisine Bakış)

İKİNCİ CEPHE: GÜNEY ASYA

Endonezya'nın Bali Adası'nda patlayan bomba, Avrupalı ve Avustralyalı en az 200 turistin ölümüne, 300'ünün yaralanmasına neden oldu. Bombayı kim koymuş olursa olsun, patlama ABD'nin bölgedeki yayılma politikasına hizmet edecek.

Güneydoğu Asya 11 Eylül'den Daha Önce Gündeme Alınmıştı

11 Eylül saldırısından yaklaşık bir ay sonra yayımlanan bir Heritage Foundation bilgi notu (No: 14622, 8 Ekim 2001) Güneydoğu Asya'da Endonezya'nın, dünyanın en büyük Müslüman nüfusuna sahip olduğuna, radikal İslamla başı deritte Malezya ve Filipinler gibi ülkeler ve El Kaide sempatisini çok sayıda grupçuğun bulunduğu, üstelik bölge devletlerinin güvenlik örgütlerinin yolsuzluğa batmışlığına işaret ediyor,

terörizme karşı bunlarla savaşılamayacağını altını çiziyordu. Aslında ABD dış politika çevrelerinde, Güneydoğu Asya politikasına ilişkin kaygılar daha Clinton döneminde yoğunlaşmaya başlamıştı. Örneğin, bu dönemde hazırlanmaya başlanan ve 11 Eylül'den iki ay önce yayımlanan bir Council of Foreign Relations raporuna göre, ABD'nin 1997-1998 krizine tepkisi, 'bizim gibi ol' talebi ya da 'herkese uyan tek bir küreselleşme' modelini dayatması, reform konusunda ağır baskı yapması, ABD'nin bölgedeki liderliğine karşı özellikle Endonezya'da, genelde de bölge ülkelerinin çoğunda gereksiz tepkiye, direnişe yol açmıştı... Bölgenin en önemli ülkesi Endonezya, ekonomik ve siyasi istikrarsızlığın pençesindeydi" (*The United States and Southeast Asia A Policy Agenda for the New Administration*, 6 Temmuz 2001, s. 7).

"ABD liderliğine direnişin" arkasında iki etken yatıyor: 1) Soğuk Savaş'tan sonra Endonezya ve Filipinler'in ordularıyla ABD arasındaki ilişkilerin, Clinton döneminde yükselen "insan hakları" söyleminin de etkisiyle gevşemesi. 2) Bölge ülkelerinin birer yatırım ve ihracat pazarı olarak önem kazanmaya başlayan Çin ve Hindistan ile büyük bir yabancı sermaye kaynağı olan Japonya'yı tedirgin etmeme eğilimi. CFR raporu, "ABD'nin bölgede toplumsal istikrarı, yasal düzeni teşvik etmesini ve etnik, dini ayrılıkçı güçlerin ve aşırı siyasal uçların gücünü azaltacak bir ortamın oluşturması"nı önerdikten sonra, "ABD, Cakarta'yı itip kakmaya son vermeli, onun yerine Endonezya demokrasisine, ekonomisine istikrar getirmeye, Endonezya ordusuyla ilişkilerini geliştirmeye çalışmalıydı" (s. 10-11) Ama nasıl? 11 Eylül bu açıdan yeni bir olanak getirdi. Bölgedeki hemen bütün ülkelerin siyasal İslam'la başı dertteydi. Filipinler'de hükümet, biri Müslüman diğeri "komünist" iki gerilla grubuyla savaşıyordu. Terörizm tarafının, tüm silahlı muhalefet hareketlerini kapsayacak biçimde genişletilmesi,

hemen herkesin işine geldi, ABD'ye de bölgede müdahale için gerekli “casus belli”yi (savaş nedeni) sağladı.

Güneydoğu Asya Niçin Bu Kadar Önemli?

CFR'nin, Heritage'in saptamalarına ve son yıllardaki gelişmelere bakınca Güneydoğu Asya'nın ABD açısından çok önemli olduğu görülüyor. Bu bağlamda, ilk anda bölgenin yarım milyarlık nüfusu, 700 milyar dolarlık GSMH'si, ABD yatırımları, ÇUS'lerin operasyonları akla geliyor. Ama ABD'nin uzun erimli (yeni ulusal savunma stratejisinde dile getirilen, emperyal) çıkarları açısından bölgenin önemini arttıran iki etken daha var. Birincisi, Çin bir ekonomik, mali ve siyasi güç olarak bölgede yükseliyor ve başta Japonya olmak üzere diğer bölge ülkeleriyle ekonomik entegrasyonunu giderek arttırıyor. ABD, Çin'in gelecek 15-20 yıl içinde bir bölgesel, hatta küresel güç haline gelmesinden kaygılanıyor.

İkincisi, daha önce “*İpotekli İmparator*” yazımda da özetlediğim gibi, ABD'nin dünya ekonomisi içinde göreceli ekonomik üstünlüğü giderek zayıflıyor, Avrupa ve Japonya kredilerine bağımlılığı artıyor. Diğer taraftan, ABD'nin bugün dünya platformunda izlemeye çalıştığı emperyal strateji için gerekli askeri yapıyı ve yenilenmeyi (ABD'nin B serisi uzun menzilli kargo ve bombardıman uçaklarının çoğu, onları kullanan pilotlardan daha yaşlı) sürdürebilecek mali güce sahip değil. Bu yüzden, bir an evvel davranıp ekonomik ve askeri olarak stratejik hedefleri “*ele geçirmesi*” gerekiyor. Diğer bir deyişle, Avrupa ve Asya açısından büyük öneme sahip enerji kaynaklarının, yolların ve ticaret yollarının denetim altında tutulması, Çin'in bunlara ulaşmasının engellenmesinin yaşamsal bir önemi var.

Bu açıdan bakınca, petrol dahil, yılda yaklaşık 1.3 trilyon dolarlık bir ticaretin geçtiği Malaca Boğazı, Güney Çin deni-

zindeki, gaz rezervlerinin üzerinde oturan Spratley ve Parcel adaları, Doğu Timor açıklarındaki, Endonezya'daki gaz ve petrol yataklarının ne kadar önemli olduğu görülebilir. ABD bölgedeki gerilla faaliyetini bahane ederek Filipinler'e girdi ve oraya yerleşmeye başladı. Sıra Endonezya'da!

Şimdi bitirirken, geçen haftalarda Stratfor'da (Texas kaynaklı, CIA bağlantılı olduğu söylenen bir stratejik analiz sitesi) rastladığım kimi başlıkları aktarmak istiyorum: ABD sözde yeni ortaya çıkan yeni bir gerilla grubunun etkinliğini bahane ederek Endonezya ordusuyla ilişkilerini geliştiriyor (23 Temmuz); ABD'nin Filipinlerle yaptığı anlaşma, her iki tarafın ülkede "ABD üssü yok" iddialarını yalanlıyor (3 Eylül); ABD'nin Endonezya hükümeti üzerindeki baskı taktikleri geri tepebilir (11 Eylül); Washington'ın ilgisizliği yüzünden Çin ile Endonezya arasında ekonomik ve askeri bağlar güçleniyor (27 Eylül).

(Cumhuriyet, 16 Ekim 2002,
Globalpolitikültür)

AVRUPA BİRLİĞİ'NDE ZOR DÖNEM

1990'ların başında dünya ekonomisi bir resesyondan geçerken Avrupa Para Sistemi, Sterlin krizi olarak bilinen ciddi bir sarsıntı geçirmiş, İngiltere ve İtalya sistem dışına çıkmak zorunda kalmışlardı. Bu günlerde Avrupa Birliği süreci yine zorlanmaya başladı.

Geçen hafta, bu kez de Almanya ve Fransa, ortak para biriminin İstikrar Paktı koşullarına uymaya niyetli olmadıklarını açıkladılar. *Le Monde*, ortak para birimini korumakla görevli Avrupa Komisyonu'nun "*kuralların farkında olduğuna ama gelişmeleri denetleyecek durumda olmadığına*" dikkat çekti. Komisyonun başkanı Romana Prodi'nin "*İstikrar Paktı*" için "*aptalca*" sıfatını kullanması ortalığı karıştırdı. Böylece, *Le Figa-*

ro'nun yorumuna göre “ortak para biriminin temellerinden biri olan *İstikrar Paketi*’nin geleceği tehlikeye” (18 Eylül) ve Avrupa Birliği süreci ülkeleri bir “turbulans alanına giriyordu” (19 Ekim), tam da genişleme kararı alındığı bir dönemde.

Yine Ekonomi!

Gündemde yine genelleşmiş bir küresel resesyon var. (Dünya ekonomisinde resesyon sınırı yüzde 2.5 iken küresel büyüme 2001’de yüzde 2.2 oldu.) Avrupa Birliği ülkelerinin toplam yıllık büyüme hızı 1998 ve 1999’da ortalama yüzde 2.9’dan 2000’de yüzde 3.4’e yükseldi, ondan sonra, tüm dünyada olduğu gibi hızla geriledi ve 2001 yılında yüzde 1.6’da kaldı. Ekonomik yavaşlama 2002’de devam etti ve ikinci dört aylık dönemde yüzde 0.7’ye düştü. Durgunluk Almanya, Fransa ve İtalya’da daha şiddetli yaşanıyor. Bu üç ülkede 2000’de yüzde 3.5-4.5 arasında seyreden büyüme hızları bugün sırasıyla yüzde 0.1, yüzde 0.2 ve yüzde 0.7 düzeyine geriledi (IMF, *World Economic Outlook*, *The Economist*).

Bu koşullarda Euro bölgesi hükümetleri bir an evvel büyüme ortamına dönmek için genişlemeci ekonomi politikaları uygulamak istiyorlar. Ancak, ortak para birimi ve Avrupa Merkez Bankası, tek tek ülkelerin elinden para ve faiz politikalarını almış olduğu için, geriye yalnızca maliye politikaları kalıyor. Bu alandaki genişlemeci politikalar ise bütçe açıklarını arttırıcı etki yaptığı için hükümetler hemen, *İstikrar Paketi*’nin “bütçe açıkları *GSMH*’nin yüzde 3’ünü geçemez” diyen kuralına tosluyorlar. Kısacası, bir ekonomik büyüme döneminde, *İstikrar Paketi*’nin katı kuralları çok fazla sorun yaratmazken ekonomik yavaşlamayla birlikte tek tek ülkelerin büyüme gereksinimleriyle çelişmeye başlıyor; durgunluğu ağırlaştırıcı bir etki yapıyor. Üstelik bugün ekonomik yavaşlama-

nın yanı sıra bir de deflasyonist bir ortam var. Yıllık fiyat artış hızı Euro bölgesinde yüzde 2.2 düzeyinde seyrederken, bu oran Euro bölgesi ekonomisinin yüzde 75'ini oluşturan Almanya, Fransa ve İtalya'da ortalama yüzde 2 düzeyinde. Bu üç ülkede işsizlik oranıysa yüzde 9'un üstünde (*The Economist*). İstikrar paktı bu iki sorunu daha da ağırlaştırıyor.

Her Bedene Aynı Ölçü

Ortak Para Birimi süreci başından beri şu iki temel sorundan kaynaklanan bir zaaf taşıyordu. Birincisi, ortada bir para birimi vardı ama bu para birimi belli bir siyasi iktidara ya da en azından üzerinde anlaşılmış bir siyasi birlik projesine dayanmıyordu. Bir tarafta bürokratik bir örgüt olan Avrupa Komisyonu, diğer tarafta Birlik üyeleri ülkelerin hükümetlerinin pazarlık platformu olan Avrupa Konseyi, iki farklı iktidar kaynağı olabiliyordu. Üstelik biri, ulus-devletin ötesine geçmeyi amaçlayan federal bir Avrupa'ya doğru bir dinamik taşıırken, öbürü ulus-devletleri koruyan, ulusal ekonomilere öncelik veren bir dinamiği taşıyordu. İkincisi, Avrupa Birliği, gelişme düzeyleriyle yapısal özellikleri birbirinden farklı ülkelere oluşuyordu. Bu bileşim içinde, Almanya, Fransa, İtalya diğerlerine göre çok daha yavaş bir büyüme ve fiyat artışı trendine sahipler. Avrupa Merkez Bankası'ysa bu ülkelerin hepsine birden tek bir para ve faiz politikası uyguluyor, İstikrar Paketi bütçe açıklarına ve kamu borçlanmasına tek bir ortak sınır getiriyordu.

Bu "her bedene aynı ölçü" ekonomi politikaları Almanya ve Fransa'nın çıkarlarına ters düşmediği sürece bir sorun çıkmadı. Diğer ülkelere de dar giysinin sıkıntısına katlanmak düştü. Şimdi Almanya, Fransa ve İtalya, İstikrar Paketi'nin bütçe açığı üst sınırına uymayacaklarını açıklıyorlar.

Böylece, Euro bölgesinde kısa dönemde büyüme şansı artarken, orta ve uzun dönemde en azından iki açıdan Euro'nun geleceği tehlikeye girmeye başlıyor. Birincisi, bütçe disiplini- nin aşınmaya başlamasıyla birlikte, uluslararası piyasaların Euro'ya güveni sarsılacak, spekülâtif saldırılara uygun bir ortam oluşacak. İkincisi, Stratfor'un bir yorumunda vurguladığı gibi, küçük ülkeler pakta uymak zorunda kalırken büyüklerin istedikleri zaman paktı delmeleri, AB içinde siyasi entegrasyon sürecini olumsuz etkileyecek, ulus-devletleri korumaktan yana olan eğilimleri güçlendirecek. Nice Anlaşması çoğunluk oyu sistemini getirirken veto hakkını da zayıflatıyordu. Bu yüzden bir tarafta zaten birbiriyle AB içinde liderlik mücadelesi yaşayan Almanya, Fransa ve ABD'yle yakın ilişki içinde olmaya dikkat eden İtalya, öbür tarafta ekonomik gücü sınırlı ancak oylama yoluyla kararları belirleme olanağına sahip 11 ülke. Üstelik genişleme süreci bunlara yenilerini de getirecek, ekonomik güç ile siyasi güç arasındaki uyumsuzluk giderek derinleşebilecek (17 Ekim).

Ya Genişleyince?

AB, içine 10 yeni ülkeyi alarak genişliyor. Böylece zaten karmaşık ve dengesiz olan ekonomik yapısı daha da karmaşıklaşacak. Birliğe katılacak ülkelerin öncelikle rekabet anlaşmalarını tamamlamaları gerekiyor. Ancak geniş ama düşük verimli tarım sektörüne ve Avrupa'nın geri kalanından daha ucuz bir işgücüne sahip bu ülkelerin birliğe katılması, özellikle, İspanya, Hollanda, hatta Avusturya gibi birçok ülkede huzursuzluk yaratıyor. İspanya, oto endüstrisinin rekabetinden korktuğu için Slovakya'nın rekabet anlaşmasını tamamlamasına izin vermiyor. Hollanda ve Avusturya, biri demir çelik sektöründen çekindiği diğeri de banka sektörünü yutmaya hazır-

landığı için Polonya'nın rekabet anlaşmasını tamamlamasına izin vermiyor (*Financial Times*). Geçen hafta, Hollanda'da hükümet genişleme-karşıtı bakanların istifası nedeniyle çöktü. Hemen tüm üye ülkelerde yeni katılacak olanların tarım sektörünün ve ucuz işgücünün rekabetinden, Avrupa Birliği bütçesinden alacakları toplam yaklaşık 20 milyar dolar ek yardımdan hoşnutsuz ve genişlemeyi bir süre için ertelemekten yana geniş bir kesim var.

Özetle, Avrupa Birliği süreci hem ekonomik hem de siyasi (ortak bir dış politika oluşturmadaki zorluklara değinmedik bile) olarak zor bir döneme giriyor. Bu dönemin ilk kurbanı İstikrar Pakті olursa, Euro'nun geleceğı üzerine bir gölge düşerken, genişlemenin getireceğı ekonomik ve siyasi sorunların da etkileriyle birlik sürecinin geleceğini de yeniden düşünmek gerekebilir.

(Cumhuriyet, 21 Ekim 2002,
Dünya Ekonomisine Bakış)

SAVAŞA DOĞRU

Pentagon'dan sızan ya da sızdırılan haberlere göre, Irak savaşının Aralık ortalarından Ocak sonuna kadar uzanan dönemde başlaması gerekiyor. Ama tarihsel olarak bir savaşın eşiğinde olduğumuzu gösteren verilerin yanı sıra, henüz böyle bir noktada olmadığımızı düşündüren veriler de var. Üstelik görüntü giderek daha da bulanıklaşıyor.

Aylar Değil Haftalar...

The Times'ın eski editörlerinden, 40 yıllık emektar yorumcu Lord William Röss-Mogg'un pazartesi yazısına bakılırsa, savaşın fiilen başlamasına aylar değil, yalnızca haftalar var. Bir seri gelişme Lord Röss-Mogg'un bu öngörüsünü destekliyor. Başkan Bush, Temsilciler Meclisi'nden savaş yetkisi aldı. ABD,

Saddam'ın, denetçilerin Irak'a geri dönmesine ilişkin açılımlarına kulağını tıkıyor ve Körfez'e asker yığmaya devam ediyor. Gelecek ay ABD ve İngiltere silahlı kuvvetleri Katar'da ortak bir manevra geliştirecekler. *The Times*'in aktardığına göre gözlemciler, bu manevranın savaşın bir kostümlü provası olacağını düşünüyor. *Washington Post*, Bush'un Iraklı muhalif göçmenlere yönelik bir askeri eğitim programı için talimat verdiğini, 92 milyon dolarlık ek harcamayı onayladığını yazıyor. İlk anda 5 bin Iraklı muhalifi kapsayacak olan eğitim, kısa sürede 10 bin kişiye yükselebilecekti.

Bu hazırlıklar sürerken Başkan Bush, hem ülke içindeki önemli strateji uzmanlarını hem de uluslararası ittifaklarını (İngiltere hariç) bir Irak savaşının terörizme karşı uluslararası savaşı aksatmayacağına ikna etmeye çalışıyordu. Uluslararası diplomaside ve özellikle Araplar arasında etkisini arttırmaya başlayan Jacques Chirac (*Le Monde*) ile Blair'in ziyareti sırasında sunduğu kanıtları pek ciddiye almadığı anlaşılan Putin'in (*Guardian*, *The Times*) BM Güvenlik Konseyi'nde veto kullanmalarını engellemek ABD için önemli bir sorundu. Ama birçok yorumcuya göre, bir uzlaşma zemini yavaş yavaş oluşuyordu. Böylece, silah denetçilerinin Irak'a dönmesiyle ilgili bir karar, ABD'nin istekleri doğrultusunda şekillenebilirdi. ABD de Rambouillet'de Miloşeviç'e yaptığını, bu kez Saddam'a yapabilir, kabul etmesine asla olanak olmayan bir istekler paketini Irak rejiminin önüne koyabilirdi. Ancak bu noktada Fransa ve Rusya için geri dönmenin maliyeti çok artmış olduğundan, onlar da ABD'nin peşine takılırlardı... Bu gelişmelere ek, ABD halkının da havaya girmeye başlamış olmasına bakarak, savaşın adeta eli kulağında demekten başka çare kalmıyor.

Derken...

Başka olaylar yaşanmaya başlandı. Bir Fransız tankeri Yemen açıklarında saldırıya uğradı. ABD dostu Kuveyt'te, ABD personeline yönelik silahlı saldırılar gerçekleşirken, Filipinler'de peşpeşe bombalar patlamaya başladı, bir ABD askeriyle beş sivil öldü. Sudan'dan Suudi Arabistan'a giden bir uçakta başarısız bir kaçırma olayı yaşandı. FBI ve CIA Başkanı Tenet, bir demecinde terör tehdidinin arttığını vurguladı ve ağır bir ifadeyle, "Üzerimize geliyorlar," dedi. Artık bütün Batı ülkelerinin vatandaşları tehlikedeydi. Afganistan'da başı ezilmiş, üsleri dağıtılmış El Kaide, adeta çok başlı mitoloji canavarına dönüşmüş, her kesilen başın yerinde yenileri çıkmıştı. Yoksa, terörle mücadele açısından Afganistan bir başarı olmadı, diyenler haklı mıydı? Pakistan seçimlerinde Taliban yanlısı, El Kaide sempatzanı partilerin meclisteki iskemlelerin yüzde 30'unu, Kuzey ve Güneybatı meclislerinin çoğunluğunu ele geçirmiş olması da terörle savaş fiyaskosunun bir başka yan ürünü, gelecekte Ortadoğu'da yaşanabileceklerin bir habercisiydi.

Birçok gözlemci, Bush yönetiminin kafayı Saddam'a takıp terörle mücadeleyi ihmal etmesinin bu gelişmelerde büyük payı var derken, nükleer santrallere ve balistik füze teknolojisine sahip Kuzey Kore ("şer eksen" nin ikinci ülkesi) bir nükleer silah programı olduğunu açıkladı. Üstelik Ha'aretz'e göre Kuzey Kore, İran'da nükleer teknoloji transferi karşılığında uranyum ürettiyor. Bu haberler ABD'nin Irak stratejisinin mantığını iyice sarstı. Çünkü ABD'nin Irak'a saldırı gerekçelerinin, şimdi Kuzey Kore'de de bu rejim değişikliğini gündeme getirmesi gerekiyordu. Halbuki ABD, Kuzey Kore'ye karşı askeri değil, diplomatik bir yol izlemeye kararlıydı.

Bu toz duman içinde, hafta sonu ilginç bir gelişme ABD'nin belki de yine taktik değiştirerek rejim değiştirme hedefini

şimdilik geriye çektiğini düşündürdü. Dışişleri Bakanı Powell ve Güvenlik Danışmanı Rice, verdikleri demeçlerde Saddam'ın silahtan arınmayı kabul etmesi halinde iktidarda kalabileceğini, çünkü esas amacın silahtan arındırma olduğunu vurguladılar.

Bir taraftan savaş süreci işliyor, diğer taraftan karşı süreçler, bu yüzden ortalık tozdu. Ama ben *The Times*'tan Simon Jenkins'in yorumunu okurken gözüme takılan bir sorunun cevabının, sürecin geleceğini belirlediğini düşünüyorum. “Bali patlamasının şimdi Irak işgali projesini öldürmesi gerekir” dedikten sonra Jenkins, şunları ekliyordu: “Amerika güçlü olmanın özgüvenini göstermeli, zaaflarından korktuğu için hemen silaha sarılan insanların öfkesini değil.” Ya Amerikan yönetimi ülkelerinin görüldüğü kadar güçlü olmadığını, zamanın aleyhlerine işlediğini ve bir an evvel enerji kaynaklarının ve stratejik noktaların üzerinde, gelecekteki hesaplaşmalara uygun bir biçimde konuşlanmak gerektiğini düşünüyorsa? Eğer böyleyse, savaşı engellemek mümkün olmayacak diye düşünebiliriz.

(Cumhuriyet, 23 Ekim 2002,
Globalpolitikültür)

PETROLE VE GAZA HÜCUM

1970'ten bu yana her resesyon, petrol fiyatlarından kaynaklanmasa bile bunlardaki ani bir yükselişi izledi. Dünya petrol endüstrisinde bir kapasite sorunu yaşanıyor, var olan çok sınırlı fazla kapasitenin yüzde 90'ı Suudi Arabistan'da. Dünyadaki petrolün yarısı Ortadoğu'da. ABD petrol ithalatının yüzde 30'unu, Avrupa yüzde 35'ini, Çin yüzde 56'sını, Japonya yüzde 81'ini bu bölgeden gerçekleştiriyor.

11 Eylül saldırısıyla başlayan gelişmeler, Ortadoğu'da petrol akışını aksatabilecek uzun süreli bir karışıklık olasılığını güçlendirdi, başta ABD olmak üzere büyük güçlerin Ortadoğu petrollerine alternatif kaynaklar arama yarışını hızlandırdı. Bu kaynaklardan elde edilecek petrol ve gazın taşınması için ge-

rekli boru hatlarının önemi de arttı. Batı Afrika'nın özellikle ilgi çektiği, Hazar bölgesi gaz ve petrollerini taşıyacak yeni boru hatları projelerinin hızlandırıldığı görülüyor.

11 Eylül Etkisi

Council on Foreign Relations'ın, Clinton dönemi biterken hazırladığı 21. Yüzyılda Stratejik Enerji Politikası, geçen yıl da Başkan Yardımcısı Dick Cheney'nin başkanlığında hazırlanan Ulusal Enerji Politikası belgeleri, iki noktayı vurguladı. Birincisi: ABD'nin ve dünyanın gündeminde bir enerji krizi var. Çünkü dünya petrol sanayi bir kapasite yetmezliği sorunuyla karşı karşıya. İkincisi: ABD ithalatının Ortadoğu kaynaklarına aşırı bağımlılığı ciddi bir tehlike oluşturuyor. Bu raporların önerileri arasında biri özellikle dikkat çekmekte: Kapasite sorununa bir çare aranırken ABD'nin Ortadoğu petrollerine bağımlılığı azaltılmalıdır. 11 Eylül süreci bir taraftan bu tehlikeyi çok daha can alıcı bir biçimde gündeme getirdi, ama diğer taraftan da Bush hükûmetine bu iki raporda önerilen çözümler doğrultusunda hızla adım atabileceği bir ortam sundu. *Washington Times*'ın vurguladığı gibi, şimdi "ABD görevlileri, dünya çapında daha çok petrol bulunmasını ve ithalatını teşvik ediyorlar." Enerji Bakanı Robert Card da, "Geçen sene yaptığımız işler şimdi artık meyvesini verneye başladı. Biraz zaman aldı ama momentumu nihayet sağladık," (14 Ekim) diyor. *Washington Times*, Hazar bölgesi petrollerinin, bir doğu-batı enerji koridoru oluşturulmasının Bush yönetimi açısından çok büyük öneme sahip olduğuna da işaret ediyor.

11 Eylül'den sonra ABD, gündemindeki "enerji krizini" aşmaya yönelik olarak iki alanda adım attı. Birincisi, "teröre karşı savaş" ittifakları bağlamında Rusya'yla ilişkilerini geliştirerek hem Orta Asya ve Hazar petroleri üzerindeki etkisini art-

tırdı, hem de Rusya'nın kimliğinde, OPEC'e alternatif, petrol ithal edebileceği yeni bir kaynak elde etti. Bu ilişki Rus petrol ve gaz endüstrisinin, ABD şirketlerinin de katkısıyla yenilenecek, kapasitesinin artırılması olanağını da gündeme getirdi. Bu yıl Rusya, onyıllar sonra ilk kez ABD'ye petrol ihracatını gerçekleştirdi. Reuters'in bildirdiğine göre Rusya, süper tankerlerin yükleme yapmasına, dolayısıyla ABD'ye ihracatı arttırmaya olanak sağlayacak bir petrol terminali önerisini de ABD'ye sunuyor.

İkincisi, Afganistan'ın ABD kontrolüne geçmesi Orta Asya petrollerinin de bölge dışına taşınabilmesinin koşullarını yarattı. Örneğin, önceki hafta Türkmenistan'ın Duletabad-Dönmez havzasındaki gazı Afganistan'dan geçerek Pakistan'ın Karaçi limanına ulaştıracak bir boru hattı projesinin ilk çerçeve anlaşması imzalandı. Japon enerji şirketi Itochu'nun ve Asya Gelişme Bankası'nın (Asian Development Bank) da bu 1460 km. uzunluğundaki, 2 milyar dolarlık projeye katılmak istedikleri bildiriliyor (*Wall Street Journal*, 21 Ekim).

Afrika'ya İlgi Artıyor

Eylül'de Colin Powell Batı Afrika'da, Angola ve Gabon'u ziyaret ederken, 10 Afrika ülkesi devlet başkanı da Bush'u ziyarete geldi. Gelecek yıl Bush'un gündeminde kapsamlı bir Afrika gezisi var (*The Economist*). BBC'in bir raporuna göre, ABD, Gine Körfezi açıklarındaki petrol kaynaklarıyla yakından ilgileniyor, hatta 140 bin nüfuslu Sao Tome Adası'nda bir askeri üs kurmak istediğine ilişkin söylentiler var. *The Economist*, Sao Tome'nin adının yanına Princip Adası'nın adını da ekliyor ve ABD enerji bakanının şu sözlerini aktarıyor: "*Afrika petrolü bizim için bir ulusal stratejik çıkar haline geldi*" (24 Ekim) Biz de bunun yanına, "*Böylece Afrika, Yeni Ulusal Savunma*

Stratejisi' bağlamında, gerektiğinde önleyici ilk vuruşa açık hale geldi", saptamasını ekleyebiliriz. Çünkü, BBC'nin bildirdiğine göre Batı Afrika'nın Gine Körfezi'nde 60 milyar varil kapasitesinde bir petrol rezervi var. The Economist'e göre, ABD halen petrol ithalatının yüzde 15'ini Afrika'dan yapıyor ve bunu 2015 yılına kadar yüzde 25'e çıkarmayı planlıyor. Zaten, Dick Cheney'in raporu da bu bölgeyi özellikle hedef gösteriyordu.

Ortadoğu petrollerine bağımlılığını azaltmaya çalışan bir diğer ülke de Güney Afrika. *South Afrika Business Day*'in bildirdiğine göre, 1.1 milyar dolarlık bir devlet işletmesi olan PetroSa, Ortadoğu petrollerine bağımlılığını azaltmak için geçtiğimiz 11 ay içinde Gabon, Cezayir ve Nijerya'da stratejik yatırımlar gerçekleştirmiş. *Business Day*'in haberine göre, PetroSa Orta Afrika Cumhuriyeti, Angola, Mısır ve Libya'da da yeni yatırımlar planlıyor (15 Ekim).

Asya da Hareketli

Asya'da ise Rusya, Çin ve Japonya arasında yeni boru hatları inşa etme çabaları yoğunlaştı. Örneğin *The Asia Times*'in bildirdiğine göre, Ortadoğu bölgesinden petrol ithal edebilmek için Avrupa ülkelerine kıyasla yılda 4 milyar dolar ek prim ödemek zorunda kalan Çin'e, Rusya'dan petrol ithal etmek için 2400 km.'lik bir petrol boru hattı kurulması planlanıyor. Rus hükümetinin de onayladığı bu hat, günde 400 bin varil petrol taşıyacak ve 1.7 milyar dolara mal olacak (24 Ekim).

Financial Times'in aktardığına göre de, Japonya başbakanı Koizimi önümüzdeki ocak ayında Rusya'yı ziyaret ettiğinde, Sahalin-1 havzasından Japonya'ya doğalgaz taşıyacak boru hattı projesini destekleyeceğini açıklayacak. Yaklaşık 1400 km. uzunluğunda olması tasarlanan bu boru hattı projesi gerçekleştiği takdirde, Japonya'nın ilk deniz aşırı doğalgaz bağlan-

tısı olacak. Exxon-Mobil önderliğindeki bir konsorsiyumun bünyesindeki bir grup Japon şirketi, yılda 8 milyar metreküp gaz taşıyacak boru hattının fizibilite çalışmasını tamamlamış. (22 Ekim) *Far Eastern Economic Review*, Çin'in de Japonya gibi doğalgaz ithalatını arttırmaya çalıştığını, bu amaçla Avustalya ve Endonezya'yla yeni anlaşmalar yaptığını, enerji konusunda kendi kaderini tayin edebilmek için (topraklarından petrol boru hattı geçsin diye ulusal egemenliklerinden tavizler vermeyi kabul eden kimi ülkelerden farklı olarak) Sibiry ve Orta Asya kaynakları üzerinde yoğunlaşmayı planladığını bildiriyor (24 Ekim). Bitirirken, küresel mali genişleme döneminin sona ermesiyle birlikte, önümüzdeki dönemde, büyük güçler arası rekabetin, "yükselen piyasalar"ın mali birikimleri değil, daha çok doğal kaynakları üzerinde yoğunlaşmasını beklediğimizi yeniden vurgulayalım!..

(Cumhuriyet, 28 Ekim 2002,
Dünya Ekonomisine Bakış)

EN TEHLİKELİ NOKTA!

Morgan Stanley Dean Witter'in baş ekonomisti Stephen Roach, pazartesi günü *Global Economic Forum*'daki yorumunda, "Dünya ekonomisi son 70 yılın en tehlikeli noktasından geçiyor," diyordu. Çünkü "Küreselleşme arzı genişletti", "köpüklerin patlaması da talebi daraltıyor!" Her arz kendi talebini de yaratır, ama bu uzun sürebilir, diyor Roach.

Roach haklı, ancak bir ekleme, bir de düzeltme yapmak koşuluyla. Bu ekonomik kilitlenmeye ek olarak, çok özgün bir siyasi dinamik de karşı karşıyayız. Bir kukla hükümetin yaratılmasıyla sonuçlanan Afganistan savaşıyla birlikte uluslararası ilişkilerde bir eşik aşıldı. Şimdi ABD, Afganistan "başarısı"ndan cesaret alarak bir "imparatorluk" sürecine geçmeye ça-

lışıyor. Diğer büyük güçler de gerek uyum sağlayabilmek, gerekse korunabilmek için tepki göstermeye hazırlanıyorlar. Sallı günü Putin de önleyici ilk vuruş prensibini benimsediğini açıkladı!

Roach parlak bir ekonomist, ama belki de her arz kendi talebini yaratır (piyasa kendi kendini düzenler) tezini benimseyen *“bayağı iktisat” bir kriz olasılığını dışladığı için dünya ekonomisinin bir kriz noktasından geçtiğini göremiyor*. Halbuki hem onun dikkat çektiği etkenler aslında bir krizin dışavurumları, hem de halen şekillenmekte olan uluslararası siyasi konjonktürle bu kriz arasında bir neden-sonuç ilişkisi var. Bu yüzden, durum aslında Roach’ın sandığından çok daha vahim!

Şaşılacak Bir Şey Yok!

Şaşılacak bir şey yok aslında! Her şey tarihin, teorinin gösterdiği yönde (tabii, IMF’nin, *“Sülün Osman”* teorilerine kanıp gözü açık rüyalara dalanlara bir sözümüz yok) ilerliyor: *Her büyüme evresi sonunda kapitalizm* (firmalar birbirleriyle kıran kırana bir rekabet içinde yeni pazarlar peşinde koşar, panik halinde birbirini yutar, daha fazla makineleşmeye çalışırken) *kârlı olarak yatırılması, kârın gerçekleşmesine olanak verecek hızda tüketilmesi mümkün olmayan büyüklükte sermaye ve mallar yaratır*; bu sırada, toplumun geri kalanında kendilerine büyük bir değer transferi de gerçekleştirdikleri için bir de *talep yetersizliği sorunu üretir*.

Kârlar düşmeye başlayınca, 1970’lerde, önce uluslararası sermaye az gelişmiş ülkeleri hortumlamak üzere mali alana kaçmaya başladı. Sonra burası kuruyunca (1979-1982) dönüp bir taraftan sendikal haklara saldırarak üretim maliyetini düşürmeye, kamu mallarını talan ederek, toplumsal denetimden kaçarak yavaşlayan birikim açığını kapatmaya çalıştı; bu yön-

temler küresel çapta yayıldıkça, artık giderek daha çok mali alana kaçan sermayeye yeni alanlar açıldıkça, yine (küreselleşme diye satıldığına bakmayın) tarihten bildiğimiz *mali genişleme süreçlerinden biri yaşanmaya* (üretken-reel-temel aynı hızla genişleyemediği, mali genişleme-tefecilik, spekülasyon-üretken temeli daha da zayıflatığı için) çeşitli piyasalarda köpükler oluşmaya başladı. Özetle, bir taraftan üreticiler yoksullaşıp toplumsal harcamalar kısıldıkça, çevre ülkeler talan edildikçe, toplumsal talep küresel çapta daralmaya başladı. Öbür taraftan, kapasite fazlası birikmeye devam ederken bir mali genişleme süreci hızlandı. Görüyorsunuz, şaşılacak bir durum yok. Bildiğimiz aşırı üretim krizi var karşımızda, o kadar! Roach'a gelince, onun göremediği şu: Arz kendi talebini yaratmaz. Önce bu arz fazlasını yaratan kapasite, kurumsal örgütlenmeler, hatta ulusal ve uluslararası siyasi ilişkiler yeniden şekillenir (bkz. 1911-1946). Ondan sonra yeni bir arz ve yeni bir talep yapısı oluşur (1950-1970).

Ama Korkmakta Haklıyız!

Bu fazla kapasite sorununun arkasında öyle bir dinamik var ki orada kâbus senaryoları yatıyor. 1950'lerde ABD kendi hegemonyasını, dünya ekonomisine düzen getirerek, Avrupa ile Japonya'yı yeniden inşa ederek kurdu. Ama bu ülkelerin ekonomileri inşa edildikçe yeni üretim kapasitesi oluştu. Bu kapasite ABD'ninkine eklenerek, onunla rekabete girerek uluslararası piyasaları sıkıştırmaya başladı. 1970'lerde çevre ülkelere kaçan mali sermaye buralarda da yeni kapasitelerin oluşmasını hızlandırdı ve böylece küresel çapta fazla kapasite sorununu azdırdı. IMF reformları ve dışa açılma, çevredeki sanayi kapasitesinin büyük kısmını 1990'larda tahrip etti; mali sermaye yeni kapasite oluşmasına olanak sağlayacak yerel bi-

rikimleri hortumladı, var olan kapasitenin önemli kısmının çokuluslu şirketler tarafından emilerek rekabetten çekilmesi-ne olanak sağladı, ama bu da küresel çapta talebi iyice daralttı. Çevredekiler merkeze ihracatı hızlandırınca (1997-2000), bu kez de merkezde deflasyonist baskılar arttı.

Şimdi bunları bir araya koyalım. Diğer büyük güçlerin ekonomilerinin onarılmasıyla birlikte ABD'nin göreceli ekonomik üstünlüğü geriledi. Doğu Bloku çöktükten sonra Batı Bloku da dağılmaya, uluslararası ekonomik rekabet sertleşmeye başladı. Çevre ekonomileri yangın yerine döndü ve her türlü etnik, dini radikalizm, "terörizm" için verimli topraklar oluştu. Küresel çapta ABD ekonomik modeline bir tepki oluştu. Bu ortamda ABD, 1980-2000 arasındaki mali genişleme döneminde koruduğu ve güçlendirdiği askeri teknolojik üstünlüğüne dayanarak ekonomik zaafını kapatmak ve liderliğini korumak, enerji kaynaklarının denetimini ele geçirmek üzere (zaten, mali genişlemenin bitmesiyle doğal kaynaklar üzerinde rekabet önem kazanmaya başlamıştı) bir atağa geçti, dış politikasını da değiştirmeye başladı. Şimdi dünya jeopolitiğinde büyük tektonik plakaların sıkışmaya, enerjilerin birikmeye başladığı bir döneme girdik. İşte bu yüzden kısa dönemli, geçici bir sorunla karşı karşıya değiliz. Radikal bir kopuş noktasındayız.

(Cumhuriyet, 30 Ekim 2002,
Globalpolitikültür)

SEÇİMLER VE ÖTESİ...

Seçimleri aştık. Şimdi gündemde yeni bir hükümetin kurulması var. Diyelim ki bu sorunu da aştık, istikrarlı bir hükümet kuruldu. Peki ya sonra? Ülke iki yıldır ekonomik krizin pençesinde kıvranıyor. Yeni kurulacak hükümette yer almaya en ufak bir şansı olan partilerin hepsi, yıllardır ülkemizde uygulanan, ayrıca uygulandığı hiçbir ülkede hâlâ bir başarıya imza atamamış IMF patentli bir ekonomi programını uygulamaya karar, hatta söz vermiş görünüyorlar. Ülkenin gündeminde ekonomiye ağır bir ek mali yük getireceği kesin olan bir savaş var. Belki benim kalın kafam almıyor, ama ben hâlâ ülkeyi çok, ama çok zor günlerin beklediğini düşünüyorum.

Bu Program Niye Var?

Erinç Yeldan'ın "İstikrar Kimin için? Kriz Üzerine Değerlendirmeler" başlıklı ilginç bir çalışması var. Yeldan bu çalışmasında halen uygulanmakta olan ekonomik programla ilgili, çok çarpıcı, kimilerine *"bu kadar da olmaz"* dedirtecek bazı gerçekleri gözler önüne seriyor ve *"Bu program niye var?"* sorusuna çok açık bir cevap veriyor: Uluslararası mali sermayenin gereksinimlerine cevap vermek için! Yeldan'ın bu çalışmasını *Birikim* dergisinin kasım sayısında okuyabilirsiniz.

Yeldan, çalışmasında, medyada genel kabul gören, adeta dogma olmuş bir varsayımı darmadağın ediyor: Diyor ki, *"2000 ve 2001 yılına ait konsolide bütçe hesapları, her iki dönemde de gelirler ve harcamalar dengesinin hedeflenen değerleri tutturduğunu belgelemektedir."* Öyleyse 2000/2001 krizinde, Türkiye ekonomisi, IMF programını yeterince uygulayamadığı için değil, aksine, IMF programını tümüyle benimsemesine, programın kamu kesimi mali hedeflerini tutturmuş olmasına rağmen krize girmiştir. Diğer bir deyişle, cari açığın sürdürülemez hale gelmesinin nedenlerini programın bizzat kendisinde aramak gerekiyor. Cari açığı sürdürülemez bir yere kadar yükseltip ondan sonra ekonomiyi betona düşen karpuzla çeviren şey, bu ülkenin mali sisteminin uluslararası sermayenin gereksinimlerine cevap verecek, yüzde 100'lere ulaşan faiz-kur arbitrajı (dövizini getir, TL'ye çevir, yüksek faizden faydalan) sunacak bir biçimde yapılandırılması... ülkenin finans piyasasının, uluslararası mali sermayenin değerlendirme platformuna dönüştürülmüş olmasıdır.

Denebilir ki, tabii ki yabancı yatırımcı bu riskli ortamda yüksek getiri isteyecek! Eğer, bu gelen yabancı sermaye değerlendirirken, ülke sanayisi de yatırımlarını ve üretimi arttıracak kaynakları elde edebiliyor, *"artı-değerini"* üretiyor ve

ondan da faizini ödeyebiliyorsa karşımızda olağan bir kredi mekanizması var demektir. Eğer kapitalizmi veri alıyorsak, buna da bir itirazımız olamaz. Ama Yeldan'ın çalışmasındaki veriler gösteriyor ki, gerek krizden önceki IMF programı, gerekse onu izleyen Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı döneminde sanayi yatırımları sürekli gerilemiş. Diğer bir deyişle, ulusal sanayinin temeli aşınmış, ülke değer üretme kapasitesini giderek daha çok yitirmiş. Ama borç ödeme kapasitesi artmamış. IMF'den gelen paralar ise yabancı sermayenin en acil gereksiniminin, kısa vadeli alacaklarının servisinde, hortumlanan bankalar için, *"iç ve dış borç stokunun sürdürülebilirliğini devam ettirmek için"*, diğer bir deyişle, uluslararası mali sermaye adına çalışan bu platformu korumak için kullanılmış.

Şimdi Bir de Savaş Var Gündemde

Gerek Türkiye'de gerekse uygulandığı başka ülkelerde IMF programları, her zaman uluslararası mali sermayenin hortumlarıyla ülke ekonomisi arasındaki bağı oluşturuyorlar. Uygulandıkları ülkelerin ekonomilerini, bu hortumların giderek mümkün olan en fazla değeri emip götürmesine olanak sağlayacak biçimde yapılandırıyorlar. Ülkenin zenginliği emilirken, yeni zenginlik üretme kapasitesi azalıyor. Böylece IMF'ye bağlanan bir ülkenin dış borcu sürekli artıyor. Ülke ekonomisi, aldığı borcu ödeyecek değerleri yaratamadığı için, birikmiş değerleri, kamu malları, vb. talan edildikten, cari açık sürdürülemez hale geldikten sonra, *"mali sermayenin"* fareleri gemiyi terk etmeye başlayınca da film kopuyor.

Yeni hükümet IMF programını uygularsa, aynı filmi yeniden göreceğiz. Ülkenin kaynaklarını borç servisine yönlendi-

recek, ülke halkı yoksullaşmaya, üretken kapasitesi çökmeye devam edecek. Yabancı sermaye geldiği, hortumlar çalıştığı sürece bu film oynar, ama eninde sonunda yine kopar. Bu kaderden kaçış yok. Ancak gündemdeki savaş eğer gerçekleşirse, ekonominin bu noktaya, daha bir önceki krizin yaralarını sarmaya fırsat bulamadan geleceğine hiç şüphem yok! Bu kez sarsıntının çok daha büyük olacağından da!

Savaşın yaratacağı siyasi sorunları, bunların orta dönemde getireceği mali yükleri bir kenara bırakıp hemen olabileceklere bakarsak: Yüksek petrol fiyatları, enflasyonist baskı ve ek maliyet getirecek; savaş riski primi ülkenin borçlanma maliyetini arttıracak, turizm gelirlerini düşürecek. Türk Lirası'nın aşınması da hızlanacak, bu, ek üretim maliyeti ve ek enflasyonist baskı anlamına gelecek. Hem ithalat maliyetleri artacak, hem de askeri ithalat gereksinimi. Morgan Stanley ekonomistlerinin yaptığı kaba bir hesaba göre, savaşın birinci yılı Türkiye ekonomisine 15 milyar dolara patlayabilir. Ama daha da önemlisi, üretim kaybı, fiyat artışı, dış ticaret açığı, bunların borçlanma maliyeti üzerindeki etkisi gibi gelişmeler bir araya koyunca karşımıza çok patlayıcı kriz konjonktürü çıkmıyor mu?

Tam ülke böyle bir patlayıcı karışımın uğraşmaya başlar-ken nüfusunun yüzde 60'ı Şii, yüzde 20'si Kürt olan Irak'ın dağılmaya başladığını, Türk ordusunun da yeni askeri, dolayısıyla ekonomik sorunlarla karşılaştığını düşünün. Türkiye'nin ABD'ye olan 3-5 milyar dolarlık askeri borcunun silinmesiyle bunun içinden çıkmak mümkün mü? Bu koşullarda 2003 yılı için öngörülen 70+ milyar dolar borç ödemesini gerçekleştirmek mümkün mü? Bu kriz konjonktürü şekillenmeye başladığında dış finansman gereksinimi karşılanabilir mi? Yeni IMF kredisinin ekonomik siyasi maliyeti bu koşullarda acaba ne olabilir?

Tarihin En Önemli Seçimi

Bu hafta *The Economist*, Türkiye'nin belki de tarihinin en önemli seçimini yaşayacağını vurguladıktan sonra seçmenin, "ülkelerini on yıllardır kötü yöneten ve talan edenleri cezalandıracağını", "bir siyasetçiler kuşağını seçim sandığında gömeceğini" yazıyordu. İyi de, ne ortada dünkünden farklı bir ekonomik model var, ne de "seçim sandığında gömülecek siyasetçiler kuşağının" yerini alacak yeni, farklı bir siyasetçi kuşağı...

Bana, Türkiye büyük bir hızla tarihinin en önemli ekonomik ve siyasi krizlerinden birine doğru koşuyor gibi geliyor. Ülkenin bu krize girmesini, yeni siyasetçi kuşağı diye pazarlanan Tayyip ve Derviş beyler mi engelleyecek? Ama, belki de ben ülke ekonomisinin geçirmekte olduğu o büyük dönüşümü kavrayamıyorum. Belki de her şey yolunda ve tarih benim gibi kötümserlere sıkı bir ders vermeye hazırlanıyor. Neden olmasın!

(Cumhuriyet, 4 Kasım 2002,
Dünya Ekonomisine Bakış)

GÖREVİMİZ TEHLİKE!

Bugün, ABD'nin "terörizme karşı savaşta" kullanmaya hazırlandığı yeni örgütler ve tekniklerinden söz açmayı düşünüyordum. Ama seçimlerin sonuçları o kadar anlam yüklü ki, onlar üzerine de bir şeyler yazmadan edemeyeceğim.

P2OG

Geçen hafta *Los Angeles Times*'da, William M. Arkin imzalı, "Gizli Savaş" başlıklı bir araştırma yayımlandı. Savunma analisti Arkin, Savunma Bakanlığı'nın yeni bir gizli ve elit ordu kurmakta olduğunu yazıyor. Rakipsiz teknolojilerle donatılan bu yeni örgüt "engelleyici vuruş" politikası kapsamında hareket edecek ve Rumsfeld'in de vurguladığı gibi, görevi "düş-

manı herhangi bir eylem yapmadan önce bulmak ve imha (yargısız infaz –E.Y.) etmek olacak.”

Bu noktada, karşımıza 1981’de Ortadoğu’dan Güney Amerika’ya kadar uzanan uyuşturucu savaşlarında, terörizme karşı operasyonlarda kullanılmak üzere kurulan ISA (Intelligence Support Activity-Iran Kontra skandalını hatırlıyor musunuz?) adlı örgüt çıkıyor. Bu örgüt bugün Grey Fox adı altında faaliyet gösteriyor, Afganistan’dan Kolombiya’ya kadar CIA’yle ve özel güçlere teknolojik destek veriyor. Ancak tüm yeni teknolojiye ve entelijans yapılanmalarına rağmen ABD, teröristleri bir türlü yakalayamıyor. Bu yüzden Rumsfeld’e bağlı Savunma Bilim Masası (Defence Science Board), 2002 yazından Pentagon’la çalışan örgütlere yön vermek amacıyla ürettiği bir bilgi notunda “terörizme karşı küresel savaşta, yeni stratejiler, konuşlanmalar ve örgütler gerektiğini” saptıyor. İşte, Proactive, Preemptive Operation Group (P2OG) (Etkin, önleyici harekât grubu) da bu bağlamda yaratılıyor.

Arkin’in aktardığına göre, P2OG’nin bir işi de “teröristleri ve kitle imha silahlarına sahip devletlerin ‘tepkisini uyarmak’, böylece terörist hücreleri eylem yapmaya teşvik ederek ABD güçlerinin hızlı müdahalesine açık hale getirmek”. Bu taktikler devletleri ve devletsiz aktörleri sorumlu tutacak ve eyleminin kapsamı içine alacak. Diğer bir deyişle, provokasyonlar yoluyla önce terörist eylemler (bu arada masum insanların ölmesine aldırmadan) kışkırtılacak. Sonra da, “İşte bu yaptı!” diyerek kim hedef seçildiyse ona saldırılacak. Bu provokasyon taktiği yeni değil. Geçen yıl 1 Mayıs’ta ABCNEWS.Com’da David Ruppe imzasıyla yayımlanan bir araştırma Pentagon’un 1960’ların başında, ABD halkının gözünde Küba’ya yönelik bir eylemi haklı çıkartmak açısından benzer bir stratejiyi gündeme getirdiğini ama Kennedy’nin bu stratejiyi reddettiğini yazıyordu. Kısa bir süre sonra da Kennedy öldürülmüştü. Ge-

çen hafta *The Guardian* da, saygın ABD'li romancı Gore Vidal'in, "Bush cuntasının 11 Eylül'ün olmasını bilerek engellediğini" ileri sürerek soruşturma açılması için çağrı yaptığını yazıyordu...

"Sert Yerle Kaya Arasında"

Bu konuları şimdilik kısa kesip, sonra geri dönmek üzere 3 Kasım seçimlerinin yarattığı ilginç bir manzaraya gelmek istiyorum. Seçimler, Batılı gazetelerin ifadeleriyle "ılımlı Müslüman" bir partiyi tek başına iktidar yaptı. Bu yayınlar esas olarak, "IMF programı devam edecek mi?" gibi sorularla, "AKP lideri, BM kararı olmadan Irak savaşı istemiyormuş", "Ama ABD'ye de yakınmış" gibi saptamalarla ilgilenirken, bir gerçeği gözden kaçırdılar: Seçim sonucunda Meclis'e giren iki partinin programlarıyla, onlara oy veren (ve vermeyen) seçmenin beklentileri arasında derin bir uçurum var: Bu açıdan bakınca, kurulacak AKP hükümetinin bir İngiliz deyimiyse "sert yerle kaya arasına" sıkışacağı, bu kadar büyük bir çoğunlukla Meclis'e girmenin fiyatının çok yüksek olacağı söylenebilir.

Uluslararası medya eski partilerin "silinmesini", "halkın krize tepkisiyle" açıkladı. Bu doğru! Gerçekten de AKP'nin sosyal tabanı içinde bu krizden şiddetle ekilenmiş kesimlerin oranı yüksek. Ama tepki derken, 11 Eylül sonrasında şekillenen ve Müslüman çevrelerde "bir uygarlıklar savaşı" olarak algılanan sürecin AKP'nin tabanının en azından önemli bir kesiminin üzerindeki etkilerini göz önüne almak, bu etkilerin, Saddam'ı kimyasal silahlara sahip olduğu gerekçesiyle imha etmeye hazırlanan bir "Hıristiyan-Siyonist" koalisyonun, Rusya'nın 50'si Müslüman eylemci, 160 kişiyi kimyasal silahlar kullanarak öldürmesine sessiz kalmasının Batı ve ABD karşıtlığını güçlendirmiş olabileceğini de düşünmek gerekir. İşte,

halkın tepkisi bu iki kanaldan akarak birikirken, AKP tabanının “turban” simgesinde kristalize olan siyasallaştırılmış beklentileri de var.

Şimdi, seçmenin büyük bir kesiminin iradesinin Meclis dışında kalmış olmasından hareketle basının üzerinde daha kurulmadan, “meşruiyetine” ilişkin bir soru işareti asılmış bir AKP hükümeti, IMF politikalarını uygulamaya devam ederse işsizlik, yoksulluk, iflaslar devam edecek, tepki güçlenecek; uygulamakta tereddüt ederse bu kez dış finansman tehlikeye girecek. Eğer Irak savaşına karşı çıkarsa, yine dış finansman kuruyacak, her türlü provokasyona (bkz. birinci bölüm) açık hale gelecek. Yok, destek verecek ve ülkeyi savaşa sokacak olursa, bu kez tabanına derdini anlatmakta zorlanacak. Bu arada turban ve benzeri ufak ama kışkırtıcı konularla tabanını hoşnut etmeye kalkarsa, bu kez “başka güçlerle” karşı karşıya gelebilecek. Yok bu “ufak işlerle” uğraşmazsa, bu kez bu konuda bile bir şey yapamamış olacak. Bu yüzden, birkaç ay sonra geriye bakıp da bu seçimlerin, AKP için sonun başlangıcı olduğunu düşünecek olursak hiç şaşırmayacağım.

(Cumhuriyet, 6 Kasım 2002,
Globalpolitikültür)

BU GİDİŞ NEREYE?

“Her şey paramparça olur, merkez tutunamaz/Anarşi zincirlerinden boşanır dünyanın üzerinde.” Geçen haftaki gelişmeler bana W. B. Yates’in 1920’de yazdığı bu dizeleri anımsattı, büyük bir karamsarlıkla... ABD ara dönem seçimlerinde muhafazakârlar, meclisi ve senatoyu ellerine geçirdiler. *Washington Post* (6 Kasım), Yemen’deki yargısız infazı *“Temiz iş”* olarak niteledi. Cuma günü Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, ABD’nin Irak’la ilgili önerisini, Suriye dahil oybirliğiyle onayladı. Rusya Savunma Bakanı, orduya sınır ötesi operasyonlar yapması için yetki verildiğini söylerken, Stratfor, Rusya’nın *“geleneksel bağlarını”* kullanarak Saddam’a karşı bir darbe/suikast gerçekleştirmeye çalıştığını yazıyordu. Şimdi bunlara ba-

kıp biçimsel bile olsa, uluslararası hukukun, ülkelerarası eşitlik varsayımının hızla anlamını yitirdiği, silahların iktidarının giderek önem kazandığı bir uluslararası sistemin kıvrımlarının açılmaya başladığını söyleyemez miyiz?

Muhafazakârların Zaferi

ABD meclis ve senato ara dönem seçimlerinde Cumhuriyetçi Parti, hem mecliste hem de senatoda çoğunluğu ele geçirdi. Bu, iktidardaki bir parti açısından olağanüstü bir durum ve 1946'dan bu yana benzeri olmayan bir zaferdi. *The Economist*'in bu haftaki yorumlarında ayrıntılı biçimde anlattığı gibi, bu saptamanın, iki meclisin işleyişi açısından durumu tam olarak yansıtmadığını kabul etsek bile, uluslararası basında egemen olan genel kanı böyle: "*Tarihsel zafer*", "*Bush başkanlığını kanıtladı*", "*Bush programını uygulamakta artık özgür*," vb... Ve, esas kaygı veren de bu son saptama. Çünkü bu program, uluslararası siyasi ortam, ülke içinde toplumsal ilişkiler ve küresel ekolojik denge açısından çok kötü gelişmelerin habercisi.

Village Voice'tan *Washington Times*'a kadar çok geniş bir spektrumda gazetelerin ilk tepkisi "*Bush şimdi, Irak savaşı için halktan da yetki aldı*" oldu. Birçok gözlemciye göre, "*Savaşa artık olmuş bitmiş gözüyle bakmak gerekiyordu.*" Seçim sonuçları Bush'un BM Milli Güvenlik Konseyi'ni dize getirmesinde de hiç şüphesiz önemli rol oynadı.

Bush'un programının ekonomik bileşenlerine bakınca şunları görüyoruz: 1) Zenginler yararına yeni vergi indirimleri, bunların bütçe üzerindeki etkisini azaltmak için sosyal harcamalarda kesintiler. 2) Devlet emeklilik fonlarının borsaya yatırılmasına izin verip fiilen özelleştirerek çalışanların yaşlılık dönemleri için yaptıkları tasarrufları mali sermayenin hizmetine sunmak ve kumarhaneye dönmüş bir dünya ekonomisi-

nin (üstelik Enron, World Com skandallarından sonra) riskine açmak. 3) Sağlık reformunu, ilaç şirketlerinin gereksinimlerine göre yeniden şekillendirmek. Bu alandaki önergeler önceki meclise takılmıştı. Sosyal/toplumsal alanda meclisten geçmeyi bekleyen iki önerge dikkati çekiyor, biri tüm istihbarat, casusluk ve güvenlik örgütlerini bir bakanlık altında merkezi-
leştirmeyi amaçlayan “İç Güvenlik Bölümü” ve devletin sosyal yardım kurumlarının yerine ikame edilecek “*inanca bağlı hayır dernekleri*” yasası. Birincisi, vatandaşların hak ve özgürlüklerine yönelik büyük bir saldırı anlamına gelirken, ikincisi, yoksulları tümüyle dini kurumların, fanatiklerin eline teslim ederek Bush yönetimi altında devlete yeni bir dinci boyut ekliyor.

Ama belki de en önemlisi, yüksek mahkeme üyelerinin atanmasıyla ilgili gelişme. Bush yönetiminin gündeminde yargı sisteminden liberal eğilimli hâkimleri tasfiye etmek var. Bush yönetimi, yargının en tepesine, muhafazakâr hâkimleri atayarak, böylece “*temizleyerek*”, yönetimin bundan sonraki uygulamalarına olası bir yargı engelini ortadan kaldırmayı amaçlıyor. Bu, doğal çevrenin korunması açısından da önemli. Çünkü Bush hükümeti doğal koruma alanı olarak seçilen yerlerden ağaç kesimi yapmak, daha önemlisi, örneğin Alaska’da petrol aramak için kuyu açmak istiyor, ancak yasal süreçlerle engelleniyordu.

Özetlersek, yoksullardan zenginlere doğru yeni bir transfer atılımı sırasında, yasama, yürütme ve yargının arasındaki ayrımın pratikte ortadan kaldırılarak “*monolitik bir yönetim*” oluşturulması. Belki, “*sinik*” bilgelikle, imparatorluğa da bu yakışır denebilir, ama bu gelişmelerin hepimizin yaşamını etkileyeceğini de unutmamak gerekir.

Geçen hafta başında CIA, Yemen’de bir pilotsuz uçaktan atılan füzeyle altı kişiyi öldürdü. Bu insanların El Kaide üyesi

olduğu için öldürülmesine, diğer bir deyişle suçlanmasına, yargılanmasına ve infazına CIA bürokratları karar verdi. Böylece İsrail'in Filistin'de benimsediği ve dünyada çok tepki çeken “*hedeflenmiş öldürmeler*” yöntemiyle tasfiyeyi ABD yönetimi de benimsemiş oluyordu. Gelişmiş ülkelerin basınında, bir-iki yazarın dışında ve diğer ülkelerin liderlikleri arasında bu “*yargısız infazı*” kimse eleştirmede, bunu yasadışı keyfi bir öldürme olarak mahkûm etmedi, olağan karşıladı.

Sırada Kim Var?

Moskova tiyatro katliamından sonra Putin de “*önleyici vuruş*” prensibini benimseyerek ABD'nin izinden gideceklerini açıklamıştı. Geçen hafta *The Moscow Times*'ın bildirdiğine göre Savunma Bakanı Ivanov, orduya Rusya sınırları dışında operasyon yapma yetkisi verildiğini açıkladı. Böylece Rusya'nın bir süredir Çeçenistan bağlamında izlediği politika, ABD sayesinde meşrulaşıyor ve diğer ülkelere sıçraması gündeme geliyordu. İsrail, ABD, sonra Rusya, sonra kimbilir hangi ülke... Önce terörist ilan et, sonra git yakalamakla, yargılamakla ve iddialarını kanıtlamakla uğraşmaya gerek kalmadan öldür. “*Temiz iş*” doğrusu...

Böyle yöntemleri olağan kabul etmeye başlayan bir uluslararası sistemin önde gelen ülkeleri de bu mantığın bir sonucu olarak geçen hafta ABD'nin Irak önerisini, Irak sonrası, dönemde kendi petrol çıkarlarını garanti altına aldıktan sonra ya da kaybetmek korkusuyla “*oybirliğiyle*” kabul ettiler. Böylece, *sequencing* (karşınızdaki önerinizi kabul etmiyorsa, önce, bir kez atılınca oluşacak yeni durumda sizin önerinizi kabul etmekten başka seçenek bırakmayan bir başka adımı attırmak) yöntemiyle, sonunda savaşı da onaylamak zorunda kalacakları bir koridora sokulmuş oldular. Artık Fransızlar kendilerini,

“ama yumuşattık” diye avutabilirler. Suriye temsilcisi herkesi enayi yerine koyup “Bizim değil ABD’nin tavrı değişti” diyebilir ve bir sonraki raundu kazanacaklarını hesaplayabilirler. Onlar profesyonel diplomat, tabii ki ne yaptıklarını daha iyi bilirler ama...

ABD’nin önündeki “Enerji krizini” (bkz. *Strategic Energy Policy Challenges for the 21 st Century*, Council of Foreign Relations ve Baker Institute-Nisan 2001) aşmak için önce Irak petrollerini ele geçirmeyi, orada Japonya’daki MacArthur hükümetine benzer bir rejim kurmayı, sonra da Suudi petrollerine sarkmayı planladığını artık “sağır sultanın” bile duyduğunu, projenin iş çevrelerine hizmet veren internet sitelerinde ortalıkta tartışıldığını akılda tutmakta fayda var. Bir de şunu: “ABD’nin, ekonomisinin muazzam mali dengesizliklerle malûl olduğu bir dönemde” bu projeyi yaşama geçirmeye kalkması “bir ekonomik felakete yol açabilir” (Prudentbear, 5 Kasım), biz de bu felaketi Bush yönetiminin etkileri altında yaşayabiliriz...

(Cumhuriyet, 11 Ekim 2002,
Dünya Ekonomisine Bakış)

BEKLEMEK ÜZERİNE...

Yeni bir hükümet kurulduğunda çok sık duyarız; “*Hemen yargılamayalım. Biraz zaman verelim.*” Ne kadar rasyonel ve “*demokratik*” bir tutum, değil mi? Değil!

Çünkü bu öneri, esas olarak karşımızda bir bilinmezlik olduğunu, iktidara gelenin davranışlarının öngörülemeyeceğini varsayıyor. Bu yaklaşım pratikte her zaman hükümete gelenlerin muhaliflerini paralize etmeyi, geri dönülemez bir noktaya getirecek adımların atılması, sinerjinin oluşturulması için süre ve manevra alanı sağlamayı amaçlar. Siyasette, ne iktidar ne de muhalefet elindeki süreyi boşuna harcayabilir! Tarihin çöplüğü böyle ‘*bekle gör*’ leri benimseyenlerin cesetleriyle dolu.

Bugün ülkede yeni hükümeti kurmaya hazırlanan siyasi akımla ilgili olarak da benzer uyarılar yapılıyor. “Zaman ta-

nımak gerekir"! Burada anahtar sözcükler "siyasi akım" ve "hükümet". Birincisi, AKP'yi geleneginden koparmadan değerlendirmek gerektiğini söylüyor bana. İkincisi de... Bugün hükümet olanın yarın iktidar olabileceğini, diğer bir değişle siyasi yapıyı, toplumdaki egemen ideolojiyi kendi özelliklerine göre şekillendirebileceğini hatırlatıyor. Dün İtalya'da Mussolini'ye (AKP ile Mussolini'nin arasındaki farkı asla unutmadan), İran'da Humeyni hareketine (yine AKP'yle bu hareketlerin arasındaki farkları unutmadan) zaman tanıyanlar (İtalya'da sosyal demokratları, İran'da TUDEH'i düşünüyorum) bu zaman bittiğinde kendilerini bambaşka bir iklimde buldular!

Gelenegin Önemi

Bilimsel düşünce açısından, özellikle sosyal bilimlerde, hatta yapmaktan sakınmanın en sağlıklı yolu, bilineni, aksi oluşana ve pratikte sınanana kadar savunmaktan geçer. Ondan sonra da yanılıgyı kabul etme cesaretini göstererek, artık eskiyen görüşleri değiştirmek gerekir. Bu yüzden bir siyasi hareket hükümete geldiğinde, onu mutlaka ve öncelikle kendi gelenegi içine oturtarak, bunun içinde değerlendirerek işe başlamalıyız. Bu noktadan bakınca "siyasal İslam" geleneginin bir parçası olan AKP'nin bu gelenegi terk ettiğini söylemek ve başka bir şey olduğunu kabul etmek için zaman erken, hem de çok erken! Hâlâ kolaylıkla, AKP'nin bu gelenek içinde konjonktürel bir olgu, gelenegin ülke içindeki sosyo-ekonomik koşullara, uluslararası ortama ve bölge jeopolitigine -içindeki egemen sınıfların yapısına göre- uyum sağlamasının fenomenal bir biçimi olduğu hâlâ ileri sürülebilir, hem de hiç tarihsel-teorik bir zorlukla karşılaşmadan!

Zaman Tanımanın Maliyeti

Buradan bakınca iki saptama yapılabilir. Birincisi, AKP'nin ait olduğu gelenek, kendi devlet ve toplum projesi olan bir gelenektir. Bu geleneği ülkemizdeki sağ partilerin hükümeti kullanma geleneğiyle birleştirdiğimizde kolaylıkla hükümetin, kadrolaşmak, ulufe dağıtmak ve devletin, zaten büyük ölçüde sızılmış olan diğer organlarına daha derin bir biçimde nüfuz etmek ve bu arada devletin ideolojik aygıtlarının, 'gele-
neğin' ideolojisini yeniden üretmek ve yaymak için kullanılacağı kolaylıkla varsayabiliriz.

İkincisi, AKP'nin ekonomik alanda yapacaklarını da daha şimdiden büyük ölçüde öngörebiliriz. AKP hükümeti emekçi kesimler ve halkın büyük çoğunluğu açısından yeni ve daha iyi bir şey getiremeyecek! Tayyip Bey'in Meclis lojmanlarıyla ilgili söylediklerine bakarak haksızlık ettiğimi düşünürseniz radikal bir biçimde yanılırsınız! Ülkenin genel ekonomik yapılanması açısından bunlar, "bir şirinlik muskası" olmaktan öteye gidemez!

Çünkü ülke ekonomisinin belirleyici dinamikleri bugün IMF programına bağlanmıştır. Bu, daha 1999 benimsendiğinden bu yana defalarca vurguladığımız (ve de ne yazık ki hep haklı çıktığımız) gibi kriz, talan ve yoksulluk getirmiş, ülkenin bağımsızlığını sürekli aşındırmış olan bir programdır. Üstelik bu, en temel varsayımları ve getirdiği sınırlamalar açısından, bütünselliği, bir işleyiş mantığı olan bir programdır. Kıyısı köşesi düzeltilecek ve ülke çoğunluğunun yararına işletilebilecek bir program değildir. Aksine, en temel varsayımları korunarak, kıyısı köşesi düzeltilmeye çalışınca çöken ve mali krize yol açan bir programdır. Programın temel varsayımlarının reddedilmesi gerekir. AKP'nin ve CHP'nin benimsediği (ne seçeneksizlik!) bu programın bu özelliklerini gözler önü-

ne sermek, sonuçlarını anlatmak için beklemenin ahlâki maliyetinin altından kalkılamaz.

AKP, BM'den karar çıkarsa Irak'ın işgaline onay vereceğini söyleyerek ülkeyi bir başka açıdan da felakete götürmeye hazırlanıyor. Bu savaş gerçekleşirse ülkeye getireceği ekonomik yük bir yana, manevi yıkım ve yeni ideolojik şekillenmeleri tümüyle öngörmek kolay değil. Ama bir şey kesin: Kendimizi, bugünkü “demokrasiyi” bile aratacak bir iklimde bulacağız. Ve belki de AKP ait olduğu geleneğin içinde bir “kaybolan aracı” (*vanishing mediator*) rolü oynadıktan sonra devreden çıkacak ve bu gelenek karşımıza çok daha radikal bir fenomenal biçimle çıkabilecektir. Belki de (hep, iyimserliğimi korumaya çalışarak belki diyorum) bu ülkenin geleceğinin bir varlık-yokluk noktasına doğru evrilmeye başlayacağı bir iklimde bulacağız kendimizi. Bu iklimde de en büyük darbeyi yine emekçi kesimler yiyecek!

Tabii yanılıyor olabilirim. Ancak yanılmanın bu noktada maliyeti çok düşük. Yorumlarımda bir doğruluk payı varsa susmanın maliyeti çok yüksek. Eleştirel tutum alarak, demokratik bir muhalefet refleksini güçlendirmenin ise yalnızca faydası olabilir.

(Cumhuriyet, 13 Kasım 2002,
Globalpolitikültür)

“YENİ KÜRESEL EKONOMİ”

16 Kasım tarihli *Financial Times*'ın başyazısının başlığı “Küresel ekonominin marşı basmıyor” diye çevrilebilir. Yazısında *Financial Times*, bizim bir süredir anlatmaya çalıştığımız bir gelişmeyi vurgulayarak “Yeni küresel ekonomiye hoş geldiniz” diyor: Artık temel özellikleri yavaş ekonomik büyüme, her an bir resesyona düşme ya da uzun süreli bir deflasyonist sarmala kapılma tehlikesi ve kronik siyasal istikrarsızlık olan bir dönemde yaşıyoruz. Diğer bir deyişle, 1990'lardaki hızlı büyüme, mali piyasalardaki canlılık ve genişleme dönemi geride kaldı. Şimdi dünya ekonomisindeki olası ekonomik ve siyasi gelişmeleri çözümlmeye çalışırken bunları akılda tutmak gerekir.

Marş Niye Basmıyor?

Bu sorunun en kestirme, basite indirgenmiş cevabı şöyle: Dünya ekonomisindeki “*kapasite fazlası*” sorunu, şirketleri yeni yatırım, üretim yapmaktan, işçi kiralamaktan caydırıyor. Bu kapasite fazlasının basıncını emen borsa köpüğü de delindi. Bu fazlalık alınmadan dünya ekonomisine bir canlılık gelmeyecek. Biraz daha gelişmiş bir açıklama Morgan Stanley Dean Witter’in baş ekonomisti Stephen Roach’ın 15 Kasım tarihli bilgi notunda vardı. Roach’a göre 1990’larda köpükler şişerken oluşan varlıklarla (*assets*), o zamanki varlıkların getirilerinin kalıcı olduğu varsayımıyla yaratılan yükümlülükler (*liabilities*) arasında, varlıkların getirileri düşmeye başlayınca, büyük bir uyumsuzluk oluştu. Küresel çapta yaşanan bu uyumsuzluk, öncelikle kendini emeklilik fonlarındaki açıklar, giderek finanse edilmesi zorlaşan cari açıklar, banka sistemlerindeki karşılıksız alacaklar, şirketlerin, altından kalkılamaz noktaya ulaşan borç yükü olarak açığa vuruyor.

Somut olarak ABD’de tüketici talebi, sanayi üretimi geriliyor (WSJ, 15 Kasım), yabancı sermaye girişiyle finanse edilen cari açık sürdürülemez bir noktaya yaklaşıyor, dolar zayıflıyor. Bu ortamda, önceki hafta Federal Reserve, faizleri 50 puan birden indirdi. Ama borsa buna cevap vermedi, hatta düşmeye devam etti. Ancak çok ilginçtir, Saddam BM denetçilerini kabul edeceğini açıklayınca borsalar canlandı (buradaki hikâyeye aşağıda değineceğim). Japonya’da banka sistemi 47 trilyon Yen’lik bir karşılıksız alacaklar sorununun altında eziliyor. Almanya’da ve İngiltere’de hayat sigortası ve emeklilik fonları sektöründe yükümlülüklerini şu veya bu oranda karşılayamayan şirketlerin sayısı artıyor, hem de nüfusun ortalama yaşının yükselmekte olduğu bir dönemde. ABD’de de, tüketim ve üretim kapasitesi, dolayısıyla beklentileri çok yük-

sek bir kuşak emekli olmaya başladığı için, benzer bir senaryo hızla geliyor.

Bu koşullarda dünya ekonomisinin makinesini çalıştıracak enerji (talep) nereden gelecek belli değil. Merkez ülkelerde, şimdilik neo-liberalizmi terk edip talep arttırıcı, kâr amacı gütmeyen yatırımları teşvik edici ve düzenleyici Keynesgil politikalara, sosyal piyasa politikalarına dönüş olasılığı yok denecek kadar zayıf. Çevre ülkelerde yoksullaşma ve IMF politikaları altında çürüme devam ediyor. Gelişmiş ülkeler, mali yardımlara, piyasalarını açmaya ilişkin Doha toplantısında verdikleri sözlerin hiç birini tutmadılar. Hatta *The Guardian*'ın ekonomi editörü Larry Eliot'un vurguladığı gibi, ABD ve Avrupa'da korumacılık, tarımı destekleyici eğilimler arttı (16 Kasım). Üstelik bir de gündemde en az üç mali kriz olasılığı var. Arjantin geçen hafta Dünya Bankası'na olan borçlarını ödeyemedi, bir kez daha iflas etti, hem de açıkça IMF'yi suçlayarak (*The Economist*, 14 Kasım). IMF, Uruguay'ın da yakında iflas bayrağı çekeceğini düşünüyormuş, ama esas kaygı yaratan ülkeler Türkiye ve Brezilya. Her ikisinin de borç servisini sürdürebilmeleri için büyük çaplı mali yardıma, hatta borç ertelemesine gereksinimleri var. IMF-Dünya Bankası'nın sağlayacağı fonlar da bir borç krizini engelleyemezse bu kez, *The Economist*'e göre salt bu ülkeler değil, bu iki kurum da kendilerini büyük bir mali sorunla karşı karşıya bulabilirler.

Dünya ekonomisinde tek bir parlak nokta var. Ama bu da jeopolitik dengeler açısından iyi haber değil. Bloomberg, önceki hafta toplanan ASEAN ülkeleri toplantısında, liderlerin ülkelerini boğan talep yetersizliği baskısını hafifletmek için umutlarını, hızla büyümeye devam eden Çin ekonomisinin ve 1.3 milyarlık nüfusunun tüketim gücüne bağladığını aktarıyordu (13 Kasım). Bu, bölge ülkelerinin Çin'e bağımlılığının giderek artmakta olduğunu, Çin'in bölgesel bir büyüme mo-

toru, bir ekonomik süper güç olarak yükseldiğinin bir göstergesi. Üstelik Bloomberg'e göre dolar zayıfladıkça, ABD cari açığının finansmanı zorlaşırken, parası doları izleyen Çin'in rekabet gücünün ve dış ticaret fazlasının arttığına, Çin'in bu yıl ABD'den daha çok yabancı sermaye çektiğine işaret ediyor.

Askeri Sınai Kompleks ve Mali Sermaye

"Yeni Küresel Ekonomi" bağlamında söz jeopolitiğe gelmişken, ABD'de geçen hafta su yüzüne çıkan ilginç bir gelişmeye değinelim bu yazıyı bitirmeden. Önce bir hatırlatma: Bush yönetiminin iktidara gelişini, 11 Eylül sonrası gelişmeleri çözümlerken, ABD devlet makinesinin dümeninin, uluslararası mali sermayeye yakın kesimlerden sanayi tekellerine, özellikle petrol, kimya, metalürji ve silah sanayii şirketlerine yakın "askeri sınai kompleks" olarak da bilinen bir fraksiyonun eline geçtiğine, bunun da dünya yüzeyinde "*kaynak savaşlarını*" hızlandıracağına işaret etmiştik. Geçen hafta mali sermaye ve "askeri sınai kompleks" arasındaki uyumsuzluğun derinleşmekte olduğunu gösteren bir gelişmeyi izleme şansımız oldu. FED ekonomiyi desteklemek için faizleri indirdiğinde düşmeye devam eden borsa, Saddam'dan olumlu bir cevap gelmesiyle yeniden yükseldi.

Mali sermayenin bu ilginç tepkisinin arkasında iki neden var sanırım. Birincisi, askeri sınai kompleksin, doğal kaynak ve toprak ele geçirme, diğer bir deyişle imparatorluk projesinin dünya ekonomisinde yaratmakta olduğu siyasi istikrarsızlık, ekonomik belirsizlik (doların değeri ve petrol fiyatları) mali sermayenin değerlenme süreçlerini olumsuz etkiliyor. İkincisi, savaşın, ABD ekonomisinin çok hassas dengeler üzerinde durmaya çalıştığı bir dönemde gündeme gelmesi doların değeri üzerinde olumsuz etki yapıyor, borsanın toparlanması

için elzem olan yabancı sermayeyi caydırıyor (Örneğin: Joe Quinlan/ Rebecca McCugrin, “Savaş ve ABD’ye Yönelik Yabancı Sermaye Uyuşmuyor”, *Global Economic Forum*, 15 Kasım). Üstelik, doların düşmeye devam etmesi halinde, yabancı yatırımcıların ABD kâğıtlarını boşaltmaya başlaması gibi büyük bir tehlike de var. Japon bankaları, karşılıksız alacaklar krizini ellerindeki dolar kâğıtlarını satarak aşabilirler, ama bunun yaratacağı (ekonomik ve siyasi) etkiden korkuyorlar. Ancak, doların gerilemesine bağlı olarak ABD kâğıtlarından kaçış genelleşmeye başlarsa, Japon bankaları da bir siyasi yük almadan bu trene kolaylıkla atlayabilirler. Böyle bir dinamik, ABD borsalarında şiddetli bir çöküşe neden olarak ABD mali sermayesinin küresel egemenliğini sarsar! “Yeni Küresel Ekonomi”, eskisinden farklı olacak gibi duruyor. Ne dersiniz?

(Cumhuriyet, 18 Kasım 2002,
Dünya Ekonomisine Bakış)

BLIX BAĞDAT'TA...

Saddam'ın, silah denetçilerinin Irak'a dönmesi ve yeni 1441 sayılı BM kararı kapsamında çalışmalarını kabul etmiş olması olumlu bir gelişme; ama savaşı engelleme şansının zayıf olduğunu düşünüyorum.

Blix Başarılı Olabilir mi?

Savaşın engellenebilmesi için, her şeyden önce Hans Blix ve 270 kişilik silah denetçileri ekibinin görevlerini tam olarak yapabilmesine izin verilmesi gerekir. Ancak, burada sorunların yalnızca Saddam'dan kaynaklanacağını düşünmek saflık olur. Tabii ki Saddam elinden geleni yapacak. İktidarının iğfal edilmesine direnmeye çalışacak. Ama ya Amerikalılar?

The Observer'dan Ed Vullamy, bir üst düzey Pentagon görevlisinden aktarıyor: "Denetimler sonuç alamaz. İşte bu kadar! Ama askeri güç kesinlikle sonuç alır." Bildiğiniz gibi Cheney ve Rumsfeld de böyle düşünüyor. Geçen hafta ABD İçişleri sözcüleri de BM Temsilcisi John Negroponte'nin yorumunu bir kez daha vurguladılar: "Güvenlik Konseyi üyelerinden biri, herhangi bir aşamada, Irak'ın 1441 sayılı kararı ihlal ettiğini ileri sürebilir," (*The Observer*, 17 Kasım). Diğer bir deyişle Irak, ABD ya da İngiliz uçaklarına ateş açarsa ya da 8 Aralık'ta açıklayacağı liste ABD tarafından yeterli bulunmazsa savaş hemen gündeme gelebilir. Gerçekten de, denetçilerin çalışmalarının aksaması, hatta sabote edilmesinden, başarısızlıkla sonuçlanmasından Bush yönetiminin de çıkarı var. Bu kesimde en büyük korku şu: Ya denetçiler savaşa neden olabilecek bir kanıt bulamazlarsa? O zaman Saddam'ın kitle imha silahları olduğunu ileri süren Bush-Blair ekseni yalancı çıkmayacak mı? Sonra, ABD'de bugün yönetimde olan ekibin uzun dönemli hesaplarının aksayacak olması bir yana, Saddam'ın iktidarda kalması durumunda Bush yönetiminin 2004 genel seçimlerinde kazanması da çok zorlaşmayacak mı?

Blix'in, basın, "Ekibinizde casus olmadığından kesinlikle emin misiniz?" sorusuna, "Hayır, değilim. Ne CIA ne de KGB'nin bu konuda garanti verebileceğini sanmıyorum," diyerek cevap vermesi de düşündürücü. Bir diğer nokta da şu, her ne kadar Blix, ABD'nin sağlayacağı en son bilgilerden faydalanacak olsa da, Vullamy'nin işaret ettiği gibi, ABD, elindeki tüm istihbaratı sunmayacak ama aldığı verileri, kendi kaynaklarına dayanarak ayrıca değerlendirecek, belki de yeterli bulmayacak. Bu açıdan denetim sürecinin şimdiden birçok noktadan mayınlandığını söyleyebiliriz. Savaş yanlısı basın, Blix'i hedef almaya başladı bile...

Ya ABD, Irak'ı İşgal Edemezse...

“Savaş engellenebilir mi?” sorusu yerine ufak bir paradigma değişikliği yapar ve “Ya ABD’nin Irak’ı işgal planı gerçekleşmezse ne olur?” diye sorarsak, karşımıza, Bush’un ikinci kez seçilme şansının zayıflamasından çok daha geniş bir uluslararası jeopolitik ufuk çıkar. Çünkü bugün, “terörizme karşı savaşın” Irak’a karşı savaşa dönüşmesinin arkasında Bush hükümetini de aşan bir yönelim var. *Kaynak Savaşları* (2001) kitabının yazarı Prof. Michael Klare hem kitabında hem de *Foreign Affairs*’te yayımlanan bir yazısında iki ilginç gelişmeye işaret ediyordu. Birincisi, 1997’de ABD’nin Kazakistan, Özbekistan ve Kırgızistan’la ortak olarak gerçekleştirdiği bir manevrada 500 komandoluk bir güç, tarihte ilk kez ABD’den kaldırılıp doğrudan uçuşla bu kadar uzak bir bölgeye indirilmiş. İkincisi, 2001 başında ABD Batı ve Güney Asya Komutanlığı, doğrudan Merkez Komutanlığa bağlanmış. Böylece Ortadoğu’dan, diğer bir deyişle petrol güvenliğinden ve akışından sorumlu kadro, Afganistan’dan Çin Denizi’ne kadar uzanan bir bölgenin sorumluluğunu üstlenmiş.

Bu iki gelişme, Bush hükümetinden önce başlayan büyük bir hazırlığın çarpıcı örnekleri. Hazırlığın amacıysa, petrol kaynaklarının doğrudan denetim altına alınması. Bu strateji, ABD’nin uzun dönemli egemenlik hesapları, Çin ve Japonya’nın kullandığı petrolün denetlenmesi açısından yaşamsal bir öneme sahip. Ancak, Irak’ı işgal etmenin en az üç avantajı daha var. Birincisi, büyük bir rezervi kullanarak OPEC’i batırmak, böylece Rusya’dan da petrol ve gaz almak ya da Rusya’ya yatırım yapmak zorunda kalmamak. İkincisi, petrol fiyatıyla oynayarak Rusya’nın petrol gelirlerini, dolayısıyla ekonomik dinamiklerini denetleyebilmek. Üçüncüsü, en ufak bir gerekçeyle, anında Suudi petrollerine el koyacak ko-

numda olmak, hatta belki de, Heritage Foundation'dan Anatol Lieven'in işaret ettiği gibi, bu ülkeyi parçalayıp, kısmen Haşimi sülalesine geri vermek ("The Push for War", *London Review of Books*, 3 Ekim). Lieven'e göre, Irak'ın işgali projesinin bir amacı daha var: ABD'nin, orta güçte bir devleti, ufak bir askeri maliyetle ezmesiyle Müslüman dünyasındaki diğer devletlere gözdağı verecek bir örnek oluşturmak. Nihayet, Irak'ın işgalinin ardından oluşacak iklimde, ABD ve İsrail'in Filistin'i parçalara bölerek *Bantustan*'lar halinde örgütleme projesinin de önü açılacak.

Tüm bunlar gerçekleşmediği takdirde, ABD'nin yalnızca uzun dönemli egemenlik projesinin aksaması değil, kısa dönemde Avrupa ve Çin karşısında "liderliğinin" giderek daha fazla sorgulanması da mümkün. Bu nedenlerle, ABD'nin elindeki tüm olanakları bu savaşı çıkarmak için kullanacağını düşünüyorum.

(Cumhuriyet, 20 Kasım 2002,
Globalpolitikültür)

NATO’NUN YENİ GÖREVİ

Geçen hafta gerçekleşen Prag Zirvesi’nde NATO, hem eski Varşova Paktı üyelerini içine katarak Soğuk Savaş’ın son izlerini sildi, hem de misyonunda radikal bir değişiklik yaparak Soğuk Savaş’ın bitmesinden sonra içine düştüğü kimlik krizini aştı. Şimdi karşımızda, terörizme karşı savaşta küresel düzeyde aktif rol üstleneceğini söyleyen bir NATO var.

En azından geçen hafta, bir iki istisna dışında gazetelerde egemen olan hava böyleydi. Karşımızda artık bir Süper NATO var! Ne yazık ki bu kez de gerçek, görüntüden “biraz” farklı. Bu genişleme ve “yeni misyon” bir “Süper NATO”dan daha çok, bir Brooking Institute bilgi notunda vurgulandığı gibi, “Pentagon’un askeri donanımı için çok kullanışlı bir alet çantası” yaratmışa benziyor (*Financial Times*, 21 Kasım)

Genişlemenin Getirdikleri

İlk anda görülen şu: NATO, eski Varşova Paktı üyesi 7 ülkeyi bünyesine katarak gelip Rusya'nın sınırına dayandı. Ama gerçek şu ki, bu genişleme NATO'yu güçlendirmek bir yana, NATO'nun içine yeni bir seri ekonomik sorun, boğazına kadar yolsuzluklara batmış devletler, etnik istikrarsızlık alanları ve alabildiğine hantal ve eskimiş bir askeri yapı getiriyor. Düşünsenize, Prag toplantısı yapılırken hava sahasını, Çek uçakları bir işe yaramadığı için ABD jetleri korumak zorunda kaldı. ABD ordusuyla kıyaslandığında, NATO'nun teknik yetersizlikleri ve komuta zincirinin hantallığı Kosova savaşında ortaya çıkmıştı. Bu savaştan, Pentagon bir daha komutayı kimseyle paylaşmama dersi çıkarırken, kendi zaaflarının ayır-dına varan Avrupa'nın da, teknolojik kapasitesi yüksek ve deniz aşırı güç yansıtma kapasitesi olan ve en önemlisi Washington'dan bağımsız bir Savunma İnisiyatifi oluşturma isteği güçlenmişti. Ancak o günden bu yana ABD kendi aldığı karar doğrultusunda politikalar geliştirirken, Avrupa'nın yeni inisiyatifinde kayda değer bir gelişme izlenemedi. Kısacası, NATO aynı zaafı taşımaya devam ediyor. Şimdi, yeni katılanların emir komuta zincirindeki hantallığı daha da arttıracığını, teknolojik homojenliği iyice sulandıracağını söylemek mümkün.

Kısacası, bu yapıyla NATO'nun uluslararası güç yansıtma ve terörizme karşı savaşta vurucu bir güç olma iddiası fanteziden öte bir şey değil. Başka engeller de var. Bunlardan en önemlisi NATO içindeki çatlaklar. ABD ile Avrupa arasında, terörizme karşı savaş stratejisi ve Ortadoğu politikası konusunda önemli görüş ayrılıkları var. Üstelik bu salt Atlantik ötesi bir çatlak değil. NATO içinde İngiltere, İtalya ve İspanya hükümetleri Bush'un vizyonuna daha yakın. Fransa, bir taraf-

tan kendi ordusunu modernleştirirken, diğer taraftan terörizme karşı savaşı, daha özel olarak Irak sürecini kendi uluslararası etkisini geliştirmek için kullanıyor. Geçenlerde, “*Biri bana, bu terörizme karşı savaş stratejisinden, Irak’ı işgal etme noktasına nasıl geldiğimizi bir açıkla*,” diyen Schröder liderliğindeki Alman hükümeti ise savaşa katılmayacaklarını açıkça vurgulamaya devam ediyor. Bu karmaşaya yeni gelenleri de eklersek, bunlar genelde ABD çizgisine daha yakın oldukları için, NATO içi siyasi sorunların artacağını kolaylıkla söyleyebiliriz. Özetle, NATO bu haliyle terörizme karşı savaşta güç yansıtacak durumda değil. “*Süper NATO*” tam bir fantezi. Ama bu, genişlemenin ve yeni NATO misyonunun çok önemli bir gelişme olmadığı anlamına gelmiyor.

NATO zirvesinden çıkan karar belgesinin 4. maddesi, NATO’nun askeri yapısının modernleştirilmesine karar verildiğini söylüyor. Bu bağlamda, en yeni teknolojiyle donatılmış bir çevik güç oluşturulacak. Yeni gelen ülkeler de bu güce kendi “*uzmanlık alanlarına göre*” katkıda bulunacaklar. Esas olarak ABD tarafından NATO’ya dayatılan, yaklaşık 20 bin kişilik çevik güç projesi, öncelikle ABD ordusuyla işbirliği yapacak ve gerektiğinde NATO bünyesi dışında ABD yanında savaşacak bir askeri yapı oluşturmayı amaçlıyor. ABD, kendi askeri operasyonlarında komuta sürecini bir daha kimseyle paylaşmama kararı verdiği için, bu NATO gücü, ABD’nin yanında, onun komutası altında ve NATO’nun yeni misyonu gereği dünyanın herhangi bir yerinde görev yapacak. Böylece *International Herald Tribune*’den Willam Pfaffın işaret ettiği gibi, eğer bu yeni NATO birliği yaşama geçerse ABD, kendi kendini finanse eden bir “*lejyoner ordusuna*” sahip olacak.

Diğer taraftan, NATO’nun genişleme süreci belki NATO’yu daha fazla güçlendirmiyor ama... ABD için yeni bir harekât ve konuşlanma alanı açıyor. 11 Eylül sonrası gelişmele-

ri yakından izleyenler hatırlayacaklardır, geçen 15 ay içinde, ABD, Karadeniz'den Çin sınırına kadar uzanan alanda bir seri yeni askeri üs ve tesis oluşturdu. Kırgızistan, Tacikistan, Özbekistan ve tabii Afganistan'ın yanı sıra Gürcistan'da da artık ABD askerleri var. NATO'ya katılan ülkeler kendi uzmanlık alanları içinde yukarıdaki "*lejyonerler ordusuna*" katkıda bulunacaklar, örneğin *The Asia Times*'in aktardığına göre, Çek Cumhuriyeti ve Macaristan kimyasal savaş savunma birimleriyle, Romanya ve Bulgaristan hava sahalarını açarak, Bulgaristan "*rejim değişikliği*" operasyonuna destek üs sağlayarak, Slovenya dağlık alanlarda savaşmaya yetkin güçler, Letonya, Litvanya ve Estonya yetkin polis gücü, patlayıcı ve kimyasal silah bulma uzmanı köpekler, vb. sunacaklar. Belki de bu katkıların büyük kısmını ciddiye bile almamak gerekiyor. Ama yine de gözden kaçırılmaması gereken üç nokta var. Birincisi: NATO, dolayısıyla ABD'nin hareket alanı Karadeniz kıyısına, Hazar Havzası'nın karşısına kadar geldi. ABD açısından Bulgaristan ve Romanya'da yeni üsler oluşturmak artık daha kolay. İkincisi: Birçok gözlemcinin işaret ettiği gibi, bu yeni NATO birliği projesi, NATO'nun geleceğini ABD'nin dış politika amaçlarına bugün olduğundan çok daha sıkı bir biçimde bağlayacak (Stratfor, 20 Kasım). Üçüncüsü: Çok önemli mali ve teknolojik kaynakları kendine çekecek olan bu yeni proje, Avrupa'nın kendisi için oluşturmayı hedeflediği Washington'dan bağımsız bir "*Savunma İnisiyatifi*"ni büyük ölçüde zayıflatacak.

Prag Zirvesi'nden NATO'nun ve Avrupa Savunma İnisiyatifi Projesi'nin zayıflayarak, ABD'nin ise uluslararası projelerine uygun yeni olanaklar elde ederek çıktığı söylenebilir.

(Cumhuriyet, 25 Kasım 2002,
Dünya Ekonomisine Bakış)

USAME'DEN MEKTUP VAR!

Önceki hafta Usame'nin yeni kaseti çıkmıştı, pazar günü de *The Observer* bir mektubunu yayımladı. (<http://www.observer.co.uk/worldview/story>). Sanırım, şimdi, Türkiye açısından dersler çıkarmamız gereken ilginç bir süreç oluyor.

El Kaide Biçim mi Değiştiriyor?

Usame, kasetinde Amerika'ya ve genelde Batı'ya seslenerek, "Öldürdükçe öleceksiniz," derken, istihbarat örgütleri de El Kaide'nin büyük bir eylem hazırlığı içinde olduğunu ileri sürüyordu. Diğer bir deyişle "terörizme karşı savaş" tam bir fiyasko. Gerçekten de ABD, Taliban rejimini devirdi ama yerine bir devlet koyamadı. *Washington Post*'un Afganistan'daki

Uluslararası Barış Gücü'nün komutanı General Akın Zorlu'dan aktardığı gibi, hâlâ bir yerel ordu bile kurmak mümkün olmuyor (25 Kasım). Diğer taraftan, Usame de yakalanamadı, hem de başına 25 milyon dolar ödül konmuş olmasına rağmen. “Olsun, El Kaide artık etkisiz ve giderek çürüyor,” diyerek avunmak belki mümkün olabilirdi, eğer Bali'deki bombalama olmasaydı ve Usame etrafa tehditler savurmaya devam etmeseydi...

Şimdi, El Kaide ve çevresini yakından izleyebilen analistler, çok daha tehlikeli bir sürecin gelişmekte olduğunu söylüyorlar. Bu bağlamda, *El Ahram*'ın New York eski muhabiri Ayman El-Emir'in, haftalık *El Ahram*'da ileri sürdüğü tezler çok düşündürücü. El-Emir, Arap kamuoyunda El Kaide'nin popülerliğinin artmakta olduğuna dikkat çekiyor. El-Emir'e göre bunun artık çok iyi bilinen bir nedeni, İsrail-ABD ilişkisi ve Filistin'de yaşananlar. Ama yeni ortaya çıkmaya başlayan ve El Kaide'de tehlikeli bir değişimin önünü açan bir neden daha var: 11 Eylül'den sonra “Başkan Bush'un yaşama geçirmeye başladığı büyük tasarının etkisiyle terörizmle ulusal bağımsızlık hareketleri arasındaki çizgi bulanıklaştı”. Üstelik, bu birçok devletin de işine geldi. Rusya, Çin, Hindistan, Filipinler ve İsrail, karşılarındaki bağımsızlık hareketlerini hemen terörist ilan ettiler. ABD'nin “Ya bizdensin ya bize karşı” yaklaşımının etkisiyle Batılı devletler bu muhalefet hareketlerini yalnız bıraktılar. Sovyetler Birliği'nin Üçüncü Dünyacı politikalarının çökmesiyle zaten bir boşluk oluşmuştu. Şimdi bu boşluğu, Müslüman halklar için El Kaide doldurmak istiyor. Bu muhalefet hareketleri yalnızlaştıkça, bu çağrıya cevap vermeye başlıyorlar. Böylece El Kaide yeni bir manevra alanı kazanıyor. ABD'nin umarsız saldırıları, emperyal politikaları da bu süreci hızlandırıyor.

Usame'nin Yeni Söylemi

Usame'nin *The Observer*'da yayımlanan “mektubu” bu değişime uygun yeni bir dilin de oluşmaya başladığını gösteriyor. “Mektup” iki soruya cevap vermeyi amaçlıyor: 1) “Neden size karşı savaşıyoruz?” 2) “Sizden ne yapmanızı istiyoruz?” Cevaplara bakarken, “Hepinizin Müslüman olmasını istiyoruz” gibi “fantezi” ultimatolarla teolojik tartışmaları, hatta Filistin sorununu da bir kenara bırakırsak, karşımızda *anti-küreselleşmeci*, *anti-emperyalist*, *çevreci*, metalaşmanın aile ve ahlâk üzerindeki yıkıcı etkileri, vb. üzerinde yoğunlaşan Üçüncü Dünyacı bir söylem kalıyor. Diğer bir deyişle Usame, söylemini “yeni ortama” uymak için *evrenselleştirmeye* çalışıyor!

Aslında bu çok “*şaydalı*” (!) bir gelişme. ABD nihayet, maddi temelleri olan, uluslararası ve “*sistem-karşıtı*” bir düşünmana kavuşuyor. Böylece, küreselleşme-karşıtlığından anti-kapitalizme kadar tüm muhalefete, gerektiğinde kolaylıkla terörist damgası vurabilecek bir söylem doğuyor. Diğer taraftan, tüm evrenselleşme çabasına rağmen El Kaide, son tahlilde dinsel ve etnik özelliklerinden dolayı Müslüman halklara ait bir refleks olarak kalıyor; dünyanın yoksullarının tepkisi de daha baştan, din temelinde bölünmüş oluyor.

Buradan uzun bir sıçramayla Türkiye'ye dönersek. Önce, Tayyip Bey'in Avrupa gezisi sayesinde Türkiye'nin yerel hukuk ve protokolünün dışarıda bir anlamı olmadığını bir kez daha kafamıza kakılmasına şahit olduk. (Sahi, bu geziler acaba nasıl finanse edildi?) Sonra, yeni hükümetin programı açıklandı: IMF'ye selam, özelleştirmeye, tarımın, orta ve küçük sermayenin üretim ve dağıtım ağlarını tasfiye ederek (aynı 1990'ların ortasında Arjantin'deki gibi) meydanı uluslararası perakendeciler (hipermarketlere, dev gıda tekellerine) ve mali sermaye için temizleyen uygulamalara devam. Ama bu sı-

rada bir taraftan halk yoksullaşır ve bir kez daha düş kırıklığına (ve ihanete) uğrarken, eğitimden bürokrasiye, hatta anayasaya kadar gündeme getirilen değişiklikler, siyasal-toplumsal söylemde “aydınlanmacı”, rasyonel, hatta liberal-demokratik düşüncenin giderek tasfiyesine, dinci tonların hâkim olmasına hizmet edecek. Bu iki süreç, yeni bir ekonomik krizle keşiştiğinde (hele bir de Irak savaşı yaşanmışsa) “siyasal İslamın ılımlı kanadı” iflas ederken, toplumda da Usame’nin söylemine duyarlı kesimlerin oranı bugünle kıyas kabul etmeyecek kadar artmış olacak.

Bugün “at gözlüklü” piyasa popülistlerinin kamikaze uçuşu sürüyor: Hükümeti “uyarıyorlar”: Sakın ha, iktidara gelmemize izin veren mali sermayenin programını aksatmayın! Gerisi önemli değil. Yarın ise çok geç olacak!

(Cumhuriyet, 27 Kasım 2002,
Globalpolitikültür)

BİR MADALYONUN İKİ YÜZÜ

Amerika'nın imparatorluk projesi ile, Müslüman terörizmin (iki siyasi gericiliğin) arasına sıkışan dünyamızda geçen hafta ilginç gelişmeler oldu. Bir taraftan, ABD'de, kökten dinci Hıristiyan hareketle yakın ilişkileri olan bir yönetim, vatandaşlarının yaşamlarını denetlemeye ve izlemeye yönelik, demokratik hakları kısıtlayan yeni tedbirleri uygulamaya sokuyor. Öbür tarafta, yine demokratik haklara düşman, bu kez köktendinci Müslüman bir terörist hareket, yeni yöntemlerle ve “anti emperyalist” bir söylemle gelişmeye çalışıyor. Böylece uluslararası jeopolitikte demokrasinin ve insan haklarının geleceği açısından çok tehlikeli bir tuzak oluşuyor.

Siyasi Gericilik-I: Radikal İslam ve Terör

Son aylarda sıklaşan terörist eylemleri, özellikle Bali ve Mombasa saldırılarından sonra basına yansıyan bilgileri, köktendinci İslami hareketleri yakından izleyen analistlerin (Örneğin: Robert Fisk/*Independent*, Patrick Seale/*The Daily Star-Ürdün*, Boza Ganor/*Jerusalem Post*) çözümlemeleri ışığında değerlendirdiğimizde ortaya şu çıkıyor: Köktendinci İslamdan kaynaklanan terörizmin kökü, Usame ve El Kaide'nin liderliği tasfiye edilerek kurutulamaz! Karşımızda tek bir liderliği olan organik bir örgüt (El Kaide) değil, birçok ülkede, yerel kaynaklardan beslenen bir örgütler ve ilişkiler ağı var. El Kaide bu ağın içinde, siyasi ve askeri olarak hegemonik konuma sahip. İkincisi, bu yerel örgütlerin militanları hem yoksullardan, hem de zengin, okumuş ama hoşnutsuz orta sınıflardan devşiriliyor. Bu, genelde emperyalizmin, özelde emperyalizmle işbirliği içindeki yönetici elitlerin, hanedanların, siyasi, ekonomik, kültürel baskılarına itirazlarını yansıtabileceği demokratik/meşru platformlardan ve kurumlardan yoksun bir sosyal taban. Bu sosyal taban, kendini ifade edecek yeni alanlar, siyasi iktidarsızlıklarını ("Niye böyleyiz?") anlamlandıracak "büyük söylemler" ararken, köktendinci Müslümanlar kolaylıkla şiddete yönelebiliyor. Kısacası, karşımızdaki terörist ağ, El Kaide örgütü, aslında uluslararası, popülist bir muhalefet dalgasının üzerinde yükseliyor. Ya da giderek bu dalgayla buluşuyor, bu buluşmayı hızlandırmak için de "anti-emperyalist" tonlu bir söylemi benimsemeye çalışıyor.

Şimdi, bu sürece iki yeni özellik daha eklendi. Birincisi, Bali'den sonra Mombasa saldırıları, taşınabilir roketlerle sivil uçakların vurulmak istenmesi, teröristlerin hedef alanlarını "yumuşak hedefleri" kapsayacak bir biçimde genişlettiğini gösteriyor. İkincisi, saldırılar İsrail'i "terörizme karşı savaşın" meş-

ruiyeti en sorunlu, bugüne kadar yalnızca ABD'ye ait olduğu varsayılan karanlık alanına (sınır ötesi hareketler, yeni askeri üsler, yargısız infazlar, vb.) çekti. Böylece terörist ABD-İsrail/İslam dünyası karşıtlığıyla, emperyalizm/anti-emperyalizm karşıtlığı arasında bir paralellik kurmaya başladı.

Ne ki, bugün “*anti-emperyalist*” kesilen köktendinci Müslüman terörizm, dün gelişmekte olan ülkelerde solun imha edilmesine bağlı olarak muhalefet söyleminin ontolojik (ona karakterini veren) merkezinde açılan boşlukta ve hemen her zaman emperyalizmin ebeliğinde doğdu. Hem bu yüzden, hem de totaliter, ataerkil, homofobik, ulusalcı boyuttan yoksun, emek-sermaye çelişmesine kör, hatta sermayeyle dost, kölecilikle sorunu olmayan, modernizmi ve rasyonalizmi (aydınlanmayı) reddettiği için demokrasiyle bağdaşmayan özelliklerinden dolayı bu terörist hareket, muhalefet söyleminin ontolojik merkezindeki boşluğu asla dolduramaz. Ama bu onun, bu boşluğu gizleyen bir fantezi işlevi görmeyeceği anlamına gelmiyor.

Siyasi Gericilik-II: Terörizme Karşı Mücadele

Başkan Bush, yeni bir Anavatan Güvenliği Bakanlığı kuran yasayı imzaladı, 11 Eylül'ü soruşturmak için bir komisyon kurulmasını kabul etti. Birincisinin bünyesinde şimdi “*Total Enformasyon Farkındalığı*” amaçlayan bir örgüt oluşuyor, başına emekli Amiral Pointdexter getiriliyor. 11 Eylül'ün engellenememesinin nedenlerini soruşturacak komisyon da Kissinger'ın tecrübeli ellerine emanet.

200 milyon dolar kaynakla faaliyetine başlayacak Total Enformasyon Farkındalığı (TIA) örgütü, her türlü elektronik, optik bilgi işlem ve iletişim gerecini (sokaklardaki TV kameraları da dahil) kullanarak tüm ABD vatandaşlarını, giderek

ulaşabildiği herkesi içeren global bir veri tabanı oluşturmayı (*Washington Post*, 12 Kasım) hedefliyor. Pentagon bu veri tabanıyla, okul kayıtları, iş, sağlık, bankacılık, sigorta, kredi kartı, ulaşım verileri, kitaplıklardan alınan kitapların kayıtları, süpermarket alışveriş listeleri, telefon, internet haberleşmeleri dahil tüm alanlarda bilgi toplayacak (*New York Times*, 14 Kasım), bu bilgileri tarayarak trendler bulacak, terörist eylemleri önceden fark edip engelleyecek. Şimdi, karşımızda bir ironi sırtıyor: 200 yılda nice mücadelelerle kazanılan birey hakları (sivil toplum) alanını tümünden iğfal eden bu bilgilerin denetiminin başına Amiral Pointdexter gibi bilgiyi istismar etmekten mahkûm olmuş biri getiriliyor. Amiralimiz(!), Reagan döneminde İran-kontra silah kaçakçılığı davasında en üst sorumlu olarak saptanmış, elindeki Reagan'ın imzaladıkları da dahil çok değerli resmi belgeleri imha ettiği için beş kez mahkûm olmuş ama teknik bir nedenle mahkûmiyeti bozulmuş (*The New York Observer*, 30 Kasım). Eğer Pointdexter'in durumunu, bir sübyancının anaokuluna bakıcı atanmasına benzetirseniz, Vietnam, Şili ve Arjantin'deki darbeler, suikastlar ve cuntalarla, Doğu Timor'daki katliamlarla ilişkisi olduğu iddiasıyla dünyanın kimi bölgelerinde savaş suçlusu olarak aranan Kissinger'ın (*The Nation*, 27 Kasım) 11 Eylül komisyonunun başına atanmasını da Ağca'nın Susurluk araştırma komisyonunun başına atanmasına benzetebilirsiniz.

Tekrar TIA'ya dönersem, sivil toplumla devlet arasındaki duvarları yıkan bu projenin en büyük savunucularından biri de Başsavcı Ashcroft ve bu çok mantıklı! Bu adam bir zamanlar Ulusal Politika Konseyi (Council for National Policy) denen bir örgütün üyesiymiş. 1999'da Bush da CNP'de bir konuşma yapmış. (*The Guardian*, 13 Ocak 2001; abcNews, 3 Nisan 2002). Bush yönetiminde başka üyeleri de olan CNP'nin hedefi devletle din arasındaki duvarları kaldırmak. CNP'nin

etkin üyelerinden R.J. Rushdoony şöyle diyordu: “*Tanrı’nın kelamı yaşamın her alanına uygulanır. Yalnızca birey, aile, kilise değil devlet, okul, sanat, ekonomi, hukuk ve tüm diğer alanlar İsa’nın iktidarı altında olmalıdır.* Bu yüzden inançlı bir Hıristiyan, Hıristiyanlık amacına hizmet eden yasaları, bireysel özgürlükleri ihlal etse bile savunur” (*The Moscow Times*, 29 Kasım).

Madalyonun bir yüzünde köktendinci Hıristiyanlık, öbür yüzünde köktendinci İslam! Biri imparatorluk kurmak istiyor, öbürü terörist. Her ikisi de aydınlanma geleneğine, demokrasi ve insan haklarına düşman. V. I. Lenin’in 75 sene önce yaptığı “*emperyalizm siyasi gericiliktir*” saptamasına katılmamak elde değil!

(Cumhuriyet, 2 Aralık 2002,
Dünya Ekonomisine Bakış)

“ESAS KONU...” VE SOSYAL DEMOKRASİ

Hafta başında uluslararası basında çıkan bazı yorumlar, tartışmaların terörizme karşı savaşın askeri boyutlarından ideolojik boyutlarına kaymaya başladığını gösteriyordu. Bu olumlu ve ufuk açıcı bir gelişme.

Ideolojiler Savaşıyor

Artık, artan sayıda yorumcu, “terörizme karşı savaşta” andaki duruma ilişkin açık yüreklilikle soruyor: “Savaşı neden kaybediyoruz?” *The Guardian*’ın dış haberler editörüne göre, bu savaş sürecinden, tüm köktendinci, fanatik öğeleri soyutlarsak geriye “ABD’nin ve Batı’nın, dünyanın, özellikle de Müslüman bölgelerindeki etkisine son vermeyi amaçlayan” .. “Uzlaşmaz bir gündem”

kalıyor. Temelinde bu gündem olduğu içindir ki El Kaide'nin her yerde örgüt kurması gerekmiyor. Irili ufaklı gruplar, bu gündemi benimsediklerinde hemen bir eylem programı ve hedefler listesi de elde ediyorlar. Terörizmin kökünde, geniş kitlelerin, umutsuzluktan dolayı giderek kurtuluşu bu gündemde aramaları yatıyor. Editöre göre esas başarılması gereken, bu gündeme, diğer bir deyişle ideolojiye karşı bir zafer kazanmak.

Financial Times'ın emektar yorumcusu Samuel Brittan ise, "Esas konu kapitalizm" başlıklı yazısında "Usame bin Ladin ve takipçilerinin kazandığı bir zafer varsa o da siyasi tartışmayı, özellikle Avrupa'da, köktenci terörizmden ABD kapitalizminin kültürel eleştirisine kaydırmak oldu," diyerek çok önemli bir noktaya parmak bastı. Bu sırada İngiltere'de haftalardır, grevlerle kızıyan sınıf mücadelesine ilişkin gelişmeleri, mali piyasalarda şişen ve patlayan köpükleri irdeleyerek yorumlayan bir *The Observer* yazarı Nick Kohen de, "Blairizm", "ağırlıksız kapitalizm", "işçi sınıfı ve sanayi üretimi tarihin çöplüğüne gidiyor" tezlerinin nasıl iflas ettiğine değindikten sonra, yazısını, "Dün yapılan partiye davet bile edilmeyen işçi sınıfı bugün, haklı olarak bu partinin faturasını ödemek istemiyor," diyerek bitiriyordu.

İngiliz işçilerinin grev dalgasıyla "terörizm" arasındaki bağlantıyı da, geçen onyılda "küreselleşme" olarak göklere çıkarılan mali genişleme sürecinin içinde bulabiliriz. Bunun için birilerinin adeta çılgın bir parti gibi yaşadıkları bu süreçte, George Soros ve Prof. John Gray gibi spektrumun hiç de solunda olmayan yazarların bile sık sık, "demokrasinin gerçek düşmanı" olarak gördükleri "serbest piyasa modeline" bakmamız yeterlidir. Sosyal demokrat ekonomist Karl Polanyi 56 yıl önce uyarıyordu: Serbest piyasa, eninde sonunda kendisini kuşatan toplumu içine çekerek dayanışma kurumlarını (Fukuyama'nın *Güven* kitabında yakındığı gibi) tasfiye ederek yıkar. Bu kez de öyle oldu. Serbest piyasa (küreselleşme) UNCTAD raporlarının gösterdiği gibi yoksulluğu arttırdı, gelir dağılımı-

nı küresel çapta bozdu, insan topluluklarının dokularını, kültürlerini çözdü, onları boşluğa ve umutsuzluğa itti.

“Zafer”in Büyük Faturası

On yıldır kapitalizm kendini kutluyor: Sosyalizm tarihe karıştı! Adeta peygamberin ikinci gelişi gibi Rusya yeniden piyasa ekonomisine döndü! Böylece “büyük söylemler” bitti, “ideolojilerin,” hatta “tarihin sonu” geldi. Küresel serbest piyasa modeli egemen oldu. Ancak bu felsefi ve sosyolojik açıdan saçma görüşlerin egemen olması, serbest piyasa modelinin getirdiği yıkıma yönelik eleştirilere kulakları kapattı, sistemin çelişkilerini/acılarını yumuşatacak reformları, kurumları gündemden çıkardı. Şimdi kapitalizm işte bunun faturasını ödüyor.

Son 20 yılda, kapitalizm ve liberal demokrasiyle ortak tarihsel kültürel köklere, gerçekliğin yorumuna ilişkin benzer akılcı ve maddeci yöntemlere sahip, ama ona eleştirel bir yerden yaklaşan sosyal demokrasi, eşitlikçi ütoppyaya ilişkin büyük söylem, mali, ideolojik hatta fiziksel şiddetle bastırıldı, etkisi kırıldı; “kapitalizmin eleştirisi” alanı boşaldı. Şimdi bu boşluğa, kapitalizmin ve liberal demokrasinin, ekonomik alanda uzlaşsa bile ideolojik alanda kendisine yabancı bir başka “büyük söylem” olan siyasal İslam (çeşitli biçimler altında) girmeyi deniyor.

Burada liberal demokrasi açısından ironi varsa, sosyal demokrasi açısından da trajedi var. Eğer sosyal demokrasi toparlanamaz, dini söyleme karşı mesafesini, kapitalizme karşı eleştirisini yenileyemez, “kalpsiz dünyanın kalbi olamaz”, muhalefet alanında yerini yeniden almazsa bir süre sonra kendini çok yabancı, onu tümünden dışlayan bir “büyük söylemin” egemenliği altında bulacak.

(Cumhuriyet, 4 Aralık 2002,
Globalpolitikültür)

“YEM BORUSU”

Dedemden duymuştum, Balkan Savaşı sırasında, yokluk-tan yemleri zamanında verilemeyen atlar huysuzlaşmaya baş-layınca, onları yatıştırmak için olağan zamanlarda yem verme-den önce çalınan borazanı çalarlarmış. Atlar da yem geliyor sanarak bir süre için sakinleşirlermiş.

Gazetelerde, “Fransa ve Almanya’nın Türkiye’ye 2004’te göz-den geçirme tarihi vereceklerine,” müzakerelere başlama tarihi olarak 1 Temmuz 2005’in “ağırlık kazandığına”, hükümet temsilcilerinin “sert” tepkilerine ilişkin haberleri okuyunca aklıma bu “yem borusu” geldi.

Valery’nin Söylediği

Eski Fransa Devlet Başkanı, halen Avrupa’nın Geleceğini Tasarlama Komisyonu Başkanı Valery Giscard d’Estaing (VGE)

9 Kasım'da *Le Monde*'a verdiği demeçte, "Türkiye bir Avrupa ülkesi değildir," deyince, ortalık birden karışmıştı. Daha sonra *Le Nouvelle Observateur*'ün editörü, VGE'nin sözlerini "aşağıda herkesin söylediğini yukarıdan birinin söylemesi" olarak niteleyecek ve ekleyecekti: "Şüphesiz doğru. Ama bu doğru olsa bile, böyle söylenmesi gerekir miydi? Ve de Türkleri böyle şoka sokacak bir biçimde?" Halbuki, "bugüne kadar Türklerle, gerektiğinde, Avrupa demokrasilerinin kriterlerine uymuyorsunuz, demekle yetiniliyordu..."

Bizde, basın ve devlet büyüklerimiz, VGE'nin sözlerine çok sert tepki gösterdiler. Hatta tartışmayı "*Avrupa Hristiyan kulübü mü?*" klişesine sıkıştırdılar. Halbuki VGE'nin, geçen yıllarda benzer ifadeler kullanan eski Alman Devlet Başkanı Kohl, eski Belçika Başbakanı Wilfred Maartens gibi politikacıların, hatta Tayyip Erdoğan'ın gezisi sırasında Alman Dışişleri Bakanı J. Fischer'in tavrını, kızarak geçiştirmek mümkün değil. VGE, Kohl ve Maartens Avrupa projesinin "*ruhuna*", Avrupa oligarşisinin en tepesine çok yakın politikacılar. Üstelik VGE, Avrupa'nın geleceğini tasarlamakla görevlendirilmiş biri. Bu yüzden, sözlerinin taşıdığı anlamı iyi kavramak gerekir. İşte bu yüzden, VGE'nin demecini *Le Monde* yayımladı. "*Establishment*"'in gazetesi *Le Figaro* sahip çıktı, *Le Nouvel Observateur*'ün editörü, "Ben de böyle büyük bir Müslüman ülkenin, daha sınırları kesinleşmemiş bir Avrupa'ya alınmasından yana olduğumdan emin değilim" diyerek VGE'nin arkasına geçti. *Le Figaro*'ya göre, "Bugüne kadar Almanya ve Fransa, ekonomik ve stratejik çıkarlarından dolayı Türkiye'ye teke tek görüşüklerinde olumlu işaretler verdiler, ama gizli gizli öbürünün nasıl olsa itiraz edeceğini umarak. Şimdi bu iki yüzlülük artık sürdürülemez bir noktaya geldi," (4 Aralık). Madalyonun öbür yüzündeyse Avrupa projesinin gerçek varlık nedeni var. Türkiye'yi dışlayan da bu. Yoksa "*medeniyetler çatış-*

ması” gibi sahte bir teoriye atıfla üretilen “Hıristiyan kulübü” genellemesi değil.

AB Sürecinin Mantığı

Türkiye’yi dışlayan süreci gerçekten anlayabilmek, “yem borularına” aldanmamak için, AB sürecine hem kökleri bağlamında, hem de çeşitli konjonktürlerdeki görüntülerini irdeleyerek yaklaşmak gerekiyor.

Bildiğiniz gibi, Avrupa Birliği sürecinin doğmasında üç etken belirleyici olmuştu: 1) Fransa Almanya’yı denetim altında tutmak istiyordu; 2) ABD, Doğu Bloku’nun karşısında bir savunma hattı olarak Avrupa’yı yeniden inşa ediyordu; 3) Avrupa’nın büyük tekelci grupları, Almanya ve Fransız gruplarının önderliğinde, Avrupa’daki piyasalarını birleştirmek, yeniden yapılanma sürecini denetim altına almak, dünya piyasalarında rekabet güçlerini arttırmak istiyordu. Sonuncusunun ilk kurumsal ürünleri, savaşın hemen arkasından bu tekellerin hammadde gereksinimlerini, piyasalarını güvenlik altına almak için kurulan Avrupa Demir ve Kömür Topluluğu ve demir-çelik, kömür sektörlerini içeren Gümrük Birliği’ydi.

Daha sonra gelişmeler, sürece iki değişiklik getirecekti. Birincisi, İkinci Dünya Savaşı sonrasının ekonomik genişleme dönemi 1970’lerde bitti. Kısa bir arayışın ardından, sermaye sınıfları 1980’lerde, ABD ve Avrupa’da krize uyum politikası olarak serbest piyasa ve küreselleşme projesini uygulamaya başladılar. İkincisi, 1980’lerin sonunda “Soğuk Savaş”, “iki kutuplu” denge sona erdi. ABD, tek kutuplu bir dünya inşa etmeye girişti. Böylece ekonomik kriz, Soğuk Savaş’ın bitmesi, Avrupa’yı önce ekonomik, sonra da siyasi olarak ABD’ye karşı bir konuma doğru itmeye başladı. Avrupa’nın önemli tekelci grupları, hem birlik sürecini denetlemek, hem de neo-libe-

ral politikaların uygulanmasını sağlamak için, 1983'te Avrupa Sanayicileri Yuvarlak Masası'nı (ASYM) kurdular. Yuvarlak Masa, tüm Avrupa Komisyonu inisiyatiflerinde temel danışman kuruluş oldu, personeli Komisyon'un komitelerine doldu. Yalnızca 42 üyeli ASYM, Trans-Avrupa Projesi, Ekonomi Parasal Birlik, Rekabet Danışma Grubu gibi ara kurumları kullanarak tüm projelere damgasını vurdu. Diğer taraftan, Avrupa Birliği sürecinin her adımına, ABD, 1963-1967 Kennedy Raundu, 1947-1970 Tokyo Raundu, 1986'da da Uruguay Raundu gibi GATT toplantılarıyla gündeme getirdiği yeni küresel düzenlemelerle cevap vermeye çalıştı.

Siyasi cephede, Avrupa'nın ABD hegemonyasının bir imparatorluğa dönüşmesine karşı çıktığını, Ortadoğu sorunu, "terörizme karşı savaş" gibi alanlarda direndiğini, bu arada kendi askeri-siyasi kurumlarını oluşturmaya çalıştığını görüyoruz. ABD de, AB'nin direnişine -İngiltere aracılığıyla- zaman zaman Aznar, Berlusconi gibi muhafazakâr liderleri etkileyerek genişleme sürecindeki ülkelerde önceden yerleşerek, diğer bir deyişle, AB sürecini sulandırmaya, AB savunma inisiyatifi-ni yeni NATO konsepti içinde etkisizleştirmeye çalışarak, nihayet hemen tüm petrol alanları üzerinde denetim kurma projesiyle cevap veriyor.

Ya Türkiye?

Peki, bu süreç içinde Türkiye nerede? Türkiye, Gümrük Birliği'ne imza atarak Avrupa tekellerine her istediklerini verdi. Ancak ekonomik olarak Avrupa'yla bütünleşirken, mali ve jeopolitik tercihini hep ABD'den yana yaptı. Şimdi de Avrupa'nın uluslararası konumunu, güvenliğini, hatta ekonomisini çok olumsuz bir yönde etkileyecek bir Irak savaşı projesinde, hiç sorun çıkarmadan ABD'nin yanında yer alıyor. İşte bu

yüzden üyelik talebi gündeme gelince, yalnızca, ABD ve İngiltere, İtalya ve İspanya gibi ABD'ye yakın hükümetlerce destekleniyor. Özellikle Almanya ve Fransa, Avrupa'nın genişleterek zaten sulandığının farkında olmanın yanı sıra, Türkiye'nin nüfus ve alan (!) özelliklerinden dolayı yarın Avrupa Parlamentosu'nda, Almanya'nın 85, Fransa'nın 72 temsilcisi-ne karşın 90 temsilciyle en büyük grup olmasına (*Le Figaro*) kesinlikle karşılar. Kendilerine, "Türkiye Avrupa Birliği'ne (bu haliyle bir *Truva Atı* olmanın dışında) ne getirecek?" diye soruyor ve olumlu bir cevap bulamıyorlar.

Peki, bizi yönetenler bunları bilmiyor mu? Brüksel koridorlarında dolaşan bir şakaya bakılırsa biliyor: AB bürokratları, Türk görevlilerin kulağına, "Siz AB'ye katılmak istiyormuş gibi davranın. Biz de sizi almak istiyormuş gibi davranalım!" diye fısıldıyorlarmış. Ben Avrupa Birliği projesinin temelindeki mantığa bakınca, bu şakada bir gerçek payı olduğuna inanıyorum ve aklıma yine "*yem borusu*" geliyor...

(Cumhuriyet, 9 Aralık 2002,
Dünya Ekonomisine Bakış)

İKİ UCU BLOKLU YOL

Türkiye hem Avrupa Birliği'nin üyesi olmak istiyor, hem de ABD'nin dünyanın "*petrol kaynaklarına yönelik*" operasyonunda köşe taşı olmayı kabul ediyor. Avrupa'nın stratejik amacı, gelecek 10-15 yıl içinde bir süper güç olmak. ABD'nin aynı döneme ilişkin amacı, yeni bir süper gücün yükselmesini engellemek. Türkiye, ortasında durduğu yolun iki ucunun da hegemonik blok projeleriyle tıkalı olduğunun farkında değil. Üstelik, 10-15 yılı bir kenara bırakıp Irak'ta Rejim Değişikliği projesine bakarsak, Türkiye'nin tutumunun, üyesi olmak istediği Avrupa'nın uzun dönemli projelerine ne kadar ters düştüğünü hemen görürüz. Türkiye, adeta binmek istediği dalı daha binerken kesmeye çalışan birine benziyor!

ABD, Projesinden Emin...

ABD, uzun dönemli projelerinin gereği, bölgede adeta Sykes-Picot Anlaşması'nı (1916) anımsatan bir yeniden yapılanmanın gereğine, bunu gerçekleştirebileceğine inanıyor. İşe de bölgenin jeopolitik olarak en starejik coğrafyasında yer alan Irak'tan başlıyor. Böylece hem Suriye, İran ve Suudi Arabistan'ın ortasında kocaman bir toprak parçasına yerleşmiş, hem de dünyanın ikinci büyük petrol rezervine el koymuş olacak. Bu noktadan sonra ABD açısından, artık Suudi Arabistan, Suriye ve İran rejimlerine, petrol fiyatlarını da kullanarak müdahale etmek, 1970'lerden beri başının belası OPEC'i yıkmak çok daha erişilebilir bir hedef haline geliyor. Bu süreç aynı zamanda İsrail'in bölgedeki güvenliğini de sağlamış olacak.

Eğer ABD'nin bu projesi gerçekleşecek olursa, bölgede birçok sınır yeniden çizilecek. Irak savaşı yeni devletlerin doğmasına yol açacak bir "big bang" olacak. Ancak, Türkiye de dahil, bölgedeki ülkeler son resmin neye benzeyeceğini bilemiyorlar. Yine de geçenlerde, bugüne kadar kimsenin konuşmadığı bir konunun, Suriye'deki 1.7 milyonluk Kürt nüfusun büyük çoğunluğunun yasal haklarının, vatandaşlık kimliklerinin olmamasının, ama yaşadıkları Dicle-Fırat arası verimli bölgenin Suriye'nin tahıl üretiminin yarısını, pamuk ihracatının önemli bir kısmını üretiyor olmasının, buradaki petrol ve gaz yataklarının gündeme getirilmesi anlamlıydı (*The Times*, 26 Kasım).

ABD bu büyük altüst oluş olasılığına hazır, bölgede en büyük manivelaya sahip oyuncu olarak orada oluşacak tüm kargaşa içinde manzarayı kendi istediği yönde biçimlendireceğinden emin. Öylesine hazır ki, *Los Angeles Times*'ta yayımlanan bir araştırmanın aktardığına göre (8 Aralık) bu savaşta, daha önce hiçbir yerde kullanılmamış "kurgu bilim" silahlarını dev-

reye sokmaya hazır. Düşmanın elektronik araçlarını felç eden “doğrudan enerji” silahı, düşman personelinin derisinde çok yoğun acı verici etki yaratan “mikro dalga” silahı, kimyasal ve biyolojik silahların sığınaklarını delebilecek 4,000 titanyum çubuğu içeren, uzaktan kumandalı parça tesirli bomba, suyla söndürülemeyecek kadar yoğun yangınlar çıkaran bir başka bomba, nihayet biyolojik-kimyasal silahları radyasyonla yok etmeyi amaçlayan (besbelli ki nükleer) bir bomba, bu savaşta kullanılmayı bekliyor. Tabii daha önce aktardığımız, özellikle Saddam için geliştirilerek geçen yıl hizmete sokulan, sığınak delici düşük yoğunluklu nükleer bomba da var.

Avrupa Zararlı Çıkacak

Avrupa’nın bir süper-güç olma projesini gerçekleştirebilmesi için uzun bir yol kat etmesi, bu yol boyunca da askeri olmasa bile kesinlikle diplomatik ve ekonomik alanlarda ABD’yle sürekli bir sürtüşme içinde olması gerekiyor. Bir Stratfor Raporu’nun işaret ettiği gibi, Avrupa bu uzun soluklu stratejik rekabette, Avrupa Birliği’ni, ekonomisini, Euro’nun gücünü, gelişmekte olan ülkeler üzerindeki siyasi etkisini silah olarak kullanacak. ABD ile yabancı piyasalar üzerinde rekabet edecek, Washington’ın askeri girişimlerini engellemeye çalışacak. Avrupa’nın Irak savaşına karşı çıkışını ve Ortadoğu’daki diplomatik girişimlerini hep bu bağlamda değerlendirmek gerekiyor (4 Aralık).

ABD’nin, Irak projesiyle planladığı yeniden yapılanma başarılı olursa, Avrupa, Ortadoğu’da, Irak petrollerine ulaşması zorlaşacağı (hatta engelleneceği) için ekonomik, ABD’yi durduramadığı için de siyasi ve diplomatik, çok önemli mevziler kaybedecek. ABD bölgeye yerleşmeye başlayınca, gücünden çekinen bölge ülkeleri Avrupa’dan uzaklaşıp ABD’ye yakınlaş-

mayı çıkarlarına daha uygun bulacaklar. Buna karşılık, eğer radikal İslamın terörist tepkisi tırmanmaya devam ederse, Avrupa adeta yumuşak bir hedef olarak bunun etkilerinden kendini koruyamayacak.

Avrupa açısından Irak savaşının engellenmesi büyük öneme sahip. Türkiye'nin ABD karşısındaki teslimiyetçi tavrıysa, Avrupa'nın projesine hiç de olumlu bir katkı değil. Diğer bir deyişle Türkiye, bu Irak savaşındaki tutumuyla, katılmak istediği siyasi ekonomik blokun (Avrupa Birliği'nin) uzun dönemli çıkarına balta vuruyor. Ya Türkiye'nin liderliği ne yaptığını bilmiyor, ya tümüyle ABD güdümünde, ya da Avrupa Birliği umudunu, artık kendi halkına sunamadığı “nurlu ufuklar” fantezisinin yerine ikame edecek bir “yem borusu” olarak kullanıyor. Bu garip tutum daha ne kadar sürdürülebilir?

(Cumhuriyet, 11 Aralık 2002,
Globalpolitikültür)

KÖTÜ HABER HAFTASI

Hayır, Kopenhag fiyaskosundan söz etmeyeceğim. Bunun böyle olacağını bilmiyor muyduk? Türkiye'yi AB'ye neden almayacaklarını bir kez daha tartışmanın ne anlamı var? Benim sözünü ettiğim kötü haberler başka. Dünya ekonomisi bir taraftan bir resesyon, diğer taraftan bir savaş süreci içinde ilerliyor; çelişkilerini derinleştirerek ve biriktirerek. Geçen hafta bu iki sürece ilişkin bir seri kötü haber, işlerin iyice sarpa sarmaya başladığını gösteriyordu.

Binmiş Bir Alamete...

Geçen haftayı borsalar ve dolar düşerek, petrol ve altın artarak kapadı. Analistler bu gelişmeleri, uluslararası siyasi belirsizliklere ve ABD'de tüketici fiyatlarının Kasım'da beklen-

medik bir biçimde yüzde 0.4 gerilemesine (deflasyon) ve şirketlerin kârlılık durumlarındaki zayıflıklara (depresyon) bağladılar (UPI 14 Aralık).

Halbuki genelde uluslararası istikrarsızlık dönemlerinde dolar hep yükselirdi. Bu kez yılbaşından bu yana Euro'ya karşı yüzde 15, Yen'e karşı da yüzde 8 gerilemiş durumda. Bu kez uluslararası yatırımcılar bir taraftan savaş beklentisi içinde, diğer taraftan ABD'deki deflasyon ve devalüasyon eğilimlerine bakarak, dolar kâğıtlarından çıkıyor ve Euro'ya geçiyor ya da kendi evlerine dönüyorlarmış (*International Herald Tribune*, 14 Aralık). Bu bizim küresel mali genişleme döneminin bittiğine ilişkin tezimizi destekliyor ama bunun sevinilecek bir yanı yok. Sermaye, böyle kârlı alanları kaybederek evine dönme-ye başladığında kabak genellikle önce emekçilerin başına patlar, sonra gündeme saldırgan milliyetçilik gelir.

Ama bunlar, deyim yerindeyse görüngüsel biçimler. Bu biçimlerin altında, derinlerde, içeriğe ilişkin bir düzeyde yaşananlar, uzun erimli ve belirleyicilik dereceleri yüksek olduğu için çok daha önemli. Dünya Bankası'nın geçen hafta 11 Aralık'ta yaptığı açıklama, bu düzeyde olanlara biraz olsun yaklaşmamıza olanak veriyor. Gelecek yıla ilişkin ekonomik büyüme öngörüsünü, yüzde 2.5'a çeken Dünya Bankası, dünya ekonomisinin gelecek yıl yeniden bir resesyona düşebileceğini söylüyor (dünya ekonomisinin resesyon sınırı negatif büyüme değil, yüzde 2.5) (*Financial Post*, 12 Aralık). Ancak Dünya Bankası'nın söylediklerine bakınca biraz daha farklı bir durum çıkıyor ortaya. Bankaya göre, dünya ekonomisi 2000 yılında yüzde 4 büyüdükten sonra, büyüme oranı 2001'de yüzde 1.1 gerilemiş (resesyon). Bu yıl da yüzde 1.7'yi geçmeyecekmiş (resesyon). Aslında iki yıldır resesyondayız, seneye de çıkmıyoruz!

Geçen hafta Avrupa Merkez Bankası da, Avrupa için gelecek yıla ilişkin büyüme oranlarını yüzde 2.1-3.1 aralığından

yüzde 1.1 ve 2.1 aralığına geri çekti. Banka gerekçe olarak uluslararası istikrarsızlığı ve mali piyasalardaki zayıflıkları gösterdi (*Financial Times*, 12 Aralık). 1970'lerde resesyon ve enflasyon birlikte yaşanıyordu, Şimdi iki yıldır resesyon ve deflasyon birlikte yaşanıyor.

Kısacası, galiba dünya ekonomisi 1929'dan bu yana ilk kez bir depresyona girdi. Yine bir küreselleşme ve serbest piyasa inşası girişiminin sonucunda...

Kamuoyunun pek farkında olmadığı ama insanın ilğini donduran bir başka gerçek daha var ve bu dellasyonist eğilimlerle birleşince tam anlamıyla bir ekonomik kıyamet senaryosuna açılıyor. Geçen hafta Standard and Poors, bankaların borç düzeylerine ilişkin bir uyarıda bulundu. S&P diyor ki, Almanya, İngiltere ve ABD'de bankalar, gayrimenkul fiyatlarındaki ani bir düşüşe karşı çok kırılgan bir mali yapıya sahipler; ama bu kırılganlığın ne düzeyde olduğunu söylemiyor. Ben geçen ay bir köşede bulup sakladığım bir bilgiyi hatırlayınca, S&P'nin neden bahsettiğini kavradım. O bilgi de şu: Krediler üzerinde çıkarılan türevler (verilen kredinin alacağına mahsuben başka borç enstrümanları yaratarak alacaklı zinciri içine başkalarını da katmak) 1998'de toplam 50 milyar dolardan, 2002 Aralık ayı itibarıyla 2.4 trilyon dolara çıkmış. En çok da Japon, Çin ve Alman bankalarının bu türevlere açılmış olduğu bildiriliyor (*Washington Post*, 16 Kasım). Demek ki borsa ve ev piyasası köpüğünün yanı sıra, kredi piyasasında da muazzam bir köpük oluşmuş. Bence durum şöyle: Dünya ekonomisinde üst üste küp dizmişler, en alttakinin de üç ayağından ikisini kırmışlar. Bakalım, ne zaman yıkılacak?

Zehirli Gaz, Nükleer Bomba ve Diğer Güzellikler

Geçen haftalardaki piyasaların reflekslerine bakınca, bu sorunun cevabının uluslararası siyasi gelişmelerde, bir savaş ola-

sılığında yattığı kolaylıkla söylenebilir. Geçen hafta, uluslararası siyasi ilişkiler de savaşa giden sürecin hızlandığını gösteren siyasi gelişmelerle doluydu. Analistlere göre de, borsalarındaki sert gerilemelerde, ekonomik etkenlerden daha çok bunlar rol oynadılar (UPI). Yukarıda değindiğim gibi, Avrupa Merkez Bankası da bu kanıdaydı.

Bu gelişmeleri kısaca elden geçirirsek, 12 Aralık günü *Washington Post*'a bakanlar çok ilginç, bir o kadar da korkutucu iki haber gördüler. *Washington Post*'a göre, ABD' bir biyolojik saldırı karşısında atom bombası kullanabileceğini söylüyor, böylece uluslararası ilişkilerde yeni bir düzleme geçildiğini gösteriyor ve "önleyici vuruş" politikasına yeni bir anlam katıyordu. İkinci habere göre de, Bush yönetiminin elinde El Kaide'nin geçen ay ya da Ekim sonunda Irak'tan "VX" olarak bilinen sinir gazı aldığını gösteren güvenilir bir rapor vardı. Bu ikinci haber, daha sonra bir ölçüde yalanlandı ama, Bush yönetiminin akıl hocalarından Willim Kristol (*Weekly Standard*'ın editörü), "Biz zaten aylardır bunu söylemiyor muyduk?" diyerek çoktan haberin üzerine atlamıştı bile.

Daha sonra, 13 Aralık günü, ABD yönetimi Irak'ın hazırladığı silah raporunun boşluklarla dolu olduğunu söyleyecek (*International Herald Tribune*), bir gün sonra da Bush yönetimine yakınlığıyla bilinen *Washington Times*, "ABD Irak'ın silah raporunu reddetti," diye yazacaktı. Bu haber, ABD yönetiminin Irak savaşının başlaması için artık yeterli şartın oluştuğunu düşündüğünü ima ediyordu. 13 Aralık günü iki korkutucu haber daha vardı. *International Herald Tribune*, Kuzey Kore rejimi, ABD'nin petrol akışını kısıtlamasına karşılık, nükleer enerji programını yeniden başlatacağını yazdı. Uydu- dan çekilmiş bir fotoğrafı da sitesine koyan CNN'e göre İran'ın nükleer silah programı vardı. Böylece "şer eksenini" hafta sonuna kadar tamamlandı ve nükleer bela olarak karşımıza

çıktı. Hatta *Los Angeles Times*'a göre Kore, ABD için çok daha büyük tehlikeydi (14 Aralık).

Dünya ekonomisi çok tehlikeli bir uçurumunu eşğinde duruyor. Kredi köpüğü delinirse oluşacak depremin yanında 1929 bunalımı olağan bir resesyon gibi kalacak. Tam bu ortamda, hızla bir savaşa doğru gidiyoruz.

(*Cumhuriyet*, 16 Aralık 2002,
Dünya Ekonomisine Bakış)

“GELDİKLERİ GİBİ GİDERLER” (Mİ?)

Duyumlar şöyle: ABD, Irak Savaşı için Türkiye’den ikisi Karadeniz’de(!?), diğerleri Akdeniz’de olmak üzere çok sayıda liman, bu limanlar için de “*bildirimsiz kullanma hakkı*”, Doğu ve Güneydoğu Anadolu’da 6-7 havaalanı istemiş; 100 binden fazla askerini de ülkemizde konuşlandıracakmış. Diyelim ki Türkiye bunlara izin verdi, ABD güçleri ülkemize geldi. Peki, bu güç ne zaman gider?

Yeni Jeopolitik ve Petrol

Eğer yaşanan konjonktürün Irak’ta bir rejim değişikliğiyle sınırlı olduğunu düşünürseniz yanılırsınız. Bugün tüm Ortadoğu, köklü bir jeopolitik yeniden yapılan(dırıl)manın eşiğinde. Bu süreç belki 11 Eylül saldırısının arkasından bir ivme

kazandı ama, bugün gündemde olan yeniden yapılan(dırıl)manın çok daha köklü nedenleri var.

Soğuk Savaş sırasında küresel jeopolitiğin fay hatları iki blokun sürtüşme alanlarından geçiyordu. Amerika'nın dış politika doktrininin ana teması da SSCB'nin yayılmasının engellenmesiydi. Soğuk Savaş bittikten sonra, yerel savaşlarda bir artış olduğunu, çatışmaların da hep petrol, gaz alanları, su kaynakları, kıymetli madenler, kereste, vb. orman ürünleri bulunan noktalarda yoğunlaştığını görüyoruz. Fay hatları yer değiştirerek doğal kaynakların hinterlandına kaydı.

Bildığınız gibi dünya ekonomisinin stratejik enerji kaynakları petrol ve gaz. Önümüzdeki 30 yıl içinde petrole olan talep yılda 75 milyar varilden 120 milyar varile yükselecek. Doğalgaza olan talep daha da hızlı artarak, otuz yılda ikiye katlanacak. Uluslararası Enerji Ajansı'nın (UEA) hesaplamalarına göre bu talebin karşılanması için 2030'a kadar 4.2 trilyon dolar yatırım yapılması, dolayısıyla ortamın da buna uygun olması gerekiyor. Diğer taraftan, çok iyimser bir yaklaşımla, teknolojik gelişmeleri, henüz bulunmamış rezervleri de düşünerek dünya petrol rezervlerinin ömrünün 100 yıldan ancak biraz daha fazla olduğu söylenebilir. UEA'ya göre, gelecek 30 yıl içinde enerji kullanımı içindeki ağırlıklarını korumaya devam edecek olan petrolün rezervlerinin yüzde 63'ü Ortadoğu'da, yüzde 25'i ise Suudi Arabistan'da, gaz rezervlerinin de yüzde 36'sı Ortadoğu'da. Rezervler azaldıkça var olanlarının öneminin giderek artması da doğal.

Büyük Altüst Oluş

Bu zemin üzerinde, Ortadoğu'da bir yeniden yapılanmayı gündeme getiren iki ana neden var: ABD'nin küresel enerji stratejileri ve bölgedeki toplumsal kırılganlık.

Daha önceleri de değindiğim gibi, ABD'nin yeni savunma stratejisinin amacı, rakip bir gücün yükselmesini engelleyerek ABD hegemonyasını “uzak geleceğe” kadar korumak. Bu nedenle “önleyici vuruş” a olanak sağlayacak, rakipsiz bir askeri üstünlüğü korumanın yanı sıra, ABD'nin dünya ekonomisinin enerji kaynaklarını ve yollarını denetleyecek, gerektiğinde de kesebilecek bir konumda olmayı amaçladığı söylenebilir.

Toplumsal kırılganlığa gelince, bunun için bölge ülkelerinin sosyo-ekonomik profillerine bakmak yeterli. Dünya ekonomisinin dinamikleri ve lider ülkenin uzun dönemli planları açısından bu kadar önemli bir kaynağı denetleyen Ortadoğu ülkeleri adeta birer toplumsal bomba.

Bu ülkelerde nüfusun yaklaşık yüzde 40'ı 15 yaş altında. Kişi başına milli gelir oranları düşük, dahası yoksulla zengin arasındaki uçurum giderek artıyor. 1980'lerin ortasından bu yana orta sınıfların sosyal yapılarında belirgin bir gerileme var. Kentleşme son 30 yılda hızla artarak İran, Suudi Arabistan ve Irak'ta sırasıyla yüzde 61, yüzde 85 ve yüzde 71'e ulaştı. Buna karşılık işsizlik oranları yüzde 40'larda. En önemli petrol ülkesi Suudi Arabistan'ın nüfusu 1970'te 6 milyondan 2000'de 22 milyona çıktı, 2020'de 40 milyona, 2050'de de 100 milyona ulaşacak. Bu nüfusu beslemek için tek gelir kaynağı petrol. Kimi analistlere göre Suudi rejiminin ayakta kalabilmesi için 10 yıl sonra petrolün varil fiyatının 50 doların çok üzerinde seyretmeye başlaması gerekiyor. Halbuki başta ABD olmak üzere dünya ekonomisinin gereksinimleri açısından ideal olanı, petrolün fiyatının 15-25 dolar aralığında kalması. Öyleyse, Ortadoğu ülkelerinin baskıcı/feodal yönetimlerinin kendi halklarına, iş, aş, su ve alıştıkları refahı sağlaması, dolayısıyla ayakta kalmaya devam etmesi giderek imkânsızlaşacak. Bu ortamda, toplumsal muhalefetin giderek güçlenmesi ve bir aşamada, El Kaide benzeri radikal İslamcı örgütlerin, örneğin

Suudi Arabistan'da, rejimi devirerek petrol kaynaklarının denetimini ele geçirmesinin olasılığı yüksek. 11 Eylül'den sonra dünyanın emperyal gücü konumuna yükselmeye başlayan ABD'nin, böyle, enerji akışını tehlikeye sokacak, hegemonyasını tehdit edecek bir olasılığa duyarsız kalması beklenemez.

Gündemdeki Irak savaşını, hatta Irak'ın işgaline ilişkin senaryoları, bu yeniden yapılanmanın açılış hamlesi olarak görmek, tüm bölgede sınırların yeniden çizilmeye başlamasını beklemek gerekir. Deyim yerindeyse, Ortadoğu'da büyük bir inşaat başlıyor, bunun en önemli şantiyesini de Türkiye'de kurmak istiyorlar. Bu şantiye bir kez kuruldu mu kolay kolay sökülmez! Bu inşaat uzun sürecek.

(Cumhuriyet, 18 Aralık 2002,
Globalpolitikültür)

2003'E GİRERKEN DÜNYA EKONOMİSİ - I

Dünya Ekonomisi 2003'e çok kırılgan dengelerin üzerinde, önemli zaafılar taşıyarak giriyor. Aynı zamanda en az iki alanda önemli belirsizliklerin gelişmekte olduğu söylenebilir. Birincisi, 20 yıldır ekonomi yönetiminin “*tunç yasaları*” olarak benimsenen neo-liberalizm (piyasa köktenciliği) işlevsizleşti! İkincisi, yılın ilk aylarında Irak'ta başlaması beklenen savaşın ne kadar süreceği, dünya ekonomisi üzerindeki olası etkileri belli değil.

Bitmemiş Resesyon

2000 sonunda başlayarak resesyondan dünya ekonomisinin 2002 yılında çıkması bekleniyordu. Morgan Stanley Dean Witter'ın baş küresel ekonomisti Stephen Roach'un deyişiyle

“Ekonomik toparlanma, cansız ve çok sınırlı kaldı.” Hatta geçen pazartesi bu köşede aktardığım gibi, dünya ekonomisi büyüme hızı 2001’de yüzde 1.1 ile dünya ekonomisi için resesyon sınırı kabul edilen yüzde 2.5’in altına inmişti. Dünya Bankası 2002 için yüzde 1.7’lik bir büyüme hızı öngörüyor, 2003 yılında da büyüme hızının yüzde 2.5’i aşmasını beklemiyordu. 2002 boyunca, 2000’de başlayan resesyonun tamamlanmadığını, dünya ekonomisindeki *“aşırılıkları”* temizlemediğini tartıştık.

Bu tartışmalarda, bu kez ekonomik devrelerin farklı olduğu saptaması giderek yerleşti. Bu saptama ilk kez Roach tarafından gündeme getirildiğinde birçok gözlemciye çok abartılı gelmişti. Tepkinin bir nedeni daha vardı: Bu saptama, dolaylı olarak, dünyanın değiştiğine, 1980-2000 döneminin geride kaldığına işaret ediyordu. Benim bu köşede birçok kez vurguladığım gibi, bu saptamadan hareketle *“küreselleşme”* döneminin bitmiş olabileceği de düşünülebilirdi. Roach’ın saptamasının arkasında şu gözlem yatıyordu: 1990’lar boyunca başta ABD olmak üzere dünya ekonomisinde şişen köpükler (gelişen piyasalar -1997-, teknoloji köpüğü -1999-, borsa köpüğü -2000-) sırayla patlamış, başta ABD olmak üzere dünya ekonomisini büyük bir yatırım ve üretim (kapasite) fazlası sorunuyla karşı karşıya bırakmıştı. Bu fazlalık temizlenmeden, yatırımların ve üretimin yeniden canlanmasını beklememek gerekiyordu. Bu ise önümüzdeki dönemde, tüketimin de yetersiz kalacağını, fiyatlarda başlayan yumuşamanın bir genelleşmiş deflasyona dönüşmeye başladığını söylüyordu. Üstelik, gayrimenkulde ve küresel kredi piyasalarında patlamayı bekleyen iki köpük daha vardı.

Bu saptamaların piyasa köktencilğine yönelik çok önemli bir sonucu var: Devletin ekonomiden çekilmesi, deregülasyon ve merkez bankalarının enflasyonla mücadeleye öncelik veren

yaklaşımları (dolayısıyla, IMF politikaları), beklenenin aksine istikrara değil, köpüklere, küresel resesyona ve deflasyonist bir ortama yol açmıştı; aynı 1900'lerin başında, bir önceki serbest piyasa denemesinde olduğu gibi.

Bu Kez Farklı

Tartışma yıl boyunca sürdü ve nihayet *The Economist*'in 28 Eylül'de yayımlanan özel ekinde "resmen" sonuca bağlandı. *The Economist* "Bitmemiş Resesyon" başlıklı dünya ekonomisi ekinde, "Merkez bankaları bu kez devrelerin (cycles) önceki resesyonlardan farklı olduğunu galiba kavrayamıyorlar," diye yazacaktı. "İkinci Dünya Savaşı sonrası resesyonlar hep enflasyonun sonucuydu. Geçen yılki resesyon ve şimdiki durgunluk enflasyonun değil, ama patlayan ekonomik ve borsa köpüklerinin sonucuydu. Bu, İkinci Dünya Savaşı döneminin, bu tip ilk resesyonuydu." Buna benzeyen bir önceki resesyonu bulabilmek için 1930'lara gitmek gerekiyordu. *The Economist* de temizlenmesi gereken büyük bir aşırı kapasite yükünden söz ediyordu.

Aslında ABD Federal Reserve, 10 ekonomistin imzasıyla Haziran'da yayımladığı bir raporda (<http://www.federalreserve.gov/pubs/ifdp/2002/729/default.htm>) Japonya'daki deflasyonun ABD'de tekrarlanmasının nasıl engellenebileceğini tartıştı. Bu artık deflasyonist bir ortamın varlığının, yeni ekonomi politikası arayışlarının başladığının "resmen" kabul edilmesiydi. Çünkü artık neo-liberal politikalar uygulandıkça krizi daha da derinleştiriyorlardı.

Şimdi dünya artık o kadar değişmişti ki, kökten piyasacılık dininde küfür sayılacak, aforoz edilmeye neden olacak ifadeler, artık bu dinin medreselerinde açıkça dile getiriliyordu. Örneğin *Financial Times*'ın emektar yorumcularından Martin Wolf, 17 Aralık yazısında küresel düzeyde bir talep yetersizliğine

(deflasyon) değindikten sonra, “Bu nedenle kıta Avrupası güçlü bir iç talep yaratmanın yolunu bulmalıdır. Bunu özel sektör aracılığıyla yapamazsa, kamu sektörü yoluyla yapmak zorunda kalacaktır,” diye yazdı. Böylece Wolf, açıkça piyasaların kendi sorunlarını çözemeyeceğini kabul ediyor, yirmi yıldır ekonomi yönetimine yön veren, yakın zaman kadar kendisinin de benimsediği dogmaya sırtını dönüyordu. Geçen hafta serbest piyasanın Kâbe’si Wall Street’te, piyasa dogmatizmini, bunun altında yatan açgözlülüğü, bu kez mahkemeler mahkûm ettiler. Ülkenin en büyük borsa şirketlerinden biri, müşterilerine 1.4 milyar dolar tazminat ödemeye ve iş yapma biçimini değiştirmeye mahkûm oldu. *The New York Times*’a göre bu, Wall Street’in başarısızlığının ve “kendi kendini denetleme”, yani deregülasyon anlayışının iflasının da kanıtıydı (20 Aralık).

Merkez Sorunu

Yeni bir döneme girdiğimizin bir diğer göstergesi de ABD’nin dünya ekonomisinin motoru olmaktan çıkıp, adeta boynuna asılı bir değirmen taşına dönüşmesidir. ABD şimdi, köpük sonrası “temizlik” sürecine girdiğinden artık bu motor olma işlevini sürdüremiyor, hatta dünyanın geri kalanını kendi temizlik sürecine tutsak ediyor. On yıl boyunca ABD sermayesi, çıkardığı borç enstrümanlarını kolaylıkla dışarıya sattı, bu muazzam mali genişleme ABD ekonomisini büyütüp, dünyanın geri kalanına talep oluşturunca, aynı zamanda şimdi patlamaya başlayan köpükleri de yarattı. Dünyanın geri kalanında, dün ABD kâğıtlarını ne fiyata olursa olsun alan “*offtakers*”, bir ABD’li mali risk yönetim şirketi genel müdürü olan Edmund McCarthy’nin deyişle “enayiler” (*suckers*) (*Prudentbear*, 19 Aralık) bu gün kendilerini kimi hesaplara göre 130 trilyon dolara ulaşan, muazzam bir kredi köpüğünün üzerinde, sürdü-

rülemez bir karşılıksız alacaklar yükünün altında buldular. Ancak ABD merkezli dünya ekonomisi o kadar sıkıştı ki, örneğin Avrupa veya Japon bankaları, mali yapılarını düzeltmek için ellerindeki ABD kâğıtlarını boşaltsalar, bu kez ABD ekonomisi ve dolar hızla göçmeye başlayacak, onları da peşinden sürükleyecekti.

Bugün ABD kendi ekonomisini temizlemeye, hatta ihracatını arttırmanın, dolayısıyla deflasyon riskini dışarıya, zaten deflasyondan kırılan bir dünyaya ihraç etmenin yollarını arıyor. İşte bu yüzden FED, faizleri peş peşe düşürerek borsayı canlandırmaya, kalan köpükleri sürdürmeye çalışıyor, kimi ekonomistler, Martin Wolf'un vurguladığı gibi giderek mali genişlemeye dayalı büyüme modellerinin yerine, ABD'den kopmaya, yirmi yıllık modeli bozmaya, hatta ABD'ye talep sunmaya (onun deflasyonunu emmeye) yönelik, iç talebe dayanan, yeni bir ekonomi modeli arayışına girdiler. Ancak McCarthy'nin vurguladığı gibi, köpükleri yaşatmak, hatta ekonomiyi çekecek yeni bir köpük sektörü ve de bunu destekleyecek yeni "suckers" bulmak giderek imkânsızlaşıyor.

(Cumhuriyet, 23 Aralık 2002,
Dünya Ekonomisine Bakış)

2003'E GİRERKEN DÜNYA EKONOMİSİ - II

Dünya ekonomisi 2003 yılına Irak'ta başlaması beklenen bir savaşın gölgesi altında giriyor. Bu savaşın olası etkilerini iki noktadan hareketle değerlendirmeye başlayabiliriz. Birincisi: Savaş sermaye hareketlerini ve yatırımları özellikle bölge ülkelerinde nasıl etkileyecek? İkincisi, petrol fiyatları savaşla birlikte ne yönde hareket edecek?

Güven ve Maliyet

Stratejik analiz kuruluşu Stratfor'un yazıları, Irak savaşının ve arka planda El Kaide eylemlerinde bir artış olasılığının Ortadoğu ülkelerinde yatırımcıları caydıracağını düşünüyor. Yabancı sermaye girişinin gerilemesi, savaşın bu ülkelerin ekonomilerine getireceği ek maliyetle birleşince, toplumsal çeliş-

kileri keskinleştirecek istikrarsızlığı daha da arttıracak. Bu da yine yabancı yatırımcıları korkutacak; kısacası bir fasit daire oluşacak. Bu genel değerlendirmeye biz şu tespiti de ekleyebiliriz sanırım: Bu belirsizlik ortamında ihracatın, turizm gelirlerinin gerilemesi, bütçe açıklarının büyümesi, ulusal paraların değer kaybederek borç yükünü ağırlaştırması, piyasaların beklentiye girmesi savaşın dolaylı maliyetlerini daha da arttıracak. Mısır Dışişleri Bakanlığı, savaşın kendi ülkesine ilk yıl 8 milyar dolar ek maliyet getireceğine inanıyor. Daha önce aktardığımız gibi Morgan Stanley ekonomistleri, kaba ve iyimser bir yaklaşımla, savaşın Türkiye ekonomisine birinci yıl 15 milyar dolara patlayacağını hesaplamışlardı. Stratfor, Arap ülkelerinin, ama özellikle ABD'yle yakın ittifak içinde olanların, savaştan daha çok zararlı çıkacağını ileri sürüyor.

Bu zararların ABD tarafından kısmen bile karşılanması olasılığı yok. 1. Irak Savaşı'nda ABD savaşın maliyetini Suudi Arabistan ve Kuveyt'le paylaşmıştı. Bu kez, böyle bir durum söz konusu değil. ABD savaşın, yaklaşık 140 milyar dolara ulaşması beklenen ilk maliyetini tek başına yüklenmek zorunda kalacak. Buna, Irak'ın işgaliyle yeniden inşasının getireceği ek maliyeti eklersek, ABD'nin bugünkü ekonomik koşullarda (bütçe açığı GSMH'ye göre bir yılda yüzde 2.8 fazladan, yüzde 1.8 açığa dönüştü, cari açık 400 milyar dolara ulaşıyor) etrafa dağıtacak parası yok. ABD'de "şahinler", bu sorunun Irak petrollerine el konularak kolaylıkla çözülebileceğini söyleyerek, ABD halkına ve müttefiklerine güven vermek istiyorlar. Bu senaryoya göre, savaştan sonra petrolün fiyatı da hızla düşerek herkesi rahatlatacak. Bu iddiayı irdelemeden önce kısaca İran'a değinmek istiyorum. Çünkü İran'ın durumu oldukça farklı.

İran Farklı mı?

Birincisi, diğer bölge ülkelerinden farklı olarak İran'da radikal İslam, El Kaide gibi istikrar bozucu unsurlar yok. Aksine İran'da reformcu ve Batı yanlısı bir muhalefet var. İran'ın salt petrole bağımlı olmayan çok boyutlu bir ekonomisi var. Yabancı yatırım mevzuatı giderek serbestleştiriliyor. Middle East Online'ın bildirdiğine göre, Avrupa ve Asya'nın otomotiv devleri İran pazarına girmek üzere yeni yatırımlar için kuyrukta bekliyorlar. 2002'de 400 milyon dolara ulaşan dış yatırımların, İran'da 2005 yılına kadar 650 milyon dolara yükselmesi bekleniyor. Birçok analist, Avrupa Birliği'nin, ABD'nin Ortadoğu'daki varlığını dengelemek için, önümüzdeki dönemde İran'la ekonomik ilişkilerini daha da geliştirmek isteyeceğine inanıyor. Irak savaşıyla birlikte, İran jeopolitik olarak da güçlenebilir. Birincisi, Irak'ın işgal altına alınmasıyla birlikte, bölgede İran'ı dengeleyen ülke devreden çıkacak. ABD Irak'ı federal bir yapıya dönüştürmeye başlarsa, Şii bölgeleri İran'ın etkisine açılırken, Türkiye Kuzey Irak'ta yeni bir sorunlar yumağıyla karşılaşmış olacak. AB'yle ilişkileri, sanırım İran'ı ABD'ye karşı ihmal edilemez bir oranda koruyacak.

Ve Petrolün Fiyatı

Saddam devrilir devrilmez petrolün varil fiyatının hızla çökerek bugünkü düzeyin çok altına ineceğine ilişkin tezinin önemli zaatları var. Birincisi, *The Nation*'ın bir yorumunda gösterdiği gibi, halen Irak'ta Fransa, Rusya, Çin, Hindistan, Kanada gibi önemli ülkelerin 30'dan fazla petrol kontratı var. ABD'nin Saddam'ı devirdikten sonra bu kontratları, büyük siyasi sorunları göze almadan iptal etmesi zor. Bu yüzden Irak petrollerinin paylaşılması zaman olacak. Diğer taraftan, daha

önce aktarmıştım, Irak işgal edilir edilmez petrol piyasasında bir bolluk yaratmak da olanaklı değil. Hem kuyuların kapasitesi, hem yeni yatırım gereği, hem de boru hattı ve liman yetersizlikleri önemli sınırlamalar getiriyor. Geçen hafta, Daniel Yergin da *The Times*'daki yorumunda, petrol fiyatında ani bir gerileme beklentisinin gerçekçi olmadığını yazıyordu. Analistler Irak'ın kapasitesinin günde 3 milyon varile ulaşması için, gerekli yatırımlar yapılsa bile en az iki yıl gerekli olduğunu söylüyorlar.

Üstelik eğer savaş Şubat başı gibi başlar, bu sırada Venezuela'daki kriz petrol akışını kesecek bir düzeye tırmanırsa, fiyat bugün öngörülemeyen düzeylere de tırmanabilir. Varil fiyatının 35-40 dolar düzeyinde bir yıl kalmasıysa dünya ekonomisinde çok tehlikeli sonuçlar yaratır. Son olarak, petrol fiyatının 10-15 varil düzeye gerilememesi için önemli jeopolitik nedenler var. Böyle bir gerileme Rusya'ya ekonomik, toplumsal açıdan önemli bir darbe vururken, Çin, Avrupa ve Japonya ekonomilerini güçlendirerek uluslararası dengelerde ABD aleyhine bir seri gelişmeyi harekete geçirebilir.

(Cumhuriyet, 25 Aralık 2002,
Globalpolitikültür)

“ANAMORFOZ”*

Kendi ÷lkem ÷zerine yazılanlara yaklaşırken, sağlıklı analiz için gerekli duygusal mesafeyi çoğunlukla koruyamıyorum (÷stelik g÷ndemde bir savaş var). “*Bu yazar bunu yazıyor ama aslında ne diyor,*” ř÷pheciliğiyle, metin akışındaki bozuklukları, çelişkileri, vb. arayarak bakıyorum. Çoğu kez de “*derin*” çözümlmeler arasında ayrıntı öne çıkıyor, büyük resim gözden kaçabiliyor. Bu kez, T÷rkiye’ye, herhangi bir ÷lkeye bakar gibi, duygularımı işin içine sokmamaya çalışarak baktım. Karşıma, “gerçeğiyle” karşılaşmış bir ÷lkeyle, büyük bir inatla bunu yadsımaya çalışan bir medya eliti çıktı.

*) Ancak belli bir açıdan (yamuk) bakınca algılanabilir olma.

Seeneksizliğin Dayanılmaz Hafifliği

Halk savaş istemiyor. Rivayete göre, hükümet ve muhalefet savaş istemiyor. Ordu savaş istemiyor. İş çevreleri savaşın büyük bir yıkım getireceğini düşünüyor. Ama bu ülke adım adım savaşa sürükleniyor. Toprağının en “sorunlu” bölgelerini, liman ve havaalanlarını, emperyal bir proje izlediğini fütursuzca ilan etmiş bir ülkenin kullanımına açıyor. Burada ulus-devlet, ulusal egemenlik, jeopolitik çıkarlar denklemine uymayan bir “gariplik” yok mu? Gariplik diyorum çünkü bu “durum” tutarlı bir biçimde açıklanamıyor. Her açıklama gelip bir “şeye” çarpıyor, onu aşamıyor. Ama kimse, açıklama çabalarının hazmedemediği, Ğtemediği bu “şeyi”, sorgulamak bir yana, görmek bile istemiyor. Çünkü bu aşılamayan, Ğtlemeyen “şey”, bu ülkede yirmi yıl boyunca kurulan “ideolojik evrenin”, diğer bir deyişle, ülke hakkında halka anlatılan hikyelerin tutarlı bir görüntü sergileyebilmesi için, bu ülkeyi yönetenlerle onların sesi kartel medyasının, metinlerinin dışında bıraktıkları, bastırdıkları “şey”, aslında bu ülkenin “gerçeği”! şimdi bu “gerçek” her bastırılan şey gibi yine (depremi hatırlayınız) geri geldi ve cevabını istiyor!

Medyanın yazarlarının, “bilen kişilerinin” çok büyük bir kesimi, ilginç bir biçimde hep aynı şeyi, seçeneğin “lmle hastalık arasında” olduğunu kabullenmemizi istiyorlar: “Bu savaşı engeleyemiyoruz! Dışında da kalamıyoruz,” ya da “Türkiye’nin, biz bu oyunda yokuz demesi mümkün değil. Böyle demek, uğrayacağımız (zarara uğrayacağımız kesin –E.Y.) zararları çok daha büyütebilir,”; bir başkası, “Böyle bir savaşın ne içinde olmak ne dışında kalmak iyi... Galiba en iyisi, bunun bir ölçüde hem içinde hem dışında görünmeyi sağlayacak bir ‘orta yol’ bulmak. Umarız böyle bir formül bulunur.” Bu alıntıları çoğaltmak çok kolay ama gereksiz. Belli ki “imkn-

sız” bir durum var karşımızda. Her şıkta kaybediyoruz. Artık Özal dönemindeki gibi aklımızı peynir ekmekle yemediğimiz için “bir koyup üç almak”tan söz açan yok. Ama yine de çaresizliğimizin ağrısını azaltacak, onurlu, mantıklı bir açıklama istiyoruz. Diğer bir deyişle, öyle bir fantezi yaratalım ki ağrımızı uyuştursun. Şuna ne dersiniz: “Bu kez akıllandık, 25 milyar dolarlık talebi iki ABD bürokratının önüne koyduk.” Ne yazık ki, yaşamında çok fantezi görmüş olanların bu malı almaya niyeti yok. Güngör Uras *Milliyet*’teki köşesinde hemen üzerini çiziyor: “Faturanın tamamını biz ödeyeceğiz. Savaşın faturasını kimse bizimle paylaşmaz” (*Milliyet*, 27 Aralık).

Esas Sorulması Gereken!

Birileri fantezi arayışlarını sürdürdürsün, biz açıkcların gelip çarptığı “şey”le ilgilenerek “Türkiye bugünkü noktaya nasıl geldi? Neden zarar göreceği, belki de bir süre sonra daha ağır ‘travmalar’la karşılaşacağı bir savaş sürecine girmeyi reddedemiyor?” sorularına cevap arayalım. Karşımızda, gözlerimizin içine bakan “gerçeğimizle” ancak böyle yüzleşmeye başlayabiliriz: Bu ülkede yirmi yıldır, çağdaşlaşma, serbest piyasa, küreselleşme kod sözcükleriyle anlatılan hikâye, kocaman, iç tutarlılıktan bile yoksun bir yalandır! Ülkeyi “küreselleştiren” süreç, daha belirgin bir ifadeyle, IMF programları, ülke ekonomisinin bağımsızlık sistemlerini, yani en kötü koşullarda dahi ayakta kalmasına olanak veren iç dinamiklerini yıkmış, egemen sınıflarını karar veremez, iktidarlarına, kendi mallarına sahip çıkamaz bir noktaya getirmiş, ülkeyi *de facto* “sömürgeleştirmiştir”.

Bu “saçma” saptamayı daha iyi anlamlandırabilmek için işe, sürecin en aşırı, ama dünü bugüne/savaşa bağlayan bir düğüm noktasına, 1999 stand-by anlaşmasının durduğu nokta-

ya, ama biraz da açığı değiştirerek adeta “yamuk” bakarak başlayabiliriz. Okuyalım: 1999’da “milli gelir yüzde 6.4 gerilemiş; cari açık/milli gelir oranı hem 1999’da, hem de 1995-1999 ortalaması olarak yüzde 1’in altındadır. Kısacası, son iki yılda cari işlemleri kabaca dengede olan; büyümenin yüzde 8’e yaklaştığı 1995-1997 döneminde bile cari açık/milli gelir oranı yüzde 1.3 gibi ılımlı bir boyutta kalan Türkiye ekonomisini yönetenler (her ne hikmetse) var güçleriyle dış kaynak arayışına girişmişlerdir. Bu türden bir ek dış finansman arayışını (ve tipik bir stand-by’ı) gerektirecek bir aşırı ısınma durumu 1999’da yoktur. Enflasyon yüksektir, fakat kroniktir ve aşırı ısınmayla ilgisi yoktur? Ancak ‘döviz çıpası’ seçeneği, “anti-enflasyonist politika seçeneklerinden sadece biridir ve Türkiye’nin bu seçeneğe yönlendirilmesi zorunluluğu yoktu” (Boratav: Finansal Kriz IMF’nin Eseridir. www.toplumsalbellek.org/kriz.html).

Vurgulayalım: 1999 stand-by anlaşmasını yaparak ayrıca borçlanmanın bir gereği yoktu! Üstelik, borç ödeme sorunu, ödemeler dengesi krizi yokken anlaşma yapıldı, enflasyonla mücadele adına getirilen tedbirler, ülkeyi tarihinin en büyük ekonomik krizine sürükledi!

“Yamuk” bakmaya devam edelim: Ekim 1999’da ABD, Orta Asya Ordusu’nu Pasifik Komutanlığı’ndan alarak Ortadoğu’dan sorumlu merkez komutanlığa bağladı. Böylece dünyanın en önemli petrol bölgeleri tek bir komutanlığın hareket alanı içinde birleştirildi. Sonra Bush darbesi, 11 Eylül saldırısı, “terörizme karşı savaş”, Afganistan ve şimdi de Irak’tan başlayarak tüm Ortadoğu... Ve kaçamadığımız savaş...

Şimdi yine soralım: Neden bu stand-by anlaşması hiç gerekli değilken, hem de son derecede kritik bir anda, ABD’nin bölgeye yönelik stratejik yaklaşımını değiştirmeye başladığına dair ilk önemli göstergeler su yüzüne çıkarken yapıldı? Neden bu program uygulandıktan sonra ülke ABD tarafından kontrol

edilen IMF'nin yardımı olmazsa yaşayamaz hale geldi? Ya 1999 IMF anlaşmasının gerekçesi ekonomik değil de siyasiyse? Ya, ülke ekonomisinin son dayanma noktaları bu "gerek-siz" anlaşmanın getirdiği krizle, ABD'nin jeopolitik hesapları-na bağlı olarak kırıldıysa? Ne kadar "saçma" bir akıl yürütme değil mi? Ama bastırılanlar da aslında verili denklemlerin rasyoneline uymadığı, "saçma" olduğu için bastırılmaz mı? Şimdi artık, "Mecburmuşuz! Girecekmişiz..." diye yakınmak yerine ülkeyi bu noktaya getiren verili denklemleri sorgulamak gerekmez mi?

(Cumhuriyet, 30 Aralık 2002,
Dünya Ekonomisine Bakış)

YARIM KALMIŞ İŞLER YILI

2002, hem 2001'den devraldığı küresel sorunları yalnızca çözmekte başarısız kaldı, hem de bunlara yenilerini ekledi. 2003'e çok yüklü ve bir o kadar da tehlikeli bir gündemle giriyoruz.

Ekonomik

2002, önceki yıldan devraldığı küresel resesyonu aşamadı. Hem resesyon tamamlanamadığı için ekonomik '*toparlanma*' çok cansız ve kararsızdı, hem de 2002'de ekonomik durgunluğa bir de deflasyon (fiyatlarda talep yetersizliğinden düşüş eğilimi) eklendi. Veriler, dünya ekonomisinin 2002'de bir kronik yavaş büyüme dönemine girdiğini gösteriyordu:

1) Dünya ekonomisi toplam tüketim eğilimi, fazla sermayenin yatırılabilirliği açısından ABD'ye bağımlılığından 2002 yılında da kurtulamadı; 2) 1990'larda ABD ekonomisinden başlayıp dünya ekonomisinde yaygınlaşan, sonra da teker teker patlamaya başlayan spekülative köpükler, arkalarında büyük bir kapasite ve nakit sermaye fazlası bıraktılar. 2002 bunları temizleyemediği için yeni ve güçlü bir ekonomik toparlanma henüz gündemde değil. Üstelik 2003'e, patladığı takdirde çok daha geniş çaplı zarar verecek gayrimenkul ve kredi köpükleriyle giriyoruz; 3) Ekonomik toparlanmayı zayıflatan etkenlerden biri de petrol fiyatlarıydı. 2002, 2001'den devraldığı yüksek petrol fiyatını korudu, yıl kapanırken yeni bir fiyat artışı dalgasına şahit oldu. Yılın son günü, petrolün varil fiyatı 2000'den bu yana ilk kez 33 doları geçti; 4) Bir önceki yıl Arjantin ve Türkiye krizleri, “çevre ülkelerinin” merkez ülkelere bağlanma modeli olarak dayatılan IMF politikalarının artık işlemediğini, hatta ters teptiğini göstermişti. 2002, yeni bir model getirmediği gibi, IMF'nin dogmatik dayatmaları sorunları ağırlaştırarak, yeni kriz olasılıklarıyla birlikte özellikle Latin Amerika'da (Türkiye'de de) 2003'e devretti; 5) 2002'ye uluslararası sermaye hareketlerinde bir yavaşlamaya girmiştik. 2002'de biraz abartarak, adeta yaprak kımıldamadı diyebiliriz. Hatta uluslararası doğrudan yatırımlarda net bir gerileme görüldü. Ancak 50 milyar dolar yabancı yatırımın Çin'in bir istisna olması ayrıca ilginç bir gelişmeydi; 6) Serbest piyasa modelinin, sermayenin kendi kendini denetleyebileceğine ilişkin en önemli varsayımı 2002 yılında ABD'de patlak veren Enron, WorldCom, United Airlines and Global Crossing gibi şirketlerin krizleriyle bir kez daha iflas etti. Yirmi yıl sonra ilk kez “düzenleme gereğinden” söz edilmeye başlandı.

Özetle, 1980'den bu yana egemenliğini sürdüren ABD merkezli uluslararası ekonomik “düzen”, 2002'de artık yerini he-

men her alanda düzensizliğe bıraktı. “Küreselleşme” olarak bilinen mali sermaye genişlemesi dönemi 2002 yılında sona erdi. Bu, kapitalizmin yapısal krizine cevap olarak üretilen, bir süre için, en azından merkez ülkeler açısından işler gibi görünen modelin iflas etmesiydi. Mc Donalds’ın kurulduğundan bu yana küresel satışlarının ilk kez 2002 yılında gerilemesi, bu gerçeğin anlamlı bir göstergesiydi. Böylece ABD kapitalizminin parlaklığını yitiren yıldızları listesine Coca Cola, Disney, Gap ve Nike’dan sonra Mc Donald’s da eklendi.

Siyasi

ABD kapitalizminin yıldızları solgunlaşırken, Pentagon analistlerinden Franklin Spinney’in vurguladığı gibi, 11 Eylül’den sonra aniden yükselen ABD sempatisi de kısa sürede sönerek, yerini küresel düzeyde bir ABD düşmanlığına bırakmaya başlamıştı. Nisan’dan bu yana birçok kamuoyu yoklaması, dünya halklarının ABD’nin politikalarını anlayamadığını, askeri girişimlerinden korktuğunu gösteriyordu. Tüm dünyada 38 bin örnek üzerinden yapılan tarihin en geniş kamuoyu yoklaması (Pew Global Attitudes Project), “*korkutucu bir ABD düşmanlığının virüs gibi yayılmakta olduğunu*” ortaya koydu. Bu alanda da sembolik gelişme yaşandı: Kuzey Kore’nin nükleer alanda ABD’ye kafa tutmaya başladığı bir anda, Güney Kore’de ulusalcı-sosyal demokrat ve Kuzey’le yakınlaşma politikasını sürdürmekten yana Roh Moo, ABD karşıtı oylarla devlet başkanı seçildi. Uluslararası Stratejik Çalışmalar Enstitüsü’nün yayımladığı *Washington Quarterly*’nin Kış 2002-2003 sayısında, bir araştırma, ABD düşmanlığının artık Güney Kore toplumunun tüm tabakalarında kemikleştiğini saptıyordu.

ABD, 2002 Eylülü’nde yeni bir dış politikayla, “önleyici vuruş prensibini” benimsedi, Irak’ın işgal edilmesiyle başlayacak

ve tüm bölgeyi yeniden düzenlemeyi amaçlayan bir sürecin te-
tiğini çekti. Bu yüzden, 2003 yılı boyunca ABD askeri operas-
yonlarını arttırırken, küresel düzeyde ABD karşıtı duyguların
keskinleşmeye devam etmesi beklenebilir. Büyük bir olasılık-
la 2003 yılı biterken, ABD liderliğini, Joseph Nye'nin terimle-
rini ödünç alırsak, “yumuşak gücünü” yitirdiğinden, artık tü-
müyle “sert güce”, şiddet araçları üzerindeki tekeline dayana-
rak dayatmaya başlamış olacak.

Belki de gelecekte tarihçiler, 2003'ü, ABD'nin olağan bir
hegemonyacı ulus-devlet olmaktan çıkıp (ama Hardt ve Neg-
ri'nin öngörülerinin aksine) küresel “*kapitalizmin devleti*” dü-
zeyine yükselme sürecinin tamamlandığı yıl olarak görecek-
ler. Ama 2003, küresel kapitalizmin temellerinin sarsıldığı,
“*küreselleşme*” sürecinin bittiği, uluslararası çelişkilerin, ulus-
devlet inisiyatiflerinde 2001 ve 2002'de başlayan canlanmanın
güçlendiği bir yıl da olacak. Birbiriyle çelişen bu iki eğilim ise
hayra alamet değil, kötü günlerin habercisi. Özellikle Türkiye
büyük bir savaşa taraf olmaya hazırlanırken...

(Cumhuriyet, 1 Ocak 2003,
Globalpolitikültür)

KİM NEYİ GÖSTERDİ?

Kuzey Kore diktatörü Kim, ABD'ye şantaj yapmaya çalışırken, Bush yönetiminin imparatorluk projesinin yumuşak karnına da ışık tuttu: ABD, “Ulusal Güvenlik Stratejisi” dokümanında, “*Şahinlerin*” ve onların sözcülerinin yazılarında iddia edildiği kadar güçlü değil!

“Tek başına yaparmış”, “önleyici vuruş yaparmış” ...edermiş de edermiş...

Geçen yıl, Bush hükümetinin açıkladığı “Ulusal Savunma Stratejisi” belgesinde dünyayı sarsan saptamalar vardı: Örneğin ABD, gerekirse müttefiklerinin itirazlarına aldırmadan tek başına davranacak, potansiyel tehditleri, gerçekleştirmelerini beklemeden, gidermek için “engelle-yici vuruş” yapabilecekti.

Bu saptamalar, ulus-devletlerin meşruiyetine dayalı 400 yıllık uluslararası sisteme o kadar yabancıydı ki Kissinger bir yazısında, biraz da müstehzi bir ifadeyle, “Gerçekleşirse uluslararası ilişkilerde devrim anlamına gelir,” diyecekti.

Uluslararası ilişkilerde diplomasiyi, ittifaklar halinde davranmayı, birilerine vurulacaksa bunu “uluslararası topluluk” fantezisi, NATO, BM “meşruiyeti” arkasına saklamayı tercih eden Avrupa Birliği ülkeleri, ABD’nin bu yeni yöneliminden çok rahatsız oldular, ama Şahinlerin sözcülerine göre bu durumu kabul etmekten başka çareleri yoktu. *Weekly Standart* editörlerinden Paul Kagan’ın *Policy Review*’da yayımlanan ve hemen bir “klasik” haline gelen makalesinde ve Avrupa’nın çeşitli “*think-tank*” toplantılarında yaptığı konuşmalarda vurguladığı gibi, yaşlı Avrupa askeri açıdan zayıftı, dış politika yaklaşımını da bu zayıflık belirliyordu. Halbuki genç, dinamik ABD, rakipsiz askeri gücüne dayanarak sorunları hemen, daha gelişmeden çözebilecek güce ve istence sahipti. Avrupa’nın tecrübeli diplomatları, *Financial Times* yazarlarının da dikkatli bir dille aktardığı gibi, Kagan’a fazla yüksekte uçtuğunu boş yere anlatmaya çalıştılar. O zamanlar Irak tartışılıyordu. ABD, Avrupa’ya, “*canınız isterse; gerekirse yakın ‘dostlarınızla’ (siz başka sıfatları da uygun bulabilirsiniz!) yalnız yaparım,*” diyor, Yemen’de suikast düzenliyor, uluslararası nükleer anlaşmalardan çıkıyor, dünya üzerindeki askeri üslerinin sayısını hızla artırıyordu. Körfez’e asker yığmaya başlamıştı bile. Dünya çapında yükselmeye başlayan (artık kamuoyu yoklamalarında kendini açıkça göstermeye başlayan) ABD-karşısı hava ise Bush yönetiminin umurunda bile değildi.

Derken Kuzey Kore

Derken, ABD’nin “şer eksenini” içine alarak resmini hedef tahtasına çizilediği Kuzey Kore, “şu kısa boylu tuhaf adamın”

(CNN) yönettiği yoksul ülke, dünyaya kitle imha silahlarına sahip olduğunu açıkladı. Arkasından nükleer santralını yenisinden aktif hale getirmeye başladı, BM silah denetçilerini ülke dışına çıkardı. Üstelik biyolojik, kimyasal silahlar konvansiyonunu hâlâ imzalamamış olan K. Kore'nin 1300 km. menzilli, hatta belki de kıtalararası balistik füzeleri (*International Herald Tribune*, 3 Ocak) vardı.

Bütün gözler ABD'ye çevrildi. Öyle ya, “Bende kitle imha silahları yok,” diyen, bunu kanıtlamak için BM silah denetçilerini ülkesine kabul eden Irak'ı bile sırf şüpheyeye dayanarak işgal etmeye hazırlanan ABD, Kuzey Kore'ye kim bilir ne yapacaktı? Ancak ABD Savunma Bakanı Rumsfeld'in, “Biz iki cep hede savaşıabiliriz,” tehdidinin, Bush'un Kim'e sövüp saymasının ardından yönetime bir sessizlik çöktü. Sonra plak değişti. Bambaşka bir şarkının nağmeleri duyuldu. Bush, Kuzey Kore'ye karşı askeri operasyon planlamadıklarını açıkladı. Powell ise “Kriz mi? Ne krizi, diplomatik bir süreç içinde çözebiliriz,” (CNN) diyecekti. Bundan sonra, birçok yorumcu uluslararası gazetelerin köşelerinde “ama Kuzey Kore çok daha tehlikeli değil mi?” diye sorarken, *Financial Times*'ta bir uzman, “Kuzey Kore'nin de haklı olduğu noktalar var,” derken, bir başkası Bush yönetiminin “iç çelişkilerine” dikkat çekerken (3 Ocak), *The Guardian* başyazarından “Bush'un Kore'yi tehdit etmeye hakkı yok” (4 Ocak) diye yazarken biz ABD'yi Çin, Rusya, Japonya ve Güney Kore'den yardım isterken gördük. Çaresizliğin en ilkel örneğini ise *Washington Post*'un “kazma” muhafazakâr yazarı Krauthammer sergiledi. Krauthammer, “Japonya kartını oynayalım” dedi ve ekledi: Nükleer silahlar konusunda Japonya'ya yeşil ışık yakalım, o zaman Çin korkar, Kuzey Kore'yi engeller. Ya engelleyemezse? “O zaman da kâbuslarımızı paylaşmış oluruz.” “Önleyici vuruş”, “tek başına yaparım” politikalarından ise pek söz eden yoktu.

Kükreyen Fare

Kuzey Kore'nin durumu biraz da 1950'lerin popüler komedisi *Kükreyen Fare* filmini anımsatıyordu. Bu filmde çok küçük bir ülke iflas edince, ABD'nin yendiği ülkelere mali yardım yaptığını duyduğu için, ABD'ye savaş açmaya, savaşı da hemen kaybederek teslim olmaya karar verir. Ama süreç bambaşka bir yönde işlemeye, giderek karmaşıklaşmaya başlar. Kim de ABD'yi pazarlık masasına oturtmak ve ondan bir ekonomik yardım, bir de güvenlik anlaşması kopartmak için şantaj yapmaya başladı. Ama süreç hemen karmaşıklaşmaya başladı, ABD dış politikasının dayandığı varsayımın dünyanın gerçek durumuyla pek de uyum halinde olmadığı, salt askeri gücün imparatorluk kurmaya yeterli olamayabileceği ortaya çıktı. Bu arada Güneydoğu Asya'da jeopolitik taşlar yerinden oynadı.

Bush, Kuzey Kore'yi "şer eksenine" katarken Kuzey-Güney yakınlaşmasını sabote etmeyi amaçlıyordu; ama, tam aksine ABD-Güney Kore ilişkilerini daha da zayıflattı, Güney Kore'de zaten yükselmekte olan ve 37 bin ABD askerinin varlığını sorgulayan muhalefeti güçlendirdi. Bu muhalefete dayanarak seçilen yeni devlet başkanı, *Korean Herald*'ın bir başyazısına göre, "artık ABD'nin dümen suyunda gidilmeyeceğinin bir göstergesiydi". Kuzey, Güney'e ABD-karşıtı birlik çağrıları yapar, bölgede diplomatik atağa kalkarken, Güney, gerginliğin ekonomisi üzerindeki olası etkilerden yakınmaya, ABD politikasını giderek artan bir tonda eleştirmeye başladı. Hafta sonunda Güney'in yeni devlet başkanı, ABD'yi ve Kuzey'i karşılıklı tavizler vermeye (ABD güvenlik anlaşması imzalayacak, Kuzey nükleer programını durduracak) çağırان bir öneriyi masanın üzerine koyunca da ABD'nin durumu iyice çetrefilleşti. ABD, Güney'in istediğini kabul ederse, "tükürdüğünü yalamış," Ku-

zey'le masaya oturmuş olacaktı. Kabul etmezse, Güney Kore'yle arası daha da bozulacak, bölgedeki en eski ve yakın müttefikini kaybetme noktasına biraz daha yaklaşacaktı. Üstelik Güney Kore'nin, Kuzey'e baskı yapmaları için Çin ve Rusya'yı devreye sokmaya başlaması, Japonya'nın nükleer konulardaki huzursuzlukları, bölge ülkelerinin inisiyatiflerinin, ABD'ninkinin önüne geçmeye, özellikle de Çin'in yeni manevra alanları elde etmeye başladığını gösteriyordu. Üstelik, büyük bir olasılıkla, süreci izleyen, örneğin İran gibi ülkeler, ABD dış politikasındaki delikleri gördüler ve süreçten, özgüvenlerini güçlendirecek dersler çıkardılar: Kükreyen bir fare, zamanını iyi ayarlayabilirse, filin yönünü değiştirebilir!

*(Cumhuriyet, 6 Ocak 2003,
Dünya Ekonomisine Bakış)*

“İNCE AYAR”

Bush yönetiminin benimsediğı “yeni savunma stratejisi” yakında değışebilir. Sürdürülebilir olmadığını, bir seri “ince ayarın” gerekebileceğini düşündüren belirtiler var.

Bir Temsil Sorunu

İktidara geliş biçimi, kadrolarının oluşumu ve politika yapma stili, Bush yönetiminin, ABD “establishment”ını, daha doğru bir deyişle “iktidar blokunun sözcülerini” bir bütün olarak arkasına almayı başaramadığını düşündürüyor. Birincisi, Bush yönetiminin kadrolarının, iş çevrelerinin “belli” (enerji, silah) bir kesimiyle çok yakın, hatta organik bağları var. Burada “blokun” içindeki özel çıkarlarla, blokun genel çıkarları arasında bir uyumsuzluk doğması riski var. İkincisi, Bush kadro-

larının muhafazakâr partinin köktendinci ve radikal, hatta açıkça ırkçı kesimiyle çok yakın, hatta organik bağları var. Başsavcı Ashcroft ve geçenlerde istifa etmek zorunda kalan Meclis Grubu Başkanı Lott, partiyle orta sınıf tabanı arasında önemli bir sorun alanı yarattılar. Burada da muhafazakâr partinin geleneksel, yüzü orta sınıflara dönük “*laik, demokratik*” bir muhafazakâr çizgiyi benimsemiş ve parti yönetimini elinde tutan elitte, Bush yönetiminin kadrolarının eğilimleri arasında bir çelişki var. Üçüncüsü, Bush yönetiminin kadrolarının, İsrail’in en muhafazakâr ve militarist kesimiyle yakın, hatta organik bağları var. İktidar blokunun kimi saygın dış politika stratejistleri (Ortadoğu barışı ve Irak savaşı tartışmalarında dile getirdikleri gibi) bu bağlara karşı olmamakla birlikte, bu bağların ABD’nin genel ve uzun dönemli çıkarlarıyla çelişmeye başladığını düşünüyorlar.

Muhafazakâr “*establishment*”ın bir kesimi giderek sesini yükseltmeye, Bush yönetiminin iç ve dış politika yönelimlerini eleştirmeye başladı. Çünkü bunlara göre Bush yönetiminin politikaları, ülke içinde ve uluslararası alanda, bu “*blok*” için bir meşruiyet sorunu yaratıyor.

“Gönülsüz” İmparatorluk

ABD’de de muhafazakâr elit arasında yeni savunma stratejisinin şu üç bileşeni özellikle tartışılıyor: “Tek başına davranma”, “rejim değişikliği”, “önleyici vuruş/savaş stratejisi”. Bu üç bileşen, tam anlamıyla bir “*imparatorluk stratejisi*” olarak algılanıyor. Tartışmanın geçen haftalarda yayımlanan üç ilginç örneği: Michale Ignatieff denemesi, “The Burden”, *New York Times*, 5 Ocak; William Nordahous’un araştırması, “Iraq: The Economic Consequences of War” [Savaşın Ekonomik Sonuçları], *The New York Review of Books*, 5 Aralık ve Prof. David C.

Hendrikson'un çalışması, "Toward Universal Empire: There Dangerous Quest for Absolute Security" [Evrensel İmparatorluğa Doğru: Mutlak Güvenlik Kurmaya Yönelik Tehlikeli Bir Arayış], *World Policy Journal*, Cilt XIX, No: 3, 2002 Sonbahar. Kaygılar şu üç noktada yoğunlaşıyor: Birincisi, ABD bu projenin yükünü çekebilir mi? Roma İmparatorluğu taşınamayacak boyutlara ulaştıktan sonra çökmedi mi? "*Dünyanın bu en özgürlükçü cumhuriyetini*" bir imparatorluğa çevirmek gerekli mi? İkincisi: Ya ABD, bu imparatorluk projesini izlerken, müttefiklerinden koparak yalnızlaşmaya başlarsa? Daha da kötüsü, ya ABD dış politikası müttefiklerini bloklaşmaya, kendi hegemonik girişimlerini güçlendirmeye teşvik ederse? Bu üç bileşeni, böyle ortalıkta tehdit edici biçimde deklare etmek, ABD liderliğinin uluslararası meşruiyetini yıkmaz mı? Üçüncüsü: Ya bu imparatorluk projesinin ekonomik ve güvenlik boyutunun ülke içindeki yansımaları, gelir dağılımı, bireysel özgürlükler, anaysal haklar üzerindeki bozucu ve daraltıcı etkileri "*iktidar bloku*" ile orta sınıflar, ABD ile dünya arasındaki ekonomik ve ideolojik bağları koparır, içeride ve dışarıda meşruiyetini aşındırmaya başlarsa?

Bir Maliyet Tartışması

ABD muhafazakâr kesiminin en tecrübeli ve denenmiş düşünürlerinin, Bush yönetimine yönelik uyarılarını (müttefiklere önem vermek, Ortadoğu'da daha tarafsız bir yaklaşım benimsemek gerekir, vb.) uyarılarını daha önce aktarmıştım. Yinelemek istemiyorum ancak, Avrupa Birliği Dış Polika Şefi, eski NATO Genel Sekreteri, Javier Solana'nın ABD'yle Avrupa arasındaki görüş ayrılıklarını irdelerken, adeta bıyık altından gülerек söylediği ve bu uyarıları haklı çıkaran sözlerini aktarmak istiyorum: "Çok da kötümser değilim? Bunlar,

(Bush savunma stratejisi –E.Y.) Avrupa Birliği’ni dünya politikasında daha etkin bir aktör olmaya itebilir. Böyle (ABD’yi dengelemek –E.Y.) bir sorumluluğumuz var” (*Financial Times*, 8 Ocak).

50 mi Yoksa 140 Milyar Dolar mı?

Irak konusundaysa en çok kaygı veren noktalardan biri, William Nordhous’un ayrıntılı analizinde gösterdiği gibi, Bush hükümetinin, savaşın ilk andaki ve uzun dönemdeki maliyetleri ve süresi üzerine belirsizliği ortadan kaldıracak bir çalışmayı bugüne kadar ortaya koyamamış olması. Savaşın ilk andaki maliyeti 50 milyar dolar da olabilir, 140 milyar dolar da. Savaştan sonra yeniden inşa süreci iki yıl da sürebilir, on yıl da. O zaman da maliyetler milyar dolardan trilyon dolarlara doğru artmaya başlar. Bu da, savaşın salt Irak’la sınırlı kalması halinde (Nordhous). Ya ABD, operasyon alanını genişletmeye başlarsa?

Bu maliyetleri Irak petrolüyle karşılama hesaplarının gerçekçi olmadığını gösteren çalışmaları daha önce aktarmıştık. Geriye, yükü ABD ekonomisinin ve halkının çekmesi seçeneği kalıyor. Ancak ABD ekonomisi, bugün 1950’ler ve 1990’lardaki gibi bir üretici ya da mali “yükseliş” yaşamıyor. Aksine bir önceki “yükselişin” arkasında bıraktığı aşırılıkları temizlemekle boğuşuyor.

Geçenlerde, Martin Wolf’un, doların geleceğini tartışan yorumunda çok çarpıcı bir biçimde sergilediği gibi, bütçe ve cari dengelerdeki açıklar hızla büyüyor, büyümeye de devam edecek. “Süper-güç, borç para ve borç zamanla yaşıyor. Bu süreç sonsuza kadar devam edemez. Nasıl ve ne zaman sona ereceği konusu ise rahatsız edici bir belirsizlik içinde kalmaya devam ediyor” (*Financial Times*, 7 Ocak, abç).

Bush yönetiminin, ekonomiyi canlandırarak yükü çekilebilir hale getirmek için uygulamaya koyduğu politikalar da tepki çekiyor. Hem liberal yazar Prof. Klugman *The New York Times*'taki köşesinde, hem de muhafazakâr *Weekly Standart* dergisi editörlerinden Christopher Caldwell *Financial Times*'teki bir yazısında bu canlandırma paketinin, orta sınıfın hiçbir işine yaramayacağını, ufak bir azınlığa büyük servet transferi yaptığını vurguladılar. Caldwell'e göre, "orta sınıf yalnızca üst sınıftan daha az bir pay almakla kalmıyor, elindekini de kaybediyor" ve bu, "muhafazakâr prensiplere uymayan bir politika".

Özetle, Bush hükümetinin bugünkü politikalarında, en azından "acı ilacın üzerini şekerle kaplama"yı amaçlayan bir "ince ayarın" yapılacağını düşünüyorum. Ama daha güvenli bir ortamın oluşmasını da beklemiyorum. Aksine, "ince ayar" diğer ülkelerin manevra alanlarını genişletip ABD'nin etkisini kırmaya yönelik girişimleri güçlendirerek siyasi belirsizlikleri daha da arttırabilir.

(Cumhuriyet, 13 Ocak 2003,
Dünya Ekonomisine Bakış)

ÖLÜMDEN KORKARAK İNTİHAR ETMEK

Bismarck “önleyici vuruş/savaşı”, “ölümden korkarak intihara kalkışmaya” benzetiyormuş. Bush, Bismarck’ı duymamış olabilir ama, Avrupa Birliği ülkeleri, tarihlerinin en önemli siyasetçilerinden birinin bu uyarısını göz önüne alarak, ABD’nin Irak’ı hedef alan “önleyici savaş projesinin” önünü kesme çabalarını yoğunlaştırıyorlar.

BM Tuzağı

Avrupa, Rusya ve Çin, Irak savaşı için bir BM kararının gerekli olduğunda ısrar ettiklerinde, ABD sağının yazarları bunun bir tuzak olduğunu ileri sürmüşlerdi. ABD ve İngiltere’nin körfeze güç yığmaya devam ettikleri şu günlerde, muhafazakârların haklı çıktığını düşünüyorum. BM silah denet-

çileri, geçen hafta, başkanları Hans Blix'in açıkladığı gibi, henüz Saddam'ın elinde kitle imha silahları olduğuna ilişkin kesin bir kanıt bulamadılar. Pazartesi günü, BM'ye bağlı Atomik Enerji Ajansı sözcüsü Gwozdecky, "denetleme sürecinin bir yıl sürebileceğini" açıkladı. Üst düzey *Washington Post* yazarları da dahil birçok yorumcuya göre, Bush yönetimi de, BM denetçileri 27 Ocak'ta ilk kapsamlı raporlarını sunduklarında ortaya kesin bir görüntünün çıkmayacağına inanıyorlar.

Yakın zamana kadar ABD yönetimi 27 Ocak'ı, savaşın tetiğini çekecek "kritik" tarih olarak görüyorlardı. Şimdi, Beyaz Saray sözcüsü Ari Fleischer'in, "*Bunu önemli bir tarih olarak görüyoruz. Denetçilere durumu değerlendirmeleri için zaman tanıyacak,*" ifadelerine, Dışişleri Komitesi Başkanı Senatör Richard Lugar'ın, "*Sanırım hükümetimiz BM'yle çalışmaya devam edecektir,*" demesine (*The Guardian*, 11 Mart), bakınca, Bush yönetiminin giderek ağız değiştirmeye başladığını söylemek mümkün.

Bush yönetimi, "tarihin bu en çok reklamı yapılmış önleyici savaşını" (!) gerçekleştirmeye kararlı olduğuna ilişkin imajını korumakta zorlanıyor. Bu imaj aşınmasında, BM yolunu izlemekten yana olan İçişleri Bakanı Powell'in ekibiyle, tek başına bile olsa Irak'a saldırmaya kararlı görünen Savunma Bakanı Rumsfeld'in ekibi arasındaki bir türlü giderilemeyen görüş ayrılıklarının katkısı da var. ABD sağının sözcülerinin "Powell, BM'ye Başkan'ın politikasına destek bulmaya mı gitti, yoksa bu politikayı zayıflatıp, kendi 'sınırlama' politikasını uygulamaya mı gitti" (Charles Karuthammer) gibisinden sert suçlamaları da doğal olarak ABD'yi frenlemek isteyenlerin ellerini güçlendiriyor. Öyle ya, bir kez BM'ye gidip 1441 sayılı kararı çıkartmış olan Bush yönetimi, şimdi BM Güvenlik Konseyi üyelerinin çoğunluğu bu kararın gerekçesinin yerine gelmediğini düşünürken, tek başına savaşa gidebilir mi? Tek ba-

şına diyorum, çünkü Blair hükümeti ve İşçi Partisi içindeki, tonu giderek sertleşen tartışmalara ve hızla yükselmekte olan savaş-karşıtı dalgaya bakınca, İngiltere'nin de bir BM kararı olmadan savaşa girmeyi göze almasının giderek imkânsızlaştığı söylenebilir.

ABD Takvimi Aksıyor

Salı günü *Le Monde*'un manşeti "Avrupa Irak savaşına karşı" idi. *Le Monde*, bir taraftan karar günü yaklaşırken kamuoyunun tepkisine, diğer taraftan hükümetlerin hoşnutsuzluğuna işaret ettikten sonra, başyazısında da Bush'un Kore'ye yönelik tutumunun, "Avrupa'nın duruşunu önemli ölçüde güçlendirdiğini" saptıyor. Gerçekten de ABD, Kore'ye karşı diplomasiyi seçtikten sonra, Avrupa'da savaş-karşıtı sesler daha da yükseldi. Avrupa Dışişleri yetkilisi Javier Solana, önce *Financial Times*'ta ABD dış politikasındaki "ya ak ya kara" yaklaşımını, "dini bağnazlığa" benzettikten sonra (8 Ocak), geçen cumartesi de *Le Monde*'a verdiği demeçte, "Kesin kanıt olmadan Saddam'a karşı bir savaş başlatmak çok zor," diyerek (11 Ocak) Avrupa'nın tavrını açıkladı. Aynı gün Fransa Devlet Başkanı Chirac "Tutumumuz hiç değişmedi," hatırlatmasıyla, ikinci bir BM kararında hâlâ ısrarlı olduklarını vurguladı. Yunanistan'ın, savaşı engellemek amacıyla Suudi Arabistan'ı, Mısır'ı, Suriye'yi, Ürdün'ü, Lübnan'ı, İsrail'i ve Filistin Yönetimi'ni ziyaret edecek bir AB komitesi hazırlığı içinde olmasının, ABD'yi çok rahatsız ettiği bildiriliyor.

Blair ise geçen hafta, partisinde başlayan ve *Times*'a göre 1956 Süveyş krizi üzerine yaşanan bölünmeyi ve hükümetin çökmesini anımsatan "ayaklanmayı" bastırmakla meşguldu. BM kararı olmazsa savaşa kesinlikle karşı çıkan İşçi Partisi milletvekillerinin sayısı 100'e ulaşmıştı. İşçi Partisi'nin en üst

düzey yetkilileri arasında bir anket yapan *The Independent*'a göre de partinin Blair'e mesajı açıktı: Savaşa hayır. Bu koşullarda Blair çarşamba günü ABD'yi “dış politikada diğer ülkelerin görüşlerini de dikkate alması” için uyarıyor ve İsrail'in tüm itirazlarına rağmen Ortadoğu Barış Konferansı'nı gerçekleştirmekte kararlı olduğunu vurguluyordu (*Financial Times*). *The Guardian* yazarlarının yargısıysa, “Atlantik ötesi görüş farklılıklarının, ABD'nin işgal takvimini aksatmaya başladığı” yönündeydi. Önümüzdeki dönemde, BM Güvenlik Konseyi başkanlığının savaşa kesinlikle karşı olan Almanya'ya geçiyor olmasına bakarak *The Guardian*'ın haklı olduğunu söyleyebiliriz. Süreç böyle gelişmeye devam ederse, savaş başladığında (eğer başlarsa), ABD'nin yanında yalnızca, pazarlık gücü en düşük ülkeler ve Türkiye kalacak! Türkiye'yi düşünerek, yazının başlığını “IMF'den korkup intihar etmek” olarak değiştirelim mi?

(Cumhuriyet, 15 Ocak 2003,
Globalpolitikültür)

BU SIRADA AVRUPA...

The Independent'ın cumartesi manşeti, dünyada egemen olan havayı çok iyi özetliyor: "Bush sabırsız, Blair ısrarlı, Saddam boyun eğmiyor." Aylardır nefesimizi tutmuş Irak savaşını bekliyoruz. Nasıl beklemeyelim, savaşla birlikte, bölgede ve dünyanın jeopolitik haritasında önemli değişimler başlayacak. Halbuki, *The Independent*'ın manşetindeki denklemin içinde yer almasa bile, Avrupa'da da, gelecekte uluslararası jeopolitik dengelerde önemli değişiklikler yaratabilecek bir süreç ivme kazanıyor: ABD ile Avrupa arasındaki çatlak giderek derinleşirken, Avrupa bir süper-güç olma yolunda önemli adımlar atıyor. Geçen hafta, Almanya-Fransa ekseninin ortak önerileriyle, bu adımlara yenileri eklendi.

Solana'nın İyimserliği

Avrupa Birliği Dışişleri Temsilcisi Javier Solana, önceki hafta *Financial Times*'la yaptığı bir söyleşide, ABD ile Avrupa arasında giderek artan farklılıklardan ve sorunlardan yakındıktan sonra, sözlerini "iyimser bir notla" bitirmeye özen göstermişti. Solana, "Kimilerimizin Bush'la köklü görüş ayrılıkları olabilir. Ama bunlar AB'yi, dünyada daha etkin bir rol almaya itebilir," diyordu (8 Ocak) Diğer bir deyişle, ABD'nin basıncı Avrupa'yı birlikte davranmaya ve dünyada daha etkin bir rol üstlenmeye itiyor.

Ama, şu andaki haliyle, AB'nin siyasi alanda tek bir sesle konuşması çok zor. Çünkü, başı yok! Kissinger'in dediği gibi, ABD'de Bush'a telefon edebilirsiniz. Peki, Avrupa'da kime? Bunun yanı sıra, Avrupa'da hemen her düzeyde siyasi çatlaklar var. Örneğin, yaklaşan Irak savaşına bakalım: Almanya'da, Schröder ve Fischer savaşa kesinlikle karşı. Fransa'da Chirac, BM kararı olduğu takdirde katılmaya hazır. Askeri hazırlıklara başladı bile. Almanya ve Fransa, ABD'ye karşı ortak bir tutum almak isterken, İngiltere, ABD'nin eteğine asılmaktan yana. İspanya ve İtalya'da Bush'a yakın muhafazakâr liderler iktidarda. *International Herald Tribune*'ün geçen ay ironik bir tonla vurguladığı gibi, AB'nin genişlemesinden en kârlı çıkacak ülke ABD. Çünkü yeni katılanların çoğu, gerek hükümetleri gerekse de halklarının duyarlılıkları açısından ABD'ye yakın ülkeler.

Demek ki, eğer Avrupa ABD'yi dengeleyebilecek bir süper-güç olmayı planlıyorsa, tek sesle konuşmasına olanak verecek kurumsallaşmayı en kısa sürede oluşturmak zorunda. Bunun için de öncelikle büyük devletlerin, ama en önemlisi Almanya-Fransa ikilisinin aralarında konsensüse ulaşmaları gerekmektedir.

İki Başkan Formülü

Schöreder ve Chirac, geçen salı günü toplantıda gündeme Avrupanın geleceğine ilişkin üç önemli öneri getirdiler. Birincisi, Avrupa Komisyonu başkanlığı, Avrupa Parlamentosu tarafından seçilerek siyasi olarak güçlendirilsin. İkincisi, Avrupa Konseyi'nin başına, üye devletlerin başkanları tarafından seçilmiş bir başkan gelsin. Üçüncüsü, dışişlerindeki ikili yapı, komisyonda bu alana bakan Chris Patten'in görevi ve devletler arası ilişkilerde bu alana bakan Solana'nın görevi birleştirilerek tek bir Avrupa Dışişleri Bakanlığı oluşturulsun. Böylece de hem kurumsal yapının hem de Avrupa anayasasının oluşması yolunda önemli adımlar atılmış olacak.

Ancak bu iki başkanlı model, özellikle anglosakson dünyasında hemen tepki çekti. *The Economist*'e göre, Brüksel, komisyon başkanının parlamento tarafından seçilmesinden hoşnut olmakla beraber karşısında bir de devlet başkanları tarafından seçilecek, bu anlamda gerçek iktidar odaklarına daha yakın (unutmayalım ki, Avrupa Parlamentosu ikinci ligdeki politikacılardan oluşur) bir Konsey Başkanlığının oluşturulmasından memnun değil; iktidarın ikiye bölüneceğini düşünüyor. Amerikan ve İngiliz yorumcuları, iki başkanlı formülasyonun, Avrupa'nın geleceğine ilişkin farklı vizyonlara sahip Almanya ve Fransa arasında "kötü bir uzlaşma" olduğunu ileri sürerek, bulanıklığı arttıracaklarını savundular. Fransa, Avrupa'nın geleceğini ulus-devletler arası bir koalisyon, en fazla bir konfederasyon olarak görürken Almanya, ulus-devletlerin zamanla aşılıp yerini federalist bir yapıya bırakmasını arzular. Anglosakson basınında farklı olarak Fransa'nın eski Dışişleri Bakanı Hubert Vedrine, *Le Monde*'daki yazısında, bu anlaşmalarla Almanya-Fransa ekseninin güçlendiğini, ancak, artık AB sürecinin motoru olmaktan daha çok, sürücüsü, ilha-

mı, iradesi olabileğini savundu; küçük devletler de önemliydi. Nitekim, *Le Monde* ve *Le Figaro* ve *IHT*'nin aktardıklarına göre küçük ülkeler kenara itildiklerini düşünüyorlardı. Yine *Le Monde*'a göre, büyük ülkeler belirleyici olacaktı ve İngiltere, İspanya ve Avrupa'nın geleceğini planlamakta olan Giscard d'Estaing yeni önerileri destekliyorlardı.

Fransa-Almanya

Tüm bu gelişmeler AB'nin Fransa-Almanya motorunun giderek artan bir hızla çalışmaya başladığını gösteriyor. Bu hafta Versay Sarayı'nda anlam yüklü bir toplantı var. 1871'de Almanya'nın Fransa üzerindeki zaferini, 1916'da ise Almanya'nın yenilgisini kayda geçiren toplantıların yapıldığı Versay'da bu kez İkinci Dünya Savaşı sonrasında Fransız-Alman dostluğunun ve AB'nin temellerini atan Elysee anlaşmasının 40. yılını kutlamak için bir araya geliyorlar. Yine bu hafta Fransız ve Alman yetkililer iki ülke arasındaki işbirliğini daha da geliştirecek, hatta zaman zaman, birbirlerinin kabine toplantılarına katılmalarına olanak sağlayacak bir seri anlaşma imzalayacaklar.

Görünen o ki, ABD imparatorluk refleksi sergiledikçe, AB'nin lider ülkeleri birlik sürecini hızlandırıyorlar. Böylece tehlikeli bir bloklaşma geliyor. İki başkanlı sistem belki bir ölçüde karışıklık kaynağı olacak, ama AB de siyasi olarak güçlü, üstelik içindeki iki eğilimi düzenleyen bir kurumsal yapıya kavuşmuş oluyor. Bundan sonraki adım, belki de komisyon başkanının Başbakan, konsey başkanının da Devlet Başkanı gibi işlemeye başlaması olacaktır.

(Cumhuriyet, 20 Ocak 2003,
Dünya Ekonomisine Bakış)

HAYDİ SAVAŞA!

“Şer eksenî” kavramının nasıl üretildiğini biliyor musunuz? Kavramın isim babası olduğunu dostlarına açıklayınca işten atılan David Frum, anılarını yazdığı kitapta açıklıyor: Bush’un 2002 Ocak’ında yapacağı yıllık “Ulusun Durumu” konuşması hazırlanırken, Başkan’ın başkonuşma yazarı Michale Gerson, Frum’un ofisine gelmiş, hükümetin dış politikasını meşrulaştıracak bir kavram üretmesini istemiş. *New York Observer*’da Frum’un kitabını (*The Right Man*) irdeleyen yazısında Ted Widmer, “Ne kadar rahatsız edici bir durum,” diyor ve ekliyor: “Ya Bush hükümeti Irak’ı işgale çoktan karar vermiş ama nedenini kimse bilmiyor” (ya da nedeni halka söylecek gibi değil –E.Y). “Ya da, daha da kötüsü, yönetim Irak’ın

işgal edilip edilmemesi konusunda alt düzey bir konuşma yazarına danışıyor” (19 Ocak 2003).

Geçen hafta, boş(!) füze başlıkları ve Irak tarafından yapılması olanaksız gelişmişlikte atom bombası planlarına ilişkin kimi yazılı malzeme ele geçirildikten, Blair, “BM’nin savaş kararımızı veto etmesine izin vermeyeceğiz,” dedikten ve İngiliz ordusunun yüzde 25’i Körfez’e doğru yola çıktıktan sonra, savaşa iyice yaklaştık. Kimi analistlere göre, Irak’ın kaderi otuz gün içinde belli olacak. Böyle bir döneme girerken, buraya nereden geldiğimizi anlamak için yukarıdaki anekdot önemli.

Kitapta başka inciler de var. Kanadalı bir Yahudi olan Mr. Frum, kitabına, Beyaz Saray’da Başkan Bush’tan duyduğu ilk cümleyle başlıyor: “Bu sabah sizi Incil çalışmaları sınıfında göremedik.” Şimdi içimiz iyice rahatlamıştır: Sürekli din eğitimi yapan bir kadro, ABD’li bile olmayan ama Başkan için milliyetçi konuşmalar yazan bir uzman...

Zihin Açıklığında Fayda Var!

ABD’nin Irak’ı hedef almasının nedenlerini bir kez daha anımsamak yararlı olabilir: Birincisi, Irak’ta kitle imha silahları var. Sakın, “Öyleyse neden Kore’ye de saldırılmıyor,” diye sormayın. Bu, teröristlerle, ABD düşmanlarıyla, hafta sonunda Washington sokaklarını dolduran 250-300 bin savaş-karşıtı vatan-sevmezle aynı mantığı paylaştığınızı, hatta, bir türlü dininde reform yapmayı beceremeyen fanatik bir Müslüman olduğunuzu açık edebilir. İkincisi, zalim diktatörlerin demir ökçesi, işkencecilerin sultanı altında yaşayan Arap halklarının kurtarılması, demokratik bir yönetime kavuşturulması, devlet işletmelerinin, özellikle petrolle gazın özelleştirilmesi (Hay Allah, dilim sürçtü, devlet işletmeleriyle ilgili kısmı lütfen siliniz!) gerekiyor.

Ne? “Ama bu diktatörleri senelerce ABD beslemedi mi? Haplepe’de kullanılan gazların kimyasal maddesi nereden geldi? Bush yönetimi o kadar demokratikse, nasıl oluyor da bir kararla herhangi bir vatandaşı, ‘yabancı savaşçı’ ilan ederek anayasal haklarını elinden alabiliyor? ‘Topyekûn bilişim farkındalığı’ adı altında ülkesinde ve dünyada her türlü elektronik haberleşmeyi denetlemeye hazırlanıyor? ABD basınının ciddi yayınları, “İşkence ne zaman haklı görülebilir?” gibi sakat konuları nasıl tartışabiliyor?” diye de sormayın.

İçiniz de Rahat Olsun

Bu son konu, uygarlıkla ilgisi olduğu için, özellikle önemli. Bir açıklık gerekebilir. Efendim, bir kere, her Hipokrat yemini etmiş doktorun bildiği gibi, “işkence” var, “stres altına sokmak” var. Bunlar farklı şeyler. İkincisi, *Washington Post*’un aktardığına göre ABD güvenlik görevlileri, dövmeyi, tıbbi bakımdan yoksun bırakmayı, uykusuz tutmayı, tutukluları saatlerce rahatsız koşullarda durmaya zorlamayı “stres ve baskı” olarak tarif ediyorlar. Bu yüzden işkence söz konusu değil! Ama bazen, daha “derin” (!) sorgulamak gerekebiliyor. O zaman ABD güvenlik görevlileri meslek namuslarını zedelememek için, ilgili tutukluyu, sormak istedikleri soruların bir listesiyle (belki bir kutuya koyup, “kullanım tarifi ektedir” gibisinden bir notla) birlikte işkence konusunda daha liberal politikalara sahip ülkelere gönderiyorlar (*The Economist*).

İçiniz rahat olsun! Irak’ı işgal ederek on binlerce insanı öldürmek için çok güçlü gerekçeler var. Bu yüzden, Saddam’ın kitle imha silahlarına sahip olduğunun kanıtlanması, hatta BM’nin onayı bile gerekli değil. Avrupa’nın “iktidarsız” devletleri bu hayırlı işte yoksa, bir “gönüllüler” koalisyonu yeter de artar bile.

Biz mi neden gireceğiz? Lütfen, medyamızın değerli köşe yazarlarını okuyunuz. Onlar size, bu savaşın dışında kalmanın imkânsızlığını, ülkenin uzun dönemli çıkarlarının bu savaşa girmeyi gerektirdiğini bir güzel anlatacaklardır. “Ama halkın büyük çoğunluğu savaş istemiyor” mu diyorsunuz?.. Merak etmeyin, bir başyazarın vurguladığı gibi, hükümetimiz yakında onlara, “kısa dönemli çıkarlarının ülkenin uzun dönemli çıkarlarının önüne konmaması gerektiğini” bir güzel anlatacaktır. Bu yazıları, her sabah kahvaltıdan önce okuyunuz. Hem içiniz rahatlar hem de iştahınız kapanır. Ve daha az yemeğe alışırsanız, savaş başladıktan sonra ekonomiye bir şeyler olursa bu alışkanlığınız çok işinize yarar. Siz hiç merak etmeyin.

Ama yine de bir konu kafamı kurcalıyor. Mayıs 2001’de Yale Üniversitesi mezuniyet töreninde yaptığı konuşmada Bush, “Yaşam kendi dönüşlerini yapar, kendi taleplerini sunar, kendi hikâyesini yazar. Zamanla, bunun esas yazarının biz olmadığını fark ederiz,” diyordu. Bu savaşın metnini kim yazıyor acaba?

(Cumhuriyet, 22 Ocak 2003,
Globalpolitikültür)

İMPARATORUN YUMUŞAK KARNİ

Fransa ve Almanya, Irak'ta bir savaşa karşı olduklarını açıkladılar. NATO, Irak savaşına ilişkin hazırlıklarını erteledi. Bu gelişmeler karşısında, ABD Savunma Bakanı Rumsfeld, *“Avrupa, yalnızca Almanya ve Fransa'dan oluşmuyor. Onlar eski Avrupa. Diğer Avrupa ülkeleri ABD'den yana,”* demeciyle, Almanya ve Fransa'yı önemsemediklerini vurgulayarak gerginliği tırmandırdı. Görünen o ki, ABD'nin kimsenin keyfini beklemeye gereksinimi ve sabrı yok!

“Muazzam Güç”

ABD, 11 Eylül'den sonra Afganistan'ı işgal etti. Orta ve Güneydoğu Asya'da, Afrika'da, Latin Amerika'da yeni askeri üsler kurdu, sınır ötesi operasyonlar, yargısız infazlar gerçekleş-

tirdi. Dünyanın enerji kaynaklarının merkezinde muazzam bir askeri yığınak yaptı ve Irak'ı işgal etmeye kararlı. İmparatorluğun yayılması yalnızca askeri bir olgu da değil. Jean de Maillard'ın *Le Monde Diplomatique*'de işaret ettiği gibi, İmparator kendi ekonomisinin kurallarını, kültürel normlarını da baskıyla yaygınlaştırıyor. 11 Eylül'den sonra ABD, güvenlik gerekçesiyle uluslararası mali işlemler üzerinde olağanüstü bir denetim kurdu. Artık uluslararası işlem yapan bankalar, her işlemlerini ABD otoritelerine bildirmek zorundalar. Şimdi ABD yetkilileri, dünyadaki fon akışını yakından izliyeabiliyorlar. ABD, uluslararası ticaret üzerinde de benzer bir denetim kurmaya çalışıyor. Bugün ABD'ye yalnızca ABD tarafından onaylanmış 20 limandan konteyner göndermek mümkün. Bu listeye girmek isteyenler, ABD'nin güvenlik kurallarını, ABD gümrük görevlilerinin yerinde denetim hakkını kabul etmek zorundalar. ABD'de işleme konmaya başlanan yeni güvenlik yasaları, "*topyekûn bilişim farkındalığı*" projesi, ABD'nin küresel iletişimin tümünü izlemeyi hedeflediğini gösteriyor. Maillard'ın gözlemlerine, ABD'nin bazı devletlerin eğitim sistemlerine, örneğin, Pakistan ve Suudi Arabistan'ın dini okullara mali desteği kesmesini isteyerek, doğrudan müdahale etmesini de ekleyebiliriz (*Washington Times*, 9 Kasım).

Karşımızda, kendisinden sonraki yirmi ülkenin toplam askeri harcamalarına eşit bir askeri bütçeye sahip, küresel çapta ve hatta uzayda hâkimiyet kurmaya başlayan bir imparatorluk, muazzam bir güç, direnilemez bir irade var! Ancak, korkup sinmeden önce, İmparatorun gücü hakkında daha gerçekçi bir yargı oluşturmaya çalışmak gerekir: ABD bu gücü, sürekli genişleme sürecini (imparatorluklar sürekli genişlemek zorundadırlar) nasıl finanse ediyor? Bu finansman sürdürülebilir mi? Bu finansmanın iki temel kaynağı olduğu söylenebilir, ekonomik büyüme ve dışardan gelen sermaye. Üstelik

bu ikisi belli tarihsel koşullarda, örneğin 1990'larda olduğu gibi birbirini destekleyerek bir "saadet zinciri" de oluşturabilir. 2000 başındaki resesyon bu "saadet zincirini" tehlikeye sokmuş, kopma olasılığını gündeme getirmişti. Sonra ABD ekonomisi bu resesyondan çıkmaya başlayınca bu tehlike hafifledi. Biz birçok kez yazılarımızda bu ekonomik toparlanmanın temelini çok zayıf olduğuna, yeniden resesyona dönüşebileceğine işaret ettik: ABD ekonomisi 1990'lardaki büyüme sırasında oluşan aşırılıkları (köpükleri) temizlemekte büyük zorluk çekiyordu.

Sorunun Adı Dolar!

Yılbaşından bu yana, ekonomik veriler bu "saadet zincirinin" yeniden zayıflamaya başladığını gösteriyor. İmparatorun uluslararası gücünün bir ifadesi olan doların Kasım 2002'den bu yana Euro ve Yen karşısında sürekli gerilemekte olması bu zayıflamanın ivme kazandığını da düşündürüyor. 18 Ocak'ta *International Herald Tribune*'de yayımlanan bir analiz, doların uluslararası döviz piyasalarında 1999'dan bu yana en düşük düzeyine indiğine işaret ettikten sonra, piyasaların beklentilerini yeniden gözden geçirdiğini, doların gerileme hızının artacağını varsayarak tutum almaya başladıklarını aktarıyordu. Geçen hafta başında *Wall Street Journal*'de yayımlanan bir başka yorum, doların düşmeye devam etmesinin beklendiğini yazdı. Her iki yorum da, neden olarak ABD ekonomisine ilişkin verilerin yeniden bozulmaya başlamasıyla, yaklaşan savaş gösterdi. Hafta ortasında bir başka *Wall Street Journal* yazarı, doların bu trendini "1987'den beri en sert gerileme" olarak niteledi; zayıf doların, ABD hisse senetleri ve tahvillerinin getirilerini düşürerek Avrupalı ve Asyalı yatırımcıların 11 Eylül'den sonra başlattıkları paralarını ABD'den çekme eğilimini

güçlendirdiğine işaret etti. Bunu, ABD borsa endesklerinde son haftalardaki gerilemelerden de izleyebiliriz.

Doların gerilemesinin nedenlerine bakarsak: Geçen hafta açıklanan verilere göre Kasım ayında ABD ekonomisi tarihinin en büyük dış ticaret açığını verirken Aralık'ta da sanayi üretimi gerilemiş. Böylece önde gelen ekonomik analiz kurumları dördüncü üç aylık dönemde ABD ekonomisine ilişkin büyüme tahminlerini daha da düşürerek yüzde 1.1 ile yüzde 0.5 arasına çektiler. J. P. Morgan Chase'den Bill Sharp da “iki dipli resesyon” tartışmalarının yeniden gündeme geldiğini, Morgan Stanley Dean Witter baş ekonomisti Roach, “iki dipli” resesyon olasılığının arttığını, 4. dönemde büyümenin kolaylıkla negatif olabileceğini vurguladı. Köpük sonrası ekonominin sorunları, sanayide kapasite fazlası, tüketici talebindeki gerileme, yatırımlarda ve işsizlikte olumsuz gelişmelere işaret ediyor, ABD ekonomisinin geleceğine ilişkin karanlık bir tablo çiziyor.

Bu ekonomik iklim, bütçedeki ve cari hesaplardaki açığın kapatılmasını zorlaştırıyor, İmparatorluk projesinin (askeri harcamalar, yeni güvenlik sistemleri, vb.) finansmanını gittikçe zorlaştırıyor. Bu görüntü de yatırımcıları dolara karşı spekülasiyona zorluyor. Böylece, “saadet zincirinin” yerini de bir “fasit daire” almaya başlıyor. *Financial Times*'dan Martin Wolf'un 7 Ocak yazısında vurguladığı gibi, dolar artık tehdit altında. Doların tehdit altında olmasının bir nedeni daha var: ABD'de özel ve kamu sektör borcu 1980'de toplam 4 trilyon dolardan 2002 sonunda 31 trilyon dolara çıktı (*Boron's online*, 20 Ocak).

Uluslararası yatırımcılar (John Hopkins Üniversitesi'nden Prof. Joseph Quinlan, “*Şu anda Asyalılar ABD'nin bankacısı durumundadırlar,*” diyor) bu kredi köpüğünün daha fazla sürdürülebileceğine inanmıyorlar. Tüm bu manzara Bush yönetimi-

nin “*imparatorluk projesi*”nin mali karnının çok yumuşak olduğunu, kolaylıkla delinebileceğini gösteriyor.

Bu koşullarda kimi analistler, ABD yönetimine, operasyonu Irak’ın yalnızca petrol alanlarını işgal etmekle sınırlamasını önerdiler. Böylece ABD hem Bağdat’a girmeden, yalnızca kuşatarak, rejimin, can ve mal kaybına neden olmadan içerden çökmesini sağlar, hem de kendi borçlarını finanse edecek muazzam bir nakit kaynağına kavuşur.

Yeni Irak petrol idaresi, petrolü ancak dolar karşılığı satacağını açıklarsa, dolara olan talebi canlandırabilir. Böylece ABD diğer ülkelerin petrol imtiyazlarına da dokunmaktan kurtulur. Buna karşılık, Irak’ın yeniden inşası için oluşturulacak fon da dolar cinsinden, özellikle ABD mallarına talebi arttıracak bir biçimde düzenlenerek ABD’nin kredi reytingi güçlendirilebilir. Ancak, bu yaklaşımı savunanlar, “*Bu, sorunları çözer mi, yoksa gerileyen bir İmparatorluğun son nefesi mi olur? Bilmek zor,*” diyorlar.

(Cumhuriyet, 27 Ocak 2003,
Dünya Ekonomisine Bakış)

DAVOS MU DEDİNİZ?

Küreselleşme rüyası vardı, hatırlıyor musunuz? Her yerde serbest piyasa kuralları egemen oluyordu. Devletlerin ekonomiye müdahale olanakları sınırlanıyordu. Artık politikacılar piyasaların taleplerine uymak zorundaydılar. Siyaset ikinci plana itilince, baskı, savaş olasılığı da azalıyordu. Serbest piyasa eşitlik, demokrasi demekti ve de barış... Davos, bu yeni dünyanın temsilcilerinin, “*Davos man*”in her yıl toplanıp küresel ekonomiye yön verdiği bir toplantıydı. Adeta küreselleşmenin beyni, kalbi, vb...

Piyasalar İktidarsız!

Şimdi, artık katılımı çok daha çeşitli, geniş, kalbi daha doğru yerde ve akli da çok daha gelişkin *Porto Alegre*, Davos’tan

daha fazla ilgi çekiyor. Ama bu, kendini dünyanın merkezi sanan “Davos man”in narsisizminde önemli bir aşınma yaratacak bir gelişme değil. “Davos man”i ancak kendi dünyasındaki sarsıntılar uyandırabilir. Sanırım öyle de oluyor!

“Davos man” farkında mı bilinmez ama, eğer ABD Dışışleri Bakanı Powell uğramasaydı Davos’la pek kimsenin ilgilendiği yoktu. Basında aktarılanlardan görebildiğim kadarıyla, Davos toplantısına katılanlar esas olarak iki konu üzerinde yoğunlaşmışlar: Uluslararası ilişkileri daha yüksek bir istikrarsızlık platosuna taşıyacak olan Irak savaşı ve zaten yerlerde sürünen dünya ekonomisine yönelik deflasyon/resesyon tehdidi. Ama her iki konuda da Davos man’in yapabileceği bir şey yok! Piyasaların da yapabileceği bir şey yok. Bu nedenle, artık Davos’un bir anlamı kalmadı.

Siyaset Belirleyici

Savaş olasılığı arttıkça borsalar geriliyor. Pazartesi günü, 1999 sonunda 7.000’e vurmak üzere olan *Londra Borsası* on iki gündür düşüyordu. Açılır açılmaz hemen yüzde 3.5 düşerek psikolojik olarak önemli olan 3500 sınırının altına indi. Avrupa borsaları da aynı nedenlerle düşmeye devam ediyordu. ABD’de 2001 başında, 11.000 düzeyinde dolaşan Dow Jones sanayi endeksi ve 2000 Martı’nda 5.000 düzeyinde dolaşan Nasdaq teknoloji endeksi, on gün aralıksız geriledikten sonra cuma gününü sırasıyla 8100 ve 1360 düzeyinde kapatıldılar. Pazartesi, *Wall Street Journal*’ın aktardığına göre, uluslararası piyasalar bir yıl öncesine kıyasla, Euro’ya göre yüzde 20, yen ve won’a göre de yüzde 14 gerileyen dolardaki gerilemenin cari açık ve borçlanma istatistiklerine bakarak, kalıcı olduğuna karar verme eğilimindeydiler. Hong Kong’daki *State Street Bank*’ın Mali Bölüm Başkanı Steve Chang, “Görünen o

ki dolar güçlü para konumundan zayıf para konumuna geçiyor” diyor ve ekliyor, “Kimse elinde dolar tutmak istemiyor.” Diğer bir deyişle, dünya bir siyasi belirsizlik döneminden geçerken, böyle dönemlerde geleneksel olarak dolara sığınan yatırımcı bu kez dolardan kaçıyor. Ama bir imparatorluk projesiyle meşgul Bush hükümetinin, piyasaların sinyallerine aldıracağı yok; o kendi yolunda gidiyor, siyasi önceliklerini izliyor, piyasaların verdiği sinyalleri değil!

Dünya piyasalarında peş peşe patlayan “köpükler”, artan deflasyon tehlikesi de piyasaların kendi kendine dengeye gelemediğinin, aksine olağanüstü aşırılıklara neden olduğunun kanıtı. ABD’nin etkili araştırma kurumlarından *Conference Board*’ın başekonomisti Gale Foster’a göre, “Piyasalar dördüncü üç aylık dönemde şirketlerin ne yaptığına değil, bu yıl hangisinin ayakta kalacağına bakıyorlardı”. Dünyanın en büyük şirketlerinden *DuPont*’ün Yönetim Kurulu Başkanı Charles Holliday, “Büyük bir küresel istikrarsızlık var: Ekonominin nereye gittiğini kimse bilmiyor,” diyor ve ekliyor: “Bir kararlılık ya da sorunlarda çözülme görmediğimiz takdirde istikrarsızlık devam eder.” Piyasaların da bu konuda yapacağı bir şey yok, gözleri siyasetçilerin alacağı kararlarda. Piyasalar, siyasilerden dünya ekonomisini deflasyondan kurtaracak, serbest piyasa ortamında yaratılan kapasite fazlasını (aşırı üretim) emecek bir genişleme başlatmasını bekliyorlar. Umutları serbest rekabet, daha fazla küreselleşme değil, ekonomiye siyasi müdahale...

Ve Savaşlar

Bu görüntüye bir başka açıdan bakmak da faydalı olabilir. Birincisi, küreselleşmenin iki ayağı uluslararası ticaret ve sermaye hareketleri, 1990’ların sonunda gerilemeye başladı. Dünya ticareti 2000’de yüzde 4.2 küçüldü. Gelişmekte olan ülkele-

re giden sermaye 1996'da 228 milyar dolardan 2001'de 25 milyar dolara geriledi. Bu sonuncusu ve borsalardaki düşüş, mali genişlemenin sona erdiğini gösteriyordu. İkincisi, son ayların en çok satan uluslararası ilişkiler kitabının (*Achilles Shield*, Penguin, 922 sayfa) yazarı Prof. Bobbitt'e göre, serbest piyasanın (küreselleşmenin) etkisiyle, ulus-devletler "*piyasa devletlerine*" (kavramın zayıflığına şimdilik takılmayalım) dönüşüyor. Ama bu bir barış ortamına değil, böyle "*tarihsel değişim*" dönemlerinde olduğu gibi, en azından sıklaşan yerel savaşlara, en kötü senaryoda da genel savaşlara yol açan bir süreç.

19. yüzyılın sonunda, o zaman da bir yıkıma yol açan serbest piyasa deneyimini değerlendiren Karl Polanyi, *Büyük Dönüşüm* adlı kitabında, "Bir kez mali genişleme bitince siyasi süreçler, devletler öne çıktı. Artık kimse savaşı engelleyemedi," diyordu. O zaman da Ortadoğu'da haritalar yeniden çizilmişti. Serbest piyasa dünyayı yine bir felaketin eşiğine getirdi. Tarihten hiç mi bir şey öğrenmemişiz?

(Cumhuriyet, 29 Ocak 2003,
Globalpolitikültür)

ABD, AVRUPA'YI BÖLDÜ MÜ?

Geçen hafta İngiltere, İspanya, İtalya, Portekiz, Danimarka, Polonya, Çek Cumhuriyeti ve Macaristan, Amerika'nın Irak politikasını desteklediklerini açıklayan ortak bir dayanışma mesajı yayımladılar. Almanya ve Fransa bu mesajı imzalamaya davet edilmedi, AB başkanlığını dönemsel olarak elinde tutan Yunanistan'a ve Javier Solona'ya haber verilmedi. Böylece ABD ile Avrupa arasındaki uyumsuzluk yeni bir aşamaya girerken, Alman iş çevrelerinin gazetesi *Handelsblatt*'a göre, "Avrupa Birliği'nde ortak bir dış politika geliştirme çabalarının üzerine koyu bir gölge düştü" (30 Ocak). *Handelsblatt*'ta Hoening imzasıyla yayımlanan "Aşağılanma" başlıklı yorumdaki, "15 AB ülkesi durumu kabul etmelidir. Artık son çözüm olarak

savaş, seçeneklerin dışında bırakılamaz,” saptamasına bakarak, Almanya’nın da tutumunu değiştirebileceğini düşünebiliriz.

“Sekizlerin” mesajının ABD’nin imparatorluk sürecini güçlendirdiği, Fransa-Almanya ekseninin Avrupa Birliği liderliğini ele geçirme çabalarına büyük bir darbe vurduğu da söylenebilir. Ancak, durumun ilk anda görüldüğünden çok daha karmaşık olduğunu söylemek de mümkün.

Diplomatik Manevralar

11 Eylül’de Avrupa’dan büyük destek alan ABD, bu hızla başlattığı terörizme karşı savaş ilerledikçe bu desteğin giderek erimesine şahit oldu. Bu destek eridikçe de ABD ile Avrupa arasında olduğu varsayılan ittifaklar zinciri zayıflamaya başladı. Süreç, zamanla Avrupa’nın, ABD’nin imparatorluk refleksini dengeleme, ABD’nin de AB’nin uluslararası planda bir engel oluşturmamasını önleme diyalektiği içinde gelişmeye başladı. Karşılıklı güvensizlik, ABD’nin Irak’a yönelmesiyle birlikte daha da arttı, nihayet Versay Antlaşması’nın 40. yıl töreninde Almanya ve Fransa’nın Irak’ta bir savaşa karşı ortak açıklamalarıyla yeni bir boyut kazandı.

Bu açıklamanın ardından ABD, Avrupa Birliği’ni bölmek ve Almanya-Fransa eksenini tecrit etmek için girişimlerini hızlandırdı. Önce Savunma Bakanı Rumsfeld, “eski” ve “yeni” Avrupa kavramını ortaya atarak, bu bölünmeyi kavramsal planda gerçekleştirdi. ABD basını da, ABD dış politikasında üretilen bu aracı hemen benimsedi (örneğin *Newsweek*, 31 Ocak). Arkasından, *Financial Times*’ın aktardığına göre ABD, yeni temsilciler göndererek Avrupa’da diplomatik bir saldırı başlattı (27 Ocak). Bu sırada *Wall Street Journal*’ın (Avrupa) yorum sayfası editörleri Therese Raphael ve Mike Gonzalez, İtalya ve İspanya Başbakanları Berlusconi ve Aznar’ın ofislerini araya-

rak, “Fransız-Alman deklarasyonu üzerine tepkilerini öğrenmek istiyor ve yazılı bir açıklama yapmak ister misiniz?” diye soruyordu. (*Liberation*, 31 Ocak). ABD’nin bu girişimleri sonuç verdi. Aznar-Blair inisiyatifiyle (?) “sekizlerin”, yalnızca ABD ile Avrupa arasındaki ittifakın önemini vurgulamakla, ABD’nin Irak politikasını desteklemekle kalmayan, Avrupa’nın özgürlüğünü (hem İkinci Dünya Savaşı’na, hem de Soğuk Savaş’a göndermeyle –E.Y.) ABD’ye borçlu olduğunu vurgulayan mektubu hazırlandı. Böylece de Alman Hristiyan Demokrat Partisi’nden milletvekili Elmar Brok’un, krala sadakatini açıklayan feodallerin resmi geçidini düşünerek “*Vassalların geçişi*” deyişiyle vurguladığı gibi (*Le Monde*, 30 Ocak), bazı ülkeler uzun süredir zaten bilinen ABD’ye bağımlılıklarını resmen açıklamış oldular. Mektup hazırlanırken Almanya ve Fransa’yla konuşulmamış olmasıysa, bu resmi geçidin kime gözdağı vermek için yapıldığını ortaya koyuyordu.

Şimdi ABD, Irak’a karşı yeni bir karar için Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi’ne gitmeye hazırlanırken, özellikle Fransa’ya şu üçlü mesajı vermek istiyor: Birincisi, eğer Güvenlik Konseyi’nde veto hakkını kullanırsan, bundan sonra AB’yi bölmek için elimden geleni yapacağım. İkincisi, sen veto edersen, ben yine Irak’a saldıracağım, ama senin uluslararası alanda etkin olabileceğin tek platform anlamını yitirir. Nihayet vetoyu kullanırsın, ben aldırmam, senin hiçbir gücün olmadığı ortaya çıkar. Ek olarak, ABD’nin Doğu Avrupa’yı öne çıkarak Rusya’nın önüne de, “*Bak bu bölgede liderlik olanağı var,*” gibisinden bir havuç attığı da söylenebilir.

“*Pas Formidable*”

Ancak, biraz daha dikkatle bakınca, yaratılan rüzgârın o kadar da güçlü olmadığını görmek mümkün. Bunun için dev-

let, hükümet, ve kamuoyu (halk sınıfları) ayrımı yapmaya olanak veren bir gözlük takmak yeterli. Birincisi, ABD'ye bağlılığını açıklayanlar aslında günün hükümetleri. Bunlardan yalnızca İngiltere'nin ABD'yle "özel bir ilişkisi" var. İtalya ve İspanya'da başka bir hükümet başka bir tutum alabilirdi. Nitekim *Le Monde*'un aktardığı gibi, Çek Cumhuriyeti Başbakanı, mektuba imza koyan Başkan Havel için, "*kendisini bağlar*" diyerek imzalamadığını belirtmiş. Hollanda'da da benzer bir durum var. Portekiz Devlet Başkanı, imzalayan başbakanla aynı görüşte olmadığını söylüyor. Macaristan Devlet Başkanı'nın ise, imzayı koymuş olmasına karşın, arkasından yaptığı yorumlar Fransa'ya yakın olduğunu gösteriyor. Bu nedenlerle, Fransa hükümetinin soğukkanlılığını korumaya devam etmesine, bir Başkanlık sözcüsünün, cuma günü, mektuba ilişkin olarak "*pas formidable*" (o kadar da görkemli değil) (*Le Monde*) saptamasına hak vermek mümkün. Zaten, Avrupa Parlamentosu'nda da çoğunluk, son oylamanın gösterdiği gibi "*sekizlerin*" çizgisini desteklemiyor. Nihayet en önemlisi, *The Economist*'in bu hafta vurguladığı gibi, mektuba imza atan hükümetlerin hemen hepsinde kamuoyu büyük bir çoğunlukla savaşa, özellikle de BM onayı olmayan bir savaşa karşı.

Diğer taraftan, bakış açısını biraz değiştirerek, Prof Walderstein'in yorumunun ışığında (<http://fbc.binghamton.edu/106en.htm>), ABD'nin tüm diplomatik çabalarının, ABD politikası üzerinde etki yapmaya muktedir tek ülkenin, ABD ve İngiliz gazetelerinin vurgulamaya çalıştığının aksine, İngiltere, hatta Rusya değil, aslında Fransa olduğunu bir kez daha ortaya koyduğu söylenebilir.

Çatlaklar Her Yerde...

Neticede, Bush hükümetinin, "*sekizlerin*" mektubuyla Avrupa Birliği'ne, Almanya-Fransa eksenine karşı bir "*altın vu-*

ruş” yaptığını söylemek kolay değil. Ancak, bu mektubun birçok çatlağı (ABD ile Avrupa Birliği projesi arasındaki, Avrupa Birliği içindeki, Avrupa Birliği kurucu üyeleriyle, yeni gelenler arasındaki, hükümetlerle kamuoyu arasındaki) birden gözler önüne getirdiği de bir gerçek. Böylece yakın bir gelecekte bir ortak Avrupa dış politikasının oluşmasının yanı sıra, yeni katılacak olanların da Birliğe entegrasyonunun çok zorlaştığı söylenebilir. Ancak, buradan hareketle Bush hükümetinin, Avrupa’yı AB’de değil de NATO’da birleştirme girişiminin başarılı olacağı, AB’nin bloklaşma sürecinin önünün kesilmiş olduğu sonucuna ulaşmak için henüz vakit çok erken. Her şeyden önce Irak savaşının, sonra da ABD ekonomisinin nasıl gelişeceğine bakmak gerekiyor. Ben Almanya ve Fransa’nın son dakikada savaş trenine atlayacağını düşünmekle birlikte, hem bu son haftalarda yaşanan diplomatik savaşın taraflarda derin izler bırakacağını, hem de savaşın gidişi içinde taraflara yeni manevra alanları açılacağını düşünüyorum.

(Cumhuriyet, 3 Şubat 2003,
Dünya Ekonomisine Bakış)

SONUNA DOĞRU...

21. yüzyılın ilk büyük savaşı başlamak üzere. Bu sırada dünya ekonomisi bir uçurumun eşiğinde. Faşizmin iktidara yürüdüğü, tüm büyük güçlerin hızla silahlandığı, SSCB'de sattan siyasete tüm alanlarda sosyalist muhalefetin likide edildiği 1930'lardan bu yana görülmedik derinlikte bir kötümserlik var havada. Bu uygarlık nereye gidiyor?

Pazartesi günü *International Herald Tribune*, ABD'nin savaşın ilk gününde, 3 bin akıllı bombayla Irak'ı yangın yerine çevireceğini yazıyordu. *Los Angeles Times*'a göre de ABD, toprağı deldikten sonra derinde patlayan yeni kuşak nükleer bombaları denemek için yeni bir bilgisayar geliştirme programı başlatmış. Salı günü ABD, 24 uzun menzilli bombardıman

uçacağını, gerektiğinde Kuzey Kore'yi vurmak için alarına geçirdi. Bunları okurken, Council on Foreign Relations'dan Prof. Walter Russel Mead'in pazar günü *New York Times*'ta çıkan "Mahşer çağı başlarken" başlıklı yazısını anımsadım.

Tarihin Sonundan Uygarlığın Sonuna...

Mead, adeta ironik bir nostaljiyle anımsıyor Fukuyama'nın "tarihin sonu" tezini; 1990'lardaki küreselleşme, serbest piyasa sevincini, bilişim teknolojisinin demokrasiyi güçlendireceğine ilişkin iyimserliği. Sonra önceki hafta Beyaz Saray sözcüsü Andrew Card'ın "Irak'ta nükleer silahlar kullanılması olasılığını reddetmediğini" aktarıyor ve Hindistan Savunma Bakanı Fernandes'in "Pakistan'ı haritadan sileriz" sözleriyle, Kuzey Kore'nin "ABD kendisine öyle bir mezar kazmak tehlikesiyle karşı karşıya ki eğer içine bir düşerse bir daha asla çıkamaz" tehdidini... Nihayet ABD Savunma Bakanı Rumsfeld'in "Bugün ABD'ye yönelik bir nükleer saldırı yalnızca bir zaman meselesidir" iddiasını...

Mead soruyor: Bugün, "Big Brother, elektronik mektuplarınıza okuyor, küreselleşme-karşıtı grupların sokaklarında at koşturuyor, kitle imha silahlarına karşı iki cephe savaş olasılığı var, borsalar yerlerde sürünüyor..." "Tarihin sonu"na geldik derken, "Uygarlığın sonuyla mı karşı karşıyayız?"

Mead bu gelişmeleri Aydınlanma geleneğinin mirası "ilerleme" inancının ortadan kalkmasına, düş kırıklığına bağlıyor. ABD'de kamuoyunun yüzde 59'u kutsal kitaplardaki kehanetlerin çıktığına inanıyormuş! Biz bir adım daha atıp soralım: "Geçen yirmi yılda ne oldu da şimdi bu noktadayız?" Birincisi, Doğu Bloku, her ne kadar kapitalizme gerçek bir alternatif sunmadıysa da, yıkıldığında, kapitalizmi aşmanın olanaksızlığını savunan muhafazakâr düşünce dünyada çok daha büyük

bir hızla egemen oldu. İkincisi, toplumun serbest piyasanın eline teslim edilmiş olması, bu iktidarsızlık hissini daha da güçlendirdi.

Ama serbest piyasa vaatlerini yerine getiremedi: Ne refah getirebildi, ne de birlik ve harmoni. Serbest piyasa bizi, kimi borsa analistlerine göre de yirmi yıldan önce çıkamayacağımız bir ekonomik krizin içine itti. İnsanlığı birleştiremedi. Aksine, toplumsal dokuları kırmakla kalmadı, insanları alt kimliklere, yerel çıkarlara kilitleyip birbirine düşürdü. Tarihte görülmemiş çapta bir göçmen nüfus yarattı. Bu nüfusu, Batı'nın kapısında dilenciye dönüştürdü! Aşağılayıcı bakışla, kapıyı yüzlerine çarpan, artık rahatlıkla insan hakları anlaşmasından çıkmayı, işkencenin faydalarını tartışan bir Batı'nın kapılarında... Şimdi insanlık adeta kendini biteviye tekrarlayacak olan bir sürece, adeta bir kötü sonsuza kilitlenmiş durumda. Bu yönde ilerlemeye devam etmek toplu intihara kalkışmaktan fark-sız değil mi?

Kitle İmha Silahları Modası

Felaket tellallığı mı yapıyorum? Belki... Ama dünyanın en güçlü ülkesinin bir taraftan açıkça imparatorluğunu ilan ederken, diğer taraftan sınırlı etkili, bu yüzden yerel savaşlarda kullanılabilecek nükleer bomba yapmakta olmasını, hele bunları Irak'ta kullanabileceğini söylemesini başka nasıl anlamlandırabiliriz? Ya da saygın bir dergi olan *Bulletin of Atomic Scientists*'in Ocak/Şubat sayısında çıkan araştırma yazısındaki, "ABD biyolojik silahların denetimine ilişkin protokolü reddetti, çünkü kendisi gizli silah programlarını geliştirmeye kararlı," saptamasını ve kanıtlarını okuyunca ne düşünmemiz gerekiyor? Bu yeni nükleer silahlar, yeni biyolojik silahlar bir kez geliştirilmeye başlandı mı artık bu alanlarda bir silahlan-

ma yarışı, sonunda da bunların kullanılması engellenebilir mi? Belki... O da eğer ABD tüm dünyayı denetleyen mutlak bir hâkimiyet kurarsa. Ama bu, tüm dünyanın, tek bir ülkenin sömürgesine dönüşmesi pahasına elde edilmiş çok pahalı bir güvenlik olmayacak mı?

Toplumsal çalkantılar, felaketler arttıkça, yaşanmakta olan döneme tarihte bir yer bulma, buradan hareketle geleceğe bakma çabaları da giderek artıyor. John J. Mearsheimer'in *The Tragedy of Great Power Politics* (Büyük Güçler Politikasının Trajedisi) başlıklı kitabı büyük bir ilgiyle karşılanmıştı. Philip Bobbitt'in 900 sayfalık *The Shield of Achilles-War, Peace and the Course of History* (Aşıl Kalkanı, Savaş, Barış ve Tarihin Akışı) çalışması adeta yok satıyor. Salı günü *Le Monde* da, "*La guerre est-elle inscrite dans les cycles économiques?*" (Ekonomik Salınımlara Bakarak Savaşlar Öngörülebilir mi?) temalı bir ek yayımladı. Belli ki, tarih bilinci geri geliyor. İşte bu, umut verici bir gelişme!

(Cumhuriyet, 5 Şubat 2003,
Globalpolitikültür)

“UZUN DÖNEMLİ ÇIKARLAR” MI DEDİNİZ?

Bugün Türkiye’yi, maddi ve manevi maliyeti çok yüksek olacak bir savaşa sokmaya hazırlananlar, büyük bir bilmişlikle, “Uzun dönemli çıkarlarımız öyle gerektiriyor,” diyorlar. Ama, ya bu “uzun dönemli çıkarlar” aslında yoksa? Ya bu sav, Türkiye’yi yönetenlerin ABD’nin iradesi karşısında iktidarsızlığını, kendi kısa dönemli hesaplarını gizleyecek bir “fanteziden” öte bir şey değilse?

Bu “uzun dönemli çıkarımız...” savını ileri sürenler, uzun dönemde, ABD’nin imparatorluğunu, özel olarak da bizim bölgede yeni bir düzen “kuracağımızı” varsayıyorlar. Ama hem tarih, tüm imparatorlukların, diğer bir deyişle dışındaki-leri sürekli egemenliği altına alarak genişlemeyi amaçlayan

süreçlerin eninde sonunda çökmeye mahkûm olduğunu gösteriyor, hem de aylardır medya, ABD'nin "*terörizme karşı uluslararası mücadele*" adı altında başlattığı sürecin terörizmi azaltmadığını, Afganistan'da hâlâ bir düzen kuramadığını, dünyada ve ABD'de yaşamı daha güvenli kılmadığını, aksine ABD'ye karşı tepkileri daha da arttıran süreçleri harekete geçirdiğini gösteriyor.

Bunlar ABD'nin, tüm göz kamaştırıcı askeri, mali gücüne rağmen, kalkıştığı imparatorluk hamlesini sürdürecektir ekonomik ve askeri kaynaklara sahip olmadığının kanıtı. Bu daha başlangıçta böyleyse, imparatorluk projesinin de, bu açıkları karşılayacak bir getiriye hemen yaratmadığı takdirde geleceğinin parlak olmadığı kolaylıkla söylenebilir.

Dünya sistemi giderek patlak bir diş macunu tüpüne benzemeye başladı: ABD sıkıldıkça, tüp olmadık yerlerinden fışkırtarak pislik çıkarıyor. Örneğin, ABD ekonomisi 1930'lardan bu yana ilk kez bir deflasyonla örtüşmeye başlayan bir resesyonun eşiğinde. Bütçe açığı, cari açık rekor düzeyde seyrediyor; borsa yerlerde sürünüyor, bir kredi köpüğü şişmeye devam ediyor. Eskiden savaş beklentisi doları güçlendirirdi, şimdi düşürüyor. ABD, ekonomisini ancak Avrupa'dan, özellikle de Asya'dan aldığı borçlarla finanse edebiliyor. Bu koşullarda Bush hükümeti, Kongre'ye 2.2 trilyon dolarlık, rekor düzeyde açık bir bütçe önerisi sunuyor. Bütçe açığının arkasında da "her şeyden önce terörizme karşı mücadelenin acil gereksinimleri, vatan savunması ve ekonomik büyüme (en zengin kesime vergi indirimi yoluyla transfer -E.Y.) var" (*New York Times*, 3 Şubat). Eskiden savaş harcamaları ekonomiyi canlandırırdı, şimdi mali dengeleri daha da bozuyor. Sizce bu, yükselmekte olan bir imparatorluk adayının ekonomisine benziyor mu?

ABD, Avrupa Birliği sürecini de dinamitliyor. Halbuki AB yakın zamana kadar, büyük güçler arasında uzun bir barış dö-

neminin yapıtaşlarından biri, ABD'nin en yakın müttefikiydi. Üstelik hemen tüm ekonomistlerin üzerinde anlaştığı gibi, ABD artık dünya ekonomisini peşinden çekemiyorsa, sunacağı taleple ve sermayeyle dünya ekonomisindeki deflasyonist basıncı azaltarak, Batı'nın üstünlüğünü sürdürme görevi Avrupa Birliği'ne düşüyor. Bunu gerçekleştirebilmesi için ise AB'nin ekonomik ve siyasi olarak güçlenmesi gerekiyor, dağılması değil. Aksi takdirde ..

Uzakdoğu Asya

Aksi takdirde, dünyanın büyüme merkezi, dolayısıyla hegemonyacı üretme kaynağı Uzakdoğu'ya kaymak durumunda. Ve bu sürecin başladığını gösteren ilginç gelişmeler de var. Birincisi, "Batı" ekonomileri kapasite fazlası/talep yetmezliği sorunuyla boğuşurken, Çin ekonomisi büyümeye, ihracat yoluyla Batı'nın talep yetmezliği sorununu daha da ağırlaştırmaya, dünyanın en çok yabancı sermaye çeken ekonomisi olmaya, yeni altyapı yatırımlarıyla genişlemeye, derinleşmeye devam ediyor.

İkincisi, *The Economist*'in de adeta dişlerini gıcırdatarak kabul etmek zorunda kaldığı gibi, Asya'da bir toparlanma var. Ama bu, ekonomik hikâyenin yalnızca yarısı. Diğer yarısı daha ilginç. IMF modeli, uygulandığı yerlerde bugün dünya ekonomisinin gereksinimi olan yeni yatırımları ve talebi canlandırmak yerine ekonomileri yangın yerine çevirerek artık iflas ettiğini kanıtlarken, Morgan Stanley Dean Witter ekonomistlerinin bir süredir dikkat çektiği gibi, Asya'da yeni bir ekonomik model şekilleniyor. İki yıl önce Tayland'da, Başbakan Taksin'in uygulamaya koyduğu bu model iç talebi canlandırmayı, sermaye yaratılmasını hızlandırmayı başararak, ekonomiye istikrar getirme şansına sahip olduğunu gösterdi (Mode-

lin bir özeti için: Daniel Lian, *Asia Pacific: Phenomenon*, Global Economic Forum, 6 Şubat). Bu model dış yatırıma, çokuluslu şirketlerin (ÇUŞ) kitlesel üretim platformlarına dayalı ihracat yerine, yerli üretim kaynaklarına, “yerel ekonomik etkinliklere” öncelik vermeyi, kırsal nüfusun üretim kapasitesini değerlendirmeyi amaçlıyor. Böylece, ekonomi tümüyle dış talebe ve kaynağa bağlı olmaktan, iç talebe ve iç kaynaklara öncelik veren bir yönde yeniden yapılandırılıyor.

Bu adeta küreselleşme-karşıtı model sonuç veriyor, daha önemlisi, Filipinler örneğinde olduğu gibi, giderek diğer ülkelerde de benimseniyor. Filipinler’de hükümet bir adım daha atarak bankaları lüks tüketime, kapasite fazlasına sahip dev işletmelere kredi vermekten caydıracak, kaynakları sermaye ve talep üretme kapasitesine sahip olan orta ve küçük işletmelere, yerli üreticiye yönlendirecek tedbirler alıyor; ÇUŞ'lere verilen teşvikleri tasfiye ediyor. Böylece ABD modelinin dışında bir ekonomik büyüme modeli devreye giriyor.

Ve Siyaset

Bu arada ABD'nin etkisinin sınırlarını zorlayan iki önemli gelişme daha yaşanıyor. Birincisi, Venezuela'da Chavez, rantiyeye sınıfının muhalefetine karşı çok ilginç bir silah geliştirdi: Chavez geçen hafta “Darbecilere tek bir dolar yok” (*Liberation* 6 Şubat) sloganıyla, döviz hareketlerini denetleyecek bir yasa çıkararak, sıkışınca parasını dışarı kaçırın mali oligarşinin en önemli silahını elinden aldı. Küreselleşmeciliğe, ABD'nin yirmi yıldır savunduğu her şeye aykırı olan bu adımlara karşı ABD seyirci kalmaktan başka bir şey yapamıyor. Belki de, “Hele şu Irak'ı halledeyim... sonra,” diye düşünüyor.

Bu yönde düşünen birileri daha var. Onlar da Kuzey Kore’de... Irak’tan sonra sıranın kendilerine geleceği inancıyla,

hızla nükleer silah stoklarını büyütüyorlar, hem de, ABD'nin bölgede birikmeye başlayan güçlerine yönelik, "Daha fazla yaklaşma... 'önleyici vuruş yaparım'. Sonra... topyekûn savaş," tehdidiyle. Bu sırada bölgede Çin, Rusya ve Japonya, imparatorluk adayının gerçek gücünü ölçmek için gelişmeleri dikkatle izliyorlar.

Özetle, ABD'nin dünyayı denetim altın almakta büyük zorluk çektiğini, bu zorlukların da giderek artacağını söyleyebiliriz. Bugün Türkiye'yi yönetenler, "uzun dönemli çıkar" savıyla ABD'nin eteğine yapışmayı seçiyorlar.

Peki, yarın bu etekler tutuşmaya başlayınca ne olacak? Bunu şimdiden düşünmek zorundayız. Çünkü bu Irak macerası hem kısa dönemde büyük bir maliyet getirecek, hem de uzun dönemde türlü belalar...

(Cumhuriyet, 10 Şubat 2003,
Dünya Ekonomisine Bakış)

BİR GARİP SAVAŞA SÜRÜKLENİRKEN

Bush yönetimine göre Saddam dünya barışına bir tehdit oluşturuyor. Ama aynı Bush yönetimi Saddam'ı devirmeye, Batı ittifakının, Avrupa Birliği, BM ve hatta NATO gibi en temel örgütlerini yıkmayı, uluslararası sistemi, 19. yüzyılın başına, güçler dengesi ortamına döndürmeye de hazır. Bu, yüzümüze sırtan garipliklerden yalnızca biri. İşte, bir gariplik daha: Bir taraftan, ABD Savunma Bakanı Rumsfeld, Irak savaşının en fazla birkaç hafta içinde sonuçlanacağını iddia ediyor. Diğer taraftan, Birleşmiş Milletler'in basına sızan savaş sonrası duruma ilişkin gizli raporu 600 bin ila 900 bin göçmen olasılığından söz ediyor (www.casi.org.uk/info/undocs/war021210.-html). Birkaç haftada bitecek yoğunlaştırılmış bir savaş nasıl bu kadar çok göçmen üretebilir?

Guernica

The New York Times'a göre, ABD savaşın ilk gününde binlerce uçakla havadan saldırarak Irak'ı yangın yerine çevirecek, Irak ordusunun direnme gücünü kıracaktı. Moral bozmak için büyük çaplı hava saldırılarıyla sivil nüfusu vurmak yeni bir yöntem değil. İkinci Dünya Savaşı'nda da Müttefikler hiç bir askeri, stratejik önemi olmayan Dresden'i dümdüz etmişlerdi. Ama daha çarpıcı bir örnek daha var. Bu da, yaklaşık 5 bin nüfuslu, askeri açıdan anlamsız bir Bask kasabası olan Guernica'nın 1937 yılında, Naziler tarafından dümdüz edilene kadar bombalanması olayıdır. Bu anlamsız vahşet, daha sonra Picasso'nun bir tablosuyla insanlığın ortak hafızasına, güçlü bir savaş-karşıtı imaj olarak kazınmıştı. BM raporu, ölü ve ağır yaralı sayısının 100 bine, çeşitli derecede yaralıların da 400 bine ulaşacağını hesaplamış. Bir yeni Guernica da Irak'ta yaşanabilir mi?

BM Güvenlik Konseyi salonunun girişinde, üzerine Guernica dokunmuş büyük duvar halısı var. Powell, ABD'nin elindeki kanıtları Güvenlik Konseyi'ne sunmadan önce, BM görevlileri duvardaki Guernica'nın üzerini bir bezle örtmüşler (*Los Angeles Times*, 6 Şubat). İşine gelmeyince üzerini örtmek, Bush yönetiminde alışkanlık haline gelmeye başlamış anlaşılan. Hatırlarsanız, demokratik hakları hayaletle çeviren Başsavcı Ascroft da yeni güvenlik tedbirlerini açıklarken kürsünün arkasındaki adalet heykelinin üzeri örtülmüştü (göğüsleri açılmış da)...

Çalıntı Rapor

Böyle garip koşullarda gerçekleşen Powell gösterisinin içeriği de bir sürü gariplikle doluydu. Powell, en fazla beş yıllık

bir örgüt olan El Kaide ile Irak hükümeti arasındaki ilişkilerin onlarca yıllık tarihinden söz açtı, Irak rejiminin nasıl bir risk oluşturduğunu kanıtlamaya çalışırken de İngiltere hükümeti tarafından hazırlanmış bir rapora gönderme yaptı. Ancak, konuşmayı takip eden günlerde öğrendik ki söz konusu raporun büyük bir kısmı Jane's Defens Weekly adlı özel bir haber alma kuruluşunun sitesinden ve on iki yıl önce yazılmış bir doktora tezinden kaldırılmış, hiç kaynak göstermeden ve imla yanlışları bile düzeltilmeden rapora konmuş, hem de kim tarafından biliyor musunuz? İngiliz gizli servisi ya da Ortadoğu uzmanları tarafından değil. Blair'in basın sekreteri Alistair Campbell tarafından (*The Observer*, 9 Şubat). Ama, bu arada basın sekreteri çalıntı metinlerin kimi cümlelerini daha korkutucu hale getirmek için tahrif etmeyi de unutmamış. Evet, 500 bin ölü ve yaralı, 900 bin göçmen yaratması beklenen bir savaşa işte bu ciddiyet düzeyinde bilgilerle sürükleniyoruz ve bizzat Rumsfeld'in dediği gibi Türkiye de, "bu savaşa her şeyini riske sokarak giriyor" (*The Independent*, 10 Şubat, abç).

Powell, I. Körfez savaşında genelkurmay başkanıyken Amerikan güçlerinin Bağdat'a yürümesine karşı çıkmıştı. Daha sonra Powell, bu tutumunu da anılarında, "20 milyon nüfuslu bir ülkeyi işgal etmek mi? Hayır, teşekkür ederim" (*Le Monde*, 8 Şubat) sözleriyle savunmuş. Ama, o şimdi Saddam'ın devrilmesinden, Irak'ın işgal edilmesinden yana. Çünkü Irak'ın elinde kitle imha silahları varmış (gerçi kimse bugüne kadar bunları bulamadı ama olsun). Guernica'nın üzerini örttükten sonra yaptığı konuşmasında Powell, bir kimyasal silah fabrikasının uydulardan çekilmiş fotoğraflarını da sundu. "Yahu bu fabrika uçuş yasağı olan bölgede, öyleyse neden ABD iki Cruise füzesiyle bunun işini bitirmedi?" diye sormaya sıra gelmeden, gazeteciler fabrikaya ulaşılar, içine girdiler, resim çekip haber, geçtiler: Ortada kimyasal silah değil, fabrika bile yok! Üstelik

sözde fabrikanın olduğu bölgeyi Kürdistan Ulusal Birliği denetliyor, yani Saddam'ın düşmanları... (BBC).

Gariplikler anlatmakla bitecek gibi değil! Bush ve Blair hükümetleri illa savaş diyorlar. Ama CIA ve MI6, dertli. *The Independent*'ın bildirdiğine göre, bu istihbarat örgütleri aşırı derecede politize edildiklerinden, verdikleri bilgilerin hükümetlerce çarpıtılarak kullanıldığından yakınıyorlar. Üstelik ne CIA ne MI6, Saddam'ın acil bir tehlike oluşturduğuna inanıyor (9 Şubat). Bu arada savaştan yana olan ülke sayısı arttıkça savaşa karşı olan halkların sayısı da artıyor, savaş-karşıtı hareket daha savaş başlamadan çığ gibi büyümeye devam ediyor.

(Cumhuriyet, 12 Şubat 2003,
Globalpolitikültür)

KATI OLAN HER ŞEY

Cuma günü Hans Blix, BM Milli Güvenlik Konseyi'nde raporunu okudu, böylece, *The Guardian*'ın başyazısına göre "ABD ve İngiltere'nin savaş tezini destekleyen son dayanağı da bir tekmede yıktı". *Financial Times*, "Rapor, 15 üyeli Güvenlik Konseyi'nin büyük çoğunluğunu Fransa'nın savaşı erteleme çağrılarının arkasında birleştirdi," diyordu. *Wall Street Journal*, "Güvenlik Konseyi'ndeki derin bölünme devam ediyor" saptamasıyla ABD'nin istediği desteği alamadığını kabul ediyordu. "Oh! Savaş, şimdilik ertelendi" diye sevinmek, *Le Monde*'un deyişiyle tüm dünyanın "savaşa karşı ayakta" olduğuna bakarak daha da umutlanmak mümkün. Ancak bu arada dünyanın ne kadar tehlikeli bir dönemde olduğunu da akıldan çıkarmamakta fayda var.

Geçen haftalarda önemli bir değişiklik oldu. Irak'ın geleceği konuşulurken, “Batı” merkezli uluslararası düzenin geleceği tehlikeye girmeye başladı. Çünkü savaştan yana olanlarla savaşa karşı olanlar arasındaki sürtüşmenin yarattığı ısı daha savaş başlamadan, Batı merkezli uluslararası düzenin payandalarını hızla eritmeye başladı.

Ilke ve Ahlak

İlk önce ulusal egemenlik kavramı anlamını yitirmişti; tabii yalnızca zayıf ülkeler için. Granada, Panama, Yugoslavya? Orman kanununun geri gelmekte olduğunun ilk işaretleriydi bunlar. Giderek “iyi huylu, kolektif sömürgecilik” bir seçenek olarak tartışılmaya başlandı saygın dergilerin sayfalarında. 11 Eylül'den sonra “rejim değişikliği”, “önleyici savaş” gibi prensiplerin benimsenmesiyle, Afganistan'ın işgaliyle birlikte, bu kolektif sömürgecilik projelerinin yerini, ABD'nin imparatorluk projesinin aldığını gördük. Bu sırada yeni ABD yönetimi nükleer silahların kullanılmasını engelleyen uluslararası anlaşmalardan çıkıyor, biyolojik silahların denetlenmesi, uluslararası ceza mahkemesi, Kyoto Protokolü gibi dünyanın ekosisteminin korunmasını amaçlayan anlaşmaları imzalamayacağını açıklıyordu. Böylece, uluslararası hukuk sistemi çökmeye başladı.

Sonra, “Batı”nın, Avrupa Birliği, NATO, Birleşmiş Milletler gibi temel kurumları, nükleer silahlar kullanmak, işkence yapmak insanlık suçudur gibi ahlaki ilkeleri hızla eritmeye başladı. Bush yönetimi, Irak'a karşı yeni nükleer silahları kullanabileceğini açıkça ilan ederken, önde gelen hukukçular, örneğin Harvard'dan Profesör Alan Dershowitz, işkencenin anayasaya, hatta liberal değerlere aykırı olmadığını kanıtlamaya çalışıyorlardı. ABD'de David Ignatius gibi saygın

muhafazakâr aydınlar da “cumhuriyetin yerini, imparatorluğun” almaya başladığına işaretle kaygılarını dile getiriyorlardı. *Washington Post*’ta kaygılarını yineleyen Ignatius, Bush yönetimini, balınayı öldürmeyi kafasına taktığı için hem kendisini hem de gemisini felakete sürükleyen Kaptan Ahab’a benzetti.

Tüm insani, ahlaki değerler bu imparatorluk projesi çerçevesinde yeniden düzenleniyor, altüst oluyor. Giderek burjuva uygarlığının bile gerisine gidiyoruz. Yeni bir “karanlık çağ” başlıyor.

Çılgınlığın Mantığı

Bu sırada “Batı”nın çoğu “sağduyulu” yazarları, Bush yönetiminin “ille de işgal” tutumunu, Fransa-Almanya ekseninin direnişini, solun örgütlediği savaş-karşıtı kitle hareketini dünyayı kaosa sürüklemekle, hatta çılgınlıkla suçluyor: “Saddam için AB, NATO ve BM’yi yıkmaya değer mi?”, “Sol nasıl oluyor da Saddam’ın ekmeğine yağ sürüyor?”

Ancak, biraz dikkatle bakınca, hem ABD’nin hem de Fransa’nın “çılgınlığının” arkasında, bu ülkelerin jeopolitik kaygılarının yattığı kolayca görülüyor. Örneğin, geçenlerde bir Stratfor yorumunda vurgulandığı gibi, Fransız egemen sınıflarının kolektif bilincinde büyük güçlerin etkisi altına girme korkusu çok güçlü. Ama Fransa ne geçmişte Almanya’yı ne de bugün ABD’yi tek başına dengeleyecek ekonomik, askeri güce sahip. Bu çelişki Fransa dış politikasını, kurabildiği kadar geniş ittifaklarla direnebildiği kadar direnip, sonra oyunun dışında kalarak hedef olmaktan kurtulmak için uygun bir anda hegemonyacının safına katılma yönünde şekillendiriyor. Bu yüzden bugün Fransa, Güvenlik Konseyi’nde ABD’ye direnirken, Doğu Akdeniz’e nükleer bir uçak gemisi göndermeyi, USS

Truman'la (uçak gemisi) ortak manevralara katılmayı ihmal etmiyor (*The Guardian*, 10 Şubat).

ABD'nin tek başına davranma refleksi, bir taraftan ittifakların elini ayağını bağladığına ilişkin inancına, Kosova Savaşı'nda edindiği deneyime dayanıyor, diğer taraftan da iradesini sınırlayabilecek tüm bloklaşmaları, uluslararası kurumları bir an evvel etkisiz kılma isteğinden kaynaklanıyor. Bush yönetimi bir taraftan "ABD düşmanlığının" dünyada güçlendiğini, Fransa-Almanya ekseninin AB'yi şekillendirmek için pekiştirildiğini, NATO'dan bağımsız bir AB ordusu projesinin geliştiğini, bu sırada imparatorluk projesini finanse edecek mali kaynaklarının hızla zayıfladığını, ama Uzakdoğu'da da birilerinin güçlenmeye başladığını görüyor. Bu koşullarda, ABD'nin tarihten, İngiliz hegemonyası ve Bismarck dış politikasının derslerinden hareketle Josef Joffe, "*How America does it*", *Foreign Affaires*, Eylül/Ekim (1997); Samuel P. Huntington, "*The Lonely Superpower*" *Foreign Affaires*, Mart/Nisan 1999), ABD'nin, bir an evvel kendi dışındaki dünyayı mümkün olduğunca parçalanmışlığa ve kontrollü bir istikrarsızlık içine, dolayısıyla kolaylıkla manipüle edilerek şekillendirilebilecek bir noktaya itmeye çalıştığı söylenebilir (Ralph Peters, "*Stability, America's Enemy*" *PARAMETERS US Army War College Quarterly Winter 2001-2002*, Cilt XXXI).

Kısacası, savaşı isteyenlerle, savaşa karşı çıkan ülkeler, Rusya ve Çin de dahil, insani duygularla değil, jeopolitik, hatta klasik emperyalist reflekslerle hareket ediyorlar. Bu yüzden, Rusya ve Çin'in son tahlilde ABD'nin baskıları karşısında sessiz kalmaları, Fransa'nın da son anda "oyuna katılmak için" tutum değiştirmeye başlaması adeta "doğalarının gereği".

Dünyanın Batı uygarlığının bile gerisinde "yeni bir karanlık çağa" girmesini engelleyebilecek tek güç savaş-karşıtı kitlesel muhalefet, hafta sonunda 600 kentte sokaklara dökülen

milyonlarca insan. Bu hareket savaş-karşıtlığını, küreselleşme-karşıtlığını ve yeni bir dünya projesini birleştiren ve gide-rek büyüyen kalıcı bir toplumsal harekete dönüşebilirse bir şansımız var. Yoksa önce savaş, sonra “karanlık çağlar” ve barbarlık.

(Cumhuriyet, 17 Şubat 2003,
Dünya Ekonomisine Bakış)

AHLAK, GERÇEKÇİLİK VE ORYANTALİZM...

Savaş yanlısı savlar birer birer tükendi. İleri sürülen kanıtlar kimseyi ikna etmiyor. Şimdi geriye tek bir sığınak kaldı: Ahlaki gerekçeler. Ve... Somut kanıtlar alanında giderek yalnızlaşanlar burada kendilerine garip yol arkadaşları da buluyorlar üstelik.

“Gerçekçi Ol, Savaşı Kabul Et!”

On binlerce, hatta belki de yüz binlerce insanı öldürecek ve sakat bırakacak bir savaşı haklı göstermeyi amaçlayan “ahlaksal” gerekçeler alanında da esas olarak iki yaklaşım dikkati çekiyor:

Birincisi: Saddam eli kanlı bir diktatör. Irak halkını bunun elinden kurtarmak gerekir. Kimin yapacağı önemli değil! Ne

yazık ki Müslüman ve kimi Arap kökenli, zaman zaman da eski solcu birçok yazar bu mantığı benimsemiş görünüyorlar. Örneğin Iraklı bir “aydın” savaş-karşıtı gösterilere katılacak olanları caydırmak için şöyle yazıyor: “Size yalvarıyorum, İngiliz hükümetine güvenmiyor, kitle imha silahları tehlikesini yeterli bir gerekçe olarak görmüyor bile olsanız, hiç olmazsa Irak halkını düşünün.” Sonra ekliyor: “Irak halkı diyor ki: ‘Ne zaman gelip bizi özgürleştireceksiniz? Ne zaman biz de yaşamaya başlayacağız?’” Sonra, “Gerçekçi olmak gerekir,” diye başlayan bir ses, “savaşı ABD’nin nasıl olsa kazanacağını, öyleyse bu trene atlamak, hiç olmazsa galipler sofrasının altında dökülecek kırıntılardan yoksun kalmamak gerekir,” diye devam ediyor. Zaman zaman da ekliyor: “Kaçınılmaz olana karşı çıkmanın anlamı ne?”

İkinci akıl yürütme biraz daha, nasıl diyelim “sofistike”, çünkü çoğu kez eski sosyalistler tarafından üretiliyor: Savaşa karşı olmak yetmez. Tüm bölgeyi demokratikleştirecek bir projeyi de ileri sürmek gerekir. Böylece bu yaklaşım çok “haklı” bir noktaya parmak basıyor: Bölgenin gerçekten demokrasiye gereksinimi var. Öyleyse, bu demokrasi savaş olmadan BM baskısıyla gerçekleşirse ne âlâ, ama ya savaştan başka yol kalmadıysa? Üstelik bir de BM Güvenlik Konseyi’nden buna bir onay çıkarsa...

Nihayet bir yaklaşım daha var. Bu, savaşa karşı mücadelenin artık başarılı olamayacağına ikna olmuş kimi sosyalistlerden geliyor. Bunlar, zararın neresinden dönülürse kâr misali daha savaş-karşıtı muhalefet gerilemeden, fırsat bu fırsat deyip kendi çıkarlarını, gündemlerini, “savaşa karşı” olmak gibi dar bir hedefi aşmak gerekçesiyle öne çıkarıyorlar. Böylece, kendi çıkarlarını hareketin önüne koyan bu “sol çocukluk hastalığı” ister istemez savaş karşıtı hareket daha gerilemeye başlamadan, onu geriletecek, felç edecek tartışmaları devreye sokuyor.

Böylece bu sol sekte yaklaşım sonuçta, istese de istemese de savaşa karşı en az direnme çizgisinde birinci ve ikinci yaklaşımlarla, savaşa karşı en az direnme çizgisinde buluşuyor.

Demokrasi mi Dediniz?

Şimdi burada, “gerçekçi” ol çağrısının hemen her zaman “verili olanı kabul et” anlamına geldiğini, ideolojik teslimiyete kılıf dikmenin “saygın” bir yolu olduğunu anlatmaya çalışmayacağım. Onun yerine, son on yıldır solun içinde egemen olan liberalizmi de göz önüne alarak şu iki soruyu sormak istiyorum: Birincisi, “Demokrasi ama kimin için?” İkincisi, bu demokratikleşmeyi kim ve nasıl yapacak?

Irak’ta savaştan sonra gerçekleşeceği hayal edilen bu demokrasi, demokrasiyi gerçekleştirenlerin uygun gördüğü kimseler için bir demokrasi olamayacak mı? Bu demokratikleştirmeyi gerçekleştireceklerin başında demokratik bir kazayla iktidara gelmiş Bush yönetimi ve İsrail sağıının en militarist kesimleriyle, ABD sermayesinin petrol ve silah lobileriyle ilişkisi ayyuka çıkmış kadroları yok mu? Edward Said’in sorduğu gibi, “Bu tipler mi ilerlemenin öncüleri olacak”? Ya da, “Kim bu tiplere bu görevi verdi acaba?” Ve bu demokratikleştirme işini demokratikleştirilecek olanlardan yüz binlercesinin öldürülmesi pahasına, önce askeri bir rejim kurarak gerçekleştirmek hangi ahlaka ve mantığa uyar?

Ve Yine Oryantalizm

Diğer taraftan, bu savaş önlenemez yaklaşımlarıyla, savaşa karşı çıkmak yetmez, bölgeyi demokratikleştirecek bir proje gerekir yaklaşımlarının arkasında aslında oryantalist bir mantık yatmıyor mu? Birincisi bu, “Doğunun Batı karşısında ikti-

darsızlığını” kemiklerinde hissedenden bir kimliğin mantığı değil mi? İkincisi de bu, Doğu kendi kendine bir şey yapamaz, edildir, olgun değildir, örneğin demokratikleşemez, kalkınmaz, öyleyse demokratikleştirmek, kalkındırmak gerekir demek değil mi? Bu aslında, bu “iyiliği” ona yapmak için gerekiyorsa, “onu bir süre için vesayet altına almak, sömürgeleştirmek bile bir yol olarak düşünülebilir” diyen bir mantık değil mi?

Bu noktada Franz Fanon’un, sömürgecilerin sömürgelerini, sömürgecilerin bakış açısını benimsemiş, sürekli sömürgecilerin yenilmezliğini, üstünlüğünü hatırlatan bir entelijansiya ve bürokrasiye dayanarak yönettiğine ilişkin tespitini anımsamakta fayda var. Bugün en ahlaklı (eylemin çarpacağı güçleri değil, yalnızca doğru olup olmadığıyla ilgilenen) tutum, kem küm etmeden, “*gerçekçi olmak*” fantezisine sığınmadan, her şeye kadir ABD imajlarını cilalamada yüz binlerce insanın ölümüne yol açacak olan bu savaşa karşı çıkmaktır. Ahlakın pazarlığı olmaz...

(Cumhuriyet, 19 Şubat 2003,
Globalpolitikültür)

KAOSA DOĞRU

Irak'la ilgili tartışmaların ana eksenini çoktan savaş sonrası oluşumlara kaydır. Çünkü aslında bir savaş olmayacak. Olay tek yanlı bir saldırıyla başlayacak ve bir katliamla sonuçlanacak! Öyleyse, en rahat olanı, katliam gibi ağırlı konunun üzerinden atlayıp, doğrudan sonrasını tartışmak. Ne de olsa “*postmodern sinizm*” günün egemen bilinç biçimi. Ama “*olay*” ortadan kaybolmayacak, vicdanımızın içinde “*siyah bir leke*” olarak bize bakmaya devam edecek. İstesek de istemesek de.

Siyah Leke

ABD kaynaklarının küstah bir edayla aktardıklarına göre “*savaş*”, hızlı ve çok yoğun bir bombardımanın arkasından Irak'a girecek işgal güçlerinin bir-iki gün içinde Bağdat'a ulaş-

masıyla bitecek. ABD yönetiminin Bağdat'a girmemeyi düşündüğünü, kentin ulaşım, elektrik ve su bağlantılarını kesip bu arada petrol kuyularını ele geçirmeyi de ihmal etmeden, rejimin düşmesini beklemeyi planladığına ilişkin senaryolar da var ama bunlar da şu soruyu ortadan kaldırmıyor: Nasıl oluyor da, basına sızan bir BM araştırması ve Oxfam gibi uluslararası yardım kuruluşları, bu kadar hızlı ve kısa sürecek bir "savaşın" 900 bine yakın sığınmacı üretmesini bekliyorlar? 900 bin kişi kimden kaçacak? ABD onları kurtarmaya gelmiyor mu?

Londra Merkezli CASI

Irak'ta Yaptırımlara Karşı Kampanya adlı sivil toplum örgütünün WEB sitesinde (www.casi.org.uk/info/undocs/war-021210.html) yayımlanan, BBC tarafından da doğrulanan Birleşmiş Milletler raporuna göre, hava bombardımanı Irak'ta altyapıyı, ulaşım, su, sağlık, enerji sistemlerini hemen çökertecek. Dünya Sağlık Örgütü'nün hesaplarına dayanan rapor, "savaşın" Irak'ta 100 bini ölü ya da ağır yaralı, en az 400 bin zayıat yaratacağını ileri sürüyor. Rapora göre, yardım kuruluşları yaklaşık 5.4 milyon insanı beslemek, 2 milyon insanı barındırmak zorunda kalacaklar.

Bağımsız, akademisyen, araştırmacı, doktor ve çocuk psikologlarından oluşan bir uluslararası grubun hazırladığı "Yeni Savaşın Çocuklar Üzerindeki Etkileri" (The Impact of a New War on Irak Children) başlıklı rapor da (AP, 28 Ocak) çok karanlık bir manzara çiziyor. Halen 500 bin çocuk besin yetersizliğinden sıkıntı çekiyor. Buna karşılık Irak'ta en fazla bir aylık gıda, merkezi hastanelerde de en fazla 3 aylık ilaç stoku var. Irak'ta çocuklar çok büyük bir tehlikeyle karşı karşıya. BBC de, Oxfam, BM Gıda ve Kırsal Örgütlenme gibi yar-

dım kuruluşlarıyla konuştuktan sonra hazırladığı araştırmasında, ikinci Irak “savaşının” çok büyük bir insani felakete yol açacağını vurguladı. Şimdi iki katliam olasılığı var karşımızda. Biri “savaş” sırasında yaşanacak hızlı bir katliam, diğeri de bunu izleyecek yavaş bir katliam. Üç gösterge, trajedinin öngörülen boyutları çok aşabileceğini düşündürüyor. Birincisi, Afganistan deneyimi. Bu hafta Paul Krugman’ın *New York Times*’ta hatırlattığı gibi, Bush yönetimi Afganistan’ı yeniden inşa edeceğine söz vermişti. Ama 2004 bütçesine, buna yönelik bir kalem koymayı unutmuş. Sonra telaşla 300 bin dolar gibi komik bir fon eklemiş (21 Şubat). Savaştan önce verilen sözler savaştan sonra unutuluyor! İkincisi, ABD Irak’ta sivil bir yönetim oluşturma projesinden vazgeçti, askeri bir yönetim kurmayı planlıyor. Üçüncüsü, ABD yönetimi sözcüsü Ari Fleischer Irak’ın yeniden inşasının Irak petrolleriyle finanse edileceğini söylüyor. Afganistan başka bir yazının konusu. Irak’ın inşasının Irak petrolleriyle finanse edilmesinin nasıl maddi temelden yoksun bir iddia olduğunu daha önce tartışmıştım. Burada Irak’ta kurulacak rejim üzerinde durmak istiyorum.

Sömürge ve Valisi

Cuma günü *Washington Post*’un aktardığına göre, ABD yönetimi, Irak’ta General Tommy Frank yönetiminde askeri bir yönetim oluşturmaya karar vermiş. Bu yönetim, Saddam’ı devirecek ama Baas Partisi bürokrasisini koruyacak. Böylece *The Guardian*’ın deyimiyle bir “kafa nakli” (rejim değişikliği yerine) yaparak yönetecek. Daha sonra da Tomy Frank görevi bir “sivile”, emekli General J.M. Garner’a devredecek. Bu İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra, Japonya’da kurulan McArthur yönetimini örnek alan bir proje. Ancak, yirmi altı Amerikalı ve

Japon tarihçinin yayımladıkları ortak bildiride vurgulandığı gibi, Irak'la Japonya arasında en ufak bir benzerlik yok (*Le Monde*, 21 Şubat). Üstelik, bu model Şii çoğunluğu yine Sünni azınlığa yöneltirmeyi amaçlıyor. Irak muhalefetine liderleriyle konuşan *The Guardian*, bu proje yüzünden ABD'yle Irak Ulusal Kongresi'nin arasının açıldığını, hatta Şii asıllı Ahmet Çelebi'nin aybaşında yapılan Ankara toplantısında, bu koşullarda işgalci ABD güçlerine karşı bir ayaklanma olasılığından söz ettiğini aktardı (21 Şubat). *Foreign Policy in Focus* adlı stratejik araştırma kuruluşunun 18 Şubat tarihli bilgi notu da, Barzani ve Talabani klanlarının Kerkük'ün kendilerine verileceğinden emin olduğuna ve bu beklentinin yaratacağı devasa sorunlara değiniyordu.

Pepe Escobar'ın, *Asia Times*'taki, Saddam rejiminin yapısını inceleyen yazısının (21 Şubat) ayrıntılı biçimde sergilediği gibi, Irak'ın karmaşık aşiret yapısıyla devlet arasında çok girift ilişkiler var. Irak'ta gelirlerinin büyük bir kısmını devlete borçlu olan orta sınıf eliti de bu klan ilişkileri ağının parçası. Londra Üniversitesi'nden Prof. Falih Caber, 1990'larda aşiret devlet ilişkilerinin, aşiretleri parti yerel örgütlerinin yerine ikame edecek bir biçimde yeniden düzenlediğini ve rejime daha sıkı entegre edildiklerini söylüyor.

Toparlarsak, ABD sömürge valisi, Sünni Baas bürokrasisi aracılığıyla, ekonomik toplumsal altyapısı büyük çapta tahrip olmuş bir toplumu yönetmeye çalışacak. ABD'nin bu siyasi bombanın fünüyesini çıkarmak için gerekli mali kaynaklara da planlara da sahip olduğu şüpheli. Bu konuya bakacak büro daha geçen ay kurulmuş (*The Nation*). Irak petrollerine gelince, ABD'nin saygın petrol analisti Henry Groppe ve Goldman Sachs'tan Steve Strongin'in dikkati çektiği gibi, en erken savaşta altı-dokuz ay sonra başlayacak altı aylık yoğun bir yatırım programından sonra, belki günlük 700 bin varil ek ka-

pasite yaratmak mümkün (*Prudentbear*, 5 Kasım 2002). *Wall Street Journal* de kapasitenin 1990 düzeyinin iki katına ulaşması için 40 milyar dolar ek yatırım gerektiğini söylüyor (30 Ocak). Bu denklem kolay kolay çözülmez!

Bana, Irak'ta “olay” hızlı bir katliamla başlayacak, yavaş bir katliamla devam edecek ve giderek bir kaosa dönüşecek gibi geliyor...

(*Cumhuriyet*, 24 Şubat 2003,
Dünya Ekonomisine Bakış)

BU DENKLEM ÇÖZÜLMEZ!

Halkın yüzde 90'ının iradesi yok sayılarak, bir an evvel savaşa girmekten yana karar verilmesini isteyen savaş lobisinin istediği oluyor. Türkiye'yi büyük bir belanın içine iten bu lobinin yaklaşımları şöyle özetlenebilir: “Türkiye demokratik bir ülke olarak hiçbir zaman totaliter bir rejimin yanında yer almamalıdır. Türkiye, müttefiki ABD'nin yanında yer almalı ve savaştan sonra bölgede, ABD tarafından yapılacak düzenlemelerde ağırlığını koymalı, kayıtsız kalmamalı, payını almalı, vb...” “Değişen dünyanın yeni koşullarına uyarsa, Türkiye çok kârlı çıkar.” Eğer bu tür yaklaşımlar, Bush yönetimine yaranmak için üretilen yalanlar değilse, dünya siyaset tarihine geçecek bir dargörüşlülük örneği oluşturuyorlar.

Zarlar ve Aç Tavuklar

Bu dargörürlük, “ABD bölgede bir yeniden yapılanmayı başarıyla gerçekleştirebilir” ve “Türkiye’nin de bu süreçte bir ağırlığı olabilir” gibi iki çok ilginç varsayımı içeriyor. Bu varsayımlardan birincisi, adeta tüm servetini havaya atılan on zarın “hep şaş” gelmesi olasılığına yatırmaya benziyor. İkincisi ise, açlıktan gördüğü halüsinasyonlardan dolayı kendini buğday ambarında sanan tavuğun haline...

ABD’de siyasi yelpazenin merkezindeki yazarların bile kabul ettiği bir gerçek şu: Bush yönetiminin bir imparatorluk kurma projesi var. Bu proje, devletlerarası hukuki eşitlik ilişkilerine dayanan uluslararası sistemi adım adım söküyor, kurumlarını işlevsizleştiriyor, yerine kendi iradesine tam anlamıyla tabi bir sistem inşa etmeye çalışıyor. Yakın zamana kadar yalnızca filmlerde, çılgın dâhilerin histerisi olarak karşımıza çıkan bu strateji, Kolombiya’dan Filipinler’e kadar birçok ülkede askeri yığınak ve müdahaleyle ilerleyen militarist yöntemlerle yaşama geçirilmeye çalışılıyor. Afganistan’da bir rejim yıktı, şimdi Irak’taki rejimi de yıkmaya kararlı.

Bu proje söz konusu olduğunda, ABD’nin, Almanya ve Fransa, Rusya ve Çin gibi büyük güçlerin direnişlerine koymaya çalıştıkları ağırlığa bile tahammülü yok. Böyle bir Bush yönetimi, bölgeyi yeniden inşa etmeye başladıktan sonra, bu süreç içinde Türkiye’nin hastalıklı ekonomisi, çok sınırlı askeri gücü, istikrarsız siyasi yapısıyla koymaya çalışacağı ağırlığı mı ciddiye alacak? Bölgedeki, belki de artık Türkiye’deki dışından tırnağına silahlı on binlerce ABD askerinin varlığı bir yana, ABD dönüp Türkiye’ye, “*Sen önce dış borçlarını, bu arada savaşa girmek için aldığın kredileri (pardon, mali yardımları –E.Y.) öde,*” derse ne olacak. Geçelim... Öbür varsayım çok daha ilginç.

Aile Geleneği

Baba Bush'un "yeni dünya düzenini" kurmaya karar verdikten sonra ilk işi Irak'a saldırmak olmuştur. Ama ne olduysa oldu ve ABD halkı, adamı devirdi, "esrarıcı" ve "saksofoncu" Clinton'ı seçti. ABD'nin dini bütün muhafazakârları sekiz yıl boyunca, bu "dejenere" adama katlanmak, dünyanın düzeninin giderek kaybolmasını "acıyla izlemek" zorunda kaldılar. Ne yaptılarsa bu adamı deviremediler. Sonunda seçimlerin sonuçlarını beklemeden yönetimi "yasal bir darbeye" ele geçirdiler. Şimdi oğul Bush, aile geleneğini devam ettirmek üzere "bir yeni dünya düzeni" kurmak için yine Bağdat kapılarında. Bu kez planlar daha kapsamlı. Hızlı ve yoğun bir savaş, rejim değişikliği... Petrole el konulacak, bölge imparatorluk projesine uygun bir biçimde yeniden düzenlenecek ve Bush'un geçen hafta vurguladığı gibi "bu da herkese bir ders olacak!".

İyi de bu işlerin hepsinin birden olabilmesi için, önce bir sürü başka şeyin olması gerekmiyor mu? Örneğin, Irak ordusu hiç direnmeden teslim olmalı. Saddam elinde olduğu iddia edilen kitle imha silahlarını kullanmadan devrilmeli. Petrol kuyularına bir şey olmamalı ve sivillerin katliamı "kabul edilebilir" bir düzeyde kalmalı. Arap dünyası sokaklara dökmemeli, "teröristler" yeni eylemlere kalkışmamalı. Irak halkı hem ABD askerini kurtarıcı olarak bağrına basmalı hem de kendisini yine Baas zorbalarıyla ve Sünni azınlıkla yönetmesini kabul etmeli. Açlıktan kırılrsa bile, sesini çıkarmamalı, "gelecek demokrasi" uğruna çarığını kaynatıp yemeli. Aşiretler birbirine düşmemeli. Kürtler, Musul ve Kerkük'e yerleşmeye, kendilerine vaat edilen devleti kurmaya çalışmamalı, Türk ordusuyla savaşmamalı, Şiiler otonomi istememeli. Petrol nasılsa su gibi akmalı. İran bölgeye müdahale etmeye kalkmamalı...

ABD tüm bunları denk getirmeye çalışırken, hızla büyüme-ye devam eden cari açık ve bütçe açığına rağmen doların değerini koruyabilmeli, bu imparatorluk projesini finanse edecek parayı bizzat bu projeye karşı çıkan Asya ve Avrupa ülkelerinin kapitalistlerinden borç almaya devam edebilmeli. Bu arada Stiglitz'in işaret ettiği ABD halkı *"neyse en azından bu can kaybı, maddi yıkım başka yerde oluyor"* (Los Angeles Times, 21 Şubat) deyip şükredecek, savaş ekonomisinin getirdiği finansal yüklere, sağlık, eğitim gibi sosyal hizmetlerde yapılan kesintilere, *"terörizme karşı mücadelenin"* yasal etkilerine katlanmalı, kısacası yoksullaşmaya ve özgürlüklerini kaybetmeye devam etmeyi kabul etmeli... Ben bu denklem çözülmez, diyorum. ABD bu kaostun içinde yaşar, ama biz yaşayamayız!..

(Cumhuriyet, 26 Şubat 2003,
Globalpolitikültür)

İLERİYE DOĞRU BİR HAMLE

Türkiye'nin geleceği açısından çok kritik bir hafta sonu yaşıyorduk ben bu yazıyı yazarken. Şu kara mizah örneğini anımsamadan edemedim: Bir şirketin yeni genel müdürünün, bir süre sonra çalışanlarla tanışmak için yaptığı toplantıda, müdürün gözüne girmek isteyen biri şöyle bir konuşma yapar: "Sayın Müdürümüz, şirketimiz tam bir uçurumun kenarına gelmişti. Sayenizde ileriye doğru büyük bir hamle yaptık!" Bush yönetimi, Türkiye'yi ite kaka bir uçurumun kenarına getirdi. AKP hükümeti bu uçuruma baktı, çok korktu, başı döndü ve ileriye doğru büyük bir hamle yaptı. Son anda Meclis'te kolundan tuttular. Şimdi, Meclis'in kendisine tanıdığı bu şansı, korkuyu aşmak için kullanmasını dileyelim.

Telaşın Gizlediği

Geçen hafta, korku ve telaş içinde olan yalnızca AKP hükümeti değildi. Bush yönetiminde de benzer bir ruh hali görülüyor. Onlar, “ya bu savaş daha fazla gecikir, hatta engellenirse,” diye korkuyorlar. Örneğin Saddam, *El Samud* füzelerini imha etmeyi kabul ettiğini açıkladı. Hans Blix bunu “*çok önemli bir gerçek silahsızlanma adımı*” olarak niteledi. Ama, Bush yönetimi sözcüsü Ari Fleischer’a göre, “başkan ancak Saddam’ın gitmesiyle tatmin olacak.” Böylece yönetim, *New York Times*’ın bir yorumcusuna göre, “çıtayı aşılması çok zor bir düzeye yükseltti” (1 Mart). Halbuki 21 Ekim’de yaptığı bir konuşmada Bush, “*Eğer Saddam silahlardan arınırsa rejim de değişmiş sayılır,*” diyordu.

Bush yönetimine göre Saddam’ın bu tür açıklamaları, yalnızca bir geiktirme taktiği. Gecikme deyince, ilk anda akla bölgedeki iklim koşulları geliyor. Ama ilginçtir, NYT’nin aktardığına göre, Pentagon’un böyle bir derdi yok. Onlar, “*Gerekirse her mevsimde savaşabiliriz,*” diyorlarmış.

Telaşın arkasında başka nedenler var. Birincisi, ABD genel seçimleri. Bush yönetimi hızlı ve yoğun bir savaşla “*zafer kazanıp*” seçimlere öyle gitmek istiyor. Savaş yılın ikinci yarısına doğru kaymaya başlarsa, seçim hazırlıklarıyla çakışabilir. Bu koşullarda Demokratlar’ın sesi yükselmeye, halk politize olmaya, savaşın ekonomik faturası açıkça tartışılmaya başlayabilir. İkincisi, süre uzadıkça birbirini besleyen iki eğilim güçleniyor. Hem savaş-karşıtı muhalefet yükseliyor, hem de Bush’u destekleyen Aznar (İspanya), Berlusconi (İtalya) ve Blair (İngiltere) hükümetlerinin toplumsal tabanları eriyor. 15 Şubat’ta İngiltere’de 2 milyon insan sokakları doldurdu. İspanya’da 55 kentte büyük gösteriler yapıldı. Kamuoyu yoklamaları, yıllardan beri ilk kez Sosyalist Parti’nin öne geçtiğini

gösteriyor. Halkın büyük çoğunluğunun savaşa karşı olduğu İtalya'da Berlusconi hükümeti, bir de yasak sorunlarla boğuşmak zorunda. İngiltere'de Blair hükümeti, Irak'la ilgili kritik bir oylamayı, partisinin temsilcilerinin dörtte biri kendisini terk edince, Muhafazakâr Parti'den aldığı destekle kazandı. Çok uzak olmayan bir gelecekte seçim sandığına gitmek zorunda olduklarını bilen bu liderler, şimdi Bush hükümetine, BM Güvenlik Konseyi'nden onay almadan savaşa gitmemesi için baskı yapıyorlar (Stratfor, 27 Şubat). Üçüncü olarak, savaş geciktikçe Fransız-Alman eksenini güçleniyor, Rusya ve Çin bu eksene yaklaşıyorlar, bir veto olasılığı artıyor. Bu gelişme, daha dar, ama homojen ve Rusya'yla yakınlaşmış bir Avrupa Birliği blokunun oluşmasına zemin hazırlıyor.

Üstelik savaş geciktikçe, Bush yönetiminin ahlaki haklılık ve diplomatik zemini aşındıkça, ülke içinde de propaganda kazaları artıyor. Örneğin, Bush yönetiminin Irak'ı Baas bürokrasisine dayanarak, askeri bir rejimle yöneteceği belli olunca, hem bölgede süresiz kalacağı doğrulanmış, hem de Irak muhalefetiyle arası açılmıştı.

Geçen hafta Genelkurmay Başkanı Eric Shinseki, "Irak'ı denetim altında tutmak için yüzbinlerce asker gerekir," deyince *International Herald Tribune*'den William Pfaff'a göre, "Kongre üyelerinin boğazı düğümleniverdi". Gerçekte Bush yönetiminin telaşı, "maço" duruşu bir seri çok önemli zaafı, iktidarsızlığı gizlemeyi amaçlıyor.

Ayrarı Yok İçmeye...

Üstelik tartışmalar geliştikçe, daha çok insan, Bush hükümetinin, savaşın, Irak işgalinin ve bölgedeki yeniden inşa sürecinin altından mali olarak kalkmasının olanaksızlığını kavramaya başlıyor. Nitekim Brzezinski de Avrupa'yla ilişkileri

bozarak tek başına gitmenin, ABD'ye çok pahalıya patlayacağını düşünüyor (*Washington Post*, 17 Şubat).

1. Körfez Savaşı'nda, savaşın yükünü Arap ülkeleri çekmiş, ABD silah şirketleri de bayram etmişti. Bu kez ABD yalnız. Savaş harcamalarından dolayı bütçe açıkları, dış borç gereksinimi ve cari açığı gittikçe artan ABD'nin bir de kendine müttefik bulmak için çok sayıda ülkeye büyük paralar vaat etmesi de (bunların bir listesi için bkz. Hartung&Ciarocca, www.thenation) işin ahlaki yönü bir yana, mali yükü açısından da kaygı yaratıyor. Tabii bu kaygılar, günü geldiğinde vaat edilen paraların ödenemeyeceğini de düşündürüyor.

Bu bağlamda, geçen hafta *Asia Times*'ta, *New York Times*'tan Alan Friedman'ın 17 Şubat tarihli yorumunu hedef alan, Henry C. K. Lui imzasıyla yayımlanan polemik çok öğreticiydi. Friedman, yazısında Çin'i hedef alarak, özetle, bugün "düzen getirici güçlerle, düzen bozucu güçler" arasında bir Üçüncü Dünya Savaşı var, diyerek başlıyor ve Çin'i "düzen getirici" ABD kampına destek vermediği için eleştiriyor. Sonra da, "ya ABD, düzeni sağlamaktan vazgeçer, küreselleşmeyi korumayı terk edip kabuğuna çekilirse, siz kime mal satarsınız, ekonominizin hali ne olur?" diyerek tehdit ediyor. Bir yatırım bankeri olan Lui'nin verdiği cevaplar ise çok ilginç. Öncelikle düzensizliğin büyük ölçüde, Soğuk Savaş döneminde ABD kampında olan bölgelerden, ABD politikalarından kaynaklandığını vurguladıktan sonra Lui, ABD'nin gırtlığına kadar borçlu bir ülke olduğunu hatırlatıyor; ekonomisinin Ortadoğu petrolü kadar, Çin'den ucuz mal ithal etmeye de gereksinimi olduğunu, bizzat ABD Ticaret temsilcisi Zoellick'in sözlerine atıfla vurguluyor. Küreselleşmeye gelince de Lui, hem Çin'in ABD'yi geçerek Japonya'ya ihracat yapan ülkeler içinde birinci sıraya oturduğunu, hem de "son dönemde, Çin yöneticileri arasında, dolar için ihracat çabasının yerini, içe dönük,

ulusal ekonomiye dayalı bir gelişme modelinin hızla kabul görmeye başladığını” hatırlatıyor ve ekliyor: “Sen kimi kandırmaya çalışıyorsun?”

Umalım ki, hükümet ABD korkusunu aşsın, dünyada sanılandan daha çok seçenek olduğunu görebilsin, bu “*Tezhere*”yi zorla geçirmeye kalkmasın. Aksi takdirde, yarın Türkiye’ye vaat edilen paraları alamayacağı gibi karşısında Bush yönetimini bile bulamayabilir. Umarım, o zaman asker, Kuzey Irak bataklığına saplanmadan, elini kana bulamadan kışlasına geri dönmenin bir formülünü yaratır ve Yemen türkülerinin yerini de Musul, Kerkük türkülleri almaz.

(Cumhuriyet, 3 Mart 2003,
Dünya Ekonamisine Bakış)

“ÇATLAK!”

“*Tezkere*”nin Meclis’e takılmasıyla birlikte, ülkenin ideolojik evreninde çok önemli bir çatlak açıldı. Küreselleşmenin, ABD hegemonyasının kaçınılmazlığı, bunlara karşı çıkmanın bir felaket olacağı iddialarıyla “*kapatılmış*” olan ideolojik evren şimdi yırtıldı, içeri yeni seçeneklerin girme olasılığı belirdi. Bu çatlak büyütülebilir!

Sömürge Sendromu

Sömürge kavramını, tarihsel özelliklerinden soyutlayarak düşünersek, Fanon’dan esinlenerek, “*Ulusal uzamda bir başkasının, yabancının iktidarı*” olarak tanımlayabiliriz. Sömürgeci, bu uzama “*zorla*” -bu illa ki açık şiddet olmayabilir- girer. O girdiği yerdeki ekonomik ve kültürel yapıları dönüştürür ya da

yok eder. O girdiği uzamda, kendisini temsil eden kişi veya kurumlarla iktidarını gerçekleştirir. Girdiği yerdeki kültürü “geri” olarak niteler, sonra kendi kültürel biçimlerini benimseyen ve yeniden üreten bir tabaka oluşturur, onların üzerinde durur. Kendilerini sömürgecinin gözüyle gören bu tabakalar, misyonlarını çağ atlatmak ve reformculuk olarak saptarken aslında sömürgecinin ırkçılığını yeniden üretirler. Kapitalizmin tarihinde sömürgecilik önce bir merkez ülkenin ekonomik krizini aşmaya yönelik bir refleks, sonra da diğer merkez ülkelerle arasındaki hegemonyacı (emperyalist) rekabette bir güç kaynağı olarak ortaya çıktı. Ama, bu iki özellik sömürgeciliğin, krizin ve uluslararası hegemonya süreçlerinin niteliklerine göre değişen biçimler gösterebileceğini de düşündürür.

Yukarıdaki saptamalardan hareketle, 1980’lerde Türkiye’nin giderek bir sömürge sendromu sergilemeye başladığını söyleyebiliriz. Ülkenin ulusal uzamı (ekonomik, kültürel, estetik) uluslararası sermayenin sınırsız kullanımına açıldı. Uluslararası sermayenin krizine çare ararken IMF tarafından geliştirilen, çevre ülkelerin ulusal ekonomilerini merkezin kullanımına sınırsız açmayı amaçlayan projeler, giderek özellikle güçlendirilen dış borç mekanizmalarıyla, gerçek ya da potansiyel bir ekonomik şiddet (mali kriz) ya da açık fiziki şiddet aracılığıyla uygulatıldılar. Böylece ulusal uzamlar merkez ülkelere açıldı. Bu süreç, beraberinde bu açılmaya cebini ve kimliğini bağlamış bir tabaka da geliştirdi. Bunlar sömürgeciliğin öbür yüzünü, elinde tuttuğu maşayı oluşturdular. Bu sırada ülkenin kullandığı dil, yani bireylerin realiteyle ilişki kurmalarının (sembollerden oluşan) aracı, bir başka realitenin, hegemonyasının realitesinin özelliklerini (iktidarını) taşıyan bir dilin saldırısına uğradı. Gazeteler, televizyon kanalları bu yeni sembollerin şiddetini yaydılar, dayattılar, yeniden ürettiler. Böylece giderek ülkenin vatandaşlarının kimlik oluşturma süreçleri, bu

sembollerin egemenliğı (tecavüzü) altında şekillendi. Artık ülke önündeki ekonomik seçenekler, hükümetlerin programları, dış politika tercihleri, ulusal uzamdaki “ötekinin iktidarı” tarafından belirlenir oldu. Seçimlerin bir anlamı kalmadı...

Tezkere...

Tezkereye giden süreçte, “ötekinin iktidarının” tüm özelliklerini bir kez daha görmek mümkün oldu. Hükümet, partisinin ve halkın genel eğilimini dikkate almadan, ABD’yle anlaşmaya başladı. İzlediğı yolu, ABD iradesini, ülkenin önündeki tek seçenek, ABD’nin garantisiz ve belirsiz vaatlerini, gerçek kazançlar olarak sundu. IMF şiddetini, kendi siyasi çizgisini savunmak için kullandı. Ne IMF’ye ne ABD’ye hayır diyebilirdi.

Hükümet böyle yaparken, medyada bir yazar çizer takımı, ABD ve IMF adına halkı korkutacak fanteziler üretmeye soyundular. “Savaşa girmezsek, dolar (dikkat, dolardan daha güçlü olan Euro değil) yükselir, borsa düşer, ekonomi çöker, borçlar ödenemez,” diye tutturdular. Ama bunun nasıl olacağını gizlediler. Borsanın ülke ekonomisi ve halkın yaşamı içindeki yeri ihmal edilebilecek kadar küçüktür. Eğer, ulusal uzamdaki ötekinin iktidarının maşaları (mali alandaki ve medyadaki) bu ülkenin halkını korkutarak dolara yönlendirmeye çalışmazsa, borsadaki “oyunu” bu yönde kurmazlarsa, dolar çıkmaz, ekonomi çökmez. Çökecekse, ülke halkına ekonomik ve ideolojik şiddet uygulanacağı için çökecektir. Borçlar ise ertelenebilir, hatta ödenmeyebilir, bu bir siyasi seçenek sorunudur.

Bugün, tezkerenin açtığı çatlaktan bakıp, sömürge sendromunu sorgulamazsak, yarın daha ağır sorunlarla karşı karşıya kalabiliriz.

(Cumhuriyet, 5 Mart 2003,
Globalpolitikültür)

İMPARATOR: YALNIZ VE ÇIPLAK

Ülke yönetiminin siyasi ve askeri zirvesi, başta Kürtler olmak üzere birçok etnik/dini grubun, aşiretin birbirinin gırtlığına atlamaya hazırlandığı Kuzey Irak bataklığına dalmaya, ABD askerlerini ülkenin siyasi olarak en hassas, ekonomik olarak (tarım, su, kimi projelere bakılırsa gelecekte özel sanayi bölgeleri, stratejik bir petrol boru hattının hemen altı) gelecekte büyük stratejik önem kazanacak bir bölgesine yerleşmesine izin vermeye kararlı gözüküyor. Yönetim, tutumunu stratejik bir havuç-sopa ikilemiyle açıklıyor. *Sopa*: İmparator bölgede bir yeni düzen kuracak, önemimiz artacak. *Havuç*: Savaş katılırsak para var.

Caligula'yı Anımsamak...

Bu ikileme temel oluşturan ABD algısının yanlış olduğunu birkaç kez vurgulamıştım. Karar aşamasına (yeniden) gelindiği şu günlerde bir kez daha vurgulamak istiyorum: Bu İmparator adayı, Irak projesinde ısrar ettikçe yalnızlaşıyor, müttefiklerinin güvenini yitiriyor. Olsun, demişti, zalimliği, cinsel açgözlülüğü ve aptallığıyla meşhur Roma İmparatoru Caligula: “*Oderint dum metuant*” (“Bırakın nefret etsinler, korkmaya devam ettikten sonra...” Krugman). Doğru, imparatorun elinde, yönetimdeki maço kovboyların diliyle, “*kodum mu oturturum*” türünden rakipsiz bir askeri güç var. Ama askeri güç, beslenecek ekonomi ister (Kuzey Irak’a girmeyi, kalmayı, gerekirse savaşmayı planlayanlara da hatırlatırız). Yoksa demir ve et yığınının altında ezilirsiniz! Ama ABD ekonomisi, yağlı bitmeye başlayan kandile benziyor. Operasyonu Irak petrolüyle finanse etmenin de hayal olduğunu bilenler, her gün yeniliyorlar.

Bir Garip İttifak

ABD, Council on Foreign Relations’tan üst düzey bir analist Rajan Menon ve Leigh University Uluslararası İlişkiler Bölümü’nden Prof. Monroe J. Rathbone, geçen hafta *Los Angeles Times*’ta yayımladıkları bir yorumda, “*Biz tarihin sonunu beklerken, daha sıradan bir başka yeni dünya düzeni başladı: ‘İttifakların sonu.’ Dünyayı NATO’suz, CEATO’suz düşünmek çok zor, ama bu düzen geliyor,*” diye yazıyorlardı. Biz buna BM’yi de ekleyelim ve hatta Avrupa Birliği üzerine de bir “mim” koyalım. Yazarlar “*eskiden ittifaklar mı vardı*” gibisinden bir yaklaşımla, pek de endişeli görünmüyorlar. Peki ama, ABD Savunma Bakanı Rumsfeld’in haftalardır “belki de tarihin

en büyük ittifakını kurduk” plağını çalmasını nasıl yorumlamalı?

Gerçekten de Birinci Körfez Savaşı’nda 33 ülke varmış, bu kez Washington’daki Institute for Policy Studies’in 26 Şubat’ta yayımladığı bir araştırmaya göre tam 34 ülke toplanmış: Önce, Arnavutluk, Ermenisten, Bulgaristan, Azerbaycan, Gürcistan, Hırvatistan, Çek Cumhuriyeti, Estonya, Macaristan, Letonya, Litvanya, Makedonya, Slovakya, Slovenya, Romanya, Polonya gibi “*yeni Avrupa’nın*”, Kafkasların askeri ve ekonomik devleri(!) var. Bunların her biri iki buçuk asker ve üç köpekle katılıyorlar. Letonya’nın kayak taburu çok meşhurmuş ama? Sonra halkının kalbi ABD sevgisiyle köpüren Arap ülkeleri var: Bahreyn, Ürdün, Suudi Arabistan, Katar, Kuveyt, Umman, Birleşik Arap Emirliği ve tabii İsrail. Latin Amerika da unutulmamış, kıtanın devi Kosta Rika ittifakta. Uzakdoğu’dan da Filipinler, Avustralya, Japonya. Nihayet Avrupa: İtalya, Portekiz, İspanya, Danimarka, İngiltere ve Türkiye.

Bu ittifak dünyanın yüzde 10’unu oluşturuyor, ama halklarının ortalama yüzde 70’i savaşa karşı. Özetle, araştırmaya göre savaşa destek verenler dünya nüfusunun yalnızca yüzde 3’ü. Dört kıtanın lider ekonomileri Almanya, Brezilya, Güney Afrika ve Çin savaşa karşı. ABD’nin yakın dostu Şili ve Meksika kararsız. Fransa, Rusya, Bağlantısızlar Grubu’ndan 116 ülke ve nihayet ABD’nin komşusu, bir numaralı ticaret ortağı Kanada savaşa karşı. Araştırma, bu “*müthiş*” ittifakın baskı, tehdit, şantaj ve rüşvetle oluşturulduğunu da örnekleriyle gösteriyor.

Kâğıttan Kaplan

Bu garip ittifak yanında, İmparator adayına bakınca, Mao’nun “*Kâğıttan kaplan*” benzetmesini anımsamamak elde

değil. İngiltere ve ABD borsaları, bundan iki yıl önce 11.000 ve 6.000 düzeyindeydiler. Bugün 8.000'in altında ve 3.500'de tutunmaya çalışıyorlar. ABD'de sanayi iki yıl önce resesyona girdi, o günden bu yana da sabit sermaye yatırımları sürekli düşüyor. *Wall Street Journal*, *Baron's*, *Fleet Street Letter* gibi mali yayınlarda yazan Kurt Richebacher'e göre, bunun arkasında, 1997'den bu yana şirket kârlarında yaşanan "katliam" var. 1980'lerin "yeniden yapılanması" bugün uzun dönemli büyüme açısından iyimser bir gelecek sunmuyor. ABD ekonomisinin Şubat ayında 308 bin yeni işsiz yarattığına ilişkin haberler de bu saptamayı destekliyordu. Şimdi ABD'de mali piyasalar faizlerin yüzde 1 düşürülmesini bekliyor: Ülke, faiz indirimlerinin artık işe yaramayacağı bir likidite kapanına doğru düşmeye devam ediyor.

Tabii dolar da. Cuma günü Bloomberg, Bush'un konuşmasından sonra doların Euro karşısında son dört yılın en düşük düzeyine indiğini bildiriyordu. Ertesi gün de Kongre, Bütçe Ofisi'nin bir çalışmasına göndermeyle, savaşın ABD halkına, ilk ay 10 milyar dolara, sonra da her ay 8 milyar dolara patlayacağını aktardı. Bu büyüklüğün finansmanı, ekonomi henüz şaha kalkmadığına göre, yabancı sermayeden sağlanacak. Halen ABD hükümet kâğıtlarının (borcunun) yüzde 40'ı, şirket borç senetlerinin yüzde 26'sı ve hisse senetlerinin yüzde 13'ü yabancıların elinde. Ama geçen yıl ABD kâğıtlarına yatırım yapmış bir Avrupalı yatırımcı yaklaşık yüzde 43 zarar etmiş olacaktı (*Financial Times*). Bu koşullarda, dış ticaret açığı ve cari açık da büyümeye devam ederken ABD'nin dış finansman bulma şansı zor. Üstelik bir sermaye kaçıışı tehdidi de var.

Peki ya petrol? Öyle ya, vur Irak'a, al petrolü, düşür fiyatları, köşeyi dön! Ama, birçok kez anlattık, koşullar buna izin vermiyor. Bu hafta bir AP haberi de bu noktayı yeniden vurguladı: Geçen yıl bir Heritage Foundation raporu, Irak petrol-

lerinin özelleştirilmesi (talan edilmesi), ekonominin açılması (IMF'ye teslim edilmesi) halinde yeterli kaynağın oluşabileceğini savunmuştu. Ancak, Council on Foreign Relations'tan enerji uzmanı Philip Verlager'e göre, "Irak'ta kendi kendini finanse eden bir proje gerçekçi değil" "ABD vergi mükellefi yaklaşık 300 milyar dolarlık bir 'adisyonu' almak zorunda kalacak". Diğer bir deyişle, bu kapıda da pek eklemek yok ABD'ye.

Kısacası ben, ar damarı patlamış, bir savaş spekülâtörü olarak İmparatorun bu projesine para yatırmam. Peki, size ne oluyor? Carlyle gibi Pentagon ahtapotu şirketlerle stratejik ittifak yapmış, ya da ABD ordusuna hizmet verip servetine servet katmayı hesaplayan birkaç sermaye grubu adına bu uluslararası meşruiyetten yoksun savaşa alet olmaya değer mi?

*(Cumhuriyet, 10 Mart 2003,
Dünya Ekonomisine Bakış)*

BİR ÇATLAK DAHA

Bilmem farkında mısınız, ÷lkede ulusal ve uluslararası düzeyde yirmi yıldır egemen olan kurumsal, ideolojik konsensüs her gün bir yerinden daha çatlıyor. ABD'nin Irak politikası, geleneksel transatlantik ittifakını çatlattı. Bu çatlak hızla NATO ve AB'ye sıçradı, şimdi BM Güvenlik Konseyi'nde ortaya çıkmak üzere. Çığ gibi büyüyen savaş-karşıtı hareket, ABD hegemonyasının ideolojik ve etik desteklerini yıktı, bu da, İngiliz İşçi Partisi'nde büyük bir çatlak yarattı. Tezkerenin reddi ile görkemli savaş-karşıtı gösterinin çakışması, halkın üzerine çökertilen iktidarsızlık duygusunu çatlattı. Pazartesi, Dünya Bankası temsilcisinin hükümetin bütçe tasarısına yönelik eleştirileri, IMF'ci-konsensüste bir çatlak yarattı. Bu git-

tikçe çoğalan çatlaklar yirmi yıldır üzerimize bir kâbus gibi çöken küresel serbest piyasa projesiyle, Yeni Dünya Düzeni'nin dağılmakta olduğunu göstermiyor mu?

Küreselleşmenin İki Gülü

Dünya Bankası temsilcisi Chibber, hükümetin bütçe tasarısı üzerinde demiş ki, *"Bu bütçenin gerçekten oldukça yoksul karşıtı olduğunu düşünüyoruz. Çiftçilere zarar veriyor, doğrudan gelir desteği için para ayırmıyor. Türkiye'nin orta sınıfına zarar veriyor, her zaman orta sınıf eziliyor. Bu, vergi ödemeyenleri destekleyen bir bütçe, çünkü onlara vergi affı getiriyor ve vergisini ödeyen orta sınıf azınlığı da tekrar tekrar vergilendiriyor."* Ve eklemiş: *"Bu destekleyebileceğimiz bir bütçe değil. Şaşırtıcı olan, sosyal adalet programı olan AKP'nin böyle bir bütçe ile gelmesi."*

Buna karşılık, Dünya gazetesinin bildirdiğine göre, Washington'daki IMF merkezinden yapılan açıklamada, *"Ekonomik hedeflere ulaşmak için hükümet, üzerinde anlaşılan politikaları katı biçimde uygulamalıdır. İlk adım, önümüzdeki gözden geçirme için gereken eylemleri tamamlamaktır. Bunlar, 2003 bütçesinin geçirilmesi, doğrudan vergi reformuna ilişkin eylemler, KIT'lerdeki atıl istihdamın çözülmesi ve BDDK'nin güçlendirilmesine yönelik eylemlerdir,"* demiş...

Dünya Bankası diyor ki, yeter, çok soydunuz; halk, IMF ne derse kölece uygulayarak ekonomiyi krize sokan siyasetçileri devirerek sizi seçti. *"Hayret bi şi, eski tas eski hamam!"* IMF diyor ki, soymaya devam, bütçeyi aynen uygula, işsizliği artır, mali sektörü destekle, kaynak yarat, borçlarını öde, halkı kafana takma!

Endonezya'yı Hatırlamak Birden

Asya Krizi sırasında, Endonezya patlamadan az önce yine IMF ile Dünya Bankası arasında böyle bir çatlak oluşmuş, Dünya Bankası Asya Bölgesi yetkilisi -sanırım Severino'ydu- zaten daralan ekonomilere daha da daraltıcı politikalar uygulanması yangına körükle gitmektir anlamına gelen ifadelerle IMF programlarına verip verişti.

Peki, bugünkü çatlak şunu göstermiyor mu? IMF 1999'da, ekonomik açıdan hiçbir gereği yokken (siyasi amacı ayrıca tartışılabilir) Türkiye'ye bir program dayattı. Bu program ekonomiyi derin bir krize soktu. O zaman devreye Dünya Bankası girdi, Yoksulluk ve Gelişmeyle meşgul Başkan Yardımcısı Derviş'i Türkiye'ye gönderdi. Ekonomi bu Dünya Bankası bürokratına teslim edildi. Onun elindeki program uygulanınca *"Güçlü Ekonomiye Geçilecekti"*. Ama bu program büyüme ve güçlü ekonomi için ortam yaratmadı, aksine halkın tüketim, sanayi ve tarımın üretim kapasitesine vurdu, hatta daha sonra köylüye dendi ki sen üretme, ben senin cebine bir şeyler koyarım. Ne ülkenin büyüme kapasitesi ne de borç ödeme gücü arttı. Şimdi artık yoksulluk ve işsizlik dayanılacak gibi değil. Bu iki kurum hükümetin çanağına üç kuruş atmasa çark dönmeyecek. Ve ekonomik enkazın ortasında, ülke bir savaşa sürükleniyor, yine üç kuruş için.

Bu son çatlak, Dünya Bankası ve IMF elinde, hastanın masada kaldığını gösteriyor, başka bir şeyi değil. Ben ise bu eleştiriyi, Chhibber'den önce neden Derviş yapmadı diye düşünüyorum. Merak işte...

(Cumhuriyet, 12 Mart 2003,
Globalpolitikültür)

DUBYA'NIN DÜNYASI

Pembe gözlü tavşanın peşinden giden Alice'i izlediğimizde kendimizi, anlamların kaybolduğu, olaylar arasındaki nedensellik zincirinin koptuğu bir fantezi dünyasında buluruz. Ama bu yalnızca bir kitaptı. Cheney, Rumsfeld, Perle gibi karanlık karakterlerin peşinden giden Dubya Bush'u izleyenler kendilerini diz boyu kan ve kaos dünyasında bulacaklar, ama bu, bunalınca kapağını kapatıp uykuya dalacağımız bir kitap olmayacak!

Yeni Doktrin

Bush ve ekibi bu kâbus dünyasının kapısını Yeni Savunma Stratejisi'yle açtı. Bu strateji, ABD'nin askeri üstünlüğünü korumak için gereken her şeyi yapacağını, her silahı kullanaca-

ğını ve “engelleyici vuruş” prensibini benimsediğini, böylece ABD’ninkinden başka hiçbir ülkenin hükümlerlik hakkının tanınmayacağını açıklıyordu. George Soros, *Financial Times*’ta yayımlanan savaş-karşıtı bir yazısında bu stratejiyi George Orwell’in *Hayvan Çiftliği* kitabındaki, “Tüm hayvanlar eşittir ama kimi hayvanlar diğerlerinden daha eşittir,” sözlerine ben-zetti. Benim de aklıma ABD Başkanı’na ve Savunma Bakanı’na ABD vatandaşlarını “terörist” ilan etme (böylece anayasal hak-larından soyutlama) yetkisi vermeyi planlayan Patriot Act-II ile, herkesi dinlemeyi ve izlemeyi hedefleyen Patriot Act-I gi-bi yasaları düşünerek, yine Orwell’in bir başka yapıtı, 1984, geliyor.

Bu yeni stratejiden kaynaklanan Irak politikası, hem diğer devletlerde hem de dünya halklarında büyük tepkiye, tarihte eş görülmemiş genişlikte bir savaş-karşıtı cephenin oluşması-na, geçen hafta milyonlarca işçinin küresel iş bırakma eylemi-ne neden oldu.

Diğer taraftan, bu yeni stratejinin benimsenmesinin daha birinci yılında uluslararası siyasi düzende hukuk tasfiye edil-meye, “bir orman kanunu” ortamı oluşmaya başladı. Bush hü-kümeti, Kyoto Protokolü’nden (çevre ve iklim koşulları), Ba-listik Füze Karşıtı anlaşmadan, Nükleer Silahlar test yasağı ve Biyolojik Silahlar denetim anlaşmalarından çıktı (Kimyasal Silah Konvansiyonu’ndan çıkmak istiyor (*The Guardian*, 12 Mart). 1950’den bu yana Batı ittifakını, bu temelde de ulusla-rarası siyasi düzeni bir arada tutan NATO, BM Güvenlik Kon-seyi, hatta Avrupa Birliği gibi kurumlar bu yeni stratejinin et-kisiyle çok tehlikeli bir biçimde aşınmaya başladılar. Paul Krugman, daha önce Bush hükümetini destekleyen birçok yo-rumcunun, bu nedenlerle giderek eleştirel bir tutum almaya başladığını yazıyor (*New York Times*).

Ve Ekonomi

Soros'a göre, küresel ekonomi resesyonda. Dünyanın önde gelen borsaları sürekli kan kaybetmekle kalmıyor, muazzam bir dalgalanma da sergiliyorlar. Geçen hafta Londra Borsası bir günde yüzde 5'ten fazla düştü, ertesi gün yüzde 6'dan fazla yükseldi. Avrupa borsaları benzer şiddette bir dalgalanma yaşadı. Soros'tan sonra bir başka büyük spekülâtör de geçen hafta mali piyasalara sert bir eleştiri yöneltti. Berkshire Hathaway'in yönetim kurulu başkanı Warren Buffet'e göre, "türevler, mali kitle imha silahları" haline gelmişti. Buffet, ne merkez bankalarının, ne de hükümetlerin hâlâ bunları denetlemenin, izlemenin, hatta risklerini hesaplamanın güvenilir bir yolunu bulamadıklarını söyledi (*The Economist*, 13 Mart). ABD doları, Euro ve Yen karşısında gerileyerek dalgalanmaya devam ediyor. Petrol fiyatları da geçenlerde, bir an 40 dolara vurduktan sonra geriledi, ama hâlâ son yılların en yüksek düzeyinde seyrediyor. Dünya Ticaret Örgütü, ilk kez ABD politikalarını eleştirerek, "Bush hükümetinin tek başına davranma eğiliminin, dünya ekonomisini (küreselleşmeyi -E.Y.) tehdit ettiğini" söyledi (*International Herald Tribune*, 15 Mart).

Diğer taraftan, böyle çılgın bir savunma doktrinini benimseyen ABD'nin ekonomik yapısı o kadar kırılgan ki, *Business-week*'in ekonomi yorumcusu Robert Kuttner'in *Boston Globe*'de vurguladığı gibi (13 Mart) muazzam bir bütçe açığı bile canlandırmaya yetmiyor. *Financial Times*, ABD ekonomisinin bu stratejisinin askerin yükünü taşıma gücünü sorguluyor (15 Mart). Bush yönetimi Kongre'nin dışişleri ve bütçe komisyonlarının ısrarlı çağrılarına karşın savaşın maaliyeti üzerine suskun kalmaya devam ediyor.

Bu Sırada

Dubya, gözünü Ortadoğu petrollerine, bir Avrasya jeopolitiğine dikmiş, burnunun doğrultusunda, ille de Irak diye giderken, dünyanın geri kalanı daha da karışıyor. Kuzey Kore, nükleer santrallerini aktif hale getirdikten sonra, Japon denizinde füze denemesi yaparak olayları tırmandırmaya devam etti. ABD, Kuzey Kore'yle, bölge ülkelerine güven verebilecek bir biçimde ilgilenemediği için Japonya'da artık ABD'ye dayanmayan bir savunma politikasının, hatta nükleer silahların geliştirilmesini isteyen bir yaklaşım giderek güçleniyor (*Wall Street Journal*, 12 Mart).

ABD, Avrasya kazanını karıştıradursun, Latin Amerika'da bir başka kazan kaynıyor. Arjantin hâlâ krizde... Bolivya, IMF politikaları yüzünden geçen ay iç savaşın eşiğine geldi, askerle polis çatıştı. Devlet Başkanı, sarayından bir ambulansa saklanarak kaçabildi. Kolombiya'da sağcı ve solcu gerillalarla hükümet arasında süren üçlü iç savaşa, Clinton döneminde *Plan Kolombiya* ile ABD de katılmıştı. ABD'nin Kolombiya'da, özellikle petrol boru hattı etrafında askeri varlığını giderek arttırdığı görülüyor (Filipinler'de de benzer bir gelişme söz konusu).

International Herald Tribune'de vurgulandığı gibi, bölgede "Washington Consensus" olarak bilinen ABD güdümlü IMF politikalarına karşı büyük bir tepki var. Hemen her ülkede bu dalganın üzerinde yeni "popülist" iktidarlar yükselmeye başladı. Petrol açısından çok büyük stratejik öneme sahip Venezuela'da ise Chavez'in, rantıye kesiminin, sendika bürokrasisinin ve ABD propagandasının tüm basıncına rağmen yoksullara dayanarak ayakta kalmayı başarmış olması, bölgede ABD etkisinin ne kadar zayıfladığının bir göstergesi. Bölgenin en büyük üç ülkesinden Brezilya'da Lula gibi solcu bir devlet baş-

kanının iktidara gelmesi, Meksika ve Şili'nin de BM Güvenlik Konseyinde ABD'yi desteklemekten yana olmamaları da...

Balkanlar'a dönersek, Clinton döneminde gerçekleştirilmiş bir “*rejim değişikliğinin*” gerçekte nasıl hâlâ krizde olduğu, geçen hafta Sırp Başbakanı Cinciç'in öldürülmesiyle ortaya çıktı. Cinciç'in ölümüyle ABD, Sırbistan'da çok önemli bir “*kukla lider*” kaybetti. Önce, ülkesinin binlerce devlet işletmesini daha birkaç yıl önce ülkeyi bombalayanların çokuluslu şirketlerine... Arkasından, Miloşeviç'i 100 milyon dolara ABD'ye... Sonunda da Yugoslavya'nın adını satıp varlığına son veren Cinciç öldüğünde halkın yalnızca yüzde 10'unun desteğine sahipti (*The Guardian*, 14 Mart). Stratfor stratejik analiz sitesi, Cinciç'in ölümünün Sırbistan'ı siyasi kargaşaya sürükleyeceğini söylüyor (12 Mart).

Geleneksel bağlaşıklarını birer birer kaybeden ABD, böyle bir dünyada nereye yetiyecek? Liderliğine ve yenilmezliğine güvenerek ABD'nin peşinden gidenlerin, arada sıra başlarını kaldırıp resmin geneline bakmalarında fayda yok mu? W.B. Yates'in dizeleriyle (1919), “merkez çöküyor, bir anarşi boşalıyor dünyanın üzerine”. Bu çöküntüye gönüllü dalmanın âlemi var mı?..

(Cumhuriyet, 17 Mart 2003,
Dünya Ekonomisine Bakış)

ÇETE

ABD, BM Güvenlik Konseyi'nde savaşı destekleyecek dokuz ülke bulamadı. ABD medyası Fransa'yı suçluyor. ABD'de "şahinlerin" akıl hocalarından Charles Krauthammer'e göreyse, Fransa'nın tutumu Irak'la değil, "dünyayı kimin ve nasıl yöneteceğiyle ilgili" (*Time*). Bugün yaşamakta olan binlerce Iraklı işte bu yüzden, önümüzdeki günlerde öldürülmüş olacak. Bu noktaya nasıl geldiğimizi, dünyayı yönetmeye kimlerin aday olduğunu, bunların kimi özelliklerini bir kez daha anımsamakta yarar var.

Irak savaşının kararı 11 Eylül'den yıllar önce, aralarında bugünkü Başkan Yardımcısı Cheney, Savunma Bakanı Rumsfeld, Yardımcısı Wolfowitz, Savunma Politikası Paneli Başka-

nı Perle gibi askeri-sınai kompleksin, petrol lobisinin parçası, daha düne kadar militarist İsrail lobisi JINSA'nın Yönetim Kurulu'nda yer almış bir ekip tarafından "Project for the New American Century" adlı kuruluştaki alındı ve bir rapor olarak yayımlandı. Rapora göre, ABD'nin küresel egemenliğini korumak, Ortadoğu'ya yerleşmek için büyük çaplı bir militarist seferberlik gerekiyordu. Ama ABD halkı buna hazır değildi. Belki, Pearl Harbour gibi büyük bir felaket katalizör olabilir, havayı değiştirebilirdi. Tarih, seçimleri kazanmadan iktidarı gasp eden bu ekibe bekledikleri fırsatı 11 Eylül'de verdi... Şimdi, dünyayı bunlar yönetmeye hazırlanıyorlar.

Rumsfeld, Bush yönetimine katılıp "şer eksenine" savaş açmadan önce, 1994'te Amerikan Kongresi'nde, Balistik Füzeler Tehlikesine Karşı Komisyon'un başkanıymış. Clinton'ın Kuzey Kore'ye, nükleer silah programını bırakmasına karşılık silah yapımına uygun olmayan iki nükleer santral verme önerisine, Rumsfeld kirli bomba yapmaya uygun atık maddeler üretecek diye karşı çıkıyormuş; ama aynı zamanda Kuzey Kore'ye, 200 milyon dolarlık nükleer teknoloji satmaya çalışan İsviçre şirketi ABB'nin yönetim kurulu toplantılarına katılıyor, maaşını da alıyormuş (*Neue Zürcher Zeitung*, 17 Şubat). Rumsfeld bugünlerde ABD'nin Kimyasal Silahlar Konvansiyonu'ndan çıkmasını da istiyor. Gazeteler ABD'nin Irak savaşında "bastırıcı-sakinleştirici gazlar" kullanmaya hazırlandığını yazdılar. Uzmanlar, Moskova'daki tiyatro işgali olayında çok sayıda tutsağın ölmesine yol açan bu tür gazların, kimyasal silahlara ilişkin uluslararası konvansiyonlara aykırı olduğunu söylediler (*The Independent*, 9 Mart). Geçenlerde, Irak'ın kimyasal silah programının en önemli bileşenlerinden biri olarak

saptanan Faluca-2 kimya fabrikasının 1985 yılında, büyük bir gizlilik altında bir İngiliz şirketi tarafından kurulmuş olduğunu da öğrendik.

CNN'de Wolf Blitzer'ın programına konuk olan Perle'nin ise eleştirilere hiç tahammülü yok! Perle, ortağı olduğu Trireme Partners şirketinin Bush'un savaş politikalarından dolayı milyonlarca dolar kazanmaya çalıştığına ilişkin bir soruyu yanıtlarken, uluslararası Suudi silah tüccarı Adnan Kaşıkçı ve bir Suudi işadamlıyla yaptığı toplantıyı gündeme getiren *New Yorker* dergisinin Pulitzer ödüllü yazarı Seymour Hersh için "terörist" sıfatını kullandı. Hersh'le konuşan Suudi Arabistan'ın ABD Konsolosu, toplantıyla ilgili olarak Perle'nin "hem yüz milyon dolar kazanmaya çalıştığını, hem de bu anlaşma olursa Suudi rejimine ilişkin eleştirilerini hafifleteceğini ima ettiğini" aktarmış.

Bush yönetimi tarafından, Irak'ta petrol kuyularını geliştirmeye yönelik 1.5 milyar dolarlık proje için teklif vermek üzere davet edilen üç ABD şirketinden, en güçlü aday *Halliburton* (*Wall Street Journal*) yönetim kurulundan resmen istifa etmiş olmasına karşın, geçen yıl Cheney'e bir milyon dolar ödemiş (*The Guardian*, 13 Mart). Boşuna mı, Cheney pazartesi günü CNN'de, artık daha fazla beklemenin bir anlamı yok diyordu?

Dünyanın en büyük bono yatırım şirketi PIMCO'nin genel müdürü Paul McCulley'e göre, "Amerikan emperyalizmi, tarifi gereği, küresel kapitalizmden, piyasanın gizli elinden, hükümetlerin görünür yumruğuna doğru bir yöneliştir" (*The Nation*). Bu yumruğun şimdi bir talan ve yıkım aracı olması bir yana, 20. yüzyılın başında da böyle olmadı mı? Küresel serbest piyasa ütopyası, yol açtığı krizin ve savaşların altında kalmadı mı?

(Cumhuriyet, 19 Mart 2003,
Globalpolitikültür)

KÜRESELLEŞME VE SAVAŞ: “ÇEKİRDEK VE ÇATLAK”

Bush yönetiminin dış politikasının oluşmasında rol oynayan “yeni-muhafazakârlar” olarak da bilinen çevrenin iki önde gelen kuramcısı Kristol ve Kagan, son kitaplarında (*The War Over Iraq*), planlanan işgalin “Ortadoğu’nun, hatta teröristlerin geleceğinden çok öte” bir anlam taşıdığını, “21. yüzyılda ABD’nin oynamayı planladığı rol ile ilgili” olduğunu yazıyorlar. Kissinger da, “Önleyici vuruş doktrininin, ABD dış politikasını belirleyecek... tarihsel bir dönüm noktası,” oluşturduğunu söylüyor (*Financial Times*, 21 Mart). İyi de, nasıl bir rol ve ne yönde bir dönüm noktası?

“Pentagon’un Yeni Haritası”

ABD Deniz Harp Akademisi’nden ve Council on Foreign Relations’dan Prof. P.M. Barnett, Savunma Bakanı Rumsfeld’e danışmanlık yapıyor, Pentagon’da üst düzey brifingler veriyor. Barnett’in, “The Pentagon’s New Map” başlıklı yazısında (*Esquire*, Mart 2003), “ABD’nin neden savaşa gittiğini ve bundan sonra da gitmeye devam edeceğini” açıklarken, bu tür tartışmalarda hemen hiç gündeme gelmeyen küreselleşmeyi devreye sokan yaklaşımı oldukça aydınlatıcı oldu.

Hatırlarsanız, Kissinger, Fukuyama, Alan Friedman (*Lexus and the Olive Tree*), Kagan (*New American Century*), Kristol (*Weekly Standard*) gibi yazarların küreselleşmeyi ABD’nin ekonomik, kültürel ve siyasi normlarının dünya üzerinde yayılması ve kabul edilmesi olarak gördüklerini birçok kez aktarmıştım. 1997 ve 2001’de yayımlanan Quadrennial Defence Review (Dört Yıllık Savunma Değerlendirme) raporları, küreselleşmenin korunmasını ve geliştirilmesini (piyasaların, enerji ve doğal kaynakların ABD’nin erişimine açık kalmasını) “yaşamsal ulusal çıkarlar” listesine koymuştu.

Diğer taraftan, yine birçok kez değindiğim gibi, küreselleşme aslında oldukça sınırlı kaldı ve bugün “çökmüş devletler”, devletsiz alanlar olarak tanımlanan bölgeleri yarattı.

Bu alanlar küreselleşme sürecinin dışında kaldılar ve örgütlü suçlarla ‘terörizm’ için verimli topraklar oluşturdular. Üstelik bu alanlar Prof. Klare’nin (*The Resource Wars - Kaynak Savaşları*) altını çizdiği gibi, çoğu kez petrol, değerli ya da stratejik madenler, su kaynakları, enerji taşıma yolları bulunan alanların hinterlandında bulunuyordu. Nihayet birçok kez, bugün dünya ekonomisinde büyük bir kapasite fazlası/talep yetersizliği sorunu olduğunu da vurgulamıştım.

Prof. Barnett’in Rumsfeld ve Pentagon’a yol gösteren haritasına göre dünya bugün iki bölgeden oluşuyor. Birincisi, kü-

reselleşmiş ve işleyen bir çekirdek (*Functioning Core*): Kuzey Amerika, Güney Amerika'nın büyük çoğunluğu, Avrupa Birliği, Putin Rusya'sı, Japonya, yükselen Asya, özellikle Çin ve Hindistan, Avustralya, Yeni Zelanda, Güney Afrika. İkincisi, entegre edilememiş “çatlak” (*Non-integrating Gap*): Geriye kalanlar. Küreselleşmiş çekirdek, istikrarlı ve güvenli bir bölge (ama talep yetersizliği ve kapasite fazlası sorunuyla karşı karşıya -E.Y.) “çatlak” ise tehlikeli, tehdit edici, istikrarsız (ama küreselleşmeye entegre edildiği takdirde, fazla kapasiteyi emecek, fazla sermayeyi değerlendirebilecek, yeni tüketici talebi ve yatırım alanları vaat ediyor -E.Y.) bir bölge.

Barnett'e göre, ABD'nin bundan böyle uzun dönemli stratejisi, bu “çatlağı” birbirini izleyecek savaşlarla kapatmak (çekirdeğin kullanımına açmak -E.Y.) olacak. Bu strateji bağlamında “çekirdek”le “çatlağı” birbirine “teyelleşen” şeritteki, Meksika, Brezilya, Güney Afrika, Fas, Cezayir, Yunanistan, Türkiye, Pakistan, Tayland, Malezya, Filipinler, Endonezya, vb. devletler ayrıca önem kazanıyor.

Barnett'in Rumsfeld ve Pentagon'a önerdiği strateji şöyle: 1) Merkezin bağımsızlık sistemini, 11 Eylül gibi olaylara tepki kapasitesini güçlendir. 2) “Teyelleşen şeritteki” devletlerin güçlü bir duvar (*fire wall*) oluşturmalarını sağla. 3) Çatlağı giderek daralt ve yok et. Bu stratejinin uygulanması açısından, bugün en mükemmel örnek Ortadoğu. Irak da ilk vuruş noktası. Prof. Barnett de bu savaşı, “ABD, nihayet bu “çatlağı” stratejik bir tehlike olarak saptayıp, hesaplaşmayı amaçlayan, uzun erimli bir askeri stratejiyi benimsediği için” desteklediğini söylüyor.

İmparatorluk ve İmkânsızlık

Barnett'in önerdiğinin, bir anlamda “çatlağı” (aslında, küreselleşmenin altında yatan talân ve sömürüyü görünür kıla-

rak, “çekirdeğin”, istikrarını bozan “gerçeğini”) ortadan kaldı-
rarak, zamanı (küreselleşme) ve mekânı (tüm dünyayı), ABD
çıkartlarına bağlı olarak örgütleyip o haliyle “ebedileştirmek”
(“tarihin sonuna” ulaşmak) gibi imkânsız bir imparatorluk
projesi olduğu söylenebilir.

Koalisyon Kalabalık Görünmeye Çalışıyor

Hatırlarsanız, daha önce, ABD’nin hegemonyasının neden
yeniden kurulamayacağını tarihsel (artık güç dengeleri
1950’deki gibi değil), yapısal (genel ekonomik kriz ve bunun
içinde, yeni bir kırılganlıkla dışa bağımlı ABD ekonomisi) ne-
denlerini tartışmış, bu sorunu, askeri gücüne dayanan bir im-
paratorluk projesiyle de aşamayacağını savunmuş, ancak dur-
durulamazsa etrafına büyük zarar vereceğini ileri sürmüştüm.

Irak savaşı süreci bu savları destekliyor. ABD Senato-
su’ndan senatör Byrd’nin sözleriyle, “Tarihin bu en güçlü,
zengin ve en güzel ülkesi BM Güvenlik Konseyi’nde kendisini
destekleyecek 9 ülke bulamadı”. Üstelik ancak rüşvetle, teh-
ditle kurabildiği “koalisyon güçleri” içinde “işleyen çekir-
dek”ten Kanada, Fransa, Almanya, Rusya, Çin, “teyelleşen şe-
ritteki” ülkelerden de Meksika, Brezilya yok. Bu yüzden ko-
alisyon “çatlak” bölgesinden ülkelere dayanarak kalabalık gö-
rünmeye çalışıyor. Bu sırada “işleyen merkezin”, BM ve NATO,
hatta AB gibi kilit kurumları, hatta DTÖ’ye göre serbest tica-
ret, dünya ekonomisi, ciddi yaralar alıyor.

İlginç olan şu ki, Bush yönetimi bu gelişmelerden hiç şikâ-
yetçi görünmüyor. Pentagon’un Savunma Politikası Paneli
Başkanı Perle, “BM’nin ölümü için Allah’a şükürler olsun”
başlıklı yazısında, “Saddam çabuk yıkılacak, onunla birlikte
BM’nin ‘yeni dünya düzeni’nin temeli olduğuna ilişkin fantezi
de...” diyor (*Spectator*, 20 Mart). Sakın, ABD yeni stratejisini

yaşama geçirirken, uluslararası düzeni daha da bütünleştirmek yerine, önce imparatorluk projesini engelleyecek muhalefeti etkisiz kılmak için bilerek yıkmaya başlamış, hatta daha da önemlisi buna mecbur kalmış olmasın?

ABD'yi Ekonomik Zaaflı Zorluyor

Özetle ABD, kendi liderliği altındaki bir küreselleşmeyi sürdürmek ve geliştirmek istiyor. Ancak ekonomik zaafıları ABD'yi bu amacına ulaşabilmek için salt askeri gücüne dayanan bir imparatorluk projesini benimsemeye zorluyor.

Bu paradoks içinde debelendikçe de ABD, küreselleşmeyi ayakta tutabilecek kurumsal yapıları kendi eylemiyle yıkmaya başlıyor; projesine karşı yeni ve güçlü ittifakların oluşmasına neden oluyor. Ve tüm bunlar, bir mali genişleme sürecinin ardından (1985-1998/1999), bir küreselleşme sürecinin daha, kendi ürünü olan siyasi ve ekonomik çelişkiler altında çökmeye başladığını gösteriyor, aynen yüz yıl önce olduğu gibi. Bundan sonra uzun bir süre kargaşa...

(Cumhuriyet, 24 Mart 2003,
Dünya Ekonomisine Bakış)

BARBARLAR YİNE KAPIDA

Kurtarılarak demokratikleştirilen kentler nerede? TV'lerde defalarca gösterilen şişman bir Arap'tan başka ABD askerleriyle dans eden yok! Düzensiz birlikler günlerdir direniyor. Patriot füzesi İngiliz Tornado uçağını vurdu. Bir TV habercisi "*dost ateşle*" havaya uçtu. 12 ABD askeri, 4'ü ölü olarak esir düştü. Bir ABD askeri, komutanların çadırına üç el bombası attı: 1 ölü, 12 yaralı. Ve, teslim olan Irak askerlerini, Kızıl Haç'ın tüm uyarılarına rağmen teşhir etmeye devam edenler, tutsak ABD askerleri Irak TV'sine çıkınca Cenevre Konvansiyonu'nu anımsadılar birden. Irak 2 Apaçi düşürdü, pilotlar kayıp. Evdeki hesap belli ki çarşıya uymuyor. Halepçe kasabı, belleğimizde anti-emperyalist önderlere ayrılan yere adaylığını koyuyor.

Doğrusu, bir tuhaf yaşıyor bu savaş. Dünyanın “en özgür ülkesi” ABD’de medya Pentagon borazanına, savaş da bir gösteriye dönüşüyor; Guy Debord’un otuz altı yıl önce yazdığı gibi, “gerçeklikle ilgisini çoktan kesmiş bir gösteriye.” Gözlerimizin önündekiler, Baudrillard’ın uyardığı gibi, savaşın simülasyona uğramış, asıllarını kaybetmiş kopya imajları yalnızca. Ama TV’nin önünden ayrılmak olanaksız!

Ve bu gösteriyi izlerken, teknolojik ütopyacılıkla teknolojik iktidarın kaynaşmasını, bu kaynaşma içinde, ölüm makinelerinin gücünü anlatırken tarif edilemez erotik hazlar yaşayan gazetecilerden emekli generallere kadar savaş yanlısı bir zümrenin elinde, “realiteyle” hakikatin eşitlendiğini, teknolojinin hakikatin yerine geçtiğini, araççı ahlakın her şeye ege-men olduğunu görüyoruz.

Ama bu, savaşın birçok yüzünden yalnızca biri. Başka yüzleri de var. Örneğin, dünya halklarının gittikçe artan nefreti, artık küreselleşmenin cıvalı imajlarıyla, serbest piyasa ütopyalarıyla, milyon dolarlık filmleriyle, TV dizileriyle, satın alınmış yazarlarının “ütülemeleriyle” bile saklanamayan barbarlıklar ve barbarlar karşısında yavaş yavaş ama ısrarla oluşan evrensel kardeşlik, dayanışma ağı, yükselen dalga... Bağdat, hâlâ bir Dresden olmadıysa bundandır!

Tahta Atı İçeri Alanlar

Farklı bir gezegende yaşayanlar da var. Örneğin, büyük bir gazetenin başyazarı bir adam, ülkesini savunacağına, teslim olmaya çalışırken ölen iki Iraklı askerin imajını, direnişi karalamak için satıyor. On yıldır ambargo altında inleyen yoksul bir ülkenin, şimdi dünyanın en zengin, dışından tırnağına kadar en son teknolojiyle donatılmış çelik yelekli askerine teslim olan askerlerini, “Üzerlerindeki de üniforma mı çaput mu?”

diyerek aşığılıyor. Ama Umm Kasr'dan, Neceft'en, Nasiriye'den hiç bahis yok, barbarların Basra'ya girmeye cesaret edemediğinden de... Adamın yaşadığı gezegende vatan diye bir kavram yok belli ki. Her gelene, eğer silahları yeterince büyükse, dağıtacak parası varsa, köle olmak âdet... Geçen yüzyılın büyük olanaksızlıklarla sürdürülen bağımsızlık savaşları, Kurtuluş Savaşı, Cezayir Savaşı, Uzun Yürüyüş, yoksul Vietkong askerlerinin zaferi de belleğinde hiç iz bırakmamış.

Son aylarda iyice “dağıttı”. Savaş-karşıtı gösterileri, “*bakın sarı kırmızı var,*” diyerek jurnalledi. Ne de olsa eski solcu, akıllı sıra biliyor sarı ve kırmızının ne anlama geldiğini. İlla Türkiye'yi savaşa sokacak. İlla Amerikan askerlerini ülkeye sokacak. İlla da kredisini alacak...

Barbarlar kapıya her dayandıklarında işte bu “*tipler*” sayesinde içeri girdiler. Bu toprakların en eski savaşlarından birinde, Truva'nın sonunu da Kassandra'nın “hediye getiren Yunanlılara” karşı uyaran sözlerini dinlemeyen aç gözlüler hazırlamadı mı? Tahta atı içeri almasalardı hemen, birkaç gün bekleselerdi... Belki Truva'nın kadınları, çocukları, siyah karınlı gemilere doldurulup köle diye satılmazdı uzak adalarda, tarih başka türlü yaşanırdı...

Yine Batı'dan gelen barbarlar kapıda. Belki Bağdat'ın kadere de Homeros'un *Ilyada*'sındaki Truva gibi önceden bağlanmış. Ama, ya bu kadere gidişin nasıl yaşanacağı, barbarlara neye mal olacağı, Bağdat'ın tarihte ne iz bırakacağı... O henüz belli değil...

(Cumhuriyet, 26 Mart 2003,
Globalpolitikültür)

ŞOK VE PANİK, WASHINGTON'DA...

ABD yönetiminde, ordu komutanlarında, basınında her kafadan bir ses çıkıyor. Pentagon'a danışmanlık yapan savaş yanlısı, JINSA bağlantılı Savunma Politikası Paneli Başkanı Richard Perle, namı diğer “karanlıklar prensi” istifa etmek zorunda kalıyor. “Şimdi sıra kimde” sorusu gündeme geliyor? Cheney’de mi, Rumsfeld’de mi?

Irak savaşı tartışmaları başladığında, bu köşede, Bush yönetiminin ABD’de iktidar blokunu peşinden sürükleyemediğini vurgulamış, bir ince ayarın gündeme gelebileceğini yazmıştım. Perle’nin istifası Bush yönetimine yönelik bu “ince ayar” sürecinin başlamış olabileceğini düşündürüyor.

*“Cake Walk”tan “Çiçekler Nerede?”ye,
Oradan da “Poligon”a*

Hesapta bu savaş kırk sekiz saatlik bir “Cake Walk” (sallana sallana yürünerek yapılan eğlencelik bir yarış) olacaktı. Koalisyon güçleri birbirini vuruyor, “ABD kayıpları daha Bağdat’a gelmeden düzinelere” (*National Review*, 26 Mart), *Financial Times*’a göre de 50’ye (28 Mart) çıkıyor. Çiçekle karşılanmayı bekleyenleri gerilla ve intihar eylemi karşılıyor, ABD zırhlı birliklerinin medar-ı iftihar, 65 tonluk Abrams tanklarından 2’si, Irak gerillaları tarafından etkisiz hale getiriliyor, dünyanın en modern savaş makinelerinden Apaçi helikopterleri daha ilk şafak taarruzunda kalbura dönüp, 2’si düştükten sonra ricat ediyorlar... Irak halkını onursuz, akılsız bir kütle olarak gören ırkçı fanteziler iflas ediyor.

Savaşı yürüten askerlerin homurdanmaları, bir başka “hikâyenin” de gelişmeye başladığını düşündürüyor: General William S. Wallace, *New York Times* ve *Washington Post*’a verdiği demeçlerde, “Bizim savaştığımız düşman, savaş oyunlarında karşımıza çıkarılan düşman değil ki,” diyerek yakındı. Birliklere malzeme taşıyan konvoylardan onbaşı Bret Woolhether, saldırıya uğrayıp yaralandıktan sonra hastanede, durumlarını atış poligonundaki hindilere benzetti: “Herkes bir kez çıkıyor ve payını alıyor parçalanarak” (*Washington Post*, 27 Mart). Bu arada Washington’dan gelen, “İşler yolunda ama 100 bin asker daha gönderceğiz,” türünden çelişkili mesajlar, bir paniğe işaret ediyor.

Şok ve paniğin başka nedenleri de var. Birincisi, Bush yönetiminin, ABD medyası üzerindeki “full spectrum” egemenliği gerçekleri gizlemeye yetmiyor. 1991’in aksine bu kez Fransa savaşta değil. Avrupa’da bir haftada 4 milyon yeni abone kazandığı bildirilen El Cezire var (*Counter Punch*, 27 Mart), BBC ve CNN tümünden güvenilirliklerini yitirmemek için zaman zaman “metnin dışına” çıkıyorlar. İkincisi, Iraklı Şiilerin

lideri, Necef'te yaşayan Ayetullah Ali El Sasitani'nin ABD karşıtı fetvası bir Şii desteğinin önünü kesti. Üçüncüsü, Sadam'dan nefret eden İran'da, düne kadar Müslümanlara karşı pogromlar düzenlenen Hindistan'da bile savaş-karşıtı gösteriler artıyor. Güney Kore'de ABD-karşıtı hava güçleniyor. Dünyanın birçok ülkesinde Müslüman gençlerin Irak'a gitmek için vize kuyruğuna girmesi bir yana, Arap muhalefeti sokağı yeniden öğrenmeye başladı. Artık “*hepimiz Iraklıyız*”! Dördüncüsü, bu ortamda Bush yönetiminin, direnen Iraklı sivillere terörist demesi nefretle karşılanıyor; uzun bir aradan sonra ilk kez bağımsızlık savaşıyla terörizm arasındaki ayrım yeniden berraklaşıyor. ABD yönetimi artık bu savaşı, kazansa bile kaybettığının bilincine varıyor .

Elde Var Biiir...

ABD'de “*iktidar bloku*”, bu maceracı kadronun, küresel egemenliklerini daha fazla tehlikeye atmasına (Pew Araştırma Merkezi'nin önceki hafta yayımladığı kamuoyu araştırmasının sonuçlarına göre, ABD'nin popülaritesi tepetaklak. Örneğin bir yılda İngiltere'de bile yüzde 75'ten yüzde 48'e, Fransa'da yüzde 63'ten yüzde 13'e, Rusya'da yüzde 61'den yüzde 28'e, Türkiye'de de yüzde 30'dan yüzde 12'ye düşmüş) izin veremez. Bu trend *Financial Times*'in işaret ettiği gibi, geçen yirmi yılda (küreselleşme) dünya markası haline gelen Amerikan mallarına talepte küreselleşme-karşıtı kampanyanın etkisiyle başlayan gerilemenin ivme kazanmasına neden oluyor (26 Mart). ABD markalı bir küreselleşmenin, çokuluslu şirketlerin, “*yumuşak iktidardan*”, “*kültürel hegemonyadan*” beslenen çıkarlarıyla çelişiyor. ABD ekonomisi içinde 1970'lerden bu yana askeri sınai kompleksin ağırlığı azalırken hizmet sektörü, inşaat sektörü, dayanıklı tüketim malları, giderek bilişim sektörü ve

nihayet mali hizmetlerin ağırlığı arttı. Bu sektörün, “*terörizme karşı savaş*”, “*Irak savaşı*” gibi politikalarla kendi iradesini dayatmaya kalkmasının maliyeti ekonominin geri kalanına zarar veriyor, tepki çekiyor.

Ama 11 Eylül’ün psikolojik etkisi, ne Cumhuriyetçiler ne de Demokratlar içinde bu kesimi doğrudan hedef almaya izin veriyor(du). Bu yüzden en öndeki kadroları tek tek teşhir ediliyor ve yıpratılıyor. Avrupa ittifakını kazaya uğratan politikanın mimarlarından, “*tavuk şahin*” Perle’nin, vatanseverlikten para kazandığı ortaya döküldü, istifa etmek zorunda kaldı.

Başkan Yardımcısı Cheney de bir süredir hedef. Daha savaş bitmeden Irak savaşı sonrası kontratlardan payını alan Halliburton’dan geçen yıl 1 milyon dolar aldığı ortaya dökülen Cheney, geçen hafta çok daha büyük bir skandalla suçlandı: Federal Enerji Düzenleme Komisyonu’nun yayımladığı bir rapor, Kaliforniya enerji krizini çözmek için kurulan komisyonun başına getirilen Cheney’in, yalnızca enerji şirketlerine danışarak (Bush yönetimi bu danışmaların belgelerinin açıklanmasına yasak koydu) hazırladığı çevre koruma yasalarını bu- dayan, özelleştirmeyi derinleştiren raporunu mahkûm etti, krizin enerji şirketlerinin manipülasyonlarının eseri olduğunu ortaya koydu (Klugman, *The New York Times*, 27 Mart).

Ve yüksek teknolojiyle donanmış hızlı ve Networks ortamından faydalanarak savaşan bir ordu konseptiyle Pentagon’u yeniden düzenlemeye kalkan, bu arada “*omzu kalabalıkların*” düşmanlığını kazanan Rumsfeld... Irak savaşı gündeme geldiğinde Pentagon üst kademesi, yüz binlerce asker, zırhlı birlikler gerekir, bu iş böyle olmaz, burası Granada, Afganistan değil, diyerek itiraz etmişlerdi. Şimdi, Rumsfeld’in stratejisi çöle saplanıp da mecburen ek 100 bin asker ve ağır silahlar gerekince bıçaklar çekildi... Bizimkiler, ödevini yapmamış çocuk

psikozuyla ABD bize şimdi ne yapar diye titreyedursun, ABD “establishment”ı tezkerenin geçmemesinin faturasını bile, “Türkiye’yi kim kaybetti?” diye sorarak Bush yönetimine çıkar-
dı. ABD iktidar blokuyla Bush yönetimini birbirine karıştırıp, sonra da kendi iktidarsızlığı altında ezilenlerin, bir an evvel kafalarını kaldırıp korktukları nesnenin hızla yalnızlaşan bir çete olduğunu görmeleri hepimizin yararına.

(Cumhuriyet, 31 Mart 2003,
Dünya Ekonomisine Bakış)

DÜNYA EKONOMİSİ KÖTÜYE GİDİYOR

Financial Times'dan Martin Wolf, 25 Mart tarihli "Savaş Belirsizliği Ortadan Kaldırmayacak" başlıklı yazısında 2001 ve 2002'den sonra, "Bu yıl da dünya ekonomisinin, trend-altı bir ekonomik büyüme sergilemesi olasılığı yüksek. Tek parlak nokta Asya'nın gelişmekte olan ülkeleri ve Çin," diyordu. Şimdi, bu görüntüye Asya ülkelerini vuran bir salgın hastalık (SARS) eklendikten sonra, dünya ekonomisinde, trend-altı büyüme resesyona dönüşmeye başladı.

Bu günlerde, medeniyetin doğduğu, dini ve tarihsel mitolojilerin ana rahmi topraklardaki savaşı düşünmeden konuşmak olanaksız. Bu yüzden, dünya ekonomisine bakınca kıyamet gününe gönderme yapan "emareler belirdi" ifadesi geldi

aklıma: Savaş, salgın hastalık ve açlık (resesyonun halk üzerindeki etkileri). Savaşın yarattığı kötümserliği bir kenara bırakarak bile, dünya ekonomisinin iyiye gitmediği bir gerçek. Bu durum savaşın bitmesiyle de düzelecek gibi değil.

İkinci Resesyon

Dünya Bankası'nın geçen hafta açıkladığı veriler, dünya ekonomisinde büyüme hızının bu yıl da resesyon sınırı sayılan yüzde 2.5'in altında kalacağını gösteriyor. Morgan Stanley Baş Ekonomisti Stephen Roach'a göre, üç yıldır resesyon sınırında seyreden büyüme hızları, dünya ekonomisini şoklar karşısında çok kırılgan kılıyor. Asya'da başlayan salgın hastalık işte böyle bir şok etkisi yaptı. Bu kırılganlık, üç yıl içinde ikinci bir sert resesyon olasılığını (double dip) gündeme getirdi. Morgan Stanley ekonomistlerinden Asya uzmanı Andie Xie, SARS'ın gelecek üç ay içinde turizmde genelde yüzde 60'lık, Asya'da da yüzde 15'lik bir gerilemeye neden olarak Asya'da büyüme oranını yüzde 5'ten yüzde 4.6'ya çekeceğini hesaplıyor. Dünya Bankası öngörülerinin SARS'tan önce hazırlandığını düşünürsek, küresel ekonomik büyümenin bu yıl, bankanın öngördüğünden daha düşük olacağını söyleyebiliriz.

Küresel ekonomik büyümeyi olumsuz etkileyecek bir diğer gelişme de dünya ekonomisinde toplam üretimin yüzde 81'ini sağlayan gelişmiş ekonomilerdeki durgunluğun devam etmesinin yanı sıra ABD'de de ikinci bir resesyon olasılığının iyice güçlenmeye başlaması. 2002'nin son dört aylık döneminde, ekonomik büyüme ABD'de yüzde 1.4, Euro bölgesinde yüzde 1, Japonya'daysa yüzde 2 olmuştu.

CNN'in ekonomi analistlerinden Kathleen Hays'a göre, geçen hafta açıklanan Mart ayı işten çıkarma sayılarındaki büyük artış, bir resesyonun bileşenlerinin hızla tamamlanmakta oldu-

ġunu gösteriyor. 25 Mart'ta açıklanan tüketicici ġ ven endeksi, geçen yıl Mayıs ayında ba layan gerilemenin derinle erek s r- d ġ n , talebin daralmaya devam ettiġini göstermişti. Bu tale- bin diġer yüzünü ölçen satın alma müdürleri sipariş endeksi,  ubat ayında 52 olması beklenirken 50.2 ile resesyon düzeyi sayılan 50'ye çok yaklaştı. Dayanıklı t keticim malları talebinde- ki gerileme de  ubat'ta beklenenden daha ġ cl yd . Yüzde 0.5 gerilemesi beklenen perakende satışlar da yüzde 1.5 gerileye- rek deflasyonist baskının ġ clendiġini gösterdi. CNN'den Jus- tin Lahart'ın aktardığına göre, ekonomistler Mart ayı verilerin- de bir iyileşme beklemiyorlar (31 Mart).

Özetle, ABD Ulusal Ekonomik Araştırma Bürosu'nun (Na- tional Bureau of Economic Research) bir resesyonun bileşen- leri olarak saptadığı dört göstergeden (her ay yaratılan yeni i  sanayi üretimi, kişisel gelirler, perakende ve toptan satışlar)    n n (yeni yaratılan i , sanayi üretimi ve toplam satışlar) ger ekle tiġi söylenebilir; halen yıllık yüzde 2.2 oranında art- maya devam eden kişisel gelirler hariç. Diġer bir deyişle, res- sesyonun eli kulaġında.

ABD'nin Irak saldırısında, en yüksek olasılık olarak kabul edilen “*en iyi senaryonun*” ger ekle memesiyle birlikte belir- sizliġin artması, savaşın üretim, yatırım ve tüketicinin satın al- ma kararları, kredi risk primleri, petrol fiyatları üzerindeki olumsuz etki, dünya ekonomisinin sorunlarını, özellikle def- lasyonist basıncı ve ABD cari açık ve bütçe açığı üzerinden do- ların geleceġiyle ilgili endişeleri daha da arttırıyor.

Ayrıca, ABD ekonomisi üzerinde, çok özel, esas olarak si- yasi nedenlerden kaynaklanan bir basıncın olumsuz etkileri de söz konusu. ABD dış politikasına, şirketlerinin küresel ege- menliġine yönelik tepkiler giderek ABD kaynaklı çokuluslu şirketlerin markalarına karşı deġi ik düzeylerde boykotlara yol açmaya başladı. Coca Cola, GAP, McDonald's, Nike, vb.

şirketlerin ürünlerinin satışlarında dikkat çekici bir gerileme başladığını aktarmıştı. Küreselleşme-karşıtı hareketle başlayan bu tepki Irak süreciyle birlikte daha da güçlendi. *Financial Times* (Richard Tomkin, "Will the World lose its Taste for USA Brands? - Dünya ABD Markalarından Soğuyacak mı?", 26 Mart) ve *New York Times*'ta (Stuart Elliot, "U.S Brands Emphasizing a Newly 'Sobered' America", "ABD Markaları Yeni, Değişen Koşullara Uymaya Çalışan Bir Amerika İmajını Vurguluyor", 5 Nisan) bu sorunla ilgili ayrıntılı çözümlemelerin çıkmaya başlaması da tepkilerin kârları ve satışları artık fark edilir boyutlarda etkilemeye başladığını gösteriyor.

Ve Bir Felaket Senaryosu

Dünya ekonomisi buradan nereye gidebilir? IMF'ye danışmanlık yapmış, Asya krizinin gelmekte olduğunu 1993'te haber vermiş, çok tecrübeli bir mali analist olan Richard Duncan, *The Dollar Crises: Causes, Consequences Cures* (Dolar Krizi: Nedenleri Sonuçları Çözümleri; ISBN: 0-470-82102-7) başlıklı kitabında ABD ekonomisinin, onunla birlikte de dünya ekonomisinin bir çöküşe gittiğini ileri sürüyor (*The Asia Times*, 4 Mart).

Duncan'a göre, bugün uluslararası mali sistemin üç çok önemli zaafı var: 1) Kimi ülkelerin uzun süre çok büyük cari hesaplar ve sermaye hesapları fazlası sürdürmelerine olanak sağlıyor, ama bu ülkelerin, bankacılık sistemlerini ve mali dengelerini çökerten olağanüstü sert dalgalı büyüme devreleri ("*boom and bust*") yaşamalarına neden oluyor; 2) dünya ekonomisinin refahı ABD ekonominin sürekli ve gittikçe artan, ama sonsuza kadar sürdürülemeyecek bir dış borçlanma dinamiğine bağlandı; 3) bugünkü sistem genelleşmiş bir deflasyon yaratıyor. Örneğin Japonya, ABD'yle cari açık fazlası

olan diğ er ÷lkeler gibi bu fazlanın çoğ unu ABD yatırım araçlarına yönlendiriyor, bu sermaye hareketi ABD'de varlık piyasalarında köpükler yaratıyor. Ş imdi bu köpükler teker teker sö nmeye başladı. Duncan'a göre, zaman bir krize doğru hızla kısı alıyor. Geç en hafta IMF de ABD'de ve genelde geliş miş ÷lkelerde ev fiyatlarındaki artış ların artık sürdür ÷lemez bir dü zeye ulaş tığını vurgulayarak, buradaki köpüğ ün patlama etkisinin mali piyasalardakilerden en az iki kat daha güçlü olacağı konusunda uyardı.

Dü nya ekonomisi iyi bir yere doğru gitmiyor, savaş da sorunları ağı rlaştırıyor. Ya da belki de bu yüzden, savaş lar daha sık gündeme gelmeye başladı!

(Cumhuriyet, 7 Nisan 2003,
Dü nya Ekonomisine Bakış)

BİR GEÇİCİ BİLANÇO

Irak'ta artık Amerikan bayrağı dalgalanıyor. Tüm dünya halklarında, özellikle de Arap dünyasında büyük bir sarsıntı yaratan bu trajik “*olayın*” bu aşamasında durup, geçici bir bilanço çıkarmayı deneyebiliriz. Çünkü şu anda bir “*kopuş noktasındaki*” süreç birçok bilinmedik gelişmelere gebe...

Önce Irak

Tüm beklentilerin aksine Bağdat, “bir büyük isyan çılgılığıyla değil, bir soluk iç çekişle düştü”. Şimdi işgalcinin, Cenevre Anlaşması gereğince kendisinden beklenen asgari can ve mal güvenliğini, uluslararası kuruluşları, konsoloslukları, vb. koruma sorumluluğunu dahi göstermekten uzak, umursamaz gözleri altında yaşanan yağma ve kaos var. Yıllardır büyük bir

baskı ve sömürü altında yaşayan yoksulların, rejim düşer düşmez, kendilerinden esirgenen zenginlikleri yağma etmesini ayıplamanın ise hiçbir anlamı yok.

Diğer taraftan, Bağdat'ın birdenbire düşmesi, Tikrit'e saldırının gecikmesi, Saddam ile ABD arasında bir başka ihanet anlaşmasının yapılmış olabileceğini düşündürüyordu. *Tahran Times*'tan Pervez Ismaili'nin benzer bir yaklaşımı ayrıntılandıran yorumu da, kuşkuların giderek daha çok insan tarafından paylaşıldığını gösteriyor. Saddam'ın büyük heykeli devrilirken çekilen resimlerde görülen kimi şahıslarla Çelebi'nin korumaları arasındaki benzerlikler ise başka pis kokuların habercisiydi.

Şimdi Irak'ın, başına sırtlanların çöktüğü bir kadvraya dönüştüğünü söylemek abartılı olmaz. Müstakbel sömürge yönetimi kadrosuna bir göz atmak yeterli: Irak'ı geçici olarak yönetmek üzere atanan Emekli General Jay Garner, iki yıl önce İsrail strateji ve lobi örgütü JINSA'yla içli dışlı, Pentagon'la silah şirketleri arasında aracılık yapan biri. Yeni Irak yönetiminde yer alması beklenen bir diğer kişi de eski CIA Başkanı Woölsey. Halen Perle'yle birlikte Savunma Politikası Paneli'nde oturuyor ve *Wall Street Journal*'ın işaret ettiği gibi, gırtlığına kadar savunma ihaleleri içinde bir şahıs. Bir diğer özelliği de, şu sırada ABD ile Müslüman dünyası arasında bir Dördüncü Dünya Savaşı yaşandığına inanıyor olması. Reuters'ın bildirdiğine göre, Bush yönetimi Irak petrollerinin yönetimini de "bir süre için", Shell'in eski Yönetim Kurulu Başkanı Philip Carroll'a verecekmiş. Sözde Irak muhalefet lideri Çelebi ise Beyrut'ta banka hortumlamaktan yargılanmış ve mahkûm olmuş bir sahtekâr.

Irak'ta sivil yönetim ve ekonomik istikrarın hayal olduğunu düşündüren bir neden daha var: Irak rejimi çöktükten sonra bile hiçbir kazanma umudu olmadığı halde, hafif si-

lahlarla, ölene kadar savaşmaya devam eden Irak halkının bir kesimi, işgalin “*travması*” geçtikten sonra, bir başka tür direnişin gündeme gelebileceğini gösteriyor. ABD yanlısı Şii liderin bıçaklanması da önemli bir gelişme. Şimdi, Irak'ın yeni ve daha uzun bir sömürge savaşına gebe olduğu söylenebilir? İşgalci güçlerin de bunu engellemek için, Güneyde ve Bağdat'ta Şii-Sünni, Kuzeyde Türk-Kürt-Iran çelişkilerini kaşımaları ve uzun süredir ulusal politika üretme inisiyatifini yitirmiş Türkiye yönetici sınıflarının da buna alet olmaları olasılığı giderek güçleniyor. Görünen o ki, ABD'nin bölge planları açısından asla vazgeçilemez bir ülke konumuna gelen Türkiye'nin yönetici sınıfı, bu özel ama geçici konjonktürden IMF boyunduruğundan kurtulmak ve bağımsız bir ulusal politika oluşturmak için faydalanamayacaktır.

Arap Dünyası

Şu anda en büyük hayal kırıklığını Arap halkları yaşıyor. Batı'nın Haçlı Seferi'ni durdurmaya çalışan bir Modern Sela-haddin mertebesine yükseltilmeye çalışılan Saddam, hemen hiçbir direniş göstermeden, muhteşem bir biçimde şehit olmadan Harun Reşid'in başkenti Bağdat'ı teslim etti. Buradan hareketle üç tespit yapılabilir. Birincisi: Demokratik ve halkçı olmayan, Saddam, Esat, vb. türü bir ulusçuluk aslında fanteziden öteye gitmiyor, halkı harekete geçirerek ülkesini koruyamıyor. İkincisi: Laik tonlu, modernist Arap ulusçuluğu ile radikal İslam arasındaki diyafram artık delindi ve ortaya Batı'yı olduğu kadar bölgedeki Batı yanlısı rejimleri de hedef alan yeni bir karışım çıktı. Üçüncüsü: Buna bağlı olarak, Filistin ve Irak işgalini birbirine bağlayan bir siyasi şiddetin yükselmesi beklenebilir.

Avrupa

Fransa, Almanya ve Rusya'nın 11-12 Nisan'da St. Petersburg'da, ABD'nin Irak işgalinin etkilerinin nasıl sınırlandırılabilceğini, sürece bundan sonra dahil olmanın yollarını konuştukları zirve çok iyi bir gösterge. Fransa-Almanya eksenini bugün savaşı engelleyememiş, buna karşılık dünyaya Washington'un Avrupa'nın bu kanadına gereksinimi olmadan iş yapabileceğini göstermiş olmanın sonuçlarına katlanmak durumunda. Bu açıdan bakınca Avrupa'nın bir jeopolitik krizin eşliğinde olduğu söylenebilir. Fransa, Almanya ve Rusya bundan sonra ABD'nin bölgedeki etkinliğini azaltmak için çabalayacak, ABD bunlara artık giderek artan bir güvensizlikle bakacaktır. İngiltere'nin Atlantik çatlağını kâğıtla dahi olsa kapatma çabasının bu saatten sonra bir sonuç vermesiye neredeyse olanaksız...

ABD bölgeye büyük bir askeri güç olarak yerleşti, İran ve Suriye'yle sınırdaş hale geldi. Şimdi "sıra kimde" tartışması öne çıkıyor. Gelecek yıl seçimler var. Bu koşullarda olağan bir hükümetin seçimlerden az önce ikinci bir savaşa girmesi beklenmez. Ancak ABD'de iktidarda "yeni muhafazakârlar" olarak bilinen bir kesim var. Bunlar Yahudi yazar Uri Avnery'nin vurguladığı gibi, ABD'de bugün köktendinci Hristiyanlarla aşırı sağcı Siyonistlerin ideolojik, askeri-sınai kompleksin ekonomik-siyasi etkisi altındalar. Bunların üst-düzey yöneticilerinin, Irak'ın işgalini; Arap dünyasında ABD'ye karşı durulamaz anlayışının pekişmesi ve bir domino etkisiyle bir seri rejimin daha devrilmesi, böylece gelecek yirmi beş yılda ABD'nin küresel önderliğinin garanti altına alınması için başlangıç olarak gördüklerini, bu arada da çok büyük paralar kazanmayı planladıklarını biliyoruz.

Irak savaşının bu biçimde sonuçlanması yeni muhafazakâr ekibin Washington'daki etkisini daha da arttırdı. Benim bir

süredir beklemekte olduğum, Avrupa'yı kazanma doğrultusunda bir ince ayar olasılığını şimdilik gündemden çıkarttı. Bu yüzden, bu ekibin önümüzdeki dönemde daha cüretli maceralara girişmesi, Suriye ve Kuzey Kore'nin hedef alınması olasılığı arttı. Kuzey Kore özellikle önemli. Çünkü, uzun menzilli balistik füzelere de sahip olan bu ülkenin bu Temmuz'dan itibaren ilk nükleer başlıklarını hizmete sürmesi bekleniyor.

Kısacası, ABD'nin Irak işgali bölgede büyük bir kınılma başlattı, adeta Pandora'nın kutusunu açarak kaos, kan, gözyaşı ve ölüm dinamiklerini harekete geçirdi...

*(Cumhuriyet, 14 Nisan 2003,
Dünya Ekonomisine Bakış)*

SAVAŞ VE EKONOMİ

Önceki pazartesi “*Dünya ekonomisi kötüye gidiyor*” demiştik. Daha sonra, IMF, OECD ve *The Economist* de benzer tespitler yaptılar. Geçen hafta piyasaların tepkileri de ilginçti. Bloomberg’in analistlerinden Caroline Baum, “*Çarşamba günü savaş iyiye giderken piyasalar kötüye gitti,*” (10 Nisan) sözleriyle hayretini dile getirdi.

Yaygın inanca göre, dünya ekonomisindeki, piyasalardaki istikrarsızlık ve gerileme esas olarak savaş beklentisinden kaynaklanıyordu. Savaş kısa sürer ve istenilen sonuca yol açarsa önemli bir belirsizlik ortadan kalkacak, ekonomi hızla toparlanacaktı; Dow Jones endeksi yeniden 9.000’e çıkabilirdi. Geçen hafta ABD tüketim harcamalarında bir iyileşme görüldü,

dolar yen karşısında güçlendi, petrol fiyatlarının gerilemeye başlayacağına ilişkin inanç pekişti, ama bunlar ne piyasalara ne de genel beklentilere bir iyileşme getirdi.

Dünya Ekonomisi Hâlâ Sakat

The Economist, birçok kez vurguladığımız bir noktanın altını çizerek açıklıyor bu beklentilerdeki belirsizliği: Dünya ekonomisi hâlâ köpük-sonrası fazlalarla boğuşuyor ve hâlâ global büyüme dinamikleri 1995'ten bu yana büyümenin yüzde 50'sini sağlayan ABD ekonomisine bağımlı. IMF öngörülerine göre, bu yıl Avrupa ve Japonya sırasıyla yüzde 1.1 ve yüzde 0.8 büyüyecek. Yüzde 1.5 büyümesi beklenen Latin Amerika'dan hayır yok. Tek ilginç hikâye, Asya'da. IMF burada bu yıl yüzde 6.3 büyüme bekliyor. Ne ki IMF'nin hesapları SARS etkisini içermiyor ve zaten Asya'nın toplam talebi motor olmayacak kadar düşük. Bu bölgede bir iç talebe dayalı büyüme modeli geliyor ama yerel oyuncuların rekabet gücü dünyanın geri kalanına burada çok fazla şans tanımıyor. Bu nedenlerle yüzde 2.6 büyümesi beklenen ABD hâlâ dünya ekonomisinin lokomotifi durumunda.

ABD Ekonomisi de...

İyimserler ABD ekonomisinde görülecek bir canlanmanın dünya ekonomisini de peşinden sürükleyebileceğini düşünüyorlar. Ancak, ABD Hazine Bakanı John Snow'a göre, “şirket kârları hâlâ zayıf ve hem ABD’de hem de dünyada fazla kapasite sorunu etkisini göstermeye devam ediyor”. Yine de, “Bush yönetimi askeri harcamaları arttırıyor, vergileri düşürüyor ve böylece ekonomiyi canlandırıyor, iç talebi güçlendirmeye çalışıyor.

Bu koşullarda ABD yeniden dünya ekonomisini peşinden sürükleyebilir,” diyebilirsiniz.

İlk anda makul görünen bu senaryonun bütçe ve cari hesap açıklarını sürekli arttırmak gibi bir zaafı var. Bu yüzden Morgan Stanley baş ekonomisti Stephen Roach, Bush yönetimi, *“Ekonomiyi yüzdürebilmek için dünyanın başka yerlerindeki fazla tasarrufları sürekli ve gittikçe artan bir oranda ABD’ye çekmekten başka bir seçenek bırakmıyor,”* diyor. Ancak büyüyen cari hesap ve bütçe açığının ABD doları üzerinde gittikçe artan bir devalüasyon basıncı yarattığı da bir gerçek. Bu da ister istemez dolar cinsinden değerlere yatırım yapmayı (ABD açıklarını finanse etmeyi) düşünenleri endişelendiren, caydırıcı bir etken. Dolara talep artmayınca dolar düşmeye devam ederek bir fasit daire oluşturuyor; ABD ekonomisi de gereken dış kaynağı bulmakta giderek zorlanıyor.

Sihirli Formül

İşte tam bu noktada, devreye doları destekleyebilecek sihirli bir formül -savaş- girdi. ABD’nin Irak petrollerini ele geçirmesi, hemen bu petrollerin Euro cinsinden fiyatlanmasına son vererek dolara ek talep yaratacak. OPEC üzerinde oluşacak basınç, burada Euro ile yapılan flörte son vererek dolara talebi güçlendirecek. Irak’ın inşasına ilişkin büyük yeni yatırımlar, işlemler dolarla yapıldığında bir destek daha söz konusu. Nihayet, çevredeki diğer ülkelere de dolardan Euro’ya geçmeye kalkmanın ne kadar *“tehlikeli”* etkiler yaratabileceğini de göstermiş olarak, ABD bir süredir doları tehdit eden Euro’ya kayma sürecini tersine çevirebilecek.

Özetle, savaş öncesinde dünya ekonomisini etkileyen olumsuzluklar savaş sonrasında da etkilerini sürdürüyor. Dolar üzerindeki basınç ancak siyasi müdahalelerle dizgin-

lenebilir bir düzeyde. Yale'den Prof. Jeffrey Garten'in *Financial Times*'da vurguladığı gibi, ABD'nin uluslararası ekonomik ilişkilerde de tek taraflı davranmaya başlama olasılığı yüksek.

(Cumhuriyet, 16 Nisan 2003,
Globalpolitikültür)

BİLGİ ÇAĞI, YENİ BARBARLIK

Uzun süre direndikten sonra artık kabul etmek zorundayım: Evet, bir Bilgi Çağı'na girdik. Ama bu yeni bir aydınlanmaya değil, bir yeni barbarlığa açılıyor.

Bilgi ve İktidar

“Yeni Ekonomi”, “Teknolojik Devrim” konularını tartışırken, teknolojinin toplumu, iktidar ilişkilerini, vb. değiştirmek için değil sürdürmek için üretildiğini, seçildiğini ve finanse edildiğini savunmuş, “*Teknoloji nötrdür,*” saptamalarına karşı çıkmıştım. Ama bu karşı çıkışında bile evrimci bir iyimserliğin gizli olduğunun ayırdına vardım, II. Irak Savaşı'nı izlerken. Durum çok daha vahim aslında.

Teknolojinin, özellikle de dijital, bilişim ve iletişim teknolojilerindeki gelişmelerin gerçek karakterini, işlevini görebilmek için bu evrimci perspektifin de ötesine geçip Foucault'un yaptığı katkılardan da faydalanmak gerekiyormuş: *İzle/denetle, disiplin altına al ve cezalandır!* Bugün teknolojik gelişme giderek bu üçlüye göre işliyor; demokrasiye, insan yaşamına ve insanlığın ortak mirasına duyarsızlığa yol açan bir barbarlığa yol açıyor.

Teknoloji ve Savaş

Financial Times'da Richard Tomkins'in vurguladığı gibi, teknolojik gelişmeye bir sınır getiren kâr/zarar hesapları savaşla birlikte ortadan kalkıyor. Bu yüzden en kötü koşullarda bile en hızlı teknolojik gelişmeyi üretmeye devam eden tek sektör silah sanayii (16 Nisan). Gerçekten de radar, jet motoru, roket, nükleer enerji, İkinci Dünya Savaşı sırasında; uzay yarışı, casus uydular Soğuk Savaş sırasında üretildiler. İnternet, Pentagon'un haberleşme gereksiniminden kaynaklandı mı? Bugünkü uydu TV kanalları, casus uyduların çocukları değil mi? Masaüstü bilgisayar belki özel girişimcinin buluşu ama, en hızlı, en kapasiteli mikro yongalar (*chip*) yine önce askeri teknoloji tarafından kullanılmıyor mu? Örneğin akıllı bombalarda, "ağa bağlı" ordular oluşmasında... Ve giderek özel yaşama burnunu sokan bilgi işlem sistemleri... Herkesin fişlenmesi, sokakların kapalı devre TV kameralarıyla izlenmesi, bu kameraların otomobil plakasından insan yüzünü okumaya kadar uzanan özellikleri, ses tanımaya, ona göre izlemeye başlayan dinleme sistemleri... Daha büyük çaplı olarak dev kulak (Echelon), FBI'ın tüm elektronik postaları hızla okuyabilen Carnivour programı, Foucault'nun anlattığı Panoptikon'a (tüm mahkûmların, onlar farkında olmadan sü-

rekli izlenmesine olanak veren tutukevi tasarımı) benzemiyor mu? II. Irak Savaşı'nda, gece görme sistemleri, casus uydular, tüm kentleri gündüz gibi aydınlatan paraşütlü ışıldaklar ülkeyi bir Panoptikon'a çevirmedi mi?

Denetle, Cezalandır

Orwell'in 1984 adlı romanında, evlerdeki TV ekranları iki yönlü işler. Siz tanımadığınız düşmanlara karşı hiç "bitmeyen" bir savaşı izlerken, birileri de sizi ve tepkilerinizi izler. Bugün çok daha etkin bir sistem var, bizi kafamızın içinden denetleyen: Medya tekelleri, bilgiyi bize ulaşmadan önce algılamamızı, kimi olasılıkları dışarıda bırakacak bir biçimde şekillendirmiyor mu? Irak Savaşı boyunca, gazeteciler ordunun, emekli generaller de medyanın yatağına girmedimi? Önce bize Irak-El Kaide ilişkisi anlatıldı, sonra kitle imha silahları var denildi, bu da bulunmadı. Sonra, Irak halkını kurtarmaya gidiyoruz, dendi. Ama şimdi halk sokaklarda, "Ne Saddam ne ABD", "ABD go home" pankartlarıyla gösteriler yapıyor... Müslüman-ulusalcı bir direnişe hazırlanıyor.

"Uluslararası terörizme karşı" düşmanı, hatta amacı belirsiz, ucu açık teknolojik bir savaş süreci yaşamıyor muyuz? Bu savaşta ABD dünyaya benden olmayanı cezalandırırım dedi ve cezalandırmadı mı? Şimdi gazeteler ABD-İngiltere ekseninin Fransa'yı cezalandırmaya karar verdiğinden söz etmiyor mu?

Tüm bunlar ve sayısı asla bilinmeyen, belki de bilinmeyecek sivil kayıplar, barbarlığın boyutlarını göstermiyorsa, petrol kuyuları özenle korunurken, Bağdat müzesinin "uzmanlarca" yağmalanmasını, Petrol ve İçişleri Bakanlığı dışında tüm bakanlıkların, Osmanlı, Irak Kraliyet ve Kuran Kü-

tüphanelerinin yakılmasını, bir halkın tarihinin silinmeye çalışılmasını, tüm insanlığın mirasının imha edilmesini düşünün. Bir de “Bu zavallılarda hiçbir şey yokmuş, kilometrelerce gittik ne bir McDonald ne alışveriş merkezi...” diyen ABD askerinin sözlerini...

(Cumhuriyet, 23 Nisan 2003,
Globalpolitikültür)

İKİ FANTEZİ, BİR SEMPTOM...

Ekonomik kriz, savaş, salgın hastalık... Kurulu düzen lime lime... Öyle bir hızla dağılıyor ki, acilen devreye giren fanteziler bile ancak birkaç hafta dayanıyor. Geçen haftalarda devreye giren iki fantezi de bu kaderden kaçamadı: 1) ABD, Irak'taki hızlı ve kesin zaferinden sonra dünya ekonomisini peşine takıp, içinde bulunduğu krizden çıkarıyor. 2) ABD Irak'ta hızla ve kesin bir zafer kazanarak imparatorluk tahtına oturmaya layık olduğunu kanıtladı. Fantezileri hızla dağıtan çürümünün, SARS gibi, kendine özgün semptomları da var.

Zafer Heyecanı Nerede?

ABD'nin Irak "zaferinin" ardından, piyasalarda beklenen toparlanma gerçekleşemedi, cılız bir canlılık, sonra da sark-

ma. Dolar da yeniden gerileme trendine oturmuş görünüyor. Çünkü ABD ekonomisinin, dolayısıyla (bu ekonomi halen dünya ekonomisinin büyüme hızının yüzde 60'ını sağladığına göre) dünya ekonomisinin karşı karşıya olduğu sorunlar çok ciddi. Daha önce birçok kez tartıştık.. onun için bu konuda, bir alıntı yapmakla yetineceğim: *"Aşırı kredi ortamından, ipotek finansman köpüğünden (gayrimenkul piyasaları –E.Y.), istikrarsız türev işlemleri dünyasından, başıboş spekülasyon ortamının gittikçe artan istikrar bozucu etkilerinden geri dönülemez bir noktaya geldik. Bu korkutucu mali spazmlar, aslında aşırı derece hasta bir sistemin semptomları. Bir gün bu spazmlardan biri, yaşamsal bir kalp krizine dönüşecek. Karşımızda, aslında işlemeyen bir parasal sistemden ve ne pahasına olursa olsun bunu korumaya kararlı bir merkez bankasından oluşan tarihsel koşullar var"* (Prudentbear, akt. Auerback, 22 Nisan).

Geçen hafta açıklanan veriler de bu tespitleri destekler yöneydi. ABD ekonomisinin büyüme hızı, 2003'ün ilk dört aylık döneminde, yüzde 1.6'yla beklenen yüzde 2.4'ün çok altında kaldı. Ekonomistler, işsizliğin azalması için en az yüzde 3'lük bir büyümenin gerekli olduğunu söylüyorlar (Bloomberg 25/04). Büyümenin bileşenleri tüketicinin daha az tükettiğini, girişimcinin de daha az yatırım yaptığını gösteriyordu. Diğer taraftan, ABD'de tüketicinin daha fazla tüketmesi, yatırımcının daha fazla yatırım yapması da çözüm değil. Morgan Stanley'in baş ekonomisti Roach'ın birçok kez vurguladığı gibi, daha fazla tüketim dış ticaret açığını körüklüyor ve daha fazla yatırım da aşırı üretim/ yatırım (kapasite fazlası) sorununu ağırlaştırıyor. Klasik bir yapısal kriz durumu!

Bu aşırı üretim/yatırım krizinin aşılabilmesi için ABD'nin daralmaya devam etmesi, dünya ekonomisini de ABD dışında bir merkezin peşinden çekmeye başlaması gerekiyor. Ne ki geçen hafta yayımlanan OECD verileri Avrupa'nın şimdilik bu

işlevi yerine getirmeye aday olmadığını gösterdi. Yüksek işsizlik, zayıf iç tüketim ve yatırım ortamı ile Euro'nun güçlenmeye devam etmesi Euro bölgesinin hâlâ durgunluktan çıkamadığını, Siemens Genel Müdürü Heninrich von Pierer'in deyişyle, “kapsamlı bir iyileşmenin işaretlerinin henüz hissedilemediğini” gösteriyor. *Wall Street Journal*'ın bildirdiğine göre, önde gelen Avrupa şirketlerinin 2003 birinci dönemi bilançoları da düş kırıklığı yarattı (25 Nisan). OECD'nin Japonya'ya ilişkin beklentileri de kötümser. Geride, Latin Amerika'nın hâlâ IMF pençesinde kıvrandığını düşünürsek Asya ve Çin kalıyor. Bunlar ise Irak savaşının yan etkileriyle ve SARS'la (akut, ciddi solunum hastalığı) sarsıldılar. Dünya Bankası, Doğu Asya'da büyümenin geçen yıla göre bu yıl en az 1 puan düşerek yüzde 5 dolayında kalacağını söylüyor. Morgan Stanley'den bölge analisti Andy Xie'ye göre, Çin de SARS'ın etkisini şiddetle hissetmeye başladı; sert bir duraklama olasılığı giderek artıyor (25 Nisan). Bu ortamda, bir analistin işaret ettiği gibi piyasalar, “savaşı da sevmiyor... zaferi de”. Büyük toparlanma fantezisi de sönüp gidiyor...

Büyük Zafer Fantezisi de...

ABD'nin büyük Irak zaferi de bir fantezi: Savaşması beklenen taraflardan biri, henüz tam olarak anlaşılamayan bir nedenden dolayı savaşmamaya karar verdi ve anahtarı teslim etti. Gittikçe artan veriler, ABD'nin Bağdat'ı rakipsiz askeri gücüne dayanarak değil, Irak üst yönetimiyle yaptığı bir anlaşma sonucunda ele geçirdiğini gösteriyor. ABD'nin arananlar listesine, Irak Enformasyon Bakanı Said Essahaf'ın, Dışişleri Bakanı Naci Sabri'nin, Cumhuriyet Muhafızları komutanı Mahir Sufyan'ın alınmamış olması da çok ilginç. Rusya'nın Irak elçisi de Moskova'ya döner dönmez, NTV'ye, “Iraklı generallerin

ABD'yle gizli bir anlaşma yaptığından emin olduğunu” söylemedi mi? (Asia Times, 24 Mart). Sonuç: ABD bir başka yerde, örneğin Suriye’de veya İran’da, tekrarlanması olanaksız bir hileyle Bağdat’ı ele geçirdi; bir imparatora layık bir biçimde ordusunu, büyük bir savaştan zaferle çıkararak, savaş gücünü kanıtlayarak değil. ABD’nin Bağdat’ta düzeni sağlamadaki yetersizliği, yağmalar ve yangınlar da iktidarsızlığının bir başka göstergesi. İmparatorun bu iktidarsızlığını hemen algılayan Irak halkı da, işgale karşı hızla bir kitlesel direniş geliştirmeye başladı. Bölgeyi şarsacak, herkesi dize getirecek büyük zafer fantezisi beklenenden çok daha hızla dağıldı.

Ve Bir Semptom

SARS paniği dünyayı sarsıyor, ekonomik krizi derinleştiriyor, medya Irak’ı bırakıp hızla ona odaklanıyor, sokaklarda maskeyle geziliyor, uçaklarda maske dağıtılıyor, insanlar otellere hapsediliyor.

Ancak verilere bakınca bu paniği anlamak zor: Geçen altı ayda yaklaşık 5 bin SARS olayı görüldü, yaklaşık 270 kişi SARS’tan öldü: Ölüm oranı yüzde 3-5 arasında. Halbuki, dünyada her yıl nezleden, yalnızca ABD’de 36 bin kişi olmak üzere 250 bin-500 bin kişi ölüyor. Malarya, çoğu Afrika’da olmak üzere, her yıl 1-3 milyon can alıyor. Tüberkülozdan ölenlerin sayısı da yıllık 2 milyonu geçiyor. HIV’in 2002 bilançosunda, 610 bini çocuk olmak üzere 3 milyon ölüm var (Satya Sagar, ZNET, 25 Nisan). Özetle, SARS tabii ki önemli bir hastalık, ama Vietnam gibi yoksul ülkede bile, ciddi bir çabayla hemen denetim altına alınabildiğine göre, önlenemez bir felaket değil.

Öyleyse bu panik neden? Neden olmasın? Bu “küreselleşen” (siz, küresel kriz diye okuyun) dünyada, her gün hangi

ekonomik siyasi, sağlık felaketi, hangi bilinmedik delikten çıkıp bizi nereden vuracak endişesiyle yaşamıyor muyuz? İşimizi, sağlığını, hatta canımızı korumaya devam edebilecek miyiz? Biri selam vermek için omzumuza dokunsa içimiz hop etmiyor mu? Tüm bunlar bizi saran toplumsal, ekonomik, kültürel dünyanın artık bizi saramadığını göstermiyor mu? SARS paniği bunun semptomlarından en yenisi değil mi?

(Cumhuriyet, 28 Nisan 2003,
Dünya Ekonomisine Bakış)

MİLİTARİST UFUKLAR

Irak savaşı öncesinde, “Atlantik ittifakında” oluşan çatlak genişliyor ve giderek küreselleşme sürecinin son kalıntılarını da yok edebilecek militarist eğilimlerin güçlenmeye başladığını düşündürüyor.

“Yeni Dünya Düzeninde Avrupa ve Amerika”

Bush yönetiminde etkin (Neo-con) elitin önde gelen yazarlarından Robert Kagan’ın geçenlerde *Cennet ve İktidar Üzerine: Yeni Dünya Düzeninde Avrupa ve Amerika* başlığıyla kitaplaştırılan görüşlerine göre, ABD, istediği politikayı kimseye danışmadan, yardımını istemek zorunda kalmadan, tek başına uygulamaya koyabilecek bir askeri güce sahiptir. Buna karşılık, Avrupa Birliği’nin etkin bir askeri gücü yok. Dış politikası bu

güçsüz zeminde şekilleniyor, bu yüzden ittifaklara, diploma-siye öncelik veriyor. Böylece ABD, AB'ye (aslında Fransa-Al-manya eksenini kast ederek) aldırmadan davranmayı seçer-ken, AB, ABD'nin önünü tıkayarak, onu kendi zeminine çek-meye çalışıyor.

Irak savaşı öncesinde Avrupa hem başarılı olamadı hem de ABD'yi kızdırdı. Böylece taraflar, aradaki çatlağı daha da bü-yüten tepkici politikalar izlemeye başladılar ve bir fasit daire oluştu. Şimdi Powell, "*Fransa bedel ödeyecektir,*" derken Blair "*yeni bir soğuk savaştan*" söz ediyor.

Tek Yol Militarizm

Geçen günlerde tartışmalar "*Bu fasit daire nasıl kırılabil-ir*" sorusu etrafında yoğunlaşmaya başladı. Yorumcuların çoğu, London School of Economics'te Uluslararası İlişkiler Profesörü Lord William Wallace gibi, Avrupa'nın ABD tara-fından ciddiye alınacak bir askeri strateji ve güç oluşturma-sı gerektiğini söylüyorlar (*The Observer*, 27 Nisan). Avru-pa'nın bunu başarabilmesi için ortak bir ses oluşturma-sı, di-ğer bir deyişle güçlü bir siyasi blok haline dönüşmesi gere-kliyor. Michael Prowse'un *Financial Times*'taki "*Kovboy'un kız arkadaşı*" başlıklı yorumunda da benzer bir yaklaşım var-dı: "*Avrupa, bir süre için kovboyun ve altıpatlarının gölgesinde yaşamayı kabul etmeli*", bu sırada ekonomik, siyasi, kültürel avantajlarını kullanmalı, giderek daha güçlü bir birlik, daha etkin bir Avrupa askeri gücü oluşturmali. Ancak birleşik bir Avrupa'nın mali kaynakları ABD'nin askeri gücüyle rekabet edebilir (25 Nisan).

Kısacası, Avrupa, ABD tarafından ciddiye alınmak istiyor-sa mutlaka ABD'ninkine yakın bir askeri güce sahip olmalı. Ancak, böylece hem ABD'nin küresel egemenliğini dengele-

yebilir (Wallace), hem de kenara itilmekten kurtulur (Prowse). Özetle, tek yol militarizm. ABD'li yorumcular ise Avrupa'yı korkutarak caydırmaya çalışıyorlar. Örneğin, Irak savaşında kullanılan silahları ballandıra ballandıra arılatan *The New Republic*'in editörü Gregg Easterbrook'a göre (*New York Times*, 27 Nisan), ABD artık "süper ötesi bir güç". Ve "ABD'yle bir silahlanma yarışına girmeye kalkmak beyhude bir çaba." AB ülkelerinin, en azından Fransa'nın, mutlak bir ABD egemenliğini kabul etmeyeceğini ve ABD'nin konvansiyonel silahlarıyla baş edemeyeceğini düşünenlerin de hızla nükleer silah edinmeye yöneleceğini düşünerek, önümüzdeki dönemde küresel düzeyde militarizmin güçleneceğini söyleyebiliriz.

Ve Küreselleşme

Ancak, ABD'nin son teknolojik atılımını finanse eden "küreselleşme" sürecinin, IMF, Dünya Bankası, Dünya Ticaret Örgütü gibi kurumsal dayanakları Atlantik İttifakı'nın üzerinde duruyor. Bu yüzden birçok yorumcuya göre, ABD'nin yeni dış politikası, bu kurumları iyice işlevsizleştirerek, zaten gerilemeye başlayan küreselleşme sürecine bir darbe daha vuracak. Zaten bir süredir uluslararası mali yatırımcılar kendi ülkelerine dönüyorlar. ABD yatırım bankaları uluslararası piyasalara ilgilerini kaybettiler, hatta "Artık küresel yatırım stratejileriyle ilgilenmiyorlar". Artık uluslararası yatırım söz konusu olunca sektör analizlerinin yerini ülke riski analizleri almaya başladı. Küresel siyasi istikrarsızlık sermaye hareketleri üzerinde caydırıcı etki yapıyor. Özetle, "Günümüzde piyasaların küreselleşmeden ricat etmeye başladıkları görülüyor" ("A Retreat from Globalization", *Financial Times*, 21 Nisan).

Şimdi, elli yıl geriye giderek Karl Polanyi'nin *Büyük Dönüşüm* adlı kitabında, 19. yüzyıl sonunu analiz ederken yaptığı bir uyarıyı hatırlayabiliriz: Mali sermayenin egemenliği (küreselleşme) zayıflayınca devletler öne çıkar, militarizm hızlanır ve artık kimse savaşları önleyemez.

(Cumhuriyet, 30 Nisan 2003,
Globalpolitikültür)

GÜNÜMÜZDE SÖMÜRGEÇİLİĞİN EKONOMİ POLİTİĞİ ÜZERİNE BİR NOT - I

ABD'nin Irak'ı işgali, klasik sömürgeci uygulamalarını anımsatıyor. Bu saptama bir zorlama mı, yoksa günümüzde klasik sömürgeciliğin bir seçenek olarak ortaya çıkmasının altında yapısal, ekonomik ve politik basınçlar mı var? Var! Küresel mali genişlemenin sona ermesiyle birlikte dünya ekonomisinde daha da ağırlaşan aşırı üretim krizi ve deflasyonist ortam, gelişmiş ülkelerde ekonomi politikalarını çıkmaza sokarken sömürgeciliği kaçış yolu olarak gündeme getiriyor.

Kriz-Mali Genişleme-Deflasyon

Kapitalizmin 1970'lerde ortaya çıkan kriziyle, 1980'lerde hızlanan mali genişleme (küreselleşme) arasında yakın bir

ilişki var: Yavaşlayan sermaye birikim sürecini desteklemek için kredi hacmi hızlanarak genişledi, sanayide ve ticarete kâr oranları geriledikçe sermaye giderek daha çok dolaşıma ve spekülasyona kaçtı. Bu iki genişleme mali piyasalarda köpükleri kışkırttı, tüketimi körükledi ve yeni kapasite yaratılmasını teşvik etti. Böylece büyümeyi hızlandırdı.

Ancak, bu sürecin sonunda, köpükler patlamaya ve ekonomiler yeniden yavaşlamaya başlayınca da fazla kapasite/aşırı üretim sorunu, kendini çok daha da artmış ve genelleşmiş olarak hissettirmeye başladı. 1980'lerde, çevre ekonomilerde mali sermayenin genişlemesini desteklemek için uygulamaya sokulan IMF programları, kaynakların mali sermayeye transferini hızlandırdı, ekonomik büyümeyi daha da zorlaştırdı. Çevre ülkelerde de talebi kısıtı. Bu etkenler birleşince, 2000'den sonra dünya ekonomisinde durgunluk ve deflasyon genelleşmeye başladı. Şimdi bu deflasyondan kurtulabilmek için öncelikle, kârlılığın restorasyonuna engel olan fazla kapasitenin eritilmesi mi gerekiyor?

Ancak, fazla kapasitenin temizlenmesi; bazı şirketlerin tasfiyesi, bazı sektörlerin, hatta ekonomik bölgelerin tahribatı anlamına gelir. Peki, bu tasfiye ve tahribat nerede ve nasıl gerçekleşecek? Tahribatın gerçekleştiği yerlerde işsizlik, yoksullaşma artacak, toplumsal sorunlar keskinleşecek, siyasi istikrar sarsılacak. Üstelik, çoğu zaman bu tahribatın serbet bıraktığı talep ve yatırım olanakları, başka bölgelerdeki sermaye gruplarını güçlendirecek. Bu yüzden büyük devletler, ekonomilerini bu tahribattan korumaya çalışacaklar. Bu sürecin devletlerarası çelişkileri keskinleştireceğini bilmem söylemeye gerek var mı?

Tam bu noktada sömürgecilik, seçeneklerden biri olarak ortaya çıkmaya başlar. Bu kuramsal yaklaşıma somut bir örnek olarak, dünya ekonomisinde üretimin yüzde 30'unu, 1995-2001 döneminde de global büyüme hızının yüzde 65'ini

sağlayan ABD’de ekonomi politikaları alanında oluşan çıkmaza kısaca bakabiliriz.

ABD Ekonomisinin Çıkması ve Sömürgecilik

ABD ekonomisinin, en iyimser bir ifadeyle, kronik bir yavaş büyüme trendine oturduğunu; büyümesini, geçen on yılda olduğu gibi dış kaynaklarla finanse etmesinin artık giderek zorlaştığını daha önce konuştuk. Düşük büyüme ve çifte açıklar (cari ve bütçe) yabancı yatırımcıyı ABD ekonomisinden uzaklaştırmaya başladı. Geçen hafta, Morgan Stanley ekonomistlerinden Rebecca McCaugrin’in aktardığına göre, en son veriler Şubat ayı itibarıyla ABD tahvil ve hisse senetlerine yabancı talebin üç aydır sürekli düşmekte olduğunu gösteriyormuş. Ocak ayında 40 milyar dolar olan net alımlar Şubat ayında 22 milyar dolar gibi zavallı bir düzeye düşmüş (5 Mayıs). *Prudentbear*’ın analistlerinden Auerback’ın işaret ettiği gibi, FED’in yabancı hesaplarındaki gelişmeler, özel yabancı yatırımcının kaçtığını, bu sürecin doları zayıflatmaya devam ettiğini, hazine tahvillerine yönelik yabancı talebin yalnızca yabancı devletlerden geldiğini gösteriyordu. ABD Hazine Bakanlığı da yabancı piyasalarda da yatırımcıların dolar varlıklarını satma eğiliminin giderek güçlendiğini tespit ediyordu (6 Mayıs). FED Başkanı Alan Greenspan da, 30 Nisan’da çekirdek enflasyonun çok düşük olduğunu, “*deflasyonist basınçların daha da güçleneceğini*” vurguladı.

ABD ekonomisi deflasyon ve düşük büyümeyi nasıl aşacak? Özel sektör yeni yatırım yapacak durumda değil. Kapasite fazlası sorunu ve kâr oranları beklentileri buna izin vermiyor. Peki, Merkez Bankası ve hükümetin, ekonomiyi canlandırmak için *Financial Times*’ın önerdiği gibi, “*daha enflasyonist bir politika izlemesi*” (24 Nisan) ne kadar olanaklı?

Bunun için bir araç, para politikası: Ama faizler zaten çok düşük. MB bankası Guvernörü Bernanke, *otododox* olmayan (neo-liberal teoride bulunmayan) para politikası izlemekten, 25 yıllık bono faizlerini sabitlemekten söz ederken, *monetizasyon* (kamu borçlarını ödemek yoluyla piyasaya para basmak) da bir olasılık olarak düşünülüyor. Ancak bunların tahvil piyasaları, türev piyasaları, dolara olan talep üzerindeki etkilerinin ne olacağı konusunda tam bir belirsizlik, dolayısıyla isteksizlik söz konusu. Çünkü, ABD tahvillerini ellerinde tutanlar, getirilerinin, devalüasyonu hızlanmış bir dolarla ödenmesini kabul etmeyebilirler. ABD tahvillerinden kaçarlar... yenilerini almazlar... ya da yüksek faiz talep ederler, başka paralara, Euro'ya geçiş hızlanır. ABD açısından hem dış kaynak kurur hem doların düşüşü çöküşe dönüşmeye başlar, “*Japonya olmaya-lım*” derken bir tür “*Arjantin senaryosu*” işlemeye başlar.

Kısacası, para politikası alanı tıkanık. Ya mali politika: Bütçe açığı şu anda zaten GSMH'nin yüzde 5.2'sine tırmanmış durumda, 2004'e kadar yüzde 7'ye çıkması bekleniyor. Gözlemciler, bu hükümetin, daha doğrusu hiçbir hükümetin, ekonomiyi canlandıracak büyüklükte bir açığı göz önüne alamayacağını söylüyorlar. Zaten bu seçenekte de dolar devalüasyonu hızlandıran, faizleri yükselmeye zorlayan ve tahvil piyasalarını olumsuz etkileyen bir yan var. Ekonomiyi canlandıracak, Bush yönetiminin emperyal dış politikasını finanse edecek kaynağın oluşturulması açısından para ve maliye politikaları tam anlamıyla bir çıkmaz içinde.

Tabii, diyelim, ABD dış politikasını değiştirir, tek yanlı değil, Avrupa'yla birlikte hareket eden, yükü paylaşan “*multilateral*” bir dış politika izleyebilir. İsrail-Filistin sorununun çözümü için İsrail'e açıktan baskı yapmaya başlar, Irak'ın yeniden inşası sürecine Arap ülkelerini ortak eder. Uluslararası bir ekonomik koordinasyonla küresel çapta yeni bir birikim mo-

deli arayabilir? Ancak bu, tarihsel olarak da bir hegemonya devir teslim sürecini de işletmeye başlar. Dolayısıyla, bu fantezi asla gerçekleşemez. Özellikle bugünkü yönetim iş başındayken.

ABD'de ekonomik büyümeyi, askeri harcamaları finanse etmek ve deflasyonla mücadele edebilmek için bir başka seçenek daha var ve o da doğrudan sömürgeciliğe açılıyor.

*(Cumhuriyet, 12 Mayıs 2003,
Dünya Ekonomisine Bakış)*

GÜNÜMÜZDE SÖMÜRGEÇİLİĞİN EKONOMİ POLİTİĞİ ÜZERİNE BİR NOT - II

Bir önceki yazımda ABD ekonomisinde para ve maliye politikalarının tıklandığını saptamış, sonra da, “*Ekonomik büyümeyi, askeri harcamaları finanse etmek ve deflasyonla mücadele edebilmek için bir başka seçenek daha var ve o da doğrudan sömürgeciliğe açılıyor,*” demiştim.

Bu seçenek de dış ticaretle ilgili: İhracatı arttırarak, ithalatı azaltarak, ekonomiyi finanse edecek bir fazla yaratılabilir, deflasyonist basınç da başka ekonomilere ihraç edilerek hafifletilebilir. Ne ki, artık birçok malda, özellikle de Asya’da, marjinde fiyatı belirmeye başlayan ülke Çin. Çin’in de parası konvertible değil, değerini devlet saptıyor, ama doları izleyerek. Çoğu Asya ülkesinin dövizini de dolara bağlı durumda. Dolar

düşünce hem Çin, Yuan'ı düşürmeye başlıyor, hem Asya ülkelerinin dövizleri kendiliğinden doları izliyor, ihracat fiyatları düşüyor, böylece küresel deflasyon daha da derinleşiyor. Diğer taraftan Çin, Japonya ve Asya ülkelerinin ellerinde muazzam dolar rezervleri var. Artık, bir dolar devalüasyonu ABD tarafından tek yönlü olarak hayata geçirilecek gibi değil: ABD, doların uluslararası değeri üzerindeki denetimini büyük ölçüde kaybetmiş durumda.

Bu Tıkanıklık Aşılabilir mi?

Teorik olarak aşılabilir: Önce, mutlaka doların egemenliğinin korunması gerekiyor ki, devalüasyon hızlanınca herkes başka paralara, örneğin Euro'ya kaçmasın. Kaçarlarsa hem ABD'nin uluslararası sermaye piyasalarından borçlanması çok sorunlu hale gelir, hem de doların uluslararası rolü tehlikeye girer. Petrol ve gaz fiyatlarının dolara bağlı kalması bu açıdan çok önemli. İkincisi, ABD'deki fazla kapasiteyi emecek, fazla sermayenin değerlendirilmesine olanak verecek yeni alanların bulunması/açılması gerekir. Örneğin, Ortadoğu'da ve giderek Türki cumhuriyetlerde yaşanacak bir özelleştirme dalgası, açılan yeni yatırım alanları fazla sermayeyi, bir kredi genişlemesiyle yaratılan yeni talep de dolar üzerinde basınç yaratmadan, ABD mallarına yönelerek fazla kapasiteyi emer. Böylece ABD ekonomisindeki deflasyonist basınç azaltılabilir.

Bir Çözüm Olarak Sömürgecilik:

Ancak bu politikanın başarılı olabilmesi için başka ülkelerin, örneğin Avrupa'nın bu yeni açılan alanları kullanamaması gerekir. İşte bu noktada, bu belli alanları başka ülkelerin

kullanımına kapatan sömürgecilik politikası “geçerli bir çıkış yolu” sunuyor. Üstelik, ABD bu sömürgeci politikayla mal ve sermaye ihracatını artırırken, çeşitli korumacılık yöntemleriyle ithalatını sınırlamaya başlarsa, dış ticaret fazlası (militarist politikaları destekleyecek mali kaynak) çok daha kolaylıkla oluşur. Nitekim, ABD’nin, Irak’a yönelik yaptırımlar rejimini ve gıda karşılığı petrol programının biçimini değiştirmek için BM’ye sunduğu karar taslağı, eğer geçerse, “Irak’ta üretilen tüm ürünleri ve elde edilen gelirleri tüm uluslararası yasal işlemlerden muaf tutarak” , “*bunların koalisiyona ait olduğunu*” (Stratfor, 9 Mart) diğer bir deyişle de Irak’ın sömürge statüsünü onaylamış olacak.

Bir diğer seçenek de Avrupa, Japonya, Çin ile ABD arasında bir “*modus operandi*” (ortak çalışma koşulları) kurarak yeni bir küresel düzenleme aramak. Ama her halukârda sorun, üretim kapasitesinde bir yıkım, talepte bir canlanma, mali, siyasi istikrarın korunması, dünya ekonomisinde yeni mali krizlerin engellenmesi olacağına göre, ister sömürgecilik yeniden gündeme gelsin, ister çok yanlı politikalar seçilsin, sermaye hareketlerinin (IMF: 17 Mayıs; *The Economist*: 1 Haziran) daha sonra da, ülkelerarası rekabetin sertleşmesiyle (geçen hafta gazeteler uluslararası bu sertleşmenin başladığını gösteren verilerle doluydu: ABD ve Avrupa arasındaki dış ticaret ve yatırım anlaşmazlıkları, United Technologies, Microsoft, Boeing, General Electric gibi şirketlere ihalelerde ve dış ticarete çıkarılan zorluklar; Shell ve Exxon olmak üzere bir grup Batılı petrol şirketi, Çin’in ikinci büyük petrol şirketi CNOOC’nin Kuzey Hazar Denizi petrollerine girmesini engellemeye karar vermesi gibi) mal piyasalarının, dış ticaretinin zapturapt altına alınmasının gündeme gelmesi kaçınılmaz. Nitekim, Bush’un önerdiği ABD-Ortadoğu serbest ticaret bölgesi (*Wall Street Journal*, 9 Mayıs) bu bağlamda tüm

bölgeyi ABD ekonomisine bağlayarak denetim altına alacak. Belli ki dünya ekonomisi yine kilitlendi. Ve açmak için yine zor kullanılıyor.

*(Cumhuriyet, 14 Mayıs 2003,
Globalpolitikültür)*

YENİ DOLAR-YENİ DÖNEM

Bir süredir, küreselleşme-sonrası yeni bir döneme girdiğimize, dünya ekonomisinde dikkatlerin mali piyasalardan mal piyasalarına, üretken yatırım alanlarına yönelmeye başladığına dikkat çekmeye çalışıyorum. Bush hükümetinin yeni dolar politikası da bu yönelimin bir parçası.

Yeni Dolar

Clinton hükümetinin maliye bakanları Rubin ve Summers, mali piyasalardan gelmişlerdi, mali genişlemenin gereksinimlerine uygun bir “güçlü dolar” politikası uyguladılar. Bush hükümetinin Maliye Bakanı Snow, yönetimin diğer üst düzey kadroları gibi, sanayici kökenli; *Financial Times*’tan Phillip

Coggan'ın işaret ettiği gibi, "Wall Street"ten (mali piyasalar) daha çok "Main Street" (çarşıyla) ilgileniyor. Euro karşısında doların bir yılda yüzde 30 değer kaybetmesini, geçen hafta "mütevazı bir gerileme" olarak niteledikten sonra, Snow'un, güçlü dolar kavramına getirdiği yeni tanımlama da "çarşının" çıkarlarına uygundu. Snow'a göre şimdiki yönetim, güçlü dolardan, döviz piyasalarında değerli olmayı değil, iyi bir değişim aracı, iyi bir değer taşıyıcı ve güvenilir olmayı anlıyor (Wall Street Journal, 19 Mayıs).

Bu ölçütler zaten para tanımını oluşturduğundan anlamsızdır ve Snow'un ifadeleri, Bush yönetiminin, doların değer kaybetmesini amaçlayan yeni bir döviz politikası benimsemiş olduğunu gösterir. Piyasaların algısı da bu yönde. Pazartesi günü dolar 1.69 Euro'ya gerileyerek son dört yılın en düşük düzeyine indi.

Bu yeni "zayıf" dolar politikası, gerçekte Bush hükümetinin, rekabetçi devalüasyonlara, kendi ekonomisindeki fazla kapasiteyi başka piyasalara, özellikle de Avrupa'ya ihraç etmeye karar verdiğini gösteriyor. Bu politika bir anlamda ABD'de ithalata konmuş yeni bir vergi etkisi yaparken, artan ithal fiyatları da deflasyonist baskıyı hafifletebilecek.

Buna karşılık, Avrupa ekonomileri büyük sıkıntı içine düşebilirler. Halen deflasyonist bir ortamda resesyona düşmek üzere olan Euro bölgesi ekonomilerinin, özellikle Almanya'nın piyasaları ABD mallarıyla dolacak, ABD'de Avrupa mallarına talep düşecek, Avrupa'daki fazla kapasite sorunu daha da artacak, buna paralel olarak işsizlik de artmaya başlayınca toplumsal çelişkiler daha da keskinleşecek, AB sürecinde tehlikeli bir konjonktür oluşmaya başlayacak. *Foreign Policy* dergisinin editörü Moises Naim'in *Financial Times*'ta vurguladığı gibi, "Dolardaki gerileme, Avrupa'yı uçurumun kenarına getirecek," (18 Mayıs).

Avrupa Durumun Farkında

Le Monde'da yayımlanan Pierre-Antoine Delhommais imzalı yorum, Avrupa'nın yeni ABD politikasını AB'ye yönelik siyasi bir saldırı olarak algılamaya başladığını gösteriyor (19 Mayıs). Delhommais, "Dolar neden Euro karşısında düşmeye devam ediyor" sorusuna cevap ararken, ABD'nin hâlâ Avrupa'dan daha yüksek bir büyüme hızına sahip olduğunu, Bush yönetiminin ABD'nin gittikçe büyüyen dış ticaret açığından Avrupa'daki yavaş büyümeyi (Avrupa Merkez Bankası'nın genişlemeci bir politika uygulamamaktaki ısrarını –E.Y.) sorumlu tuttuğunu vurguladıktan, eski bir ABD Maliye Bakanı'nın, "Dolar bizim paramız, sizin sorunuzuz," saptamasını aktardıktan sonra, "Dolar, ABD yönetimi istediği için bu hızla düşüyor," sonucuna ulaşıyor. Bu süreç, yazarı, "Euro bölgesinde bir deflasyon olasılığının göz ardı edilemeyeceği," ABD'nin deflasyonu Euro bölgesine ihraç etmeye çalıştığı sonucuna götürüyor.

Bu koşullarda, Avrupa'nın savunmaya geçmesi doğal. Örneğin 6 Mayıs'ta, ABD şirketi Pratt & Whitney, Airbus'ın 2.8 milyar dolarlık uçak motoru ihalesini, teklifi Avrupalı rakiplerinden daha üstün olmasına rağmen kaybetti. Bir süredir ABD'den, ihracatçılara tanıdığı vergi indirimlerini kaldırmasını isteyen Avrupa Komisyonu, 8 Mayıs günü DTÖ'de 4.2 milyar dolarlık bir dava açtı. Bir Finlandiya ilaç şirketini almaya çalışan General Electric'in, komisyonun ağırlığını Avrupalı şirketlerden yana koymasıyla devre dışı kaldığı söyleniyor (FT, 7 Mayıs). Yine Avrupa Komisyonu'nun ithal edilen kimyasal maddelere test zorunluluğu getirme girişimi ABD'nin Avrupa'ya yıllık 20 milyar dolarlık ihracatını olumsuz etkileyecek (*International Herald Tribune*, 8 Mayıs).

Irak savaşı sürecinde, Avrupa'nın ABD'den bağımsız davranmaya başlamasına, Bush yönetimi, AB'yi bölmeyi amaçla-

yan “Yeni Avrupa” kavramıyla cevap vermişti. Yeni dolar politikası da hem ABD’nin ekonomik sorunlarını ihraç etmeyi amaçlıyor hem de AB’nin ekonomik temellerine vuruyor. “Atlantik çatlağı” büyümeye devam ediyor.

(21 Mayıs 2003,
Globalpolitikültür)

KOLEKTİF SÖMÜRGEÇİLİK!

Artık tüm “Üçüncü Dünya” ülkelerinin güvenlikleri tehdit altındadır. Çünkü, perşembe gününe kadar Cenevre ve Lahey anlaşmalarına aykırı olan, ABD’nin imparatorluk projesi, “önleyici vuruş” , “devletlere son verme”, “rejim değişikliği” politikaları, bu politikaların sonucu Irak’ın işgali ve sömürgeleştirilmesi, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi tarafından onaylandı ve yasallaştırıldı.

Bu madalyonun öbür yüzünde de o andaki uluslararası dengelere ilişkin bir başka gerçek var. Hem, tüm askeri üstünlüğüne karşın ABD, Irak’ın etkin ve kalıcı bir biçimde sömürgeleştirilmesi için gerekli mali ve manevi güce sahip değil. Bu BM kararına gereksinimi var. Hem de savaşa karşı çıkan Fran-

sa, Almanya, Rusya gibi ülkeler, Irak'ın zenginliklerinden nemalanmak umuduyla kolektif sömürgeciliği benimsemeye hazır olduklarını gösterdiler.

Sömürgeciliğe Yasal Kılıf Dikildi

Dün savaşa karşı çıkan Almanya ve Fransa gibi ülkeler, bu kez ABD tarafından BM Güvenlik Konseyi'ne verilen ve Irak üzerindeki ambargoyu kaldırmayı amaçlayan önergeyi onayladılar. Ama bu önerge aslında salt ABD'nin isteği üzerine konmuş bir ambargoyu kaldırmakla sınırlı değildi. Önerge, *The Times*'in vurguladığı gibi ABD ve İngiltere'ye, Irak'ın ekonomik (petrolün yönetimi dahil) ve siyasi yönetiminde olağanüstü yetkiler veriyordu. Bu yetkiler, ne zaman kurulacağı belli olmayan ve önergede de kurulması bir zaman çetelesine bağlanmamış olan yeni “*temsil yetkisine sahip sivil Irak yönetimi*” seçilene kadar geçerli olacaktı. Buna karşılık ABD, *The Guardian*'ın da işaret ettiği gibi, BM'ye tam olarak ne anlama geldiği belli olmayan bir denetim rolü veriyordu. ABD, gelişmeleri her 12 ayda bir BM'ye rapor edecekti.

Financial Times onaylanan önergenin içeriğini, Birinci Dünya Savaşı galiplerinin, Osmanlı İmparatorluğu paylaşılırken kendi kendilerine verdikleri yetkilere benzetti. BM'ye verilen sözde yetkilere ilişkin, “*Pratikte BM, ABD'yi denetleyebilir mi?*” diye sorduktan ve olumsuz bir cevap verdikten sonra, “Irak projesi, inanılmaz derece riskli olmaya devam ediyor, ABD'nin bu işe tek başına kalkışması hiç akıllıca olmaz diyerek”, BM kararının arkasındaki mantığa da dikkat çekti. *Le Monde*'un “Gerçeğe Dönüş” başlıklı başyazısında da benzer bir yaklaşım söz konusuydu. Fransa'nın uluslararası arenada iyice yalnızlaştığını saptayan *Le Monde*, G-8 zirvesine ev sahipliği yapmaya hazırlandığı bir noktada Chirac'ın direnmesinin

çıkarlarına uygun olmadığını vurguladıktan sonra, Irak'ın yeniden inşasında ABD'nin eskisi kadar kendinden emin olmadığını savundu. Alman gazetesi *Süddeutsch Zeitung*'a göre de ABD, müdahaleci dış politikasını BM'de onaylatmıştı? Bundan sonra Washington kolaylıkla bu kararı emsal teşkil edecek bir biçimde kullanabilirdi? Gazete, yorumunu, “Eski uluslararası yasa öldü, yaşasın *Imperium Americanum* yasaları,” diyerek ironik bir tonla bitiriyordu. *Die Welt* de bu oylamanın, “Transatlantik ilişkilerin ağırlığını çeken bir köprü olarak NATO'nun devreye girebilmesinin (dolayısıyla kolektif müdahale –E.Y.) yolunu açabileceğini” belirtiyordu. UPI'nın uluslararası editörü Roland Flamini'nin yorumu da bu yöndeydi. Çin'den Avrupa'ya, oradan Latin Amerika'ya kadar bütün belli başlı gazetelerin yorumları hep aynı temalar üzerinde yoğunlaşmıştı: ABD ve İngiltere'ye büyük yetki, işgale ve ABD dış politikasına onay, meşruiyet, ABD'nin Irak projesinin altından tek başına kalkmasının zorluğu...

Kolektif Sömürgeciliğin Zemini Hazır

Batı'daki “liberal”, “iyi niyetli emperyalizm” tartışmalarına daha önce değinmiş, yeniden bir sömürgeciliği savunan ve *Wall Street Journal*'de iki kez (!) yayımlanan bir çalışmayı da 15 Mayıs 2001 tarihinde yine bu köşede aktarmıştım. Bu yazımda, “başarısız devletler” olarak görülen alanların nasıl bir sorun yarattığını ve bu devletlerin küreselleşme içine çekilebilmeleri (kullanılabilir hale getirilmeleri) için sömürgeleştirilmeleri gerektiğinin savunulduğuna işaret etmiştim. Bu yaklaşımın Pentagon'da da bir karşılığı vardı. Mart ayındaki bir yazımda, Council on Foreign Relations üyesi ve Pentagon danışmanı, Deniz Harp Akademisi öğretim üyelerinden Prof. Barnett'in bir *Esquire*'da yayımlanan çalışmasına atıfla, ABD'nin bu

küreselleşme dışında kalan bölgeleri kullanıma açmaya kararlı olduğunu aktarmıştım (24 Mayıs 2003).

Ancak birçok kez tartıştığımız gibi ABD'nin ekonomik ve mali gücü bu projeyi tek başına gerçekleştirmeye yeterli değil. Tehlikeli bir noktaya gelmeye başlayan cari açık, bütçe açığı, hemen tüm eyalet yönetimlerinin iflasın eşliğinde olması (*Financial Times*) bunun bir işareti. Üstelik Savunma Bakanlığı denetimcilerinin raporlarında, Pentagon bütçesinden kayıp olduğu saptanan toplam 3.4 trilyon dolar (1999+2000 yılları) gerçek açıkların daha, çok daha büyük olduğunu gösteriyor. Buna karşılık, David Ignatius'un *New York Times*'da vurguladığı gibi, özellikle Fransa (Almanya ve Rusya), hem ABD'nin İmparatorluk projesinden çekiniyor, hem de uluslararası platformda tek iktidar noktaları olan BM Güvenlik Konseyi'nin ABD tarafından etkisizleştirilmesini istemiyorlar. Bunlara ek küresel ekonomik krizin andaki dönemecinde, Fransa ve Almanya ekseninin de en az ABD kadar yeni yatırım ve mal ihraç pazarlarına, ucuz enerjiye gereksinimleri var.

Cesede Üşüşenler

Bush yönetiminin Irak'ı, niyetini gizlemeye bile çalışmadan talan etmeye hazırlanması, ABD'de hiç kaygı yaratmıyor değil. Örneğin Columbia Üniversitesi'nden Prof. Jeffrey Sachs, BM oylamasından iki gün önce *Financial Times*'da yayımlanan yazısında, "ABD'nin niyetleri petrolle lekelendi" diyor, neredeyse safça bir iyi niyetle, petrolün BM denetimine verilmesini öneriyordu. Sachs, Irak'ta şeffaflık da istiyor, Bush yönetimiyle Bechtel, Halliburton, Fluor gibi Irak'ta ihale verilen şirketler arasındaki ilişkilerin açıklanmasını istiyordu. Halbuki Bechtel, 680 milyon dolarlık Irak kontratını taşeronluğa açmış, Washington'da yaptığı ilk sunuşta, 2000 teklif, Web sitesinde

de 4.500 kayıt almıştı bile. Bechtel'in açtığı paket ilk anda ufak, ilgi çok abartılı gelebilir. Ancak atık işleme alanında çalışan, Ceres Association'ın bir temsilcisine göre Irak'ta en azından 20 milyar dolarlık bir pazar var, önemli olan buraya ayağını atabilmek (*Wall Street Journal*, 18 Mayıs).

Fransız, Alman ve diğer Avrupa ülkelerinin bu pazardan pay almayı umdukları, bunun için de şimdilik ABD'nin dümen suyuna girdiği anlaşıyor. Şimdi, ABD'nin artıkları diğer çakalları doyurmaya devam edecek mi? ABD, bu yeni şekillenmeye başlayan ölü sevici ittifakı ayakta tutabilmek için gerekli cesetleri üretmeye devam edebilecek mi? ABD'nin İmparatorluk projesinin ilerlemeye devam etmesi, askeri gücüne olduğu kadar bu soruların cevaplarına da bağlı. Kolektif sömürgeciliğe hoş geldiniz!

(27 Mayıs 2003,
Dünya Ekonomisine Bakış)

İMPARATORUN YENİ MACERASI...

Konuya girmeden önce, lütfen, geçen hafta basına yansıyan şu haberlere bakar mısınız? İngiltere’de üst düzey bir istihbarat görevlisi BBC’ye, savaştan önce, hükümetin istihbarat örgütlerine, Irak raporlarının “seksapelini” arttırmaları yönünde baskı yaptığını ve kimi bilgileri “güvenlik örgütlerinin uyarısına rağmen rapora koyduğunu” açıkladı. *The Independent*’ın aktardığına göre, İngiltere Silahlı Kuvvetler Bakanı Adam Ingram, “Blair’in, ‘Saddam biyolojik ve kimyasal silahları 45 dakika harekete geçirebilir’ iddialarının, doğrulanmayan istihbarata dayandığını” itiraf etti. *The Times*: ABD’nin Irak’taki silah araştırma timinin bildirdiğine göre, savaşın ilk günü Saddam’ı öldürmek için roket atılan yerde, sığınak, yeraltı kenti, hatta

ceset bile yokmuş. Rumsfeld geçen hafta, “*Belki de Saddam kitle imha silahlarını savaştan önce imha etmiştir,*” dedi. Diğer bir deyişle Saddam, BM’nin 1441 sayılı kararına uymuş olabilir. Wolfowitz de “*Kitle imha silahları sorunu, Kongre ve kamuoyunda savaşın meşruiyetini arttırmak için öne çıkan bürokratik bir gerekçeydi,*” diyerek durumu açıklığa kavuşturdu. Nihayet, *Washington Post*, müttefiklerin Irak’ta daha önce planlanan-dan da çok daha fazla, 250 binin üstünde asker bulundurma-ya karar verdiklerini bildirdi. Irak’ta sivil siyasi yönetime geçilmesinden de zaten daha önce vazgeçilmişti.

Özetle, yine gazetelere göre, savaşın kararını daha geçen Aralık’ta alan Bush hükümeti; bürokratik, yani siyasi olmayan nedenlerle “*Kitle İmha Silahları*” sorununu ortaya attı. Bunu desteklemek için de gerekli kanıtları ürettiler. Şimdi de büyük bir küstahlıkla, bu kanıtların gerekçelerinin zaten önemli olmadığını söylüyorlar. Ama, imparatorluk kurmak böyle bir şeydir... salt güce dayanır... meşruiyet, etik, verilen sözler, hatta insan hakları ve hayatı (geçen hafta *Financial Times*, teröre karşı savaşta “*eldivenlerin çıkarıldığını*”, yani kurallardan vazgeçildiğini, işkencenin olağanlaştığını, 11 Eylül’den bu yana tutuklanan 3 bin El Kaide üyesinin kaderinin meçhul olduğunu yazdı) hiçbir anlam taşımaz, esas olan jeo-stratejik hedeflerdir. İmparator adayı, herkesi, kendini hiçbir ilkeye bağlı hissetmeden kullanır, Bush yönetiminin Tony Blair’i kullandığı gibi. İmparatorluk yoluna çıkmış bir güçle stratejik ittifak kurulamaz (İlginç bir çalışma: John Mearsheimer, *Tragedy of Great Power Politics*, W.V. Norton, New York 2002).

Yine O Eski Parça

Bunları hatırlatmak istedim çünkü, ABD hükümeti bir taraftan Türkiye üzerindeki baskıları arttırırken (“*hatanızı kabul*

edin” , “affederiz ama unutmayız,” vb..) diğer taraftan, Irak “trajedisinde” *ouverture* müziği olarak çaldığı parçanın aynısını bu kez İran için çalmaya başladı.

Bush yönetimine göre İran kitle imha silahları üretiyor, teröristlere yataklık yapıyor, komşu ülkelerde istikrarı bozuyor. Bu bilgilerin kaynaklarından biri de son haftalarda, elektronik ortamda artan dedikoduymuş (*chatter*). Evet, gözlerinize inanamıyorsanız bir kez daha okuyun. ABD dedikoduya dayanarak İran’ı hedef gösteriyor. Rumsfeld, İran’da rejim değişikliği politikasının resmen benimsenmesini istiyor (*Financial Times*, 29 Mayıs). Irak için de aynı gerekçeler ileri sürülmemiş miydi? Bu *ouverture*’ün içinde bir *leitmotif* de vardı: Saddam diktatörlüğünden bunalmış Irak halkı, ABD yönetimine kucak açacak, hatta üzerinde Saddam’ın resmi olan Irak paralarını yakacak, hemen dolar kullanmaya başlayacaktı. “Hayret bir şey”! Irak halkı hâlâ kendi parasını kullanıyor ve doların değeri Irak parası karşısında yükselmiyor (*New Statesmen*, 2 Haziran). Ama ders alan, hatta aldırان kim?... Şimdi de İran halkının yöneticilerinden nasıl hoşnutsuz olduğuna, rejimin bir vuruşta iskambil kâğıdından şato gibi yıkılacağına dair bir hikâye anlatılıyor. Zaten bir yıldır, yeni muhafazakâr yazarlar *Wall Street Journal*’da yazdıkları yazılarında, İran’da ABD yanlısı sokak gösterileri yapıldığını hiçbir kanıta dayandırmaya zahmet etmeden ileri sürüyorlar. Şu sırada gelişmeleri Tahrان’dan izleyen kimi yazarlarsa, ABD baskısının İran rejiminin şahinlerini güçlendirdiğini, reform yanlısı güçleri zayıflatıldığını bildiriyorlar (*The Observer*, 1 Haziran).

ABD İran’da kukla bir rejim kurmak, hatta belki de Şah’ın oğlunu geri getirmek istiyor olabilir, ama bugünkü iktidar, ABD kuklası bir rejimi deviren bir devrimin dinamikleri, çalkantıları içinde kurulmadı mı? İran halkı daha sonra, yine bir ABD kuklası olan Saddam rejiminin saldırısı karşısında ba-

ğımsızlığını korumak için dereler gibi kan akıtmadı mı? Son on yıldır İran halkı, muhalefetiyle Molla rejimini yavaş da olsa bir demokratikleşmek sürecine sokmadı mı?..

Demokrasi Mücadelesi mi Dediniz?

Üstelik Rumsfeld ve Bush bilmez ama, İran'da demokrasi hareketi Hatemi'yle başlamadı. Kökleri Kajar Hanedanı'nın mutlak monarşisini meşruti monarşiye dönüştüren 1906 anayasa reformuna kadar gidiyor. Bu muhalefet Pehlevi Hanedanı'nı da sarstı 1953'te ve ancak, bir ABD-İngiltere destekli darbeyle bastırılabilirdi. Demokrasi hareketi 1960'larda yeniden baş verdi, ama bu kez de Şah tarafından kanla bastırıldı. Demokratik muhalefet 1976'da yeniden yükselmeye başladı. ABD kuklası Şah 1979'da bir halk hareketiyle devrildi.

Ancak demokratik güçlerin ve solun çeşitli hataları yüzünden bu devrim iktidara Şii bürokrasisini taşıdı. Şii rejimi, demokratik muhalefeti, "*Yoksullar Hareketi*"ni, sendikaları kanla bastırdı. Ama, 1980'lerin başından bu yana bu Şii rejimi, kapitalizmin sınıf çelişkilerinin etkisiyle, toplumsal muhalefetin baskısıyla dışa açılmaya, toplum üzerindeki baskısını yumuşatmaya başladı. Bu toplumsal muhalefet, 1990'ların ikinci yarısında bugün reformcu denen laik demokratik eğilimli akımı yarattı. Bu hareket önce Hatemi liderliğinde birleşti, ama gide rek Hatemi'nin aslında rejimin koruyucusu olduğunun ayırdına vararak bölünmeye, gerçekten laik, demokratik bir hatta oturmaya başladı. Özetle ABD'nin karşısında, uzun bir demokratik, anti-emperyalist, ABD-karşıtı geleneği olan bir toplumsal muhalefet var. Üstelik İran, Irak'tan çok daha kalabalık, büyük... Ekonomisi, toplumsal dokusu çok daha güçlü ve karmaşık; yönetici sınıfının etik ve tarihsel kökleri güçlü bir ideolojiye sahip bağımsız bir ülke.

Uluslararası ilişkilerin artık (ve yeniden) askeri güç dengelerinin prizmasından görünmeye başlandığı; imparator adayının küçük çaplı, kullanılabilir nükleer silahlar yapmaya giriştiği bir dünyada bunların ne önemi var, diyebilirsiniz. Yarın ABD basıncı altında, çeşitli vaatlere kanarak İran toprağında bir macerayı göze alacak şaşkınlar olabilir, diye düşünerek yazdık bunları. İmparatorun sofrasından atılanlarla geçinmeyi umanların nasıl bir şeyle karşı karşıya olduklarını görmelerine yardımcı olabilmek için...

(2 Haziran 2003,
Dünya Ekonomisine Bakış)

$$(G 8)/2 + 19 = (BUSH + BLAIR) \times CHIRAC$$

G-8 ülkeleri liderlerinin Evian zirvesinde, “Irak krizi sırasında derinleşen görüş ayrılıkları geride kaldı, ilişkileri tamir ediyoruz”, “Yüzümüz geçmişe değil geleceğe dönük” havasına karşın, ABD ve Avrupa arasındaki çelişkiler varlıklarını korudu. Hatta çelişkinin ABD-İngiltere eksenıyla, Fransa-Almanya eksenini karşıtlığı biçiminde kristalleşmeye başladığı bile söylenebilir.

Karşılıklı Eksenler

Evian zirvesini yorumlayan ABD ve Avrupa basınındaki söyleme baktığımızda, “Atlantik çatlağı” kavramının, yerini giderek ABD-İngiltere eksenini ve Fransa-Almanya eksenini kavramlarına bırakmaya başladığı görülüyor. Fransa’nın da ABD

karşısında dengeleyici bir unsur olarak yükselmeye çaba gösterdiği söyleniyor.

“Chirac, Bush-Blair eksenine karşı” başlıklı yorumunda, *Der Spiegel*, “Bush-Blair eksenini Evian zirvesine terörizme karşı bir eylem planı getirdi ve kabul ettirdi,” derken, *Le Figaro*, George Bush’un “Avrupa’ya, dünyada demokrasi, ekonomik refah ve terörizme karşı mücadele için ABD bayrağının altında birleşme” çağrısı yaptığını vurguladı (2 Haziran). Bush-Blair eksenini yasadışı teknoloji ve silah taşıdığından şüphelenilen gemilere ve uçaklara el konulabilmesine olanak sağlayacak (böylece dünyanın denizlerinde polislik yapmasına olanak sağlayacak - E.Y.) sürpriz bir uluslararası anlaşma önerisini de gündeme getirdiler (*Washington Post*, 1 Mayıs). “Bush-Blair ekseninin terörizme karşı mücadeleyi yoğunlaştırma inisiyatifinin yolu üzerine çıkan Chirac” (*Spiegel*) tümüyle farklı, çok kutuplu bir perspektife sahipti. Bu yüzden *Le Figaro*’ya göre de, “Amerikan imparatorluğunun halen rakipsiz olması, Chirac’ın dünyanın geri kalanını kendi safında toplamaya çalışmasına engel değildi”. Nitekim, *Le Monde*’un aktardığına göre, Chirac 19 gelişmekte olan ülkenin yöneticilerini G-8 grubunun toplantısına davet ederken, zenginler kulübünü yoksullara açıp, “diyaloga ve gelişmeye duyarlı birçok-kutupluluk kavramını yaşama geçirmeyi” amaçlıyordu (2 Haziran).

ABD’den, *The Weekly Standard*’ın editörlerinden, Council on Foreign Relations üyesi Max Boot da, gelecek seçimlerde ABD yanlısı İspanyol ve İtalyan hükümetlerinin devrilmesi olasılığından, buna karşılık, Fransa’da “Gaullist” Chirac karşısında, ABD’ye yakın bir alternatifin yokluğundan, Almanya’da da, genelde ABD yanlısı olarak bilenen muhafazakârların, Schröder’in ABD eleştirilerine sessiz kalmalarından hareketle Avrupa Birliği’nin Fransa-Almanya ekseninde giderek merkezileşebileceğine ilişkin endişeleri dile getirdi.

‘Sert Güç’ ve ‘Yumuşak Güç’

Evian zirvesi üzerindeki tartışmalar bir kez daha gösterdi ki, ABD kendi imparatorluk projesini ilerletmek için askeri gücünün (“sert gücün”) belirleyici olabileceği güvenlik, terörizme karşı mücadele ve Ortadoğu sorunu gibi alanlar üzerinde yoğunlaşma eğilimi gösterirken Fransa, Avrupa’nın ekonomik ve kültürel özelliklerinin (“yumuşak gücünün”) etkisini gösterebileceği, ekonomik gelişme, uluslararası işbirliği, diplomasi gibi alanlara yöneliyordu. Bu iki farklı eğilimin, küresel düzeyde, ABD’yle Avrupa arasında bir işbölümünün değil, gittikçe derinleşen bir hegemonya mücadelesinin dışavurumu olarak karşımıza çıktığı söylenebilir.

Ancak ne ABD salt “sert güce” dayanarak tek kutuplu bir dünya (imparatorluğunu) kurabilir, ne de Fransa (Avrupa) salt “yumuşak güce” dayanarak ABD’nin bu projesini engelleyebilir. Bu yüzden, Bosna, Kosova, ve Kâbil’deki barış gücü görevlerine ek olarak Avrupa, şimdi de Fransa’nın liderliğinde Afrika’da, son olarak da Kongo’da askeri yanı sıra ağırlıklı işlevler üstlenmeye başlıyor. Buna karşılık, Evian zirvesinde Bush, Afrika’da AIDS’le mücadeleye yönelik, beş yıllık 15 milyar dolarlık bir paket açarken, açlığa karşı da bir acil yardım fonu oluşturduğunu açıkladı (*Financial Times*, 1 Haziran).

Bu iki eksenin liderleri, Evian zirvesinde, aralarındaki gerginliği azaltmaya, uluslararası koşullara uygun bir *modus operandi* kurmaya çabaladılar. Başarılı olduklarını söylemek için henüz erken. Ancak bir şey kesin: Şimdi, ABD eliyle mayalanmaya başlayan potansiyel bir “İran krizi” bu iki eksen arasındaki ilişkileri daha da gerginleştirmeye aday.

(4 Haziran 2003,
Globalpolitikültür)

İMPARATORLUK PROJESİNİN EKONOMİK ZEMİNİ ÇÜRÜK MÜ?

“GELECEĞE DÖNÜŞ”

Yirmi, yirmi beş yıl sonra nasıl bir dünyada yaşıyor olacağız? Bu soruya, özellikle ekonomik, siyasi, teknolojik ve kültürel değişimlerin görülmemiş bir ivme kazandığı, ya da tarihte görülmemiş bir ivme kazandığına inanıldığı bir dönemde, kabul edilebilir bir hata aralığı içinde kalıp, “bilimsel yöntemler”le yapılan öngörülerin, kendi özlemlerimizin geleceğe yönelik projeksiyonları kirletmesini önleyerek cevap vermeyi başarmak çok zor, hatta imkânsız.

Bu yüzden belki de, bundan on beş-yirmi yıl sonra nasıl bir dünyada yaşayacağız sorusuna kapsamlı ve iç tutarlılığı olan bir cevap vermeye çalışmaktansa, verilen cevapların, sunulan “gelecekler”in bir eleştirisini yapıp şeytanın avukatlığına soyunmak çok daha sağlıklı bir çaba olabilir.

Bu noktadan hareket ettiğimizde bugün, “edinilmiş düşünceler sözlüğü”ndeki geleceğe ilişkin saptamalar ve kavramlar listesinin başında *küreselleşme* ve *teknolojik devrim* geliyor: Küreselleşme ve teknolojik devrim, zamanı ve mekânı radikal biçimde sıkıştırarak, insanlığı geçmişinden ekonomik, siyasi ve kültürel olarak hızla koparıyor, yepyeni bir gelişme, hatta toplumsal evrim sürecine sokuyor. Bu yaklaşımı benimsediğimiz takdirde, gelecek daha şimdiden belli. Tek bir birim olarak örgütlenmiş küresel ekonomi ve network'lere bağlanmış, özgürce bilgi alışverişi ve üretimi içinde yaşayan bir insanlık. Bu gelecekte ulus-devletlere, sınıf ayrımlarına, dolayısıyla sınıf çatışmalarına, ideolojilere, siyasi liderlere, hareketlere yer yok. Bu gelecek içinde neredeyse siyasi iradeye yer yok!

İnsan yaşamı, serbetçe dolaşan, bilgilenen ve rasyonel davranan bireylerin karşılıklı etkileşimi, bunun çerçevesini ve zemini oluşturan ve kendi kendine, hiçbir siyasi müdahaleye, toplumsal mühendisliğe gerek duymadan düzenleyen bir serbet piyasa tarafından şekillendiriliyor ve yönetiliyor. Böyle bir dünyada doğal olarak savaşlara da yer yok: kalıcı bir barış, demokrasi ve bireysel özgürlükler dünyasından içeri adım atmak üzereyiz. Diğer bir deyişle, insanlık, ütopyasına ulaştı bile. Francis Fukuyama'nın yaklaşık on yıl önce yayınladığı makaledeki gibi, “*tarih bitti*”.

Bu madalyonun öbür yüzünde de *New York Times* yazarı Thomas Friedman'ın Türkçe'ye de çevrilen *Lexus, and the Olive Tree* adlı çalışmasında anlatılan bir başka dünya var. Thomas Friedman yukardaki ütopyaya canı gönülden katılıyor, hem kitabında hem de gazetedeki köşesinde sürekli bunun propagandasını yapıyor, ancak anlattığı hikâyenin, bu hikâyeyi okuyanların da nedense pek görmek istemediği önemli bir ayrıntısı var: Bu, Amerikan yaşam tarzının, kültürünün evrensel düzeyde benimsendiği ve taklit edildiği, askeri-siyasi ege-

menliğinin kabul edildiği bir dünyadır. Böylece Friedman'ın elinde, *ütopya* genelliğini kaybetmeye, özelleşmeye, hatta bir de ulusal, Amerikancı karakter kazanmaya başlayıp, giderek, diğer ülkeler açısından bir *distopya*ya dönüşüyor...

Diyalektik işte...

Küreselleşme(ler)

Küreselleşme, günlük konuşmamıza 1990'lı yılların başında girmiş bir kavram. Kabaca ve en genel anlamda, dünyanın üzerindeki tüm ekonomik (üretim, dolaşım), siyasi-kültürel noktaların giderek birbirbirine bağlanması, dünyanın "*tek bir birim haline*" dönüşmesi anlamında kullanılıyor. Daha dar ve özgün bir bağlamda ise sermayenin, ama özellikle de mali sermayenin dolaşımının hızlandığı, yaygınlaştığı ve kendi dinamiklerini diğer sermaye birimleriyle siyasi öznelerle dayatacak güce ulaştığı bir aşama anlamına geliyor küreselleşme.

Küreselleşme kavramıyla kapsanmaya çalışılan gelişmelerin ayrıntılarına girmeden önce, işe en azından iki küreselleşme sürecini birbirinden ayırt ederek başlamakta fayda var.

Uzun Tarihsel-Evrimsel Küreselleşme

Birincisi, gezegenin üzerinde ilk insan yerleşim birimleri oluşmaya başladığından bu yana hiç kesintiye uğramadan ilerleyen bir süreç var karşımızda. Bu süreç gezegenin üzerindeki coğrafi noktaları birbirine bağlayarak, kültürlerle dilleri birbirine karıştırarak, ulaşım ve haberleşme ağları kurarak ilerlemeye devam ediyordu. Bu açıdan, insanlık tüm gezegeni tek bir birim olarak kullanmak üzere kendine mal etmeyi sürdürmekte. Prof. Andre Gunder Frank'ın provokatif tarih çalışması *Re-orient*'de, binlerce kaynağa dayanarak irdelediği gibi, "batı"

henüz kendini ayrı bir “uygarlık” olarak saptamadan yüzlerce yıl önce, Asya’da, Ortadoğu’da ve Avrupa’da yerel ekonomik sistemler, ulaşım ve ticaret ağları vardı. Bunlar da, aralarında bölgelerarası bağlarla gittikçe artan bir oranda ilişkiler kurmaya başlamışlardı. Batı, “Batı”, doğu da “Doğu” olmadan önce küresel çapta, birbirini etkileyen, biçimlendiren bir genel insanlık “uygarlığı” zaten vardı¹ ve kendi içindeki noktalar arasındaki ağları giderek daha yoğun biçimde örmeye devam ediyordu. Bir başka deyişle, üretici güçler sürekli geliyor, geliştikçe gezegen ölçeğinde yaygınlaşıyor, küreselleşiyordu. Bu açıdan, *bugün bir küreselleşmenin ilk kez dünyayı tek bir birim olarak örgütlenme noktasına getirdiği son derecede abartılı ve tarih-dışı bir saptamadır*. Bu saptama belki de her kuşak gibi, bizim kuşağın da kendi özgünlüğüne inanma isteğinin yarattığı bir fanteziden öte bir şey değil...

Diğer taraftan, bu genel uzun tarihsel küreselleşme içinde üretim farkları, toplumsal formasyonlar birbirini izledi; bu üretim tarzları üzerinde yükselen siyasi birimler, imparatorluklar, küreselleşmeyi belli tarihsel kalıplara dökmeye, kendi varlık koşullarını ebedileştirmek amacıyla adeta dondurmaya ve denetlemeye çabaladılar. Roma İmparatorluğu bunların arasında üzerinde en çok bilgi sahibi olduğumuz örneklerden biriydi; dünyanın en uzun sürmüş imparatorluklarından biri de Osmanlı İmparatorluğu’ydu. Bu imparatorlukları yönetenler, ebedi ve evrensel bir düzen altında yaşadıklarına inanıyorlardı. Roma İmparatorluğu Akdeniz etrafında muazzam bir ulaşım-iletişim ağı kurdu, bunun üzerinde bir dünya ekonomisi ve sistemi yükseldi, ama Roma İmparatorluğu bununla sınırlı değildi; kuzeyde İngiltere’ye, güneyde Afrika içlerine kadar uzandı, kendi sınırlarının ötesindeki halklarla, “medeniyet-

1) Frank, “İnsan grupları arasındaki farklara değil de benzerliklere bakarsak bu ortak uygarlığı çok daha kolay görebiliriz,” diyor.

ler”le ilişkiler içinde oldu. Tümüyle tecrit edilmiş bir birim olmadı hiçbir zaman. Sonra da, o zamanlar bilinen dünyanın hemen hepsini içeren bu imparatorluk, kendi iç çelişkilerinin, dış baskıların altında çözülüp çöktü; kendinden önceki ve sonraki bütün imparatorluklar gibi.

Bizim bugün konuşmaya başladığımız küreselleşme süreci de, bir anlamda, bu uzun tarihsel küreselleşme sürecinin kapitalizm altında, sermaye ilişkisiyle aldığı biçimlerle ilgili.

Sermaye İlişkisi ve Küreselleşme

Bu yazıda sermayenin birikim yasalarını, içerdikleri çelişkileri, bu çelişkilerden doğan dinamikleri etraflıca konuşma olanağımız yok. Okuyucunun bunların en azından farkında olduğunu varsaymak zorundayız. Ancak sermaye söz konusu olduğunda çok önemli bir noktayı burada saptamak istiyorum. Yazımın geri kalanında bunu hep aklımın bir köşesinde bir “leitmotif” olarak tutarak ilerleyeceğim: Sermaye salt bir “şey”, para, mal, makine olmaktan çok öte bir özelliğe sahip. *Sermaye esas olarak bir ilişki, ve kendi iç dinamikleriyle hareket eden bir ilişki.* Marx’ın işaret ettiği gibi, sermaye ilişkisi kendisini taşıyanları kontrol eden bir ilişki. *Patronlar, kapitalistler sermayeyi kontrol etmezler, sermaye kapitalistleri kontrol eder.* Kapitalistler sermayeyi taşırlar, temsil ederler. Bir insanı (kapitalisti) sermaye ilişkisinin içinden çıkartıp yerine başka bir başkasını koyarsanız, o sermaye (niteliğini yitirmez) iyi kötü işlemeye devam eder. Özetle, demek istiyorum ki: Bütün kapitalistlerin iradesi, insani karakterlerinden bağımsız olarak, örneğin iyi bir insan, yardımsever, iyi bir baba, vatansever, vb. olmalarından bağımsız olarak, sermayenin genişleme dinamiğine tabidir.

Egemen küreselleşme tarifiinin içerdiklerini (sermayenin,

özellikle de mali sermayenin, teknolojik gelişmelerin etkile-riyle, dolaşımında yaşanan hızlanma, yaygınlaşma, hatta öz-gürleşme) hatırlar ve bunları bir “yakın okuma”ya tabi tutar-sak, aynı içerikten hareketle, sanırım, şöyle bir başka saptama-ya geçebiliriz:

Geçtiğimiz yirmi yılda, piyasaların açılmasına, teknoloji-nin kullanımına baktığımızda, sermayenin zamanı ve mekânı daha verimli kullanma, denetim alma sürecinde küresel çapta hissedilir bir hızlanma olduğunu görüyoruz. Bu süreç en belirgin şekilde sermayenin en kolay ve en hızlı hareket eden parçasında, mali sermaye alanında yaşanmaya başladı. Sermayenin bu hızlı hareket eden parçasına, mali işlem ve bilgi iş-lem sektörüne yerleşmiş, bunu taşıyıp yolunu açan kapitalist sınıf ve tabakalar ekonomik, siyasi ve ideolojik açıdan güçlen-diler, hatta lider ve başat konuma yükseldiler. Sermayenin za-man ve mekânı daha verimli kullanma, denetim altına alma atılımı 1990’larda iyice hızlandı ve küreselleşme adı altında bilince çıktı. İşte, bugün yaygın biçimde kullanılan küreselleş-me kavramının bir diğer okunuş tarzı bu.

“Yakın” okumaya devam edelim. Sermayenin ekonomik ha-reketi, diğer bir deyişle, mal, bilgi, para, işgücü ve işgücü akı-mı, hem tüm coğrafi noktaları birbirine bağlıyor, hem de ha-reket sürecinin coğrafyasındaki tüm noktaları gezegen üzerin-de giderek daha az kesintisiz bir zaman akışının parçaları ola-rak örgütlemeye çalışıyor. Böylece, sermaye birikim süreci, sermayenin üretim, dolaşım ve değerlendirme süreci, tüm za-man ve mekânı dünya üzerinde kendi denetimi altına alma, kâr elde etme amacına tabi kılmak yönünde işliyor. Diğer bir deyişle, sermaye ilişkisi dünya ekonomisini en kârlı, birikime en uygun biçimde kullanmak, adeta her şeyi içeren, tarihi ka-pitalist üretim tarz ve toplumsal oluşumu altında donduran ebedi bir imparatorluk oluşturmak yönünde² işliyor.

Sermayenin bu “imparatorluk oluşturma” eğilimi içinde de iki ayrı düzey söz konusu. Birincisi, sermaye ilişkisinin mad-di, bilinçten ve öznelere niyetlerinden bağımsız genel eğilimi ve dinamiğiyle ilgili, bu anlamda öznesi olmayan bir süreç imparatorluk. Diğer taraftan, bu süreçte, devletler arası hiyerarşiler matrisi içinde, iradi biçimde kurulmaya ya da korunmaya çalışılan bir ekonomik siyasi çıkarlar alanı, güçler dengesi ve nihayet hegemonya olgusuna bağlı bir imparatorluk kurma eğilimi var. Dün Büyük Britanya İmparatorluğu’du, bugün Amerikan İmparatorluğu.

Bu dar anlamlı imparatorluk benim, anti-ABD, anti-emperyalist bir söylem içinde, süreçleri aşırı siyasileştirerek ürettiğim bir kavram değil. Bu kavramı sanırım ilk kez Henry Kissinger kullandı. Soğuk Savaş’ın arkasından, tekkutuplu bir dünya şekillenmeye başlayınca, özellikle 1990’ların ikinci yarısında, Amerikan sağının düşünürleri bu kavrama giderek daha sık başvurmaya başladılar

Örneğin Irving Kristol (*Public Interest*’in editörü, *National Interest*’i çıkarıyor ve American Enterprise Institute üyesi) *Wall Street Journal*’de 1997’de yayımlanan “Amerikan Emperiumun’un (imparatorluk coğrafyası -E.Y.) Doğuşu” başlıklı yazısında şöyle diyor: “Amerikan halkı, emperyal ulus haline gelmiş olduğunun bilincine bir gün varacak”... “Şimdi artık hiç bir Avrupa ülkesinin bağımsız (ABD’den -E.Y.) dış politikasının olamayacağı, diplomatik olarak dile getirilmese bile bir gerçektir”... “Onlar (ya Türkiye gibi ülkeler -E.Y.), büyük bir otonomileri olsa bile bağımlı ülkelerdir. Emperium, bu bağımlılık ve otonomi karışımını betimler.” David Rothkopf, Kissinger ve Ortakları Danışmanlık Şirketi’nin direktörü, Kolombiya Üniversitesi’nde profesör; ilk Clinton döneminde Ticaret

2) Bu imparatorluk kavramının böyle kullanılışının teorik kaynağı için bkz. Micheal Hardt ve Antonio Negri, *Empire*, Harvard 2000.

Bakanlığı üst düzey görevlisi ve 1997'de *Foreign Policy* dergisindeki "Kültür Emperyalizmine Övgü" başlıklı çalışmasıyla dikkati çekti. Rothkopf'un yazısının tezi kısaca şöyle: Bilişim Çağı'nda İngilizce ve ABD kültürü hızla yaygınlaşıp egemen olmaya başladı. "Bu kültür emperyalizmi olumlu bir gelişmedir." "ABD'nin temel hedefi, bir zamanlar nasıl İngiltere denizlere hakim olduysa, bugün dünyanın bilgi akışı ve haberleşme frekanslarına/dalgalarında egemenlik olmalıdır"... "ABD dünyanın tek askeri süper-gücü olduğu gibi, dünyanın yegâne bilişim süper-gücüdür de." Rothkopf, Carnegie Vakfı'nda Mayıs 2000'de yaptığı "Siber Politika" konulu konuşmasında da, "Biz lideriz, bilişim alanında hegemonik olabiliriz, olmayı istiyor muyuz?" diye soruyor ve kendi sorusuna olumlu cevap veriyordu.

ABD, eski savunma bakan yardımcısı Josph S. Nye ve eski genelkurmay başkan yardımcısı William Owens'a göre, "Dün nükleer egemenlik, liderliği elde tutmak için ne kadar elzem idiye, bugün de bilişim alanında egemen olmak o kadar önemlidir" (*Foreign Affairs*, Mart/Nisan 1996). Henry Kissinger'a göre, "Küreselleşme ABD egemenliğinin adlarından yalnızca biridir" (Dublin, Trinity College'da konferans, 12 Ekim 1999). Seattle'dan sonra *Los Angeles Times*'de, "Küreselleşmenin ABD'deki etkileri müthiş olmasına rağmen... küreselleşmenin ekonomik-siyasi sonuçları gelişmekte olan ülkelerde çok ağır olmuştur," diye yazıyordu. "Küreselleşme esas olarak Amerikan modelinin küresel çapta benimsenmesidir" (20 Aralık 1999).

"Tarihin, günümüzdeki kapitalist burjuva-demokratik medeniyetin ötesinde bir üst aşaması yoktur," diyen Francis Fukuyama, geçen yıl Merrill Lynch mali danışmanlık şirketiyle yaptığı bir söyleşide, "Küreselleşme gerçekte Amerikanlaştırmayı anlatmak için kullanılan bir deyim mi?" sorusuna, "Evet, öyle olduğunu düşünüyorum. ABD dünyadaki en ileri kapitalist

toplum, kurumları da piyasa güçlerinin mantıksal evriminin (Hegel'in mutlak idesi yerine piyasa güçlerinin konmasına dikkat! -E.Y.) bir ürünü. Öyleyse... *Amerikanlaşma küreselleşmeyle birlikte gidecektir,*" diye karşılık vermektedir.

Bu yaptığım aktarmaların da gösterdiği gibi, ABD bir devlet olarak, sermayenin genel küresel imparatorluk kurma eğilimine kendi damgasını vurmaya ve burada kendi siyasi, ekonomik, hatta ideolojik egemenliğini kalıcı kılmaya niyetli bir yapılanmaya ulaşmayı amaçlıyor ve bu hedefi bir ulusal savunma-dış politika prensibi olarak benimseme eğiliminde.³

Küreselleşmenin işte bu sermayenin global imparatorluk oluşturma eğiliminin dışavurumundan başka bir şey olmadığını bir kez saptadık mı, buradan hareketle tarihteki bütün imparatorluklar gibi sürekli genişlemek, dışındaki her şeyi içine almak zorunda olduğunu da görebiliriz. Bu iki saptamadan ise şu sonuç çıkar: Eğer küreselleşme süreci, sermayenin imparatorluk kurma, ABD'nin hegemonyasını kalıcılaştırma eğilimi (artık bunların hepsini birden ve birbirine karıştırarak kullanmaya başlayabiliriz sanırım) ekonomik, siyasi, hatta kültürel alanlarından bir tanesinde bile gerilemeye başlarsa hızla istikrarsızlığa düşer ve çökmesi gündeme gelebilir. Edward Gibbon tarafından, 18. yüzyılda yazılmış altı ciltlik bir kitabın son iki cildinin yeniden çok okunan kitaplar listesine girmeye başlamasının arkasında sanırım bu kaygı var. Söz konusu kitabın adı *Roma İmparatorluğu'nun Yükselişi ve Çöküşü*. İlgi çeken son iki cildi ise gerileme ve çöküş üzerine.

3) *Foreign Affairs* dergisinin 75. yıldönümü sayısındaki (Eylül-Ekim 1997) şu iki makale özellikle ilginç: Samuel Huntington, "The Erosion of American National Interests", s. 28; Josef Joffe, "How America Does It", s. 13. Daha açık ifadeler okumak isteyenler için: Peter W. Rodman, "Uneasy Giant, Challenges to American Predominance", Nixon Centre, 2000.

Küreselleşme ve Kriz

Bugün konuşulan küreselleşmenin, en uzun tarihsel küreselleşme süreci içinde nereye oturduğunu büyük ölçüde saptadık, ama yakalamamız gereken bir nokta daha var, buradan sonra geleceği üzerine konuşmaya başlayabileceğiz.

Bugün kullanıldığı biçimiyle küreselleşme sürecinin en belirgin özelliği, mali sermayenin dolaşımının yaygınlaşması, hızlanması ve etkisinin, kendi dinamiklerini dayatma, çevresini şekillendirme gücünün olağanüstü biçimde artmış olmasıdır. Küreselleşmenin bir diğer çok önemli özelliğini saptayabilmek için, mali sermayenin bu konuma nasıl ulaştığını sormak gerekiyor.

Mali sermaye deyince esas olarak üç ilişkiyi birlikte anlamak gerekiyor: Uluslararası borç piyasaları, döviz piyasaları ve borsalar. Aslında bunların hepsini birden tek bir başlık altında toplamak, küresel kredi sisteminin ve hacmindeki ani büyümenin ve mali araçlardaki aniden artan karmaşıklıklaştıranın irdelenmesine dönüştürerek sorumuzun cevabını orada aramak daha sağlıklı olacak. Etraflı ve sayısal bir irdeleme bu yazının sınırlarını aşıyor. Sınırlı da olsa, bu tür ve daha geniş bir çabayı *Petrol İş 1997-1999*⁴ yıllığındaki yazımda bulabilirsiniz. Bu yazıya dayanarak, konumuz açısından önemli bulduğum kimi saptamaları kısaca aktarmak istiyorum.

1970'li yıllarda döviz ve kredi piyasalarında ani bir genişleme, hatta bunların uluslararasılaşmasında belirgin bir artış başladı. Bu artış, dünya ekonomisinin merkezlerinde görülen şirket kârlarındaki düşineyle ve oluşan fazla kapasite sorunu-na bağlı olarak sermaye birikiminin yavaşlamasıyla çakışır.⁵ Bu, rastlantısal bir çakışma değildir; kredi sisteminin yeniden

4) Ergin Yıldızoglu (1999): "Küresel Kriz ve Dönüşüm", *Petrol İş 1997-1999 Yıllığı*.

genişlemeye başlamasıyla, sermaye birikim sürecinin yavaşlaması arasında da organik bir bağlantı vardır. Yavaşlayan sermaye birikim sürecini sürdürebilmek, kârların gerilemesiyle, yatırım olanaklarının daralmasıyla birlikte fazla sermaye haline dönüşen sermayeye değerlenecek alan bulmak amacıyla kredi mekanizması, hızla küresel düzlemde büyümeye başladı. Kredi piyasalarındaki ilk genişleme dalgası 1980'lerin başında az gelişmiş ülkeleri etkileyen bir borç krizine dönüştü. 1980'ler boyunca, mali piyasalara getirilen serbestleştirme (küreselleşme eğilimi) ve yeni yatırım araçları bu büyümeyi hızlandırdı. 1987 borsa krizini izleyen resesyon sırasında ve 1990'ların ilk yarısında, yani gelişmekte olan piyasaların yükseldiği sırada, mali sermaye astronomik bir dolaşım hızına, kredi hacmi devasa boyutlara ulaştı. Para, tahvil ve hisse senedi piyasalarında yapılan işlemlerin değeri, 1930'larda geçen ekonomik kriz sırasında, meta ticaretine ilişkin olarak yapılan işlemlerin iki katıydı. Para, tahvil ve hisse senedi piyasalarının büyüklüğü, 1990 yılında meta piyasalarına ilişkin işlemlerin elli misline ulaştı. Bir başka araştırma ise bu oranın, 1979'da altı misliken 1986'da yirmi misline yükseldiğini tahmin ediyordu (*Le Monde Diplomatique*, Ekim 1994). Mali sermayenin boyutlarını ve artış hızını tahvil ve hisse senedi piyasalarındaki işlemlerin GSMH'ya olan oranlarına bakarak da izleyebiliriz. 1980-1990 arasında, tahvil ve hisse senedi piyasalarının işlem hacmi ABD'de yüzde 9'dan büyük bir sıçrama göstererek yüzde 93'e, Almanya'da yüzde 8'den yüzde 85'e, Japonya'da

5) Philip Armstrong, Andrew Glyn ve John Harrison'ın (1984) *Capitalism since World War II: The Making and Breakup of the Great Boom* isimli çok ayrıntılı çalışmasını da anmak istiyorum. Daha yeni bir çalışma için: Robert Brenner (1998) "The Economics of Global Turbulence", *New Left Review*, No: 229. Bunun eleştirisi için, Ben Fine, Costas Lavapidas ve Dimitris Milonakis (1999) "Addressing the World Economy: Two Steps Back", *Capital and Class*, Ilkbahar 1999. No: 67.

yüzde 7'den yüzde 119'a ve İngiltere'de 1985'de yüzde 386'dan yüzde 690'a yükseldi (*The Economist*, 19 Eylül 1992).

Global, mali ve parasal işlemlerde değerklenmek üzere uluslararası piyasalarda dolaşan sermayenin hacminin ise üçe katlanarak 1991 yılında 1 trilyon dolardan 1994 yılında 3.7 trilyon dolara çıktığı tahmin ediliyor. Küreselleşmenin en hızlı döneminde banka kredisıyla sağlanan fonların hacmi 1990'da 468 milyar dolardan 1993'de 555 milyar dolara, hisse senedi piyasasından sağlanan fonlar ise aynı yıllarda 756 milyar dolardan 2.2 trilyon dolara fırladı (*Newsweek*, 3 Ekim 1994). Mali sermayenin en gözde araçlarından türev piyasalarının hacmi de hızla artarak 1992 ile 1993 arasında 4 trilyon dolardan 14 trilyon dolara çıktı (*Le Monde Diplomatique*, Haziran 1994). *Business Week* dergisinde yapılan bir başka tahmine göreyse, 1994 yılında türevlerin hacmi yaklaşık 20 trilyona ulaşmıştı. Mali sermayenin bir diğer etkinlik alanı olan devlet borçlarında da hızlı artışlar yaşandı. OECD tahminlerine göre, Yediler grubu ülkelerde devlet borçlarının GSMH'ya oranı 1983-1989, yani ekonomik toparlanma döneminde yılda ortalama yüzde 2.5 artarken, 1989-1994 arasında yıllık ortalama büyüme hızı yüzde 5.2'ye çıkmıştı (*OECD Economic Outlook*, Aralık 1994). Bu gelişme Dünya Bankası direktörü E. Stern'e göre, 16 trilyon dolarlık bir kumarhaneye çevirmişti dünya ekonomisini (*Business Week*, 12 Aralık 1994).

Mali sermayenin bu genişlemesi, gelişmekte olan piyasaları da etkisi altında aldı: 1994'de Meksika'da, sonra da 1997'de Asya'da karaya oturmadan önce, gelişmekte olan ülkelerin sermaye piyasaları 1990'ların ilk yarısında baş döndürücü bir hızda büyüdüler. 1990-1994 arasında gelişmekte olan ülkelerde 50 yeni borsa faaliyete açıldı. Gelişmekte olan piyasaların kapitalizasyonu 1985-1994 arasında 10 misli artarak 2.2 trilyon dolara ulaştı (*Newsweek*, 3 Ekim 1994). Gelişmekte olan

ülkelere net sermaye akımı ise 1989-1994 arasında, yalnızca 5 yılda tam on beş kat arttı (*Financial Times*, 3 Eylül 1994). Yatırım şirketi Baring Securities'e göre, gelişmekte olan piyasalarda yabancıların elindeki kâğıtların değeri 1986'da 2.1 milyar dolardan 1993'de 200 milyar dolara yükseldi (*Financial Times*, 7 Ocak 1995). Asya krizi patlak verdiğinde bölgede dolayan borç enstrümanlarının hacminin 60 trilyon doları geçtiği tahmin ediliyordu.

Kısacası, teorik çözümlemeleri bir kenara bırakarak ilerlersek, merkez ülkelerde bir ekonomik kriz eğilimi oluşmaya, sermaye birikimi yavaşlamaya başlayınca, birikimi sürdürebilmek için genişleyen kredi mekanizması kısa sürede kendi kendini besleyen (ya da kendi kuyruğunu yiyerek yaşamaya çalışan bir yılan gibi) ve tüm küresel alanı kaplayan bir dinamik yarattı.

Yayılan ve genişleyen, esas olarak ABD-İngiltere kaynaklı mali sermayeydi. Bu genişleme sürecinin öne, 1980'lerde ABD-İngiltere eksenli tarafından devreye sokulan ve IMF-Dünya bankası eliyle uygulattırılan politikalarla fiilen açılmaya başlandı. Diğer bir deyişle, siyasi irade bir tür kriz yönetim mekanizması olarak devreye girdi ve bugün küreselleşme denen süreci, daha da önemlisi, bunun altyapısı olan "serbest piyasa"yı yurkardan aşağıya bizzat siyasi müdahaleyle, bir "toplumsal mühendislik" girişimi yoluyla inşa etmeye başladı.

Küreselleşme süreciyle sermaye birikim krizi arasındaki ilişkiyi saptadıktan sonra, bir adım daha ileri gidip resmi tamamlamak için, genelde "yeni dünya düzeni" başlığı altında sunulan sürecin siyasi-hegemonik yanına bir bakalım. Böylece "imparatorluk eğilimi" olarak altını çizdiğimiz olgunun kaba bir tanımını tamamlamış olarak geleceğine bakmaya başlayabiliriz.

Buraya kadar kaba fırça darbeleriyle çizdiğimiz resmi, bir de kapitalizmin tarihini göz önüne alarak bir kez daha değer-

lendirirsek⁶ şu saptamaları yapıp sürecin siyasi boyutuna geçmeye başlayabiliriz. Bu, bizi tekrar imparatorluk olgusuna geri götürecektir.

Birçok araştırmacının saptadığı gibi, kapitalizmin tarihinde birden fazla küreselleşme atılımı var. 19. yüzyılın ikinci yarısında ve 20. yüzyılın son çeyreğinde başlayan küreselleşme atımları, bunlardan son ikisini oluşturuyor. Daha iyi belgelenmiş olan bu son iki atılıma bakarsak, 19. yüzyıldakinin 1870'lerdeki büyük durgunluk denen ekonomik krizle, ikincisinin de 1970'lerin başında, petrol krizi, Uluslararası Para Sistemi'nin çöküşü ve 1974'teki derin resesyonla başladığını görüyoruz. Her ikisinde de mali sermayenin, sermaye ihracının özel bir yeri var. Her ikisinde de bir teknolojik devrim aynı anda yeni alanların, az gelişmiş ülkelerin iç pazarlarının, 19. yüzyılda sömürgecilikle, 20. yüzyılda IMF, Dünya Bankası bağlamında programlarla, GATT, Ticaret Örgütü kapsamında düzenlenen uluslararası anlaşmalarla merkez ülkelerin kullanımına açılmasıyla birlikte geliyor. Her ikisinde de "serbest piyasa"yı küresel çapta kurma girişimi var. 19. yüzyılın sonundaki küreselleşme İngiliz emperyalizminin aniden güçlenişini ve *atılım yapmasını* getirirken, 20. yüzyılın başındaki de ABD'nin ekonomik, siyasi ve askeri olarak öneminin artmasına yol açtı.

Tüm bunları tarihçi Fernand Braudel'den hareketle, Arrighi'nin çalışmasında vurguladıklarını da göz önüne alarak, şu şekilde bir araya koymak mümkün: Kapitalist üretim tarzının her genişleme döneminin sonunda, ekonomik krizle birlikte oluşan bir mali genişleme dönemi var. Ekonomik genişleme döneminde dünya pazarını kendi siyasi denetimi altında bü-

6) Bu açıdan özellikle aydınlatıcı bir çalışma: Giovanni Arrighi, *The Long Twentieth Century*, 1940, Verso. Türkçe'ye de çevrildi.

tünleştirerek, diğer ülkelerin de kullanımına sunabilen hegemonik ülke (bunu yapabildiği için hegemonyasını kabul ettirerek hegemonik konumda kalabiliyor) bu ~~malı~~ kabarma dönemine, bundan en iyi biçimde faydalanmasına olanak sağlayacak avantajlı bir konumdan giriyor ve bir atılım dönemi yaşıyor. Ancak Fernand Braudel, tarihe bakarak, *bu atılımın aslında hegemonik gücün son baharı olduğuna* işaret ediyor.⁷ Çünkü bu dönemde yeni hegemonik güçler ortaya çıkmaya başlıyor. Tarih, her küreselleşme döneminin bir hegemonik rekabet ve çatışma dönemine açıldığını da gösteriyor.

“Toplumsal Sorun”

Gerek 19. yüzyıldaki, gerekse 20. yüzyılda başlayan küreselleşme süreçlerinin aynı zamanda bir serbet piyasa inşa süreci olduğuna yukarıda değindim. Her iki durumda da görülen o ki, ekonomik ve siyasi olarak üstün durumdaki ülke, hegemonik güç(ler), bu üstünlüklerinin potansiyellerini daha iyi değerlendirebilmek amacıyla küresel düzeyde, piyasaların, ekonomilerin kendi kullanımlarına açılması için özel bir çaba içine giriyorlar. Ancak iki dönemde de kendi kendini düzenleyen bir serbest piyasa kurma çabası, bir süre sonra, salt nüfusun büyük çoğunluğunun çıkarlarıyla çelişmeye başlıyor, aynı zamanda ekonomik ilişkileri kucaklayan toplumsal ilişkileri de dağıtmaya başlıyor.

Çünkü toplumun içinde bir azınlık kesim, sayısal olarak küçülmeye devam ederken, ekonomik gelişmenin nimetlerinden faydalanarak zenginleşiyordu. Bu ekonominin nimetlerini üretenleri de içeren bir çoğunluk ise durmadan yoksullaşı-

7) Bir süredir, özellikle Soguk Savaş’tan sonra, ABD savunma çevrelerinin, gelecek yirmi, yirmi beş yıl içinde ABD hegemonyasının tehdit altına gireceğini düşünerek buna hazırlanmakta olduklarını anımsayabiliriz.

yor, hatta ekonomiden/toplumdan dışlanıyordu; bu yüzden de giderek kızgınlığı artmaktaydı.

1840'larda genel bir kriz İngiltere ve Avrupa'yı sarsınca, "dışlanmışlar"la yeni şekillenmeye başlayan işçi sınıfının tepkileri birleşti, buna radikal cumhuriyetçi ve anarşist aydınlar da katılınca, oluşan karışım 1848 devrimlerinde tüm Avrupa'yı ateşe verdi. Artık, bundan sonra kendi kendini düzenleyen piyasa mekanizmasına güven giderek sarsılmaya ve piyasanın yıkıcı etkilerini sınırlamak üzere seri halde reformlar gündeme gelmeye başladı.⁸ Zaman içinde, vurdumduymazlığın yerini derin bir korku alacak, kapitalist sınıf her şeyi toptan kaybetmemek için aristokraziyle anlaşacak, siyasi ve ekonomik iktidarının sınırlanmasını kabul edecekti. Bundan böyle devlet, toplumsal ilişkileri düzenleyen, çalışanların, yoksulların, dışlanmışların toplumsal sorunlarını hafifletmek, öfkelerini etkisizleştirmek için gerekirse ekonomiye müdahale eden, mülkiyet hakkını sınırlayan bir dizi görev üstlenecekti. Toplumsal reform kavramı daha çok kullanılır oldu, "piyasanın gizli eli"nin düzenleyici gücüne güven giderek azaldı, "toplumsal ilişkileri en iyi piyasa düzenler" zırvası da zaman içinde gözden düştü.

20. yüzyılın son çeyreğindeki son küreselleşme, diğer bir deyişle, dünya ekonomisinde denetimsiz piyasa koşullarının egemen kılınması projesi, tarihin tekerleğini geri çevirdi ve "toplumsal sorun"un yeniden ortaya çıkmasını büyük ölçüde hızlandırdı.

8) Karl Polanyi (1944), *The Great Transformation*. Bu çalışma, serbest piyasayı yukarıdan aşağı kurma çabasının, bizzat ekonomik ilişkileri kapsayan toplumsal ilişkileri nasıl yıktığını, 19. yüzyıldaki uluslararası barış ortamının sonunda nasıl iki genel savaşa yol açtığını çok ikna edici bir dille anlatıyor. Bu çalışmanın izlerini, küreselleşmenin iki önemli eleştirmeninin, yatırımcı Soros'un yazılarında ve bir zamanlar Thatcher'a danışmanlık yapmış ama sonra, serbet piyasaya "kapitalist ütopya" diyerek taraf değiştirmiş bir yazar, Prof. John Gray'ın *False Dawn* adlı kitabında görmek mümkün.

Toplumsal sorun aslında, dünya ekonomisini etkileyen yapısal krizle birlikte 1970'lerde filizlenmeye başladı. Ancak, 1968-1973 toplumsal kabarması devletin baskıcı aygıtlarıyla geriletildikten sonra, yukarıda değindiğim “refah devleti” politikaları (1980'lerde neo-liberal politikalar devreye girene kadar) toplumsal sorunun derinleşmesini büyük ölçüde yavaşlattılar. 1980'lerden bu yana neo-liberal proje, bir taraftan toplumsal sorunu yaratan koşulları daha da güçlendirdi ve dünya ölçeğinde yaygınlaştırdı; diğer taraftan, ulus-devletlerin elindeki toplumsal uzlaşmayı kolaylaştıran, böylece kapitalizmi koruyan aygıtları almaya başladı. Yani, uluslararası rekabet ve özelleştirmenin etkisiyle, sanayiler etraflarındaki toplumsal yapılarla birlikte dağılırken, sosyal yardımların kesilmesi işsizlik koşullarını ağırlaştırdı, çalışanları daha da yoksullaştırdı. Eğitim sistemlerindeki kaynak yetersizliği de yeni kuşakların topluma katılmasını giderek zorlaştırıyordu. Bu sırada, küreselleşmenin tahribatına uğrayan azgelişmiş ülkelerden, savaş bölgelerinden gelişmiş ülkelere doğru hızlanan göçlerin getirdiği insanların da katılmasıyla (üstelik gelişmiş ülkelerin bir ekonomik büyüme yaşadığı 1990'larda) çok-kültürlü, çok-uluslu ve küresel bir “dışlanmışlar” tabakası hızla büyümeye başladı. Asya krizi bu süreci daha da hızlandırdı.

Tarihsel arkaplanı tamamlayarak bugüne gelmeye başlarken değinmemiz gereken iki kavram daha var. Bunlardan biri *yeni dünya düzeni*, ikincisi ise *teknolojik devrimdir*.

Yeni Dünya Düzeni

Küreselleşmeye paralel olarak kullanılan bir kavram da yeni dünya düzenidir. Yeni dünya düzeni kavramı ilk kez 1989'da ABD Başkanı George Bush tarafından telaffuz edildiğinde, bize Batı'nın “Soğuk Savaş'ı kazandığı”nı, bundan son-

ra liberal demokrasinin ve piyasa ekonomisinin tek geçerli yaşam biçimi olacağını, nükleer savaş tehlikesinin kalktığını ve böylece global bir barış dönemi başladığını söylüyordu.

Yeni dünya düzeni, aynı zamanda tek süper-güç olarak ayakta kalmış ABD'nin hegemonyası altında sağlanacak düzen içinde ve dünya ekonomisine açılan Doğu Avrupa, Rusya ve Çin gibi yeni pazarların getireceği ek kaynaklarla, kapitalizmin yaşadığı uzun yapısal krizden de çıkılabileceği umudunu taşıyordu.

Bilindiği gibi, bu umutlar kısa zamanda dağıldı. Doğu bloğunun çökmesiyle nükleer tehdit gündemden çıktı, ABD'nin nükleer şemsiyesi önemini yitirdi. Böylece ABD'nin siyasi önderliğini kabul etmenin en önemli gerekçesi ortadan kalkmış oluyordu. Yeni dünya düzeni başlar başlamaz batı bloku ülkeleri arasındaki ekonomik ve politik çıkar farklılıkları, ulusal öncelikler ve uluslararası rekabet öne çıkmaya başladı. Bu süreç ABD hegemonyasını pekiştirmede, aksine zayıflattı. 1990'ların başındaki ekonomik durgunluk, bu çelişkileri ve bunların üzerinde gelişen bloklaşma eğilimlerini güçlendirdi. Asya krizi, Avrupa Birliği'nin Euro'ya geçişi, Balkanlar'da önce eski Yugoslavya, sonra da Kosova sorunlarında ABD'nin sorunları çözme kapasitesinin yetmezliği, Ortadoğu barış sürecinin tıkanması, Irak sorunun kronikleşmesi, Afrika'da yayılan savaşlar, Hindistan ve Pakistan arasında yeniden gündeme gelen nükleer yarış, ABD liderliğinin giderek sorgulanmasına yol açtı.

Doğu Avrupa, SSCB ve Çin ekonomilerinin dünyaya açılması yeni bir tür istikrar kazanmadı, katkıları krizin aşılmasında beklenen etkiyi yapamadı. Buna karşılık SSCB yıkıldıktan sonra oluşan Rusya Federasyonu, kendi ekonomik sorunlarının baskısı altında, eski nüfuz alanlarını yeniden kazanmak için, Çin ise gittikçe büyümenin getirdiği güçle, kendi

bölgelerinde yayılmacı eğilimlerini güçlendirmeye başladılar. Üstelik, birer nükleer güç olan bu iki ülke batıya karşı bir yakınlaşma ve askeri ticari işbirliği içine girmenin ilk adımlarını attılar.

İki bloklu dengenin bozulmasıyla kaynak elde etme olanakları ortadan kalkan bir sürü irili ufaklı ülke, ulusal, etnik ve dini çatışmalar altında dağılmaya başladılar. Yeni dünya düzeni nükleer savaş tehlikesinden henüz tam olarak kurtulmamışken bir de “düşük yoğunluklu” savaşların, kendi özel ordularına sahip Çok Uluslu Savaş Şirketleri’nin düzeni olmaya başladı.

Ve Teknolojik Devrim

Buraya kadar kaba hatlarıyla ve yalnızca belli noktalar üzerinde durarak çizmeye çalıştığım manzara, giriş bölümünde aktardığım ütopyya benzer yepyeni bir dönemin değil, aslında kriz, geçiş, var olanın çürümesi gibi sözcüklerle ifade edilebilecek ve önü açık, belirsiz, son derece akışkan ve istikrarsız bir süreçle karşı karşıya olduğumuzu düşündürüyor.

Ancak değinmemiz gereken bir nokta daha kaldı, o da “Teknolojik Devrim”, yeni ekonomi, vb. olarak sunulan olgular toplamının etrafında oluşan görüntü. Bu görüntüler, tüm yukarıdaki gelişmelere hâlâ iyimser ve ütöpik bir ton katmayı kolaylaştırıyor. Bildiğiniz gibi egemen söylem şöyle: *“Teknolojik bir devrim yaşıyoruz. Bu, küreselleşmeye yol açıyor. Çağı yakalamak için, küreselleşme sürecine/gelişmeye karşı çıkmamak gerekir.”*

Ekonomik ve kültürel konularla yakından ilgilenen tarihçiler, bu tür teknolojik devrimlerin daha önce de, örneğin 1740’lar ve 1890’larda yaşandığını bilirler. Bizim tartışmamız açısından bu noktanın saptanması önemli, ancak daha da

önemli olanı şu: Bugün yaşanan teknolojik gelişmeler ne kadar devrimci ve çağ açıcı, yeni bir toplum, üretim ilişkisi ve kültürü yaratacak çapta?

Bu soruya cevap vermeye yardımcı olması açısından ve sözü fazla uzatmamak için geçen yıl yayınlanan bir çalışmayı kısaca aktarmakla yetinmek istiyorum: Northwestern University'den Profesör Robert J. Gordon'un (aynı zamanda National Bureau of Economic Research üyesidir) *Journal of Economic Perspectives* için yazdığı makaleye, önce Prof. Kluggman *New York Times*'daki köşesinde değindi. Prof. Gordon, araştırmanın bir örneğini kendi "home page"ine de koymuş.⁹

"Does the New Economy Measure up to the Great Inventions of the Past" başlıklı makale, internet ve bilgisayar alanındaki gelişmelerin, ABD'de yaşam üzerindeki etkisini değerlendirmek için, 1995-1999 yıllarında ekonomide üretkenliği arttırmak anlamında yaptıkları katkıyı ölçüyor. Sonra da bunu 1860-1900 tarihlerinde yaşanan ikinci sanayi devriminin, 1970'lere kadar yayılan etkileriyle ampirik düzeyde ve beş alanda karşılaştırıyor: 1) Elektrik ışığı, motoru, elektrifikasyon; 2) hava, kara ulaşımı; 3) telefon, radyo, TV; 4) modern kimya sanayii; 5) ev içi tuvalet ve su tesisatı.

Yeni teknolojinin, üretkenlik arttırıcı etkilerini, emek üretkenliği ve birleşik faktör üretkenliği üzerinden ölçen Gordon, bilgisayar ve dayanıklı tüketim malları sektörleri dışında, üretkenlikte bir hızlanma bulamıyor. Aksine, ekonominin bilgisayar dışında kalan, ama yoğun bilgisayar yatırımı yaşanan yüzde 96'lık kesiminde, yeni yatırımların belirgin bir üretkenlik arttırıcı etkisinin olmadığını, bilgisayar kullanımında azalan verim yasasının, çok kısa bir zamanda ve hızla etkisini göstermeye başladığını saptıyor. Bilgisayarın ekonomideki ya-

9) (http://faculty-web.at.nortwestern.edu/economics/gordon/351_text)

yılma etkisinin, diğer bir deyişle, kendi dışındaki sektörlerde yapısal bir üretkenlik patlaması yaratma etkisinin çok sınırlı olduğu sonucuna ulaşan makale, 1860-1900 arası dönemde ABD'de beş alanda yaşam tarzında yaşanan gelişmeleri irdeliyor ve internetin etkisinin bu gelişmelerin etkilerine kıyasla çok sınırlı kaldığını tespit ediyor.

Prof. Gordon'a göre, internet, yukarıda değindiğimiz beş temel alanda, büyük icat kategorisine girmesi için gerekli ölçütleri yakalayamıyor. Bulgular özetle şöyle: 1) Internetin icadı ve yayılması bilgisayarlaraya yönelik talepte bir patlama yaratmadı. Yaşanan talep artışı, 1995 öncesinde olduğu gibi yine birim maliyetteki düşüşle açıklanabiliyor; 2) Internet, önceki döneme göre, bilgi ve eğlenceye daha ucuz, kolay ulaşmayı sağlıyor ama bu radikal bir yenilik değil, bir ikame etkisidir. Zaten var olan bir etkinliğin kullanımı bir araçtan öbürüne geçiyor; 3) Internette yapılan yatırımların çoğu, piyasa payını korumaya yönelik, savunma nitelikli yatırımlardır. Bu yatırımların toplumsal getirileri, özel kişilere sağladıkları getirilerinden düşüktür; 4) Internetteki etkinliklerin büyük çoğunluğu var olan etkinlikleri tekrarlar (örneğin, postayla satış yapmak gibi), tekrarlanan etkinlik ise ortadan kalkmaz, varlığını sürdürmeye devam eder. Kâğıt tüketimi de azalmamış, artmıştır; 5) Nihayet, internet etkinliğinin büyük çoğunluğu, örneğin gündüz e-ticaret, işte tüketilen zamanın oransal olarak artırılması anlamına gelir.

Öyleyse, bilgisayar ve internet üzerine üretilen fantezilerin işlevi ne? Bence bu fanteziler, insanın gereksinimlerini devreden çıkararak, toplumsal gelişmeyi, sermayenin birikim hızını arttıran teknik uygulamalara indirgeyen bir yaklaşımı gizliyor; küreselleşme sürecinin gerçek dinamiklerini görünmez kılmayı amaçlıyor. Böylece topluma dayatılan değişikliklerin, toplumun ortak çıkarlarından değil, sermayenin, özellikle de

bir yapısal kriz yaşıyan sermayenin özgün taleplerinden kaynaklandığı gizlenebiliyor. Kabul etmek gerekir ki, bu yalnızca etik olarak değil, maddi sonuçları açısından da sık sık felaketlere yol açan, çok dar, insani olmayan bir durumdur.

Geleceğe Dönüş

Şimdi, tüm bu noktaya kadar aktardıklarımızı bir araya koyarak geleceğe bakmaya başlayabiliriz. Önce eğilimler olarak, sonra da daha yakın dönemdeki gelişmelerin gündeme getirdikleriyle birlikte...

Sermayenin zaman ve mekân açısından homojen bir küresel imparatorluk oluşturma eğilimi sergilediğine değindik ve salt buradan hareketle, bu sürecin kalıcı olamayacağına işaret ettik. Daha sonra, küreselleşme ile kriz arasındaki ilişkiyi inceledik; bu da bize küreselleşmenin kalıcı bir süreç olamayacağını gösterdi. Arkasından, küreselleşmenin tarihsel gelişimine baktık ve son iki küreselleşme dönemi arasındaki benzerlikleri yakalamaya çalıştık. Bunlar da bize küreselleşmenin çok özgün ve birçok bileşeni açısından (örneğin, serbet piyasanın yaratılması) siyasi olarak yukardan aşağı inşa edilen bir özelliğe sahip bir dönem ve/veya sosyal proje olduğunu, bir dizi uluslararası (hegemonyacı gerginlikler ve savaşlar) ve uluslar içinde (toplumsal sorun, sınıf mücadelesi) istikrar bozucu, yıkıcı gelişmeye yol açtığını gösterdi. Teknolojik devrimin ise en azından bugünkü düzeyinde öneminin ve toplumsal etkisinin abartıldığına işaret ettik.

Küreselleşmenin Sınırları

Tüm bunlar bize geçtiğimiz on beş yıldır, adeta bozuk bir plak gibi küreselleşmenin kapitalizmin doğal evriminin sonucu olduğunu tekrarlayan bir önermenin gerçeğe uymadığını

gösterdi. Tüm yukarıda anlattıklarımız, ayrıca küreselleşme (imparatorluk) eğiliminin karşısında, aşılması güç, kimi zaman da imkânsız, çok güçlü içsel ve dışsal engeller, direnç noktaları olduğunu düşündürüyor.

Örneğin, bugün küreselleşme denilen sürecin motoru olan sermaye ilişkisi, kendi iç çelişkisini, emekle olan karşılığını asla aşamaz. Sonra, sermayenin küreselleşme eğilimi tüm dünyayı örgütlemeye çalışıyor, ama kendisinden daha önce örgütlenmiş siyasal organizmalarla karşı karşıya. Bunlar, devletler. Sermayenin, küresel imparatorluk kurma eğilimiyle, bu devletlerin arasındaki çelişkiyi bugünün koşullarında aşması mümkün değil. Bu yüzden, uzun erimli üretici güçlerin uluslararası alanda yayılmasıyla ilgili “küreselleşme” süreci daha devletlerin hegemonya mücadelesine tabi küreselleşme sürecinin etkisi ve basıncı altında ilerliyor, yaşanan dönemin üretim tarzının sosyo-politik özelliklerinin damgasını taşıyor. Bu aslında 19. yüzyılın sonuna ait, eski bir tartışmadır. Devletler arası çelişkilerin uluslararası ekonomik entegrasyon (o zaman küreselleşme yerine kullanılıyordu) ve süper-emperyalizm sayesinde aşılabacağı Karl Kautsky tarafından ileri sürülmüştü. Ancak kapitalizmin üretim ilişkilerinin ve sosyo-politik özelliklerinin etkisiyle bu küresel entegrasyon süreci ve bunun getirdiği, ekonomik kazanım elde etmek için bir araç olarak savaşı gereksiz kılan eğilimler, genel bir ekonomik krizin başlamasıyla birlikte etkilerini yitirdiler ve siyasi-ideolojik süreçler, savaş eğilimleri tekrar öne çıktı. Gerisini biliyoruz...

Diğer taraftan, sermayenin yarattığı tahribatın ve etnik savaşların basıncıyla uluslararası göçlerde büyük bir artış var. Bu, eğilimsel olarak çok ilginç bir durum yaratıyor. Göçler, Üçüncü Dünya’yı Birinci Dünya’ya taşıyor, çokuluslu şirketler ve global sermaye hareketleri de Birinci Dünya’yı Üçüncü Dünya’ya taşıyor. Göçmen işçiler Birinci Dünya’-

ya doluyorlar. Çokuluslu şirketler ise, bir başka tür göçmen tipini, yeni bilişim teknolojisini kullanan, jet sosyetesı gibi dünyanın bir sabah kalkıp üç tane ülkesini dolaşan, gidip bir süre başka ülkelerde yaşayan şirket personelini ve yöneticilerini Üçüncü Dünya'ya taşıyor. Böylece birbiriyle her noktada karşı karşıya kalan, kalmak durumunda olan, yani karşıtların uzaktan birbirlerine bakmaktan ziyade sık sık yüz yüze geldikleri bir dünya oluşmaya başlıyor. Kısacası, siyasi alanı oluşturan güçler doğrudan ulusal sınır dolayımı, uzaklık olmadan karşılaşılıyorlar ve uzaktaki çelişkilerle direnişler hızla yakına geliyor.

Diğer taraftan, sermayenin birikim, genişleme eğilimi, girdi tüketme talebi ile atıkları tasfiye süreci, doğal çevrenin yaşam koşullarıyla da çelişmeye başladı ve doğal sınırlarına yaklaştı.¹⁰ Sermayenin yalnızca üretim değil, atıklarını tasfiye kaynaklarının da maliyeti, mali ve toplumsal olarak taşınmaz bir seviyeye ulaştı. Birincisi, kapitalist üretimin kullanacağı girdi kaynakları, bu dünyanın doğasıyla sınırlı. Bu hızla girdi kullanmaya, tüketmeye ve ekonomik büyümeye sonsuza kadar devam. İkincisi, kapitalist üretimin atıklarını dökebileceği alanlar sınırlı. Yakın zamana kadar Üçüncü Dünya tamamen sınırsız bir biçimde çöplerin, nükleer atıkların döküldüğü bir yerdi. Ancak şimdi, hem önce merkez ülkelerde başlayan muhalefet, hem de az gelişmiş ülkelerde atıkların atılmasına karşı direnişler bu sorunu giderek ağırlaştırıyor.

Dolayısıyla, çevre denetim yasaları ite kaka ve zar zor, sermayenin tüm direnişine rağmen uygulamaya sokuluyor. Bu uygulamalar, sermaye açısından büyük ek maliyet yaratıyor. Kârlar üzerine ek bir baskı getiriyor. Sermayenin, fiziki olarak

10) Bu tezin ayrıntılı bir açıklamasını Prof. Immanuel Wallerstein'in çeşitli yazıları ve kitaplarında bulabilirsiniz. Wallerstein'in *Liberalizmden Sonra* adlı kitabı bu açıdan iyi bir başlangıç olabilir.

dünyayı yok etmeyi göz önüne almadan bu maliyet unsuruy-
la baş etmesi mümkün değil.

Üstelik, neo-liberal politikalar, serbest piyasaya dayalı düzen-
leme sistemleri de ters, sermayenin değerlenmesini zorlaştıracak
yan etkiler üretmeye başladılar. Sermaye geçtiğimiz on-yirmi yıl
içinde devletin elindeki kamusal alanları kendine transfer etti.
Halbuki bu kamusal alanların bir kısmı dolaylı-toplumsal ücreti
ödemek için kullanılıyor, bir kısmı ise sermayenin, dışsal ekono-
miler sağlamak için tek tek sermaye birimlerinin altından kalka-
mayacağı maliyetleri merkezi olarak üstlenmesine olanak veri-
yordu. Kamu alanlarının tasfiye edilmesi süreci, aynı zamanda
sermayenin vergi yükünü azaltma çabasıyla, vergi yükünü azal-
tarak maliyetlerini düşürme çabası da çakıştı.

Ancak bu süreç içinde, kamu alanlarının tasfiye edilmesi
dışsal ekonomileri yavaş yavaş tasfiye ederken, başka ve çok
daha önemli siyasi bir sonuca yol açmaya başladı.

Burjuva devletin en önemli özelliklerinin başında, uzlaş-
tırma ve denetleme, düzenleme kapasiteleri yer alır. Kamusal
alandaki devletin ekonomi içindeki para harcama, denetleme
gücü, ücretin bir kısmını üstlenme olanağı kaldırıldığı zaman
devletin denetleme ve kapitalist çelişkileri uzlaştırma beceri-
leri de hızla azalmaya başlar. Giderek, geriye sadece bastırma
ve şiddet kapasitesi kalmaya başlar. Demokratik pratikler za-
yıflayıp katılım düştükçe, yönetim, yönetilenler yalnızlaşma-
ya, siyasi ekonomik iktidar giderek çıplaklaşmaya başlar.¹¹

Küreselleşme İstikrarını Kaybediyor

Geçtiğimiz on yılda bu çelişkilerinin dışavurumlarını, kü-
reselleşme sürecinin istikrarını kaybetmeye başladığını, yakın
gelecekte de bu istikrarsızlığın hızla artacağını gösteren işaret-

11) Bu sorunu etrafıca irdeleyen iki çalışma: Zygmunt Bauman (2000), *Liquid Modernity*; Noreena Hertz (2001) *Silent Takeover*.

ler giderek çoğaldı. Örneğin: Geçtiğimiz on yılda çok şiddetli mali krizler yaşadık. Dünya ekonomisinin siyasal görüntüsünde kalıcılık kazanan savaş alanları oluşmaya başladı. Büyük ekonomik merkezlerde, örneğin Amerika ve Japonya'da son derece hasas ekonomik dengeler oluştu. Gündemde, küresel bir resesyon, merkez ülkelerde borsaların çökmesiyle birlikte oluşabilecek Büyük Depresyon türü senaryolar var.

Diğer taraftan, sermayenin zamanı ve mekânı tek bir biçim, hatta MAI, Dünya Ticaret Örgütü, IMF programları gibi gelişmeleri düşününce tek bir yasal sistem altında düzenleme eğilimine direnç giderek artıyor.

Sermaye dünyayı tek bir birim olarak örgütlenmeye zorlar-ken ulusçulukla karşılaşıyor ve burada bir çelişki alanı oluşuyor. Etnik çatışmalar gittikçe çoğalıyor. Yerel kültürlerle sahiplenme eğilimleriyle refleksleri geliyor, dolayısıyla sermaye dünyayı tek bir birim olarak örgütlemeye çalışırken aynı anda alttan alta parçalanma eğilimleri güçleniyor.

Sonra, biliyorsunuz, sermayenin zaman ve mekânı tek bir biçimde düzenleme, imparatorluk oluşturma eğiliminin ideolojisi ve paradigması bireycilik ve neo-liberalizmdir. Bunların ikisi de, önce sermaye sınıfının sözcüleri tarafından, yani küreselleşmenin etkilerinin siyasal iktidarlara yerel olarak sarsma tehlikesi yaratmasından dolayı bizzat sermaye çevrelerine yakın düşünür ve araştırmacılar, hatta George Soros gibi milyarder yatırımcılar, Dünya Bankası ekonomistleri tarafından¹² sorgulanmaya başladılar.

1990'ların ortasında, örneğin Fransa'da kitle eylemleri neo-liberalizmin ideolojisini sorgulamaya başladı. Tüm Latin Amerika ülkelerinde 1990'lı yıllardan bu yana, büyük kitle ey-

12) Örneğin: Dünya Bankası baş ekonomisti Stiglitz ile Dünya Bankası'nın Yoksulluk ve Büyüme raporunu hazırlayanlardan Prof. Ravi Kambur. Bu isimlerin ikisi de ABD Maliye Bakanı Summers'ın baskısıyla istifa etmek zorunda kaldılar.

lemi yapılmayan bir hafta geçmiyor, Uzakdoğu'da sık sık kitle eylemleri düzenleniyor. Diğer taraftan, bu kitle eylemleri yakın zamana kadar ulusal sınırların içine çakılmış, kendi devletleriyle ilgilenen kitle eylemleriydi. Fakat Seattle olaylarıyla birlikte, kitlesel eylemler, küresel düzlemde koordine edilen ve küreselleşmeye her yerdeki etkileriyle birlikte karşı çıkan, gerçek anlamda uluslararası bir nitelik kazanmaya başladı.

Buraya kadar anlattığım süreç değişik ölçülerde de olsa tüm dünyada şöyle bir bölünmeye yol açtı, diye düşünüyorum. Sanırım, bu bölünme önümüzdeki dönemde giderek daha da derinleşecek:

Bir tarafta hem kendileri ve hem doğal çevre için değişim, yenilenme, eşitlik, barış, adalet isteyenler var. Yani, emekçiler, işçiler, halk ve aydınlar. Diğer tarafta ise var olanı, çürüyeni korumak isteyenler, yani bağımlı anti-demokratik ve kapitalist devletler, bürokrasi, egemen sınıflar, mafya, dini örgütler, sektler, dev mali kuruluşlar, hatta günlük yaşamın tüm ekonomik ilişkileri var.

Bu ikisi arasındaki çelişki önümüzdeki dönemde gittikçe derinleşecek. Bu bölünmenin değişimle yenilenme tarafında başkaldırma ve isyan refleksi güçleniyor, karşı tarafta ise hakaret, aşağılama, şiddet eğilimi güçleniyor. Bu ikisi arasındaki gerginlik, hızla uzlaşılması mümkün olmayan bir noktaya doğru gidiyor. Dolayısıyla, önümüzdeki dönemde sistemin değiştirme reflekslerinin çoğalacağını, çelişkilerinin gerginleşeceğini, sosyal duyarlılıklarının artacağını, muhalefetin güçleneceğini düşünüyorum. Bu muhalefet önce ne olduğu, kimin nereden vurduğu belli olmayan ama kötü bir şey olduğu saptanan küreselleşmeye karşı ortaya çıktı. Şimdi anti-kapitalist bir bir reflekse dönüşmeye başladı.

Bu anti-kapitalist refleks, teorik düzlemde tam anti-kapita-

list gibi görünmese bile birileri bunu hemen tanıdılar: Prag olayları sırasında çıkan *The Economist* dergisinin kapak konusu “anti-kapitalist başkaldırı”ydı.

Geleceğe Dönüş

Buraya kadar anlattıklarım, geçtiğimiz on yılda medya ve akademik çevrelerde küreselleşme etrafında kurulan söylemden çok farklı ve oldukça korkutucu bir dünyayla karşı karşıya olduğumuza işaret ediyor. Bu dünya çok korkutucu, çünkü, küreselleşmeyi göklere çıkaran serbest piyasacı ütopya bağlamında sunulan geleceğe değil, daha önce, 19. yüzyılın sonunda ve 20. yüzyılın başında yaşanan felaketler dünyasına daha çok benziyor.

Bu bağlamda, “Ne oldu da yüz yıllık uluslararası barış iki dünya savaşına yol açtı?” sorusuna cevap arayan Karl Polanyi’nin *The Great Transformation* (1944) kitabının birinci bölümünü okuyunca dehşete kapılmamak neredeyse olanaksız. Polanyi’nin uzun bir aradan sonra, son yıllarda yeniden ilgi çekmeye başlayan bu kitabının temel argumanı şöyle: 19. yüzyılda İngiltere’de başlayan ve giderek yayılan bir kendi kendini düzenleyen uluslararası (o zaman “küresel” sözcüğü moda değildi) bir serbest piyasa sistemi kurma çabası çöktü: Bu çaba bir süre barışı koruyucu bir basınç yaratmıştı, ama kendi iç çelişkileri (imkânsızlıkları) altında ezilmeye başlayınca, ortaya çıkan süreç iki büyük savaşta yol açtı.

Polanyi’nin ayrıntılarıyla anlattığı ekonomik tarih şaşırtıcı bir şekilde 1980’ler sonrasına benziyor. Örneğin, İngiltere’de yoksullara yardım yasası kaldırıldıktan sonra üç süreç, esnek bir emek piyasasının oluşması, uluslararası serbet ticaretin kurulması ve uluslararası düzlemde döviz fiyatlarının istikrara kavuşturulması için baskı (uygun mali politikaların dayatıl-

ması, dış borçların tahsil edilmesinin büyük önem kazanması) birlikte ilerlemiş. Kısa zamanda birincisi bir “toplumsal sorun”a (“Yoksulları, işsizleri ne yapacağız?”), ikincisi dış ticaretin mali sermaye hareketlerine tabi hale gelmesine, üçüncüsü de, hemen her yerde hükümetlerin döviz oranlarına kafayı takmalarına, bu amacı üretimin, toplum refahının önüne almalarına yol açmış. Son derece katı bir sistem olan altın sistemi böyle yerleşmiş.

Bu ortamın günümüzle benzerliği bu kadarla bitmiyor. Özellikle 19. yüzyılın ikinci yarısında, tüm dünyada giderek güçlenen ve adeta devletler üstü bir statüye ulaşan bir “*haut finance*”, büyük bankerler (bugünkü mali sermayeye benzer bir kurumlaşma) olgusu var. Başta Rostchild, J.P Morgan olmak üzere, bunlar bir taraftan yerel savaşları körükleyerek büyük kârlar elde ederken, diğer taraftan, devletler üstü etkilerini kullanarak, bir güçler dengesine dayanarak, uluslararası savaşları önlemeye çalışmışlar. Güçlü oldukları sürece de başarılı olmuşlar. Bu hikâyenin bizi doğrudan ilgilendiren bir yanı var: Osmanlı İmparatorluğu üzerine alınan kararlar. *Haut finance*, uluslararası barışın gereği, başlangıçta Osmanlı'nın parçalanarak bölüşülmesini engelleyen bir konsensüs doğrultusunda çalışmış. Yüzyılın sonuna doğru onun paylaşılmasının planlanmasının arkasında da yine “*haut finance*” var. Osmanlı'ya verilen borçların, Düyun-u Umumiye'nin arkasındaki süreçlerde hep birinci dereceden etkin güç, “*haut finance*...”

Dünya ekonomik bir krize girmeye ve “*haut finance*”ın ekonomik temelleri zayıflamaya başlayınca büyük güçler arasında barışı korumak giderek imkânsız hale gelmiş. Polanyi'ye göre, ekonomik krizin bu şiddette gerçekleşmiş olmasının arkasında, kendi kendini düzenleyen bir serbest piyasa kurma girişiminin yarattığı yıkıcı etkiler var. Polanyi'ye göre, böyle bir sis-

temin kurulması için her şeyin piyasa için üretilmesi, bütün gereksinimlerin piyasadan sağlanması gerekiyor. Bu, toplumun yerine piyasa ilişkisinin geçmesi demektir ki, tümüyle ütöpik bir yaklaşımdır, ancak devlet baskısıyla sürdürülebilir ama bu da büyük tahribata yol açar. Çünkü kapitalizmde düzenlenmesi piyasaya bırakılamayacak üç “mal” var. Birincisi, insan emeği; bu piyasa için üretilen bir mal değil, toplumsal, kültürel boyutlu bir olgu. İkincisi, toprak; toprak da piyasa için üretilmiyor. O insanın, ekonominin doğal ortamı. Mal haline dönüştürülmeye, piyasanın eline bırakılmaya başlanınca, hızla tahrip edilmesi, tüketilmesi kaçınılmaz. Nihayet, para. Para da piyasa için üretilen bir ürün değil, üstelik tek işlevi değişime aracılık etmek değil. Finansal, siyasi, toplumsal sonuçlar yaratan son derecede karışık özellikleri var. Polanyi’ye göre, bu üç “mal” aslında mal denen şeyin doğasına uygun değil. Bu yüzden serbet piyasa kurallarını bunlara uygulayınca, piyasanın kendi kendini düzneleme çabası, toplumsal ekolojik yıkımlara yol açmaya, ekonomi bizzat dayandığı toplumu tahrip etmeye başlıyor.

Bir süredir böyle bir dünyada yaşadığımızdan hiçbir şüphe yok. Zaten, artık bir taraftan, serbest piyasa ve küreselleşmenin yıkıcı etkilerinin, ABD hegemonyasının, tek kutuplu bir dünya oluşturma çabalarının dünya barışını tehlikeye sokmasının kaçınılmaz dinamiklerine bakarak, diğer taraftan, küreselleşmenin geleceği hakkında iyimser olmak, bu ütopyayı savunmaya devam etmek çok zor hale geldi.

Bugün artık sorun şu: Küreselleşme sürecinin fiilen dağılmaya ve her türlü felaket senaryosunu hareket geçirmeye başlamasına ne kadar yakınız?

Dönüm Noktası

Birçok gösterge, küreselleşme sürecinde, Soğuk Savaş ve sonrasında görece barış ve denge döneminin geride kaldığını, kısa bir süre için kurulan tekkutuplu dünyanın sürdürülmesinin giderek zorlaştığını ve artık bir dönüm noktasına geldiğimizi düşündürüyor. Önümüzdeki on beş-yirmi yıl bu sürecin kıvrımlarının açılmasına şahit olacağımızı düşünüyorum. *Bence dönüm noktasına (ki bunu bir an olmaktan daha çok kısa olmayan bir konjonktür olarak görmek gerekir) 2000 yılında geldik.*

İdeolojik Kırılma

2000 yılında, büyük şirketlere, serbest piyasa uygulamalarına, genel olarak küreselleşme sürecine karşı, ilk kez kitlesel olarak Seattle'da su yüzüne çıkan itirazlar giderek yükseldi, küreselleşti. 2000 yılı, Ocak ayında Ekvator'da 40 bin kişinin katıldığı IMF-karştı bir yürüyüşle başladı. Bu hareket daha sonra Ekvator'da bir genel greve dönüşecek ve hükümeti IMF programından vazgeçmeye zorlayacaktı. 27-Ocak-1 Şubat arasında Davos'da, Dünya Ekonomik Forum toplantısının yapıldığı binaların önündeki küreselleşme-karştı protestolar ise 2000 yılında sık sık yaşanacak olayların ilk örneğini oluşturuyordu. Mart'da Londra'da metro ve trenlerin özelleştirilmesine acıkça karşı çıkan Ken Livingston, üyesi olduğu İşçi Partisi'nden atılmayı göze alarak Londra Belediye Başkanlığı'na adaylığını koydu. Livingston'a göre, uluslararası mali sermaye, tüm İkinci Dünya Savaşı'nda ölenlerden çok daha fazla cana kıymıştı. Bir sol cephe, Sosyalist İttifak, seçimlerde Livingston'u destekleyeceğini açıkladı. Nisan'da IMF-Dünya Bankası ortak toplantısını

protesto etmeye Washington'a 35 bin gösterici geldi. Küreselleşme-karşıtı gösterilere bu sefer 3.5 milyon üyeli AFL-CIO sendikalar federasyonu da katıldı. 1 Mayıs gösterileri tüm dünyada ilk kez küreselleşme ve neo-liberalizme karşı ortak bir temayla, çok yaygın ve coşkulu bir biçimde kutlandı. Birkaç gün sonra Ken Livingston, Londra belediye seçimlerini, İşçi Partisi'ne rağmen kazandı. Haziran'da Latin Amerika ülkeleri Brezilya, Ekvator, Honduras, Paraguay gibi ülkelerde gerçekleşen IMF-karşıtı genel grev dalgasıyla sarsıldı. Temmuz'da, Amerika'da Yeşiller Partisi'ni temsil etmek üzere Ralph Nader, küreselleşme, neo-liberalizm ve büyük sermaye karşıtı bir platformla başkan adaylığını açıkladı. Seçimler yapıldığında Nader 2.7 milyon oy alacak ve Demokratların kesin zaferini engelleyerek bir krize yol açacaktı. Böylece 1980'lerden bu yana kurulan neo-liberal, III. Yol konsensüs ilk kez ABD'de bozuldu. Ağustos'ta bir Arjantin mahkemesi IMF'yi yabancı sermayeden yana politikalarla ülke ekonomisini tahrip etmekten dolayı suçlu buldu. Eylül'de küreselleşme-karşıtları Melbourn ve Prag'daydılar. Göstericilerle polis arasında şiddetli çartışmalar oldu. Kasım'da Brezilya'da IMF politikalarına karşı genel grev yapıldı. Kasım sonu ile Aralık ayı başında, küreselleşme-karşıtı muhalefet Nice'deki AB zirvesini protesto ediyordu. O ay, Türkiye'de de IMF-karşıtı protesto eylemleri yaşandı, ülke ekonomisi tipik bir küreselleşme kriziyle sarsıldı.

Bu gelişmelere paralel olarak, 2000 yılında hemen tüm uluslararası toplantılarda egemen tema, küreselleşmeye karşı yükselen itirazlar ve bunlara uyum politikaları oldu. Küreselleşme-karşıtı muhalefet ilk önce Davos zirvesinin gündemini belirledi. Zirve, küreselleşmenin daha iyi anlatılması temennisiyle kapandı. Hemen arkasından IMF ve Dünya Bankası "daha anlayışlı" bir söylem benimsemeye başladılar. Mayıs'ta New

Yörk Times, IMF Direktörü Stanley Fischer'in "muhaletin küreselleşmeyi kötü bir kavram haline getirmesinden (gerçek yüzünü açığa çıkarmasından -E.Y.) dolayı"... "ekonomik entegrasyonu tarif edecek (pazarlayacak -E.Y.) yeni bir kavram aradığını" bildiriyordu (7 Mayıs 2000). Tam da o günlerde, Harvard Üniversitesi'nden Dani Rodrik ve Fransisco Rodriguez çok ilginç bir çalışma yayımladılar. Benim de Cumhuriyet gazetesinde, "Globalpolitikültür" sütununda aktardığım bu çalışma, ticaretin ve sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesinin az gelişmiş ülke ekonomileri üzerindeki etkilerini test ediyor, bulguların, küreselleşmeyi savunanların varsayımlarını desteklemediğini, aksine küreselleşmeci politikaların ekonomik yıkıma yol açtığını ortaya koyuyordu.

Yıl içinde, çeşitli uluslararası kurumların yayımladıkları raporlar, son on yılda dünyada yoksulluğun arttığını, gelir dağılımının daha da bozulduğunu ortaya koydular. Globalizmin kalelerinden *Business Week* dergisi de adeta ağız değiştirmeye başladı: "Açık gerçek şu ki, salt piyasaların serbestleştirilmesi, tüm kayıpları kaldırmaya yetmiyor. Hatta bazı durumlarda büyük zarara yol açıyor. Dahası, uluslararası şirketlerin insan hakları, işçi hakları ve çevre konuları açısından büyük yolsuzluklar yaptıkları inkâr edilemez" (6 Kasım 2000).

Ancak Latin Amerika ve Türkiye'deki istikrar programlarının ve krizlere müdahale yöntemlerinin gösterdiği gibi, IMF ve Dünya Bankası'nın yumuşama işaretleri, 2000 yılında pratikte yeni politikalara yol açmadı. Institute for International Economics, Ekim'de yayımladığı bir raporda, IMF'yi "çoğu zaman aşırı katı davrandığı ve krizdeki ülkelere çok ağır koşullar dayattığı" için eleştiriyordu (NYT, 21 Ekim 2000). Rapor IMF verilerine dayanarak, "IMF programlarının Afrika ülkelerinde büyümeyi sağlamayı başaramadığını" gösterdi. Yıl sonuna doğru, *International Herald Tribune* de, Seattle'da DTÖ gö-

rüşmelerinin çökmesinde büyük rol oynayan Üçüncü Dünya ve yoksul ülkeler muhalefетinin oluşturduğu lobinin o günden bu yana daha da güçlendiğini anlatan bir yorum yayımlandı (27 Kasım).

2000 yılı kapanırken en önemli gelişmelerden biri de İngiltere’de yaşanan bir tren kazasının ardından, özelleştirme sürecinin ve geçmişteki uygulamaların uzun yıllar sonra ilk kez sorgulanmaya başlamasıydı. Muhafazakâr parti temsilcileri geçmişte yanlış yapıldığını söyleyerek halktan özür dilediler. Basında ve uzmanlar arasında ilk kez kamulaştırma gereğinden söz edilmeye başlandı. Bu gelişmelerin de etkisiyle olacak, İşçi Partisi hükümeti Londra Metro’sunun özelleştirilmesine ilişkin tartışmalarda geri durmaya başladı (*The Observer*, 15 Aralık). Kamu projelerinin denetimi, yönetimi ve finansmanına ilişkin, özelleştirmeyi içermeyen yeni yöntemler öne çıkmaya ve ilgi görmeye başladı.

Ekonomik Kırılma

2000 yılı biterken, dünya ekonomisinde GSMH ve toplam ticaret (ithalat) büyüme hızları sırasıyla yüzde 4.9 ve yüzde 13 dolayındaydı, ama birçok analist, bunların 2001’de yüzde 3.8 ve yüzde 7.7 olmasını bekliyor. Diğer bir deyişle, 2000 yılı kapanırken, 32 trilyon dolarlık dünya ekonomisi acı bir fren sesiyle yavaşlamaya başladı. Uluslararası yatırım bankası Morgan Stanley Dean Witter’in baş ekonomisti S. Roach’a göre, toplam ithalat hızında yaşanması beklenen 5.2 puanlık gerileme, tarihin en sert yavaşlamalarından biri olacaktı. “1999 ve 2000’in ‘boom’ benzeri illüzyonları geride kalıyor. Küresel canlılık yerini olağandışı sert bir yavaşlamaya bıraktı. Hızlı büyüme döneminde üzeri örtülen gerginlik ve basınçların üzeri şimdi yavaş büyümeyle açılıyor. Birçok açıdan fay kırık-

larının beklenenden daha derin olduğu gör÷l÷yor.”

2000 yılında teknolojik devrimin popüler adı, “Yeni Ekonomi”nin borsadaki izdüşümü teknoloji hisse senetlerindeki köpük delindi. Nasdaq, 1 Eylül-15 Aralık döneminde yaklaşık yüzde 30 olmak üzere, Mart-Aralık döneminde yüzde 50 geriledi. Bu bağlamda aşırı esnek ve istikrarlı, sürekli büyüme temelinde bir paradigma değışikliği anlamında kullanılan “Yeni Ekonomi” kavramı da, gerçekte, hızla “hem mali piyasalarda hem de gerçek ekonomide aşırılıklar” anlamına gelmeye başladı. Bu aşırılıklar yüzünden 2001 yılında ABD ve dünya ekonomisinde şiddetli bir durgunluk, hatta resesyon olasılığı giderek güçleniyordu. Şimdi bir iyimser yaklaşım, resesyon olsa bile bunun aşırılıklardan dolayı oldukça sert ama küreselleşmenin getirdiğı uluslararası esnekliklerden dolayı kısa olacağını, 2002 yılında güçlü büyümenin geri geleceğini ileri sürüyor. Kötümser yaklaşım ise, 1990’ların başında Japonya’da yaşananları örnek göstererek, ABD’deki spekülâtif köpüğün sönmemesinin gerçek ekonomi üzerindeki etkilerinin ve bunun dünya ekonomisi üzerindeki yansımalarının, öngör÷lenden daha uzun bir durgunluk sürecinin başlamakta olduğunu düşündürdüğünü gösteriyordu.

Siyasal Kırılma

2000 yılında üç siyasi vektörel basınç giderek belirginleşti ve bir kırılma noktasında kesişmeye doğru evrilmeye başladı.

Birincisi, Soğuk Savaş’ın hemen arkasından oluşan, tek kutuplu dünyadan çokkutuplu bir büyük güçler arası dengeler dünyasına geçiş süreci yaşamakta olduğumuzu fark ettik. ABD’nin Soğuk Savaş sonrasında *de facto* kurulan rakipsiz hegemonyası, geçtiğimiz yıllarda, Asya krizinden sonra “Washington Consensus”ün kırılmasıyla, üç ayrı noktadan sorgu-

lanmaya başlamıştı. Avrupa Birliği, özellikle Fransa'nın ağzından, çokkutuplu bir dünyadan yana olduğunu birçok kez vurgulandı. Rusya ve Çin, çokkutuplu bir dünya için işbirliği yapmaya başladılar. Kosova savaşıdan sonra hızla gündeme gelen Avrupa Savunma İnisiyatifi bir yandan, ABD'nin Ulusal Savunma Kalkanı Projesi'ni gündeme getirmesiyle oluşan yeni nükleer yarış tehlikesi diğer yandan, tekkutuplu dünyanın ABD istekleri doğrultusunda gelişmesinin olanaksızlığını ortaya koydu.

İkinci vektörel basınç, 2001'in başında ABD'de yeni bir kadronun yönetime gelmesiyle ilgili. Bu yönetim meşruiyeti cılız, bölünmüş bir Parlamento ve kamuoyu ortamında çalışmak zorunda olan, uluslararası deneyimden yoksun bir başkannın yönetiminde çalışıyor. Soğuk Savaş döneminden kalma, aşırı sağcı renkler taşıyan militarist bir kadrodan oluşuyor. İçeride bu kadar sorunlu, elini kolunu bağlayan bir ortamda çalışmak zorunda kalan bir Devlet Başkanı, başkanlığını kanıtlayacak inisiyatifleri kolaylıkla dış politikada arayabilir. Bush'un Soğuk Savaş'tan kalma dış politika ve savunma kadrosunun Clinton döneminin dış politikasını özellikle Çin, Rusya, Kuzey Kore ve İran bağlamında fazla uzlaşmacı bulduğu da biliniyor. Nitekim 2001 yılı boyunca yeni ABD yönetiminin Çin, Rusya ve Kuzey Kore gibi ülkelerle ilişkilerini sertleştirmeyi seçtiği, füze savunma kalkanı projesini Avrupa'ya kabul ettirmek için baskıları arttırdığı görüldü. Yeni yönetim adeta, yeni bir kutuplaşmayı hazırlamaya başlamıştı. Yeni savunma konsepti açıkça gelecek on beş yıl içinde oluşacak bir savaş olasılığına karşı şekillenmeye başlamıştı.

Ortadoğu barış süreci de bir başka belirsizlik alanıydı. Gore-Liberman ekibinin seçimleri kaybetmesinin İsrail açısından olumsuz bir gelişme olduğu sık sık vurgulandı. Ancak, geleceksel olarak bakınca, Bush ekibinin Natenyahu çizgisine, Ba-

rak'ın çizgisinden daha yakın durduğu, Saddam'a çok daha sert tutum almaktan yana olduğu da bir başka gerçektir. Bu iki çelişkili eğilimin hangi yönde çözümleneceği, ABD'nin Ortadoğu politikasının yönü henüz belli değildi ve Ortadoğu bölgesel bir savaş ortamına doğru evrilmekteydi.

Diğer taraftan, yeni yönetimin, kendini kanıtlamak için yeni ve kolay düşmanlar aramaya başladığı görüldü. Latin Amerika'da popülist Chavez yönetimindeki Venezuela, giderek daha çok ABD yönetiminin eleştirilerine hedef olmaya başladı. ABD'nin toplam petrol ithalatının yüzde15'ini sağlayan Venezuela, Chavez'in yönetiminde Latin Amerika'da anti-empyralist bir söylemle sivirmekle kalmadı, OPEC bünyesinde petrol fiyatlarının saptanmasında çok etkin bir rol oynadı. Chavez'in Küba'yla yakınlığı ve Irak'ı ziyaret etmesi ABD açısından açıkça düşmanca bir konum alma olarak yorumlanıyor. 2000'in sonuna doğru, Chavez'i bölgedeki ama özellikle Kolombiya'daki solcu gerillalar ve uyuşturucu trafiğiyle ilişkilendiren yorumlar ABD basınında giderek arttı. Chavez'in Latin Amerika'da bir Amerika-karşıtı blok oluşturmaya çabaladığı birçok kez vurgulandı.

Diğer taraftan, yeni ABD yönetiminin akıl hocası durumunda bulunan Nixon Centre, Heritage Foundation, Güvenlik Politikası Merkezi, Stratejik Çalışmalar Merkezi gibi kurumların yayınlarına bakınca, Ulusal Savunma Kalkanı Projesi'nin (USKP), balistik füzelere karşı uluslararası anlaşmalara ters düşmeyi göze alarak, bir an evvel uygulanmaya konması yolunda telkinlerin arttığı görülmekteydi. Bu retorik, pratiğe, diğer bir deyişle, yeni bir şiddet dengesine dönüşme potansiyelleri taşıdığı ve sürecin bu yönde ilerlemeye başladığı 2001'in ilk yarısında belli oldu.

Üçüncü vektörel basınç ise ABD ekonomisinin yavaşlamanın siyasi etkilerinden oluşuyor. ABD'de ekonomik daralmanın, işsizliği beklenenden hızlı arttırması olasılığı giderek güç-

leniyor. Bu yüzden, ABD’de dış ticaret açığının daha fazla göze batmaya başlayacağı söylenebilir. Bilindiği gibi, böyle bir konjonktür her zaman korumacılık eğilimlerini güçlendiriyor, ABD’nin Japonya, Avrupa ve Çin ile arasındaki ticari anlaşmazlıkları körüklüyor. ABD hegemonyasının diğer büyük ülkeler tarafından giderek daha çok sorgulandığı bir dönemde, ABD’deki korumacılık eğilimlerinin artması, “birinci vektörel basıncı” güçlendirebilir, özellikle Güneydoğu Asya bölgesinde önemli jeo-stratejik süreçleri harekete geçirebilir.

Özetle, küreselleşme sürecinde ideolojik, ekonomik ve siyasi alanların hemen hepsinde bir kırılma noktasına doğru yaklaştığımız görülüyor. Artık büyük uluslararası bankaların baş ekonomistleri, örneğin Morgan Stanley Dean Witter’in baş ekonomisti Stephen Roach, “ABD liderliğindeki dünya ekonomisinin küreselleşme sürecinde bir devrilme noktasına yaklaşmakta olduğumuzdan şüpheleniyorum,” (*Global Forum*, 29 Mayıs) demektedir. “1990’ların ikinci yarısında yepyeni ve kalıcı olarak görülen şeyler şimdi daha çok geçici ve kırılgan görülüyor” (*Global Forum*, 30 Mayıs).

İlginç olan şu ki, küreselleşme sürecinin dün göklere çıkarılan kimi özelliklerinin bugün son derece istikrar bozucu etkiler yaratmaya başladıkları gözleniyor. Örneğin, dün ABD dünya ekonomisinin lokomotifiydi, “bir yeni ekonomi” vardı ve herkes bunu kopya ederek ABD’ye benzemeye çalışıyordu. Şimdi ABD ekonomisi yavaşlarken, bu yavaşlama, küreselleşme, yeni teknolojiler gibi “bağlayıcılar” yüzünden, hızla yaygınlaşıyor, “bulaşıcılık kazanıyor”. Diğer taraftan, dün olumlu anlamda kalıcı olduğu ve yepyeni bir ekonomik paradigma başlattığı düşünülen kimi trendlerin bugün istikrar bozucu unsurlar olarak kalıcılık kazanmaya başladıkları görülüyor: ABD kaynaklı “Yeni Ekonomi”nin yarattığı sorunlar (örneğin, telekomünikasyon sektöründeki aşırı kapasite sorunu gibi) şimdilik kalıcı bir trend oluşturu-

ruyor. Bu kalıcılık kazanmaya başlayan trend, dünyanın geri kalanının ABD önderliğinde yaşanan küreselleşme biçimlerine bağınımlılığını ve tepkilerini artırıyor.

Nihayet, bireyler, alışlageldik davranışlardan farklı davranışlar sergilemeye başlıyorlar. Küreselleşmenin gelir dağılımı üzerindeki olumsuz etkileri, bilgisayar teknolojisinin yayılmasına paralel oluşan, ülkeler, bölgeler ve sınıflar arasındaki “dijital uçurum,” küreselleşmeye karşı tepkilerin doğmasına ve güçlenmesine neden oldu. Ekonomik büyüme bu sorunları gizlerken, yavaşlama şimdi bunları büyütüyor.

Yukarıda, küreselleşmenin uzun dönemli sorunları yoğunlaşır ve eğilimleri istikrarsızlık kazanırken, kısa dönemde, orta-uzun dönem eğilimini güçlendirecek ekonomik-siyasi bir konjonktürün gelişmeye başladığına değinmiştim. Durumu daha da tehlikeli hale getiren şu: ABD yönetimi, tam da ekonomik ve siyasi temelinin aşınmaya başladığı bir noktada, küresel arenada çok daha atak bir tutum içine giriyor. Acaba bu koşullarda, Fernand Braudel’in yukarıda aktardığımız “*hegemonyacının son baharı*” saptamasını hatırlayarak, tarihçi Paul Kennedy’nin işaret ettiği gibi, “*Bir hegemonik ulus sonunda, küresel yayılması, mali ve siyasi kapasitelerini aşınca üstünlüğünü kaybeder,*” dememiz, “*Tarihin bu uzun kuyruğunda sıra şimdi sıra ABD’ye mi geliyor?*” sorusuna “Evet” diye cevap vermemiz mi gerekiyor?

Ama tarih bir şey daha gösteriyor: Böyle dönüm noktaları, insanlık açısından büyük altüst oluşlara yol açıyor, yerel ve genel savaşlar, yoksulluk, göçler artıyor, siyasi yapılar dağılıyor, devletler kurulup yıkılıyor, ülkeler parçalanıp yenileri oluşuyor. Toz duman tekrar yatışmaya başladığında da geride, çapı, insanlığın ulaştığı teknolojik tahrip gücüyle orantılı olarak büyüyen bir enkaz ve felaketler yığını kalıyor.

ABD SAĞINDA IRAK TARTIŞMALARI – YOL AYIRIMI: HEGEMONYA-İMPARATORLUK

Hiçbir savaş bu kadar yoğun ve sisli bir ortamda tartışılmamıştır sanırım. Doğru, NATO'nun Kosova operasyonu da çok tartışılmıştı. Ama, bu kez tartışmanın koordinatları çok daha karmaşık. O zaman, bir tarafta ABD ve “uluslararası topluluk”(!) vardı, diğer tarafta da çok renkli bir muhalefet. Bu kez tarafları ayıran çizgiler pek çok noktadan birden geçiyor. Örneğin, ABD yönetimi ve ABD'nin dış politikasını oluşturan “think-tank” çevreleri içinde bir ayrım var. Bu arada taraflara, biraz da işin kolayına kaçılarak “şahinler” ve “güvercinler” deniyor. Tartışmalarda bir diğer ayrım çizgisi, ABD ve Avrupa arasından geçiyor. Bu çizgi hem şahinlerle güvercinler arasındaki ayrım çizgisiyle kesişiyor, hem de Avrupa'nın içinde bir başka ayrım çizgisi daha var.

Burada da bir tarafta Almanya ve Fransa, diğer tarafta İngiltere bulunuyor. Ama Almanya ve Fransa'nın da Irak konusundaki yaklaşımlarının tümüyle örtüşüğünü söylemek zor.

"Ya aslında Irak'ın işgali değil de başka bir şey tartışılıyor-sa?" Ya bu tartışmaların altında ABD'nin uzun dönemli küresel ve tarihsel bir dış politika stratejisine ilişkin bir başka tartışma yatıyorsa: ABD hegemonyacı bir güç olarak mı liderliğini sürdürmeye devam edecek, yoksa bir imparatorluk kurmayı amaçlayan "süper güç" gibi mi davranacak? Ben bu tartışmaların Bush yönetiminin seçtiği uzun dönemli ve ABD'yi bir *empery*al güç olarak gören çizgiye¹ karşı, hegemonyacı bir dış politikanın daha güvenli ve gerçekçi olduğunu düşünenlerin itirazlarını açıkça dile getirmeye başlamalarıyla alevlendiğini düşünüyorum.

Tartışmaların ayrıntılarına geçmeden önce, hegemonyacı güç ve imparatorluk eğilimi kavramlarından ne kastettiğimi kısaca açıklamak istiyorum.² Bu iki kavramın teorik kökenlerini ve olası farklı yorumlarını burada irdeleme olanağım yok. Ancak hegemonya sürecinin enerjisini, liderliğini kabul ettirebilme ve itirazları şiddetle bastırma kapasitesi gibi iki bileşenin birlikte işleyişinden aldığını vurgulamakla yetineceğim. İmparatorluk süreci ise esas olarak tek bir ülkenin gerçek, ya da potansiyel bir şiddetle bastırma gücü sayesinde, diğer ülkelerin hükümlanlık haklarını hiçe sayabilmesi, iç ve dış politika ref-

1) Örneğin, Emily Eakin, "It takes an Empire say Several US thinkers" *The New York Times*, 1 Nisan 2002; Tony Blankley, "The imperial Era begins", *The Washington Times*, 11 Eylül, 2002. ABD'de imparatorluk kavramının tarihi üzerine: Philip S. Golub, "Temptation impériale", *Le Monde Diplomatique*, Eylül 2002.

2) Bu ayrıma ilişkin düşüncelerimi borçlu olduğum çalışmalar: Perry Anderson "Antinomies of Antonia Gramsci", *New Left Review* No.100 (1976), 5-78; Christie Buci-Glucksmann, *Gramsci and the State* (Londra: Lawrence and Wishart, 1980). Michael Hardt & Antonio Negri, *Empire* (Londra: Harvard University Press, 2000). Josef Joffe, "How America does it", *Foreign Affairs*, Cilt 76, No.5, Eylül/Ekim (1997) Samuel P. Huntington, "The Lonely Superpower," *Foreign Affairs* 78 (Mart/Nisan 1999), 35-49, Robert Kagan, "Power and Weakness", *Policy Review*, Haziran/Temmuz, 2002, <http://www.policyreview.org/JUN02/kagan.html>

lekslerini belirleyebilmesi anlamına geliyor. İmparatorluk için esas ve belirleyici olan *askeri güç* iken, hegemonyacı için esas olan uluslararası alanda belli birtakım işlevleri yerine getirerek, bir anlamda “*kamusal hizmetler*” sunmaya devam ederek, “*herkesin*” ve “*sistemin*” uzun dönemli çıkarlarını koruyarak liderliğini kabul ettirebilmesidir.

Bu bağlamda imparatorluğun devamı açısından, uluslararası alanda rakipsiz bir askeri güce sahip olmak, karşıt ittifakların şekillenmesini engelleyecek müdahalelerin yapılabilmesine olanak sağlayan denetimli bir istikrarsızlık ortamı yaratmak özellikle önemliken; hegemonyacı güç açısından, büyük bir ekonomik üstünlük, gereken mali, hukuksal, siyasi istikrar ve güvenli bir ortam sağlayıcı hizmetlerin sunulması önemlidir. İmparatorlukta sürekli bir genişleme, yeni alanları kendi etkisi altına alma, çeperdeki ittifakları zamanla imparatorluğun parçası kılma, hatta tarihi kendi yapısal özellikleri altında dondurma eğilimi esas, hatta bir zorunluluk iken, hegemonyacı açısından birlikte işleyen ve evrimleşen bir ittifaklar hiyerarşisi, kimi bölgelerin alt güç odaklarına devredilerek istikrarın sağlanması, düzeni rakip güçlerine, alternatif hegemonya adaylarının ortaya çıkmasını gerektirmeyecek bir istikrar içinde tutulması yeterli olacaktır. İmparatorluk için esas olan uluslararası sorunların çözümünde tek başına ve hızla davranabilmek iken, hegemonyacı güç açısından verili ittifaklar sistemini korumaya çalışarak hareket etmek esas olacaktır.

Şimdi, bu çok kısa ve kaba tanımlamalardan sonra tartışmalara dönebiliriz.

“Güvercinler”

ABD yönetiminin en üst düzeyinde, dış politika çevrelerinde yaklaşık on gün büyük bir hararetle sürdükten sonra Bush'un “*Süreç burada başlıyor*” saptamasının ardında yavaş-

layan ama henüz kapanmayan tartışmalarla ilgili olarak, ilk önce saptamak gerekir ki, tarafların hiçbiri Saddam'ın devrilmesine karşı değil. Tartışmalar Saddam'ı devirmek için yapılacak operasyonun biçimi, “*terörizme karşı savaşla*” ilişkisi, ABD'nin ittifakları karşısındaki konumu etrafında sürüyordu.

Bush yönetimi içinde en genel hatlarıyla, Rumsfeld ve Powell çizgileri arasındaki farka bağlı olarak zaten sürmekte olan tartışmalar Irak sorunu etrafında yüzeye çıktı ve başkalarını da içine çekerek genişledi. Tartışma, 1991 Körfez savaşı ittifakının mimarlarından, Baba Bush'un Güvenlik Konseyi danışmanı Brent Scowcroft'un, *Wall Street Journal*'da “Saddam'a Saldırmayın” başlığıyla yayımladığı yazısıyla su yüzüne çıktı ve hemen yoğunlaştı.

Scowcroft, Irak'ta rejim değişikliği amaçlayan bir askeri operasyonun ABD'nin uzun dönemli hedefleriyle, örneğin “*terörizme karşı uluslararası savaşla*”, ilişkisinin çok iyi değerlendirilmesi gerektiğini vurgulayarak, Saddam'ın 11 Eylül saldırısıyla, teröristlerle bir ilişki olduğuna dair kanıt bulunmadığına, dünya kamuoyunun muhalefetine rağmen gerçekleştirilecek bir operasyonun, İsrail doğrudan katılmasa bile, Arap dünyasının büyük tepkisini çekerek bölgede büyük bir istikrarsızlık yaratacağına, hatta “*kıyamete yol açabileceğine*”, savaşın öngörülenden çok daha uzun ve kanlı sürebileceğine, Saddam devrildikten sonra ABD'nin Irak'ta, planladığından daha uzun bir süre kalması olasılığına dikkat çekti; Filistin-İsrail çelişkisi göz ardı edilerek, Müslüman dünyası hedef alınıyormuş izlenimi verilmemesi gerektiğini söyledi. Scowcroft, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin, etkin ve Irak devletinden izin almaya gerek kalmadan uygulamaya konabilecek bir silah testi politikası için ikna edilmesi gerektiğini de vurguladı: Eğer, Irak BM kararını kabul etmediği taktirde bir *casus belli* oluşabileceğini savundu. Özetle Scowcroft, “*terörizme karşı savaş sürecinin*” aksamamasına öncelik veren yazısında, İsrail, Filistin konusunu da günde-

me getirdi, BM'nin iradesinin devreye sokulmasını, böylece uluslararası ittifakların korunmasını önerdi.³

New York Times, Scowcroft'un yazısını diğer tartışmalarla birleştirerek, "Cumhuriyetçiler, Irak Konusunda Bush'tan ayrı düştü," başlığıyla ön sayfadan verince üst düzey Cumhuriyetçiler arasındaki görüş ayrılıkları da ortaya dökülmeye başladı.⁴ *Times*'a göre, Scowcroft'un yanı sıra, Baba Bush döneminde İçişleri Bakanı olarak görev yapan Eagleburger ve ABD dış politikasının büyük isimlerinden Kissinger'ın da olası bir Irak savaşıyla ilgili önemli kaygıları vardı. Daha sonra CNBC'ye konuşan Kissinger, "Başkan felsefi yaklaşımı koydu ama gereken siyasi çerçeveyi henüz oluşturmadi," diyecekti. Dahası, Kissinger'a göre, Bush'un 1 Haziran'da açıkladığı "önleyici vuruş" politikası Westphalia Anlaşması'ndan (1648) bu yana süregelen uluslararası düzenin tüm kurallarını hiçe sayan "devrimci" bir kavramdı. *The Times*'ın aktardığına göre Kissinger, geçmişte Sovyetler Birliği'ne karşı uygulanan "caydırıcılık politikasının Irak karşında işlemeyeceğini" savunduktan sonra Bush'a bir de uyarıda bulunuyordu: "Bu politika operasyon sonrasındaki gelişmelere göre yargılanacaktır."⁵ *The New York Times*, yukarıda değindiğim yazısında, Powell ve yardımcısı Armitage'in de benzer kaygıları paylaştığını ileri sürmekteydi.

Birkaç gün içinde üst düzey aktif ve emekli generaller de tartışmaya katıldılar. Körfez savaşının komutanı General Schwarzkopf, *The Times*'ın aktardığına göre, Bush'un tek başına davranmaması gerektiğini, savaşın başlama noktalarının Türkiye ve Kuveyt'le sınırlı tutulamayacağını, Suudi Arabistan'ın da mutlaka savaşa katılması gerektiğini düşünüyordu. *The Times*'a göre, Kosova savaşında NATO ordusunu yöneten

3) Brent Scowcroft "Don't Attack Saddam", *Wall Street Journal*, 15 Ağustos 2002.

4) Todd S. Purdum ve Patrick E Tyler, "Republicans Break Ranks over Bush's Iraq policy" *The New York Times*, 17 Ağustos 2002.

5) Başmakale, "Worlds Apart", *The Times*, 26 Ağustos 2002.

Wesley Clark da savaşın uluslararası kurumların dışında gerçekleştirilmesinin köklü bir hata olacağını düşünmekteydi. Meclisteki muhafazakâr grubun başkanı Texas'lı Richard Arme, "*Durup dururken Irak'a yapılacak bir saldırının haklı gösterilemeyeceğini,*" ileri sürüyordu.⁶ Powell'ın yakın danışmanı, emekli general Anthony Zinni de, Irak savaşının ABD'yi müttefiklerinden uzaklaştıracağını söyledi.⁷ Afganistan operasyonu komutanı ve Irak'a yapılacak askeri operasyonu yönetmesi beklenen General Tommy Frank'ın da ciddi kaygıları vardı.⁸ Yakında NATO genel komutanlığına getirilecek olan General James L. Jones ise Washington şahinlerinin "*özel güçleri*" kullanarak Saddam'ı devirme planını "*çılgınlık*" diye niteliyordu. General Jones'a göre, "*Afganistan Afganistan'dı, Irak da Irak... Afganistan'da uygulanan ve başarılı olan prensipler Irak'ta bir işe yaramayacaktı.*" "*İyi eğitim görmüş bir orduya saldıranların ellerinde bir B planı olmalıydı. Çünkü bu ordu kendi toprağını savunurken Kuveyt'teki gibi savaşmayacaktı.*"⁹

Tartışmalara General Wesley Clark da katıldı.¹⁰ General Clark, Amerika'nın "*ordusu ne kadar güçlü olursa olsun tek başına kazanamayacağını*"... "*teröristlerin saldırılarını dost ülkelerde yaşarken planladıklarını*" vurguladı. Irak'a yapılacak bir saldırının El Kaide'ye karşı yürütülen savaş aksatacağını ileri süren Clark, "*en önemli hedefin El Kaide'ye karşı savaşa daha fazla uluslararası kararlılık ve işbirliği getirmek,*" olduğunu savundu. Görüldüğü gibi Wesley Clark da, özellikle uluslararası işbirliğinin ve terörizme karşı savaşın öncelikli olduğunu vurguluyordu.

6) Tim Reid ve Clem Cecil, "General Tells Bush: Don't go it alone", *The Times*, 19 Ağustos 2002.

7) *Washington Post*, 28 Ağustos 2002

8) Tim Reid, "Bush Snub Doves and Says Saddam Must Go", *The Times*, 22 Ağustos 2002.

9) David Rennie ve Anton L Guardia, "Top US General Attacks Hawk's Strategy on Iraq", *The Daily Telegraph*, 23 Ağustos 2002.

10) Wesley Clark, "Why War should be America's Last Resort", *The Times*, 29 Ağustos 2002.

Askerlerin savaş-karşıtı görüş bildirmeleri dikkat çekiciydi, ama tartışmalara Scowcroft'dan sonra en ciddi müdahale, Baba Bush'un yakını James Baker'den geldi.¹¹ Baker, Körfez savaşı sırasında Dışişleri Bakanı'ydı ve ABD'nin etrafında bir uluslararası ittifakın oluşmasında belirleyici rolü oynamıştı. Baker yazısında, özellikle iki nokta üzerinde durdu: ABD savaşa gidecekse asla tek başına gitmemeliydi, mutlaka Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin onayını almalıydı. Baker, ABD'nin Irak'a yönelik politikasının Arap-İsrail anlaşmazlığıyla ilişkilendirilmesine karşıydı, ama, bu sorunun Bush'un Haziran konuşmasında ileri sürdüğü prensipler ("*Filistin'de reform, terörist saldırılara son verilmesi, İsrail'in de işgal ettiği topraklardan çekilmesi*") temelinde çözülmesini sağlamak gerekiyordu.

Tartışmalara Washington'daki önemli "think-tank" kurumlarının sözcüleri de katıldılar. Örneğin Heritage Foundation'dan Helle Dale,¹² daha sonra da Cato Institute'den Ted Galen Carpenter, Cheney-Rumsfeld çizgisine karşı uyarılarda bulunan ekibi desteklediler.¹³

Bush yönetimini, Irak konusunda daha dikkatli olması için uyarıda bulunduklarından dolayı "güvercinler" olarak da adlandırılan ama geçmişleri ve bugünkü konumları açısından güvercinlikle yakından uzaktan ilişkisi olmayan bu kesimin görüşlerini, Zbigniew Brzezinski, *Washington Post*'ta yayımlanan yazısında, ABD Saddam'ı devirmek için bir savaşa girecekse, bu, "ABD'nin küresel hegemonyasını meşru kılacak bir tarzda olmalı ve aynı zamanda daha sorumlu bir uluslararası güvenlik sisteminin oluşmasına katkıda bulunmalı," diyerek

11) Burada *International Herald Tribune*'de yayımlanan örneğini kullanıyorum. James A Baker, "The Right Way to Change Iraq's Regime", *International Herald Tribune*, 26 Ağustos 2002.

12) Helle Dale, "Between the Iraq and the Hard Place", *Washington Times*, 21 Ağustos 2002.

13) Ted Galen Carpenter "Fixing Foreign Policy", *Reason*, 12 Eylül 2002; Ivan Eland, "Top 10 Reasons Not to 'Do' Iraq," *A Cato Daily Commentary*, 19 Ağustos 2002, <http://www.cato.org/dailys/08-19-02.html>.

özetledi.¹⁴ Brzezinski'ye göre, Irak'a yönelik bir savaştan önce üç koşul yerine getirilmeliydi. Birincisi, ABD, savaştan başka yol olmadığını kanıtlayarak, Avrupa'nın desteğini almalı; ikincisi, Filistin-İsrail çelişkisi her iki tarafa da basınç yapılarak pasifize edilmeli; üçüncüsü, savaş kararı Başkan ve birkaç yardımcı tarafından kapalı kapılar ardına alınmamalıydı.

“Şahinler”

Tabii, ABD'nin Irak'a hemen askeri bir müdahalede bulunarak Saddam'ı devirmesinden yana olan Cheney, Rumsfeld, Wolfowitz, Condaleeza Rice, Defence Policy Board, Centre for Security Policy üyelerinden Richard Perle, Robert Kagan, Frank J. Gaffney ve *Wall Street Journal*, *National Review*, *Weekly Standart* yazarlarını da içeren “şahinler” kanadından, bu eleştirilere oldukça sert tepkiler gelecekti.

Richard Perle, Scowcroft'u “naif” olmakla suçladı. Perle, Irak'ta rejimin çok büyük bir askeri operasyona gerek kalmadan yıkılacağına inanıyordu. Çünkü, milyonlarca Iraklı yıllardır zaten “ülkelerini kurtarmak istiyorlardı”... halk da bu harekâtı destekleyecekti.¹⁵ Scowcroft'un yazısını, *The New York Times*'in ön sayfadan vermesinden çok rahatsız olan *Wall Street Journal*, Scowcroft'un yaklaşımını konuya yeterince değinmeyen bir yorum olarak niteledi. Başkan Yardımcısı Cheney de eleştirilere, Yabancı Savaşlar Gazileri 103 Ulusal Toplantısı'nda yaptığı konuşmada cevap verdi. Cheney, Saddam'ın elinde kitle imha silahları olduğunu, yakında da nükleer silahlara sahip olacağını savundu. Durumun beklemeye tahammülü olmadığını vurguladı.¹⁶ Cheney'nin Bush'a yakınlığı, belki

16) Başyazı, “Mr Chaney on Iraq”, *Washington Post*, 27 Ağustos 2002.

14) Zbigniew Brzezinski, “Right and Wrong Ways to Wage War”, *Washington Post*, 19 Ağustos 2002.

15) George F Will, “Sceptics and Sketchy War Plans”, *Washington Post*, 22 Ağustos 2002.

de tarihin en güçlü başkan yardımcısı olduğu bilindiğinden, Project For the New American Century Direktörü, *Weekly Standart*'ın editörü Willam Kristol, "tartışma burada biter" diyecekti.¹⁷ En kapsamlı ve sert cevaplar şu sıralarda şahinlerin en önemli dış politika analisti olan Kristol'dan ve İsrail'in muhafazakâr gazetesi *Jerusalem Post*'dan geldi. Kristol, "Teslimiyet eksenini" başlıklı yazısında, eleştirenleri, Başkan'a yol göstermeye çalışmakla değil, engel olmakla suçladı. Powell da, görevini doğru dürüst yapmayacaksa istifa etmeliydi.¹⁸ *Jerusalem Post*, makalesinde, Scowcroft'un yaklaşımını "garip", "sinik" ve tutarsız olmakla suçlarken, aynı gazete bir başka sayısında Baker'ı da benzer bir yaklaşımla eleştiriyordu.

Başkan Bush 4 Eylül konuşmasında, "Süreç burada başlıyor," diyerek bir anlamda bu tartışmalara nokta koydu. Ancak, atmaya başladığı adımlar, örneğin Avrupalı müttefiklerinin onayını alma girişimleri, "güçlendirilmiş denetimciler" önerisini benimsemesi,¹⁹ Birleşmiş Milletler'in onayını almaya, Irak stratejisini Kongre'nin onayına sunmaya karar vermesi "güvercinlerin" önerilerinin etkili olduğunu gösteriyordu.

Sonuç Yerine: İki Doktrin Arasında

Bu noktada yeniden yüksek bir soyutlama düzeyine çıkıp tartışmaları çok kısaca küresel ve tarihsel bir bağlama oturtmaya çalışacağım.

Güvercinlerin yaklaşımlarını Brzezinski'nin ağzından kısaca özetlemiştim: Müdahale, "ABD'nin küresel hegemonyasını meşru kılacak bir tarzda olmalı ve aynı zamanda daha sorumlu bir uluslararası güvenlik sisteminin oluşmasına katkıda bulun-

17) John Donnelly ve Susan Milligan, "Cheney Speech Seen Setting Path to War", *Boston Globe*, 28 Ağustos 2002.

18) William Kristol, "The Axis of Appeasement", *The Weekly Standard*, 26 Ağustos-2 Eylül sayısı, 2002.

19) Ryan Lizza, "White House Watch Call to Arms", *The New Republic*, 11 Ağustos 2000.

malı". Bunun için ABD, Avrupa'nın desteğini almalı, Filistin-İsrail çelişkisi her iki tarafa da basınç yapılarak pasifize edilmeli, savaş kararı Başkan ve birkaç yardımcısı tarafından kapalı kapılar ardına alınmamalıydı. Bu üç noktaya "güvercinlerin" hemen hepsinin paylaştığı bir dördüncü kaygıyı eklemek istiyorum: *"Irak operasyonu terörizme karşı savaşı aksatmamalı!"* İlk bakışta bu kaygı çok yersiz gibi duruyor, hatta sırtıyor. Öyleyse neden sürekli dile getiriliyor?

Bu soruya bir siyaset analizcisi değil de edebiyat eleştirmeni olan Susan Sontag'ın saptamasından hareketle, ilginç bir cevap vermek mümkün.²⁰ Sontag bu "terörizme karşı savaş" kavramının aslında anlamsız bir kavram olduğuna dikkat çekti. Çünkü burada sözü edilen savaş bilinen tariflere uymuyor: *Belli bir hedefi, muhatabı ve coğrafyası yok; savaş devletlerarası bir olguyken burada başka bir şey, üstelik başı var ama tarif edilebilir bir sonu yok.* İkincisi, "terörizm" siyasi ve askeri olarak muğlak bir kavram, büyük bir görecelik içeriyor. *Bir gün terörist olarak görülen, bir başka dönemde devlet başkanı olarak meşru bir zemine çıkabiliyor.* Öyleyse aslında bir başka şeyi ifade etmek için kullanılan bir kavram, diğer bir deyişle bir "metafor" var karşımızda. *Bu metafor da ABD'nin yeni uluslararası dış politikasını temsil ediyor.* Bu politika ne gerektiriyorsa bu metafor o noktada o anlamı taşıyor.

ABD'nin bu metafor yoluyla ifade ettiği dış politika, Clinton döneminin son yıllarında biçimlenmeye, 11 Eylül'den önce yazılmaya başlanan,²¹ 11 Eylül'den hemen sonra Rumsfeld'in güncelleştirici bir önsözüyle yayımlanan 2001 Dört Yıllık Savunma

20) Susan Sontag, "Real Battles and Empty Metaphors" *The New York Times*, 10 Eylül 2002.

21) Örneğin: Sam J. Tangredi, *All Possible Wars? Towards a Consensus View of the Future Security Environment 2001-2025* (Washington National Defense University, 2000); A Report of The Project for the New American Century September 2000, *Rebuilding America's Defence Strategy, Forces and Resources For a New Century* (Eylül 2001).

Yeniden Gözden Geçirme Raporu'nda (QDR) etraflıca dile getiriliyor.²² Bu raporda “*rejim değiştirme*” kavramı, Afganistan savaşıyla uygulanmaya konan, “*Her bölgede o bölgeye uygun ordular bulundurma*”, “*hiçbir kapalı alan tanımama*,” vb. kavramlarıyla “düşmanı belli olmayan savaş” saptamalarının hepsini bulmak mümkün. “*Küresel çıkarları olan tek ülke*” kavramı da yine ilk kez bu QDR'da dile getirildi. “Uluslararası topluluk” kavramı da QDR-2001'den sonra kullanılmaz oldu. QDR, ABD'nin ittifaklarıyla birlikte hareket etme eğilimini de ikinci plana attı. Böylece, hegemonyacı bir paradigmadan imparatorlukçu bir paradigmaya geçişe kapı açtı. Daha sonra Başkan Bush bu yeni savunma doktrinini 1 Haziran West Point Konuşması'nda, İkinci Dünya Savaşı'nın bitiminden bu yana ABD dış politikasını yönlendiren iki doktrinin -*Sovyetler Birliği'nin genişlemesinin sınırlandırılması, nükleer silahlarla gerçekleştirilebilecek bir saldırının caydırılması*- artık geçerliliğini yitirdiğini ve şimdi “*önleyici ilk vuruş hakkı*” prensibini benimsediklerini de açıklayarak bu raporu tarihsel bir bağlama oturttu.

Bu rapor, Robert Kagan'ın *Policy Review* makalesinde vurgulanan rakipsiz askeri üstünlüğünden dolayı ABD'nin doğrudan, acilen müdahale etme kapasitesinin olduğu inancını da paylaşıyordu. Bu inançta bir gerçeklik payı var ama, bir zaafı da gözden kaçırmamak gerekiyor. ABD, bugün ekonomik alanda aynı uluslararası üstünlüğe sahip değil. Hegemonyasını kurmaya başladığı 1950'li yıllardan bu yana çok şey değişti: Avrupa Birliği süreci hızla ilerliyor, Çin'in dünya ekonomisinde önemli ve hızla genişleyen bir yeri var. Japonya uzun süreli bir durgunluğa rağmen hâlâ son derece güçlü bir ekonomi. Siyasi açıdan, genelde dünyada bir ABD nefreti yükseliyor. ABD'nin ekonomik liderliğinin ifadesi küreselleşme, IMF poli-

22) *Quadrennial Defence Review Report*, 2001-www.comw.org. Bu raporun bir çözümlemesi için: Ergin Yıldızoglu, “QDR-2001”, “Dünya Ekonomisine Bakış,” *Cumhuriyet*, 8 Ekim 2001.

tikaları artık şiddetle eleştiriliyor. “Washington Consensus” en azından artık zayıfladı demek mümkün. *Şimdi ABD bu ekonomik zaafını askeri gücüyle dengelemek istiyor.*

Ancak her askeri güç bir mali kaynaktan beslenmek zorunda. ABD’nin dış borcu, on beş yılda sıfırdan 2.5 trilyon dolara, GSMH’nın yüzde 25’ine ulaştı. Bu trend, borcun on yıl içinde GSMH’nın yüzde 50’sine ulaşabileceğini gösteriyor. William Grieder’in vurguladığı gibi,²³ *ABD imparatorluk refleksini bugün başkaları finanse ediyor*, aynı İngiltere imparatorluğunun son dönemlerindeki gibi. Ya bu mali desteği sunanlar bir süre sonra, kendi çıkarlarına uygun gördükleri bir noktada geri çekmeye başlarsa?

Şahinlerin bu uzun dönemli sorunu görmezden gelerek, ya da bu sorunla karşılaştıkları noktada, çoktan askeri bir imparatorluk kurmuş olmak üzere, hızla ve kısa dönemli hedefler etrafında sürece müdahale etmekte olduklarını söylemek mümkün. Bu kısa dönemciliğin arkasında başka ekonomik politik etkenler de olamaz mı? Acaba bu “şahinlerin”, ABD ekonomisinin ve küresel ekonominin, diğer bir deyişle, genel olarak sermayenin uzun dönemli ve ortak çıkarları yerine, *geldikleri enerji, silah sanayi gibi sektörlerin özgün (dar) çıkarlarını korumaya çalıştıkları* söylenemez mi? Başkan’a, salt yakın danışmanıyla sınırlı bir çevrenin etkisiyle, kapalı kapılar arkasında karar almamasını öneren Brzezinski de bu soruna gönderme yapıyor olamaz mı?

Yukarıda aktarılan kaygıları dile getirenlerin, ABD hegemonyasının uzun dönemli gereksinimlerini, Arap-İsrail sorunun yatıştırılması, savaş kararının başkan ve birkaç danışmanı tarafından alınmaması gerektiğini vurgulamalarının özel bir anlamı daha var. Bush’un en yakın danışmanları, Dick Cheney, John Bolton, Richard Perle, James Woolsey gibi

23) William Grieder, “End of Empire”, *The Nation*, 23 Eylül 2002.

isimler İsrail Ulusal Güvenlik İşleri için Yahudi Enstitüsü (JINSA) ve Güvenlik Politikası Merkezi CSP isimli kuruluşların yönetim kurullarını ABD ve İsrail savaş sanayiinin temsilcileriyle birlikte paylaşmış insanlar.²⁴ Savunma Bakanı Rumsfeld, Gazze'den, “*Sözde işgal edilmiş topraklar,*” diye söz açacak kadar İsrail yanlısı bir politikacı. *Jerusalem Post*’un, “Saddam’ı Beklemeyin” başlıklı, bir yorumunda Scowcroft’a şiddetle saldırırken yaptığı, “*Biz terörizme karşı savaş diyoruz ama gerçekte militan İslam’ı yenmeye yönelik bir savaştır,*” vurgusu da İsrail’in tüm Arap dünyasını kapsayan bir proje için ABD dış politikasını kullanmak istediğini gösteriyor. Özetle, İsrail’in kısa dönemli, küresel düzenle, her zaman örtüşmeyen “yerel” çıkarları da ABD dış politikasındaki kısa dönemci-militarist etkileri güçlendirecek bir basınç oluşturuyor.

Eğer bu saptamalar doğruysa, imparatorluk eğiliminin, uluslararası alanda yarattığı muhalefete de bakarak, ABD’yi yalnızlaştırdığı, hatta bir fasit daire oluşturduğu söylenebilir: Yalnızlaştıkça daha çok kendi başına davranacak, bu küresel bağlamda ABD muhalefetini ve istikrarsızlığı arttıracak, ABD’yi daha fazla yalnız davranmaya zorlayacak... Böyle bir fasit dairenin oluşmasını destekleyen teorik çalışmaların olması da ayrıca kaygı uyandırıcı bir gelişme.²⁵

Bu açıdan “güvercinlerin” yaklaşımlarının, küresel yönetim sorunlarına daha ilgili, daha uzun süreli bir istikrara, çeşitli bölgesel güç odaklarının gücün ABD altında hiyerarşik ama uyumlu bir düzenini kurmaya daha yatkın, gerçekçi bir yaklaşım olduğu söylenebilir mi?

Ne yazık ki, iki yaklaşımın gerçekleşmesinin önünde büyük engeller var. Birinci yaklaşım, rakip hegemonyacı güçle-

24) Jason Vest “The Man from JINSA and CSP”, *The Nation*, 9 Şubat 2002.

25) Örneğin Ralf Peters, “Stability, America’s Enemy”, *Parameters*, RTI 2001-2002, s. 5-20.

rin ya da blokların oluşmasını önlemek için imparatorluk kurmaya, doğrudan denetimi altında olmayan alan bırakmamacasına genişlemeyi amaçlıyor. Bu süreç ABD'nin giderek daha çok militarist yöntemlere başvurarak düşmanlık yaratmasına, yerel sorunlara daha çok ve sık kaynak ayırmak zorunda kalarak "aşırı yayılmasına" neden olarak Roma İmparatorluğu'nun son dönemine benzer bir ortam oluşturacak. *Bu imparatorluk eğiliminin doğal (Avrupa, Japonya Çin, hatta Rusya gibi) ve mali (dış borçlar, bütçe açıkları) sınırları var. Stratfor'un bir analizi doğruysa, ABD daha şimdiden bu sınırlara dayanmaya başladı bile.*²⁶ Vizyon 2020, Füze Kalkanı, vb. sistemlerle uzaydan mutlak denetim kurmak amacı ise bugünkü mali ve teknolojik, hatta siyasi koşullarda bir "ütopya".

Hegemonyacı eğilimin, aslında daha gerçekçi görünse de, yerel hegemonyaların oluşmasını kabul etmek, hatta Galen Carpenter'ın önerdiği gibi, "çok sayıda yerel güç merkezinin oluşmasını teşvik etmek" gibi bir sorunu var. Bu önemli bir sorun, çünkü böyle bir süreç hemen güçler dengesi politikalarına, giderek de alternatif hegemonyacı güçlerin ve ittifakların ortaya çıkmasına zemin hazırlar. Yine de küresel kapitalizmin genel gereksinimlerini, sermayenin tümünün çıkarlarını gözeterек geliştirilen bir hegemonik yaklaşımın, bir yeni hegemonyacı ortama dönüşme, yumuşak geçiş (genel savaşılar yol açmadan) olasılığı değerlendiriliyor olabilir, diyelim. Her ne kadar tarihte bunun bir örneğini bulamasak da...

(Stratejik Analiz,
Ekim 2002, Sayı 30)

26) "U.S. Forces Numbers May Not Match Washington's Ambitions", *Stratfor Global Intelligence Unit*, 6 Eylül 2002.

TARİHSEL BİR DÖNEMEÇTE OLMANIN DAYANILMAZ AĞIRLIĞI

Dünyaya 1990'ların sonunda uğramış bir uzaylı sosyal bilimci, şu günlerde geri gelse manzaranın bu kadar kısa sürede ne kadar değişmiş olduğuna çok şaşırırdı, tabii eğer bu gezgin (uzayda gezdiğine göre ışık hızıyla seyahat edebildiğini varsayabiliriz) dünyayı daha önce, örneğin 1930'larda da ziyaret etmemişse... Gezganimiz, iki dönem arasındaki farklılıklara bakarak, tarih bilgisini de kullanarak, dünyanın yine önemli dönüm noktalarından birinden geçmekte olduğunu kolaylıkla düşünebilir.

Örneğin, dünya ekonomisinde yeni bir sürekli ve istikrarlı “Yeni Ekonomi” döneminin başladığına,¹ Dow Jones sanayi

1) Bu konuda popüler bir çalışma: Thomas Friedman, *The Lexus and the Olive Tree*, Harper Collins, Londra, 199.

endeksinin 36,000'e doğru ilerlediğine ilişkin iyimserlik² çoktan buhar oldu. “Enflasyondan kurtulduk,” sevinci yerini küresel deflasyon, hatta resesyonla birleşerek depresyon yaratma olasılığı tartışmalarına³ bıraktı. Dün dünya ekonomisinin motoru durumunda olan ülkenin, bugün dünya ekonomisinin boynundaki bir değirmen taşına dönüştüğü ileri sürülüyor.⁴

Bu yeni tarihsel dönem, “küreselleşme” kavramıyla da tanımlanıyordu. Gerçi bu kavramın içinden geçilen bir süreci mi yoksa sonunda varılacak, hatta artık ulaşılmış bir aşamayı mı anlattığı gerçekten yeni bir dönem olduğu kuşkuluydu, ama yine de dünyayı ekonomik ve hatta siyasi olarak⁵ bir serbest piyasa sistemi üzerinde örgütleyecek iyi bir şey olduğu konusunda hemen herkes hemfikir. Bu küreselleşme, serbest rekabeti ve demokrasiyi güçlendiren, bu arada baskıcı/zorba ulus-devletlerin gücünü kırarak askeri siyasi rekabet ortamını, hatta gerginliği azaltan, barışa açılan bir süreçti. 1648’de Westphalia Anlaşması’yla başlayan ulus-devletler düzeni, güçler dengesi politikası, vb. artık geride kalıyordu. Uluslarüstü kuruluşlar, örneğin BM ve sivil toplum örgütleri, bundan sonra küresel yönetişimin en önemli kurumları haline gelecekti.⁶

2) İyimserliğin ulaşılmış olduğu düzeyi görmek için: James K. Glassman ve Kevin A. Hassett, *Dow 36,000: The New Strategy for Profiting from the Coming Rise in the Stock Market*, Times Books, New York, 1999 ve bir uyarı: İbrahim Warde, “Dow Jones, plis dure sera la chute”, *Le Monde Diplomatique*, Ekim 1999.

3) Örneğin: Paul Krugman, *The Return of Depression Economics*, Allan Lane, The Penguin Press, New York, 1999. *The Economist*, “Doldrums, The World Economy and How to Rescue It”, 28 Eylül/4 Ekim 2002.

4) Morgan Stanley Dean Witter’in baş global ekonomisti Stephen Roach, 1999’da ilk resesyon tartışmaları başladığından bu yana, dünya ekonomisinin ABD’ye bağımlı hale gelmiş olmasının olumsuz etkilerine dikkat çekiyor, bir kopuş (*decoupling*) gerçekleşmeden sağlıklı büyüme ortamına geçilemeyeceğini vurguluyor (bkz. “Günlük Yorumlar”, *Global Economic Forum*: <http://www.ms.com/GEFdata/digests/digests.html>)

5) Örneğin Michael Hardt ve Antonio Negri, *Empire*, Harvard, 2000.

6) Biraz kabalaştırarak aktardığım (çünkü basında aynen bu kabalıkta popülerleştirildi) bu çizginin teorik arka planı için: Anthony Giddens, *Runaway World*, Profile Books, Londra 1999; Ulrich Beck, *What Is Globalization*, Polity Press, 2000. İlk basımı Almanca, 1994. Scholte, J. A. “Globalisation: Prospects for a Paradigme Shift”, M. Shaw (der.), *Politics and Globalization*, Londra, 1999.

Sanıyorum, tarihçi Fernand Braudel'in *Les temps de monde*⁷ çalışmasında yaptığı bir gözlem, bu ani değişikliği anlamlandırmak açısından iyi bir başlangıç noktası oluşturabilir. Braudel'in yaptığı tarihsel gözlemlere göre, dünya ticareti ve üretimindeki her büyük genişleme dönemi, her zaman, normal kârlı üretim kanalları içinde değerlendirilemeyecek kadar büyük, giderek mali işlemlere yönelen bir birikim fazlasına neden olmuş. Bu durum gerçekleştiğinde bu genişlemenin düzenleyici merkezleri, örneğin 16. yüzyılda Ceneviz, 18. yüzyılda Hollanda, 19 ve 20. yüzyıllarda İngiltere, daha ileri düzeyde bir mali uzmanlaşmaya yönelerek, *en azından bir süre için*, dünya çapında birikim süreci üzerindeki egemen konumlarını güçlendirebilmişler. Ancak Braudel bir gözlemde daha bulunuyor: Finansal alanda uzmanlaşmış sermayenin bu kendini tekrarlayan genişlemesi ve hakimiyeti, bu genişlemeden en çok faydalanacak konumda olan merkezleri güçlendiriyorsa da, bu güçlenme dönemi bu merkezlerin "*son baharı*" oluyor. Bundan sonra liderlikleri başka lider adayları tarafından sorgulanmaya başlıyor.⁸ Braudel'in bu gözlemlerinin ışığında bakarsak, yine böyle bir ticari sınai genişlemenin arkasından bir mali genişlemeye, "*bir son bahar*" mevsimine geldiğimizi düşündürecek pek çok veri bulunduğunu söylemek mümkün.

1950-1970 döneminde dünya ekonomisinde hızlı bir ticari ve sınai genişleme yaşandı. Sonra 1970'lerde bu genişlemenin gelişmiş ülkelerde yavaşlarken gelişmekte olan ülkelerde hızlandığını gördük. Bu ikinci genişleme 1982 borç kriziyle sonuçlandı. 1980'lerde küresel çapta, neo-liberalizmin etkisiyle bir yeniden yapılanma dönemine girildi. 1980'lerin sonunda bu yeniden yapılanmanın beraberinde getirdiği mali genişleme büyük hız kazandı ve küreselleşme süreci denilen kavramı li-

7) Braudel, Fernand, *Les Temps du Monde: Civilization Materielle, Economie et Capitalisme XV-XVIII*, Cilt 3. Armand Collin, Paris, 1979.

8) Ben burada Giovanni Arrighi'nin özetini kullandım: Arrighi, G. "Global Market", *Journal of World System Research*, Cilt V, sayı 2, 1999, s. 224-225. (www.csf.colorado.edu/jwsr)

teratüre soktu. Bu dönemde malların ve sermayenin dolaşımının yaygınlaşmasının, hızlanmasının boyutları, o yıllarda ayrıntılı bir biçimde belgelendi. Ben yeniden bu veriler üzerinde durmayacak, dikkatimi 1990 ve sonrasında yoğunlaştıracamı.

“La Belle Epoque”

1990’lar dünya ekonomisinde⁹, ama özellikle de ABD ekonomisinde çok parlak bir dönem oldu. Dünya ekonomisindeki büyümenin yüzde 40-60’ı ise Morgan Stanley Dean Witter ekonomistlerinin¹⁰ hesaplarına göre ABD ekonomisinden kaynaklandı. Bu, artık ABD-merkezli, ABD’deki dalgalanmaları büyük bir hassasiyetle yansıtan bir dünya ekonomisinin şekillendiğini gösteriyordu. Bu dönemde, dünya ekonomisinin ortalama büyüme hızı, Asya kriziyle çakışan 1998 hariç hep yıllık yüzde 3.5’in üstünde seyretti. 2000 yılında ise yüzde 4.7’ye ulaştı.¹¹ Dünya Ticaret Örgütü verilerine göre¹² dünya toplam mal üretimi endeksi 1990’da 100’den 2000’de 127’e çıkarken, toplam ihracat hacmi, aynı dönemde 100’den 183’e yükseldi. 1990’lar uluslararası sermaye hareketleri açısından da altın bir dönem oldu. Doğrudan sermaye yatırımları (*inflows*) 1990-1995 arasında yılda ortalama yüzde 20, 1996-2000 arasında yılda ortalama yüzde 40, 1999 yılında ise yüzde 56, sınır ötesi şirket birleşmeleri de sırasıyla yüzde 23, yüzde 49.8 ve yüzde 44 arttı.¹³

Borsalardaki tırmanma bu mali genişlemenin ulaştığı baş döndürücü hızı belgeliyordu. Dünya piyasalarında dolaşan borç enstrümanlarının hacmi 1993’de yaklaşık 1.9 trilyon dolardan 2000 yılında 6 trilyon dolara yükseldi. “Türev” denen

9) Örneğin, Joseph Stiglitz, “The Roaring Nineties”, *The Atlantic Monthly*, Ekim 2002.

10) Global Economic Forum, çeşitli yazılar. Özellikle Stephen Roach’un analizleri...

11) IMF, *World Economic Outlook*, 2002, s. 173.

12) Dünya Ticaret Örgütü WEB sitesi: http://www.wto.org/english/res_e/statistics_e/its2002_e/its02_appendix_e.htm

13) UNCTAD, *World Investment Report* 2002, s. 1.

yatırım/kredi enstrümanlarının toplam hacmi ise, 1990/1991'de toplam yaklaşık 6 trilyon dolardan 2000 yılında yaklaşık 100 trilyon dolara ulaştı.¹⁴ “Yükselen piyasalar” kavramı literatüre girerken, küreselleşme sürecinin (örgütleyici¹⁵) merkez ülkesi ABD borsalarında muazzam bir tırmanış yaşandı. Dow Jones Industrial endeksi, 1991 Nisan ayında 3000 düzeyindeydi. 1995 Kasım'ında 4000 çizgisini geçti. FED başkanı Alan Greenspan borsadaki “akıldışı aşırılık”lardan yakındıktan yaklaşık bir ay sonra, Ocak 1997'de Dow Jones 7000'geçti ve ondan sonra iki yılda yüzde 70 gibi bir hızla yükselerek Mayıs 1999'da 11,000'i aştı. “Yeni Ekonomi”nin ve “teknolojik devrim”in göstergesi, hatta kanıtı olan, Nasdaq endeksi 1990 başında 500 düzeyindeydi, 1996'da 1000'i geçti, 1999'da 5000'e vurdu.

Bu gelişmeler, özellikle Doğu Bloku'nun çökmesini izleyen on yıl içinde yaşanıyor olmasının da etkisiyle, ABD ekonomik modelinin üstünlüğünü, küreselleşme süreci ve dünya ekonomisinin geleceği üzerine büyük bir iyimserlik dalgası yarattı. 1990'ların ortasında başlayan “internet devrimini” de vurgulayarak, kimileri “yeni bir ekonomik dönemin” başladığını muştuladılar. Ancak ne zaman birileri, yaşadıkları dönemle ilgili aşırı iyimser saptamalar yapmaya başlasalar, tarih hemen aksi yönde hem de acımasızca müdahale eder.¹⁶

14) IMF, *Capital Markets Report 2001*, çeşitli tablolardan derlendi.

15) Bkz. “Washington Consensus” tartışmaları, örneğin Jagdish Bhagwati, “The Capital Myth”, *Foreign Affairs*, cilt 77, s. 3 s: 7-14 (Mayıs/Haziran), 1998. Joseph Stiglitz, *Globalization and its Discontents*, Allan Lane, Penguin, New York, 2002.

16) Bu görüntünün altında, sorunların giderek büyümeye başladığını görenler de yok değildi. Örneğin William Grieder, *One World, Ready or Not - The Manic Logic of Global Capitalism*, Simon and Schuster, New York, 1997, öngörü gücü çok yüksek bir çalışmaydı. Ben 1990'ları, *Cumhuriyet*'teki Pazartesi ve Çarşamba köşelerimde, bu büyük vaatlerin bir gün boş çıkacağını, gidişatın aslında çok tehlikeli bir krize doğru olduğunu anlatarak geçirdim. Bkz: Ergin Yıldızoğlu, *Küreselleşme ve Kriz*, Alan Yayınları, 1996 ve *Kötü Sonsuzla Gezintiler*, Cumhuriyet Kitapları, 2000. Bu dönemin tarihsel uzun erimli bir bakışla çözümlenmesi için çok ilginç iki çalışma: John Gray, *False Dawn, The Delusions of Global Capitalism*, Granta, Londra, 1998 ve Giovanni Arrighi, *The Long Twentieth Century*, Verso, 1994, 1999, Londra.

“Birden, Yine Batıyoruz Duygusu...”

Aslında biraz dikkatle bakınca 1990'ların hiç de ileri sürüldüğü gibi bir “gül bahçesi” olmadığı, 1993 sterlin krizi, 1994/1995 Türkiye ve Meksika krizleri, 1997-1998 Asya, Rusya ve Brezilya krizlerinin hızla çöken bir son baharın ilk rüzgârları olduğu söylenebilir. Söylendi de, ama dev global medya imparatorlukları başka bir hava çalıyor, hemen tüm aykırı sesler, çıkardığı gürültü içinde kaybolup gidiyordu.

Bu başarı ve zafer havasının korunmasının, o sırada ABD yararına kurulmuş bir saadet zincirinin korunmaya devam etmesi için büyük önemi vardı. ABD yatırım kurumları daha 1990'ların ortasında dünya fon piyasalarında rakipsiz bir üstünlük kurmuşlardı.¹⁷ ABD borsası hızla yükseliyordu. 1990'lardaki mali krizler ABD'nin sığınak ekonomi olarak önemi arttırıyor, sermaye her ABD'ye sığındığında borsanın ateşini körüklüyordu. Diğer bir deyişle, ABD dünyanın geri kalanının tasarruflarını ekonomisine çekiyor, bununla borsayı, borsadan kaynaklanan zenginlik etkisi yatırımları ve tüketici talebini finanse ediyordu. Bu, tüketici talebi ithalatı körüklüyor, ithalat da dünya ekonomisini özellikle Asya krizinden sonra peşinde sürüklüyor, bir resesyona düşmesini, krize düşen ülkelere IMF aracılığıyla kurtarma paketleri ayarlıyor, krizlerin bulaşıcılığını engelliyordu. Bu süreç sonsuza kadar sürebilir miydi? Bu saadet zinciri koptuğunda ne olacaktı, özellikle ABD modelini, liderliğini benimsemiş ülkeler açısından?

2001 yılında bu manzara aniden ve büyük bir şiddetle değişti. “Aniden, yine, bir ‘batıyoruz’ duygusu var. Üstelik etkisini tümüyle küresel çapta gösteriyor. Asya'dan Avrupa'ya, Amerika'ya ve Latin Amerika'ya kadar dünya ekonomisi, yükselme momenti görüntüsünü kaybetti. ‘Yıl sonuna doğru toparlanma’ tezi dağılmış

17) ABD kaynaklı sekiz yatırım bankasının küresel mali piyasalardaki payı 1996'da yüzde 80'a ulaşmıştı. *The Economist*, “Fools Gold”, 11 Aralık 1997.

görünüyor. Motorsuz dünya ekonomisi gerçek bir büyüme kaynağından yoksun,” diyerek, bir yazısına başlıyordu Morgan Stanley Dean Witters’in baş global ekonomisti Stephen Roach ve tarih 4 Ekim 2002’ydi.¹⁸ Diğer bir deyişle, yukarıdaki “göl bahçesi” görüntüsünün kırılmasından yaklaşık iki yıl sonra.

2000 çok kritik bir yıl oldu. O yıl dünya ticareti bir önceki yıla göre, 1977’den beri görülmemiş bir hızla yüzde 12.4 büyüdü ve arkasından büyük bir şiddetle frene bastı. 2001 yılı boyunca büyüme hızından 6 puan fazla kaybederek yüzde 5’in altında indi.¹⁹ Dünya Ticaret Örgütü’nün daha muhafazakâr verilerine göre ise durum çok daha vahimdi. 1999’da 162 olan dünya toplam ihracat endeksi, 2000 yılında 183’e çıktıktan sonra 2001 yılında 175’e indi, diğer bir deyişle yüzde 4.5 geriledi. Çünkü dünya ekonomisinin merkezleri, özellikle toplam büyümenin yüzde 40’ını sağlayan ABD ekonomisi Mart ayında resesyona girmişti. 1999’un ikinci yarısında yüzde 7 gibi anormal bir düzeye çıkan bir büyüme hızı, ABD ekonomisinde 2000 yılında toplam yüzde 3.8 olduktan sonra 2001’de yüzde 0.3’e düştü. Euro bölgesinde büyüme hızı aynı dönemde yüzde 3.5’den yüzde 1.6’ya, Japonya’daysa yüzde 2.4’den yüzde -0.3’e geriledi. Sonuç olarak, dünya ekonomisi büyüme hızı 2000 yılında yüzde 4.7 gibi güçlü bir düzeyden, 2001’de yüzde 2.5 gibi dünya ekonomisi için resasyon sınırı olan yüzde 2.5’nin altına indi.²⁰ Üretim ve ticaret böyle daralırken, UNCTAD’a göre, doğrudan yabancı sermaye yatırımları da 2001’de yüzde 50.7, sınır ötesi şirket birleşmeleri de yüzde 47 oranında geriledi.²¹ Gelişmekte olan ülkelere portföy yatırımları, mali genişlemenin bir diğer ayağı, 1998’de Asya krizinin etkisiyle neredeyse sıfır olduktan sonra, 1999’da 34 milyar dolara yük-

18) *Global Economic Forum*, 4 Ekim 2002.

19) Morgan Stanley Dean Witter ekonomistlerinin tahminleri.

20) *World Economic Outlook*, a.g.e., s. 167.

21) *World Investment Report 2002*, s. 1.

selmiş, 2000'de net -4.3 milyar olduktan sonra 2001 yılında net -42.6 milyar dolar olarak gerçekleşmişti; diğer bir deyişle, sermaye çevre ülkeleri terk ediyordu.²²

İki gelişme bu resmi tamamlıyor. Birincisi, başta ABD olmak üzere dünya borsalarındaki gerilemeler çöküş düzeyine ulaştı, 2002 Ekim ayına gelindiğinde Dow Jones 7500'de tutunmaya, Nasdaq 1100'ün üzerinde kalmaya çalışıyordu. 1999 sonunda 20,000'e vurmak üzere olan Japon Nikkei ise 8500'de tutunmaya çalışıyordu. İkincisi, enerji şirketi Enron'un çökmesiyle birlikte Pandora'nın kutusu açıldı ve ABD şirket dünyasında, "olağan dışı" muhasebe sistemleriyle yatırımcıların en azından iki yıldır yanıltıldığı, içi boş şirketlere yatırım yapmalarına, dolayısıyla ABD borsasına yabancı sermaye çekmeye ortam hazırlandığı ortaya çıktı.

ABD'nin geçtiğimiz yıllarda önce kendi ekonomisini, sonra da dünya ekonomisini ayakta tutmasına olanak sağlayan günlük yaklaşık 1 milyar dolar sermaye girişi, toplam 2.5 trilyon dolara ulaşan dış borcu ve 400 milyar dolar dış ticaret açığı böyle sağlam olmayan bir zemin üzerinde gerçekleşmişti. Ama ABD'de 1990'lar boyunca teknolojik ve askeri olarak kendini yenileme sürecini finanse edebilmişti.

Kısacası, başlangıçta değindiğimiz Braudel'in gözlemine dönersek, bu kez de mali genişleme sürecinden yine dünya ekonomisinin merkezindeki ülke faydalanmış ve bir atak yapma şansı elde etmişti. Ama şimdi bu sürecin sonuna geldiğimizi gösteren birçok veri var. Bunlardan bir kısmını yukarıda aktardım, şimdi daha çok yapısal nitelikte olanlara değineceğim.

Köpükler... Köpükler...

Bugün görüntü 1990'lı yıllardan çok farklı. Küreselleşme, "yeni ekonomi" kavramlarının yerini esas olarak iki kavram al-

22) *World Economic Outlook*, s. 12.

miş görünüyor: “köpük sonrası ekonomi” ve deflasyon tehlikesi. Kısacası, söylenmek istenen şu: 1990’ların mali genişlemesi sırasında gerçek ekonomiden koparak kendi kendini besleyen bir kredi sistemi (en geniş anlamıyla) reel ekonomiden uzaklaştıkça sürdürülemez büyüklüler yarattı. Sonra da bunlar tek tek patlamaya başladılar. Önce, 1997’de yükselmekte olan piyasalara yönelen kısa dönemli sermayenin yarattığı köpük patladı: Asya krizi. Sonra, teknoloji sektöründe, özellikle 1996-1999 arasında Internet alanında oluşan spekülatif borsa köpüğü patladı. Bunu Dow Jones sanayi endeksi ve dünya piyasalarındaki diğer borsalar izledi. *Şimdi birbirine bağlı iki köpük daha var, yavaş yavaş bunlar da sönmeye başlıyor. Biri önce borsadaki, sonra gayrimenkul fiyatlarındaki artışa dayanarak büyüyen özel tüketim harcamaları ve hanehalkı borcu köpüğü.*²³ Diğeri de, şimdi bu süreci tek başına taşıyan gayrimenkul piyasaları köpüğü.

Öyleyse, tarihsel deneyimlerimizden ve teorik bilgimizden hareketle, dünya ekonomisinde genişleme sırasında oluşan fazlalar, fazla kapasite, aşırı borçlanma, çeşitli varlıklarda aşırı değerlenme yok edilene, “yapıcı yıkım” tamamlanana kadar, sağlıklı bir ekonomik büyüme ortamına geçmenin, hele hele 1990’lara geri dönmenin olanaklı olmadığını söyleyebiliriz. Fazla kapasite ve talep eksikliği sorunuysa, ister istemez bu yavaş büyümenin, deflasyonist basınç fazlalarının alınmasını geciktireceğinden, daha uzun süre etkin olacağını düşündürüyor. Özetle, dünya ekonomisi yeni bir dönemin başında demek mümkün.

Sonuç Yerine

Şimdi, yerimizin izin verdiği ölçüde bu yeni dönemin kimi koordinatlarını saptamaya çalışacağım. En genel düzeyde, kar-

23) Bu köpük sonrası ekonomi literatürün ilk örneklerinden biri: Stephen Roach, “Post Bubble World”, *Global Economic Forum*, 19 Mart 2001 ve son örneklerinden bir diğeri: “Of dept, deflation and denial” *The Economist*, 12-18 Ekim/2002 s. 95.

şımızda 1990'larda şekillenmiş, 1997'den sonra konsolide olmuş bir ABD-merkezli dünya ekonomisi var. Şimdi bu dünya ekonomisi ABD'deki yavaşlamayı ve mali sarsıntıları hızla genelleştiriyor. Burada bir fasit daire var. ABD, dünya ekonomisini kendine bağımlı kılarken kendisi de dış mali kaynaklara bağımlı hale geldi. Bugün 2.5 trilyon dolar dış borç, dış ticaret ve bütçe açıkları, ABD'ye her gün ortalama 1 milyar dolar ek yabancı sermaye girmesini gerektiriyor. ABD ekonomisinin tehlikeli ve yatırım riski yüksek bir trende yerleşmesi, örneğin dolara güvenin zayıflaması, borsada çöküşün derinleşmesi, sert bir resesyon, vb. ya da siyasi anlaşmazlıklar, ABD'nin dış politikasını ekileme isteği, bu sermayenin çıkmasına²⁴ ve ABD'nin küresel konumunun ekonomik, siyasi ve giderek askeri açıdan sarsılmasına neden olabilir.²⁵ Bunun ilk andaki fiyatı dünya ekonomisinde sert bir resesyon, ikinci adımda da “*decoupling*,” diğer bir deyişle, ABD ekonomisinden koparak bölgesel büyüme merkezlerine bağlamaya başlamak. Burada yeni ekonomik güçlerin oluşması, kısacası bir “son bahar” senaryosu yatıyor.

Bir alt düzeyde dünya ekonomisinde Çin ve Avrupa Birliği'nin ağırlığı artıyor; ABD ekonomisinin mali sıkıntılarının artmasına paralel daha da artacak ve bu süreç büyük bir olasılıkla ABD'nin mali sıkıntılarını daha da çoğaltacak. Çin, üç noktadan dünya ekonomisi üzerinde büyük basınç yapmaya

24) Bu yönde gelişmeler de yok değil: Net portföy yatırımları bu yılın ilk beş ayında bir önceki yıla göre yüzde 28 geriledi. Euro bölgesi geçen yılın 35 milyarlık net alımına karşılık, bu yıl net 68 milyar dolarlık ABD kağıdı satmış. Japonya'dan gelen net giriş 13 milyar dolardan 9 milyar dolara düşmüş. Asya'dan gelen sermaye girişi de aylık ortalama 9 milyardan 1.5 milyar dolara gerilemiş (*Global Economic Forum*, 1 Ağustos).

25) Marshal Auerbeck, “Bush Doctrine: Another Step toward Imperial Overstretch” (*Prudentbear*, 1 Ekim 2001, <http://www.prudentbear.com/>) makalesinde ABD'nin askeri operasyonlarını finanse edemeyecek duruma daha şimdiden geldiğini, askeri harcamalar yüzünden 2001 bütçesinin 127 milyar dolar fazla değil, aslında 512 milyar dolar açık verdiğini gösteriyor ve olası bir Irak savaşının finansmanının ekonomide büyük bir yük oluşturacağına işaret ediyor.

başladı. Birincisi, iç piyasasını derinleştirdikçe, gıda ve enerji maddeleri ithal gereksinimi artıyor. Bu, hem enerji ve tahıl fiyatları üzerinde baskı yaratıyor, hem de bir alıcı olarak Çin'e yeni etki alanları açma olanağı getiriyor.²⁶ İkincisi, Çin'in Çok Uluslu Şirketleri doğrudan Çin'e mal satmak yerine, Çin'de yatırım yapmaya zorlayan sanayileşme stratejisi sonuç vermeye ve Çin, ihracatı teknoloji içeriği düşük mallardan yüksek mallara kaydırırken, Çin kaynaklı ihracat dünya piyasalarında ciddi bir basınç yaratmaya, bir taraftan dünya ekonomisindeki deflasyonist basıncı arttırırken, diğer taraftan ABD ve Avrupa piyasalarında ve bölgesinde, potansiyel bir gerginlik kaynağı oluşturmaya başladı. Bu süreç Çin'i dünyada dördüncü büyük sanayi üreticisi durumuna yükseltirken, aynı zamanda dünyanın, çoğu zaman ABD kaynaklı büyük ÇUŞ'lerinin Çin ekonomisine ve siyasi dinamiklerine bağımlılığını arttırıyor.²⁷ Tüm bunlar, Çin'in dünya ekonomisi içinde yeni bir büyüme merkezi olarak yükseldiğini gösteriyor.

ABD'ye eşit büyüklükte bir ekonomiye sahip olan Euro bölgesi giderek daha da bütünleşiyor ve genişliyor. Avrupa bir taraftan iç pazarı bütünleştirirken, diğer taraftan California Üniversitesi'nden Prof. Bradford DeLong'un işaret ettiği gibi, bir teknolojik atılım, dolayısıyla üretkenlik patlamasının eşiğinde duruyor, hem de ABD türü bir köpüğe olanak vermeyen bir sermaye piyasası ve işletme yapısı geleneğiyle.²⁸ Aynı anda Avrupa'nın uluslararası alanda ABD'yle arasına mesafe koymaya ve çoğu zaman ABD'yle çelişen biçimde konuşlanmaya başladığını da gözlemlemek mümkün.

26) ABD harp akademileri dergisinde (*US Army War College Quarterly*) yayımlanan ilginç bir yorum: Kane, Thomas M., and Lawrence W. Serewicz. "China's Hunger: The Consequences of a Rising Demand for Food and Energy", *Parameters*, Sonbahar 2001, s. 63-75 (<http://carlisle-www.army.mil/usawc/Parameters/01autumn/Kane.htm>).

27) Karby Leggett ve Pter Wonacott, "Burying the Competition", *Far Eastern Economic Review*, 17 Ekim 2002 (<http://www.feer.com/>).

28) Tony Emerson "The Real Super Power", *The Observer*, 15 Eylül.

Nihayet yazıyı bitirirken, son olarak hem dünya ekonomisinde yeni bir dönemin başında olduğumuzu, hem de ABD'nin liderliğinin zayıflamaya devam edeceğini gösteren bir gelişmeye daha kısaca değinmek gerekiyor. ABD-merkezli dünya ekonomisinde, çevre ülkelerinin ekonomilerinin gelişmiş ülkelerin kullanımına açılması işlevi ABD, IMF ve Dünya Bankası'nın yapısal uyum ve reform programlarıyla, diğer bir deyişle "Washington Consensus" içinde gerçekleştiriliyordu. Bu model Asya krizinden sonra hızla sorgulanmaya başlandı. Arjantin krizinden sonra da güvenilirliğini salt siyasi-ekonomik anlamda değil, akademik düzeyde de kaybetmeye başladı.²⁹

Tüm bunlar olurken, ABD'de sönen köpükler ve bunların getirdiği borç yükü, bu ülkeyle 1990'ların başındaki Japonya arasındaki benzerlikleri, FED raporlarına konu olacak bir biçimde gündeme getiriyor.³⁰ Bu koşullarda ekonomik olarak zayıflayan, ekonomik modeli sorgulanmaya başlanan bir hegemonyacı güç için elindeki en büyük avantaj, askeri üstünlüğünü kullanarak dünya ekonomisinin kan damarı olan petrolün akışını tümüyle denetim altına almaya girişmesi, anlaşılır bir strateji olarak karşımıza çıkıyor. Sorun şu ki, bunun gerçekleştirilmesine olanak verecek koşullar hızla ortadan kalkıyor. Bu da yeni dönemin bir başka özelliği.

(Stratejik Analiz,
Kasım 2002, Sayı 31)

29) Joseph Stiglitz bir yana, Harvard'dan Dani Rodrik'in, bu modelin vaatlerini yerine getiremediğine, aksine kriz yarattığına zaten hiçbir aşamada test edilmediğine ilişkin eleştirileri gittikçe gelişen bir havayı yansıtıyor. Örneğin, Dani Rodrik, "After Neo-liberalizm, What?", Haziran 2002, Harvard Üniversitesi. Diğer makaleleri <http://www.ksg.harvard.edu/rodrik/papers.html> adresinden bulunabilir.

30) Alan Ahearne, Joseph Gagnon, Jane Haltmaier, Linda Kole, Jennifer Roush, John Rogers, Nathan Sheets ve Jonathan Wright, *Preventing Deflation: Lessons from Japan's Experience in 1990s*. Board of the Federal Reserve System, *International Financial Discussion Papers*, No: 729, Haziran 2002.

ÇATIDAKİ ÇATLAK

Emperyalist Dünya Sistemi'nin çatısında çatlak var. 1950'den bu yana sistemin istikrarını koruyan ABD-Avrupa ittifakı ve bunun yaşam alanı olan kurumlar NATO, Birleşmiş Milletler, hatta Avrupa Birliği hızla iç istikrarlarını kaybediyor, çözölme işaretleri veriyorlar. Ne oluyor?

Dünya halkları savaşa karşı seslerini ve eylemlerini yükseltirken yanlarında hiç de alışık olmadıkları bir ittifaklar zinciri buldular. Fransa-Almanya eksenini, ABD'nin Irak politikasına ve savaşa karşı çıktı. Yakın zamana kadar ABD'nin eteğine yapışmaya karar vermiş gibi gözüken Rusya, bu eksene yaklaşıyor. ABD'yle arasında bir denetimli gerginlik ilişkisini suya sabuna karışmadan sürdürerek, işine (ekonomik büyüme ve

bölgede etkisini arttırma) bakmayı seçmiş gibi görünen Çin de ağırlığını bu eksenin arkasına doğru kaydırmaya başladı.

Bu sırada Fransız devlet başkanı Chirac, Cezayir'i ziyaret ediyor ve bir kahraman gibi karşılanıyor. Daha dün, yolsuzluk ve yalancılıktan yargılanan bu adam, âdeta Arap halkının umudu... Fransız Dışişleri Bakanı Villepin, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nde ABD'ye tarih dersi verdiğinde dünya halklarının âdeta gözleri doluyor. *Bu kez yalnız değiliz!*

Çünkü dünya halkları, ABD'nin dünyanın her yerinde oluşturmaya başladığı yeni üsleri, denizlerde devriye gezen uçak gemileri, uzayı denetleyen uydularıyla ve yeni lejyoner ordularıyla, “*süper high tech*” silahlarıyla satın aldığı ve zorla peşine taktığı müttefikleriyle inşa etmeye başladığı yeni dünya düzeninden korkuyor. Dünya gerçekten değişti galiba?

Sorun şu ki, değişen dünya eskisinden daha eski duruyor, açığı biraz değiştirince. Biri “*tarihin sonu*” demişti. Öbürü, 11 Eylül'den sonra, *Tarihin sonu tatili bitti*, normal duruma geri döndük: *Devletler, sınıflar arası savaşlar, etnik kargaşa, soykırım, ekonomik kriz, imparatorluk, sömürge...* Tarih bir ara başka bir yöne gidecek olmuştı, o kadar. Şimdi yine başladığımız yerdeyiz...

Normal Duruma Bir Bakış

Biliyorum, küreselleşme ve ulus-devletin sonu “*fantezilerinden*” vazgeçmek zor, hatta ağırlı. Ama başka çare yok, olup biteni anlayabilmek için. Hâlâ ulus-devletlere dayanan bir sistemde yaşıyoruz. Hâlâ bu sistem kapitalist üretim tarzı tarafından belirleniyor. Öyleyse baskı, sömürü ve sınıf savaşı, sistemin temeli. Devletler arası ilişkiler aslında egemenlik ve bağımlılık ilişkileri, öyleyse hiyeraşik, hegemonyacı bir devletler sistemi bu ekonomik ilişkilerin üzerinde yükseliyor, etrafını sarıyor, onları koruyor. Zaman zaman ekonomik ilişkiler kri-

ze giriyor, devlet sisteminde dengeler bozuluyor ve dünün ittifakları bugün kopuyor, aslında hepsi yeni bir düzen arayışı içinde, kendi eski düzenlerini koruyabilmek için.

Dün böyleydi, bugün de... Giriş paragrafında değindiğim akışkanlıkta bir jeopolitiği 18. yüzyılın sonuyla 19. yüzyılın başından bu yana ilk kez görüyoruz. Hemen hatırlayalım: Gerileyen bir İngiliz hegemonyası, karşısında konuşlanmaya başlayan diğer güçler, bu arada mali krizler, ekonomik çöküşler, dünya halklarının gittikçe artan huzursuzluğu, teknolojiden gözü dönmüş egemen sınıflarla, orta sınıfların adeta *"bizden sonra tufan"* fütursuzluğu, saçma sapan ırkçı görüşlerin, mistik dünya projelerinin müşteri bulması, sonra Avrasya'da Büyük Oyun, Balkanlar'da kargaşa, Osmanlı'nın parçalanması, Ortadoğu'da bölüşüm, sömürgecilik, işgal, soykırım, etnik temizlik... Ne kadar aşına, değil mi? Çünkü kapitalizm krizinin yine benzer bir evresinden geçiyoruz. Ya kapitalizmin bastırdığı emekçi mücadelesi geri gelip yeni bir yol arıyor, ya da kapitalizmin en kötü özellikleri öne çıkıp dünya halklarının geleceğini tehdit ediyor. İşte, şimdi buradayız. Adam boşuna mı uyardı, *"ya sosyalizm ya barbarlık,"* diye.

En Yeni Dünya Düzeni: "İttifakların Sonu..."

Bu koşullara kimse alışık değil. Hele dünyanın efendileri hiç değil... İşte, Amerikan *"establishment"*ının jeopolitik duayenlerinden Zbigniew Bzerzinski çok rahatsız. *"Neredeyse bir yıl önce Amerika, 11 Eylül suçunun yol açtığı uluslararası dayanışmanın ve Taliban rejimini mutheşem bir biçimde sona erdirmenin getirdiği hayranlığın güneşinde ısıniyordu. Bir yıl sonra, dünyada, ABD'nin Irak'a karşı açtığı savaşı destekleyen belki de yalnızca bir ülke var".¹*

1) Zbigniew Bzerzinski, "Why Unity is Essential", *Washington Post*, 19 Şubat 2003.

Amerikan devletinin en etkili think-tank kuruluğu Council on Foreign Relations'da üst düzey bir görevli Rajan Manon ve Leigh Üniversitesi, uluslararası ilişkiler profesörü Monroe J. Rathbone bu duruma açıklık getiriyorlar: "*Francis Fukuyama'nın kapitalizm ve demokrasi tarafından yönetilen dünya vizyonunun ürünü 'Tarihin sonunu' beklerken, daha sıradan bir şey oldu, 'ittifakların sonu yaşanmaya başladı'*" ve sonra ekliyorlar: "*Çok fazla yas tutmanın da bir anlamı yok, biz (ABD –E.Y.) tarihimizin büyük kısmında hiçbir ittifak yapmadan yaşamayı bildik,*" "*Yeni Cumhuriyet, ittifakları her zaman baş belası, iradesini engelleyen şeyler olarak gördü.*"²

Son olarak, Georgetown Üniversitesi siyasal bilimler fakültesinden Prof. William Richard Smyser'den biraz uzunca bir alıntı yapmak istiyorum: "*Fransız ve Alman muhalefeti üzerinde çıkan tartışmanın sesi, bu tartışmanın temelinde yatan şeyi, ABD stratejik düşüncesinde yaşanmakta olan köklü bir değişikliği gizliyor. Pentagon, geleneksel deniz gücü olma özelliğine dönüyor... Deniz güçleri belli bir biçimde davranırlar. Stratejik olarak okyanuslara (şimdi de göklere) egemen olurlar. Büyük ve sabit karasal askeri operasyonları sevmezler. Bunun yerine yerel işbirlikçileri kullanmayı seçerler. Karşı kıyılardakileri etkisizleştirmeyi, en azından denetim altında tutmayı amaçlarlar. Diplomatik olarak sabit müttefikleri yoktur, sabit çıkarları vardır. Söz verirler, ama bundan kolayca vazgeçecek durumda olmak isterler. Ve her zaman dünyanın her tarafından uzun bir üsler zincirine sahip olmak isterler. ABD de buna dönüyor.*"³

Bu alıntılar hem ABD'nin müttefikleri tarafından terk edildiğini, hem de ABD'nin müttefiklere gereksinimi olmayan yeni bir stratejiye yöneldiğini vurguluyor. Bunların hangisi ön-

2) Rajan Mahon, Monroe J. Rathbone, "New Order: The End of Alliances", *Los Angeles Times*, 2 Mart 2003.

3) William Richards Smyser, "American Might is Sailing Away from Europe", *Financial Times*, 2 Mart 2003.

celikli? Yoksa her ikisini birden belirleyen bir başka süreç mi işliyor?

Hegemonyadan İmparatorluğa

Antonio Gramsci tarafından geliştirilen *hegemonya* kavramı, *iki ayağa dayanarak hükmetmek* anlamına geliyor: *Yönetimini kabul ettirme (onayını alma) ve şiddet uygulama*. Hegemonyacı güç, liderliğini kabul ettirdiği ülkelere (bu düzeyde ileri kapitalist /emperyalist ülkeler söz konusudur) ekonomik, siyasi çıkarlarını sürdürmelerine yardım edecek bir uluslararası ortam (ekonomik, siyasi güvenlik ve bir birleştirici ideoloji) sunar ve çoğu kez de onlar adına, onların yerine veya onların da yardımıyla, gerek anti-kapitalist, gerekse ulusalcı başkaldırılarına şiddet uygular, sistem-karşıtı güçleri sınırlar/engeller.

Bu teorik modelle bakınca ABD hegemonyasının kabul ettirme ayağını oluşturan bileşenlerinin, Sovyet tehdidinin ortadan kalkmasından sonra giderek zayıflamaya başladığı görülmür. Ancak, ABD 1990'larda, şimdi küreselleşme süreci denen mali genişleme sırasında, az gelişmiş ülkelerin ekonomilerini diğer merkez/emperyalist ülkelerin kullanımına açmaya devam edip, dünya ekonomisini peşinden sürükleyerek bir ideolojik, teknolojik önderlik sunarak hegemonyanın kabul ayağını bir ölçüde koruyabildi. Bu durumun bir teorik ifadesi olarak muhafazakâr siyaset teorisinde "*soft power*"⁴ (*yumuşak iktidar*) kavramının girdiğini, ABD'nin, bu "*soft power*" sayesinde müttefikleriyle birlikte davranabildiğini, bu yüzden de "*uluslararası topluluk*" kavramının kullanıldığını görüyoruz.

Ama Asya krizinden sonra görüntü hızla değişmeye başladı. 1999-2001 arasında ABD ekonomisinde borsa krizleri, mali skandallar, ekonomik yavaşlama, küreselleşme-karşıtı mu-

4) Joseph S. Nye, *The Paradox of American Power*, Oxford University Press, 2002.

halefetin ortaya çıkması ve yükselmesi gibi gelişmelere bağlı olarak “*kabul ettirme*” (*soft power*) ortadan kalkmaya başladı. İşte tam bu sırada, ABD sağının bir kesimi, bugünkü hükümet tarafından benimsenecek olan bir dış politika doktrini geliştirdi. Bundan sonrası genelde herkesin gayet yakından bildiği, basında derinlemesine irdelenmiş bir süreç. Üzerinde durulmayan, konumuz açısından en önemli gelişmeysen ABD’nin egemenliği sürdürmek için, artık esas olarak askeri araçlara, yani şiddete dayanan, dolayısıyla “imparatorluk” refleksli bir politikanın benimsenmesiydi. 11 Eylül bu politikanın ivme kazanmasına uygun siyasi, ideolojik ortamı hazırladı. İşte, ABD’nin geleneksel müttefiklerini terk ettiğine ilişkin görüntünün arkasında yatan gerçek bu. ABD terk etmiyor, onları yanında taşımaya devam edebilmek için gerekli koşulları gidererek yitiriyor...

ABD’ye karşı tutum almaya başlayan Almanya-Fransa eksenini, buna takılan Rusya ve belki de Çin’in durumu kısmen bu resmin simetrisi, kısmen de uzun dönemli hegemonya mücadelelerinin dinamikleri bağlamından anlaşılabilir. Almanya-Fransa eksenini üzerinde ve başından beri büyük tekellerin gözetimi altında (başlangıçta Kömür-Demir Birliği, 1980’lerin sonunda Avrupa Sanayicileri Yuvarlak Masası) inşa edilen Avrupa Birliği’nin uzun dönemli projesi ABD karşısında güçlü bir ekonomik-siyasi blok oluşturabilmektir. Ancak, henüz Almanya-Fransa ekseninin ABD’yle rekabet edebilecek bir askeri gücü yok. Onlar bir kez ABD’yi gerilemekte olan bir hegemonik güç olarak saptadıktan sonra, bu gerilemenin sürmesi için ekonomik ve diplomatik yollara başvuracak ve kendi bloklaşma süreçlerini inşa etmeye devam edecekler. Bu bakış açısı Fransa’nın bugünkü tutumunu olduğu gibi, yarın eğer yeniden ABD yanına dönerse bu “U” dönüşünü de açıklar: Her krizi yeni bir konuşlanma olanağı olarak değerlendirmek, ama İmparator’dan da tümüyle kopmamak.

Çin'i de benzer bir yaklaşımla açıklayabiliriz. Halen ekonomisini inşa eden, bölgesinde etki alanlarını genişleten Çin de bu erken aşamada imparatorla doğrudan çatışmaktan kaçınacak, ama her fırsatta o da, ABD uçağına el koyma olayındaki gibi, onun gücünün sınırlarını ölçmeye çalışacaktır.

Bugün uzun dönemli hegemonya iddiası olamayan tek ülke Rusya. Bu yüzden Putin dönemi, bugüne kadar hep Avrupa ve ABD'ye yakınlaşma, "batıyla bütünleşmeye çabalama" süreci oldu. Ancak, yine bu dönemde, Rusya'nın petrol gelirleri dışında ciddi bir ekonomik kaynak yaratamadığı görüldü. Dikkat ederseniz, bu noktaya kadar yorumlarımda petrole hiç yer vermedim, çünkü ABD, Avrupa ve Çin jeopolitiğı açısından petrol önemli bir etken olmakla birlikte belirleyici etken değildi. Ancak Rusya için durum farklı. Örneğın, ABD'nin Irak'ta bir ölçüde başarılı olması, petrol fiyatlarını düşürmesi halinde, birer petrol ithalatçısı olan Avrupa ve Çin olumlu bir yönde etkilenirken, Rusya ekonomik ve siyasi bir krizin eşığıne gelebilecek. Bu yüzden Rusya, olağan koşullarda, hâlâ ABD'yle olmayı seçebilecekken, kısa dönem jeopolitiğı tarafından tam tersine bir tutum almaya zorlanmaktadır.

Özetle, Batı'nın çatısındaki çatlak, birilerinin gerçekten savaşa karşı olmasından değil, kendi uzun dönemli emperyalist stratejilerinin kısa dönemde aldığı biçimden kaynaklanıyor. Önümüzdeki dönemde bu tür çatlaklar daha sık gündeme gelecek, hem de daha da derinleşerek.

Mart 2003

EPILOG

Tarih giderek hızlanıyor, gündem giderek daralan aralıklarla değişmeye başladı. 1980'ler serbest piyasanın faziletlerini tartışarak geçti. Perestroika, Glasnost derken, gelişmeler, artık tüm dünyanın insanların, günlük yaşamlarını serbest piyasanın gizli eline, ekonominin yasalarına terk etmeye hazırlandığını gösteriyordu. Aydınlanma hareketinin, Fransız İhtilali'nin, insanlar kendi tarihlerini kendileri yaparlar, daha iyi, eşit, özgür bir dünya kurulabilir, diyen geleneği, 1848, 1871, 1917 devrimlerinden geçerek ilerleyen geleneği, yerini eşitsizliği yücelten, devletin toplumsal işlevini, kamu alanını, toplumsal dayanışmayı küçümseyen bir bireyciliğe, her gün yeniden köşeyi dönen kapitalistlerin, "onların arkasından ko-

şanların", sınıf atlamaya çabalayanların narsisizmine bırakmaya başlamıştı.

1989'da Berlin Duvarı, kısa bir süre sonra da SSCB çökünce, bu yeni eğilim iyice güçlenerek adeta mutlak gerçek katına yükseldi. Neo-liberal prensipler egemen olmuş, Francis Fukuyama'nın deyişiyle "tarihin sonu" gelmişti. 1990'ların ilk yarısında küreselleşmeyi ve Soğuk Savaş'ın bitmesiyle oluşan barış ortamını, yeni dünya düzenini tartıştık. Artık küresel bir serbest piyasa kuruluyor, yalnızca gelişmiş ülkeler değil, gelişmekte olan ülkeler de (artık "yükselen piyasalar"dı onların adı), serbest piyasanın kapitalizmin meyvelerini topluyorlar, azgelişmişlik geride kalıyor, bu sırada yeni teknolojiler (internet) devreye girerek demokrasiye, insan özgürlüğüne yeni olanaklar sunuyorlardı. Ama, 1980'lerin serbest piyasa tartışmasından çok daha kısa sürdü küreselleşme tartışmaları. 1990'ların ortasında başlayan mali krizler dalgası 1990'ların ikinci yarısını bir "korku çağı"na çevirdi... Bu sırada savaşlar da geri gelmeye başlamıştı. Ancak ABD ekonomisi, dünya ekonomisi, ticareti hızla büyüyor, borsalar tırmanmaya devam ediyordu. Bu da kısa sürdü ve 2000 yılında borsalar çökmeye, dünya ekonomisi hızla yavaşlamaya, küresel deflasyondan söz edilmeye başlandı. Küreselleşme tartışmalarının yerini de zaten, "serseri devletler", "başarısız devletler", "uluslararası terörizm" ve nihayet "emperyalizm" almaya başlamıştı. Dün küreselleşme iyi midir kötü müdür diye konuşurken, şimdi emperyalizmin iyi yanları tartışılıyordu.

Gerçekten de, 1980'lerde ve daha çok 1990'larda uluslararası ilişkiler alanında çalışanların ilgi nesnesi "*deteritorialization*" (siyasetin topraktan kopması, Westphalia düzeninin çökmesi, ulus-devletin artık analiz birimi olarak önemini kaybetmesi) kavramıydı. Bu kavram, bir insan hakları politikası, bunu uygulayacağına benzeyen bir "uluslararası topluluk"un

oluşmaya başlamasıyla pratik ifadesini buluyordu. Ama bu ortam da çok yaşamadı. 11 Eylül 2001'den sonra uluslararası ilişkiler alanında imparatorluk kavramı, en çok sevilen ilgi nesnesi yerine adaylığını koydu. Bir farkla ki, bu Hardt ve Negri'nin öznesiz, tüm devletleri disiplin altına alan "post-modern" imparatorluğu değil, bildiğimiz, Roma, Osmanlı İmparatorlukları gibi, güçlü bir devletin iradesinden kaynaklanan, işgalci, zorba, gerici bir imparatorluktu bu: ABD İmparatorluğu. İlginçtir, işte asıl bu imparatorluk, Westphalia sistemini yıkmaya başlamıştı, hem de ulus-devletlerin biçimsel eşitliğini reddederek. Artık, imparator neresini isterse orasını işgal edeceğini ve sömürgeleştirebileceğini ilan ediyordu. İmparator bir yıl içinde iki devlete -Afganistan ve Irak- son verdi. Bu kitap yayına hazırlanırken, sıranın İran'a veya Suudi Arabistan'a gelmeye başladığını düşündüren göstergeler hızla birikmeye başlamıştı...

On yılda nereden nereye geldik? Değişimlerin hızı artarak baş döndürücü bir düzeye ulaştı, her şey değiştikçe gördük ki her şey aynı kalıyordu, hatta eskiyor, tarihin derinliklerinde kaldığına inandığımız siyasi ve askeri biçimler gündeme geliyor, siyasi özgürlükler, bundan beş yıl önce kimsenin aklına bile gelmeyecek biçimler ve nedenlerle kısıtlanıyor, dünyanın en demokratik ülkesi olduğunu ilan eden ABD'de yönetim binlerce insanı, avukat, yargıç karşısına çıkartmak bir yana, adlarını bile açıklamadan süresiz tutukevlerine kapatıyordu. Bir adadaki askeri üste "temerküz kampı" kuruyor ve işkenceye resmiyet kazandırma yolunda adımlar atıyordu, hem de liberal demokrasiyi koruma gerekçesiyle...

Dünya halkları çok karanlık bir yola açılan eşiğin önünde duruyorlar. Bu yolda ilerlemeye devam ettiğimiz takdirde, yarına değil, gittikçe artan bir hızla düne, hatta 1930'lara yaklaşıcağız. Kafka bir keresinde, "Umut, ama bizim için değil," de-

mişti. Yine dünyada bugünküne benzer bir konjonktür gelişirken yazıyordu. Ama o zaman da umut vardı ve bugün de var.

Umut Seattle'da, Latin Amerika sokaklarında, Avrupa meydanlarında, Türkiye meydanlarında, küreselleşme, savaş, kapitalizm-karşıtı, "tezkere" karşıtı milyonların itirazında var. Umut insanın aklında var, kolektif eyleminde var. Umut, neden başka bir yaşam olmasın, diyen seslerde var...

Umut zamanın kırıldığı, egemen üretim ve siyaset biçimlerinin işlevini yitirmeye başladığı, olasılıkların hızla artmaya başladığı anda var...

HEGEMONYADAN İMPARATORLUĞA

Dünya büyük bir alt üst oluş dönemine girdi. "Küreselleşme" sürecinin getirdiği iyimserlik bulutları dağılırken, dünya ekonomisi 1930'lardan bu yana ilk kez bir ekonomik durgunluk ve genelleşmiş deflasyon yaşıyor. Öte yandan, 1989'da "duvar"ın yıkılmasıyla bize muştulanan "Yeni Dünya Düzeni", 1990'larda önce bir düzensizliğe, sonra da dünya yüzünde mantar gibi çoğalan yerel savaflara açıldı.

19. yüzyıldan beridir ilk kez işgale, ilhaka ve sömürgeciliğe dayanan klasik bir imparatorluk sürecinin gündeme geldiğini görüyoruz. İkinci Dünya Savaşı sonrasının hegemonik gücü ABD, ekonomik ve ideolojik önderliğini kaybetmeye başlayınca giderek daha çok askeri gücüne ve şiddete dayanarak ayakta kalmaya çalışıyor.

ABD imparatorluğu, dünyanın tümünü hızla sayıları artan askeri üslerle, deniz ve hava kuvvetleriyle, uzayı da casus uydularıyla ve değişik fantastik projelerle denetim altına alıyor, küçük çaplı, kullanılabilir nükleer silahları hizmete sokmaya hazırlanıyor. Bu arada kendi iradesini sınırlayacak uluslararası anlaşmalardan çıkıyor, Birleşmiş Milletler gibi kuruluşları işlevsizleştiriyor, Avrupa Birliği'ne karşı bir tutum benimsiyor, bir anlamda tüm uluslararası hukuki kurumsal düzeni yıkarak yeniden şekillenmeye zorluyor.

Bu süreç Afganistan'da başladı, ama hızla Ortadoğu'ya indi. Türkiye bu sürecin, daha doğrusu bu fırtınanın merkezindeki ender ülkelerden biri. Nitekim Ergin Yıldızoğlu'nun bu kitabı da, Türkiye'nin geleceği açısından, ABD'nin gerek yeni yönelimleri gerekse dünyada ve bölgemizde başlattığı sarsıntıların gündeme getirdiği ihtimalleri çok iyi kavramak gerektiğini öngörüyor...

ISBN 975-289-087-3

9 799752 890878

